Stručný
Dejepis Uhorska

Pre slovenský ľud

napísal

Franko V. Sasinek,

bývalý tajomník Matice Slovenskej.

Diel III.

Nákladom vlastným.

Tlačil Kníhtlačiarsky účastinársky spolok
v Turčianskom Sv. Martine. — 1913.

František Pura

Stručný Dejepis Uhorska.

Diel tretí.

Doba habsburgská.

1526—1740.

Protivenstvo, ktoré bolo medzi palatínom Štefanom Báthorym a Jánom Zápoľským, trvalo i po smrti kráľa Ludvika II. Báthory svolal snem do Prešporka, kde 26. decembra roku 1526 vyhlásené bolo korunovanie Zápoľského za neplatné a za kráľa uhorského vyvolený bol *Ferdinand I.*, brat vdovy-kráľovny Márie, syn habsburgského Maximiliana I., cisára nemeckého, a to nielen na základe smlúv medzi Maximilianom a uhorským kráľom Vladislavom uzavretých, nielen preto, že uhorské kráľovstvo dedične pripadlo Anne, dcére Vladislava, manželke Ferdinanda I., ale i preto, že Uhorsku, Turkami ohroženému, treba bolo kráľa mocného, akým bude Ferdinand I., ktorý bol vojvodom Rakúska, Štýrska, Gorutanska a Krajny, grófom Elsaska a iných žúp nemeckých, ba už i za kráľa českého 25. oktobra uznaný.

Hoci Zápoľský mal veľkú stranu na Slovensku a v dolnom Uhorsku a žičil mu, ako protivníkovi

luteránstva, i pápež Klement VII., jednako, aby si zabezpečil trón, uchádzal sa o ruku vdovy-kráľovny Márie a sľúbil Alexovi Turzovi, jej pokladníkovi, Bojnice, ak ho bude v tom podporovať; ale i tamtá i tento to odopreli.

Nastaly medzi Zápoľským a Ferdinandom vzájomné posolstvá a vyjednávania, ale bez túženého výsledku. Rozhodnúť mal meč. Ferdinand, aby dodal váhy slovám svojim, umiestil 1000 vojakov v Heimburgu, a vdova-kráľovna prijala posádku do Prešporka.

Ján Zápoľský nielen prostredníctvom Verbőcziho získal si Maďarov, ale ako Slovan i Srbov na Potisí. Pri jeho korunovaní 11. novembra 1526 boli prítomní i Bakič a čierny Ivan, náboženský fanatik, ktorý si vzal do hlavy, že je od Boha povolaný a určený, aby znivočil Turkov. Mal pod svojou mocou do 15.000 mužov, ktorí ho menovali svojím cárom, čiernym cárom, a ako taký pokladal sa za neodvislého od Jána Zápoľského. Zápoľský, ako korunovaný kráľ, netrpel jeho neodvislého cárstva a požadoval od neho poddanie sa kráľovskej korune. Tohto napnutého pomeru medzi Zápoľským a čiernym Ivanom použil protikráľ Ferdinand, aby ho získal. Upotrebil na to Jozefa Hobordanca.

Hobordanc (Hobordanský), navrátiv sa ako kapitán od Jajce, vyhľadal čierneho Ivana a naklonil ho Ferdinandovi, nepriateľovi Turkov, sľubujúc mu, že čokoľvek bude žiadať od Ferdinanda,

obdrží. Ivan si žiadal, aby mu Ferdinand poslal niekoľko diel, spolu s nimi i dielmajstra (Kanoniermeister), aby si mohol sriadiť i delostrelectvo. Ferdinand už 16. apríla 1527 poslal list na Ivana, plný lichotenia a sľubov. Ivan, tým listom posmelený, poprosil Ferdinanda, aby mu poslal 1000 pancierov a šišakov, primerané pre jeho mužstvo šaty a zbraň, červené súkno na zaodenie jeho dvoranínov, troch trubačov, jeden bubon i s bubeníkom, jednu zlatom vyšívanú zástavu, na jednej strane s jeho odznakom, na druhej strane s obrazom bl. P. Márie, konečne peniaze, aby svoje mužstvo mohol vydržiavať. Poneváč Radoslav Čielnik je jeho zástupcom, prosí, aby Ferdinand nie na tohto, ale na neho samého poslal osobitný list a zbraň pre 10 mužov. Ak sa dá Ferdinand s vojskom svojím na pochod do Uhorska, Ivan sľúbil, že, ak bude toho treba, prijde mu v ústrety k Budínu.

Ferdinand nielen vyplnil žiadosti Ivanove, ale v liste z 23. júna z Viedne na Hobordanca poslanom prikazuje tomuto, aby vyslovil Ivanovi a Srbom vďaku za ochotu, napomínajúc ich k zachovaniu vernosti, k ostríhaniu dolného Dunaja proti Turkom a k obrane Uhorska proti zahorským (sedmohradským) Székelyom a Valachom. Okrem toho poslal Juraja Reicherstorffera k Ivanovi, aby mu ústne zaďakoval. Dňom zatým poslal Radoslavovi Čielnikovi darovaciu listinu na 200 poddaných (jobagiones), ako mu to skrze Franka z Revy bol sľúbil.

Medzitým Peter Perin porazil Ivana a Valentín Turek odňal mu Suboticu, tak že bol prinútený preložiť svoje sídlo do Segedína. Keď sa o tom Ferdinand dozvedel, písal Hobordancovi, aby ho potešil, ako 7. júla písal tiež Ivanovi v tom smysle, dodajúc i to, že sa s vojskom svojím dá na pochod do Budína, a čaká, že i Ivan tak urobí.

Keď Ferdinand medzitým počul, že vyslanec kráľa francúzskeho, nepriateľa cisára, brata Ferdinandovho, a Krištof Frangepan, odpadlík od Ferdinanda, chystajú sa k Ivanovi, 9. júla písal Hobordancovi, aby oboch dal obesiť, že by Ivana, porážkou zroneného, vo vernosti neoslabili. Za to sľubuje mu 1000 rýnskych zlatých, Ivanovi však, ak urobí podobne, veľkú summu peňažitú. Dňa 16. júla však Ferdinand písal Ivanovi, že oblieha Devín nad ústím Moravy: aby sa teda nedal na pochod k Budínu, ale zostal na ochranu dolného Dunaja proti Turkom. Okrem toho dáva mu na vedomie, že Peter Perin so zahorskými (sedmohradskými) Székelymi tiahne k Segedínu, aby mu prekazil cestu k Budínu. No Ivan nedal sa odstrašiť, uderil na Petra Perinského*) a porazil ho.

*) Súčasný dejepisec Georgius Sirmiensis hneval sa naňho a nazval ho „slovenským psom“: teda bol Slovák. (Srov. môj spis „Slováci v Uhorsku“, str. 18.) Maďari ho píšu Perényi. Pochádzal z Periny, osady slovenskej neďaleko Košíc. (Korabinský: Geogr. Lexikon, str. 521.) Jeho otec bol asi Mikuláš Perin, ktorému roku 1426 z Olomúca poslaný bol český list. (Slovesnosť, v Skalici 1865, str. 14.)

Potom prišlo mu zápasiť s Imrichom Czibakim, majúcim pod zástavou Maďarov potiských a Valachov zahorských (sedmohradských). Dňa 25. júla Ivan však ztratil bitku i hlavu svoju, a stádo, pastiera pozbavené, pripojilo sa k Zápoľskému. (Parlamentär, Viedeň 1890, č. 21.)

Súčasne hľadel si Ferdinand získať i Maďarov, ktorí až za doby sv. kráľa Vladislava († 1095) osadení boli buď v Sabolči (besenyők), alebo v Byhorsku (Вугорску) a tu potom za kráľov Kolomana († 1114), Štefana II. († 1131), hlavne však za kráľa Belu IV. († 1270) rozmnožení boli (kúnok, palóczok). Poneváč Verbőczi, hlavný prívrženec a rečník Zápoľského, búril Maďarov tým, že Ferdinand, ako cudzozemský Nemec, bude potlačovať maďarčinu: Ferdinand, ako kráľ mnohorečového Uhorska, už 19. januára a potom i 29. júna a 17. júla ubezpečoval ich, že šetriť bude aj ich jazyk. A skutočne za doby Ferdinanda I. Katarína, rodená Frangepanka, matka Petra Perinu, skrze Benedikta Komjátiho dala si roku 1532 preložiť do maďarčiny Listy sv. Pavla apoštola.

Týmto listom Ferdinandovým nesvobodno podkladať nejaký široký smysel. Netýkaly sa ony všetkých obyvateľov Uhorska, ale len Maďarov (besenyők, kúnok, palóczok), bývajúcich za Tisou

---

V listinách píše sa buď Peren (adjectivum futuri), buď Perený (adjectivum praeterili), buď Peri alebo Perin, čo povstalo zo slovenského perina (maď. párna, nem Federbett, lat. culcitra).

v Sabolči a Byhorsku (Бугорску): teda len v nepatrnej čiastke Uhorska.

Ferdinand, ktorému jeho brat, cisár Karol, sľúbil 100.000 dukátov podpory, ako to bol 16. júla dal na vedomie čiernemu cárovi Ivanovi, dal sa na pochod proti Zápoľskému a obliehal Devín nad ústím Moravy a, vydobyv ho, daroval ho Štefanovi Báthorymu, palatínovi*), a válčenie proti kráľovi Jánovi sveril na Mikuláša Salmu, ktorý umenie svoje dokázal vo vojne cisára Karla proti Turkom, a na Jána Katziana (Cacianus), horvatského kapitána na ľavej strane Dunaja. Trnava poddala sa, a veliteľ nad posádkou v Prešporku sa osvedčil, že, akonáhle Ferdinand vtiahne do Budína, poddá sa mu.

Ferdinand, 30. júla pohnúc sa z Viedne, dostavil sa s vojskom svojím rakúskym a pomocným k hranici Uhorska a v Kopčanoch uvítaný bol slávnostne od strany svojej. Verejne sa osvedčil a zaprisahal, že práva a svobody kráľovstva uhorského hájiť bude. Potom na pravej strane Dunaja, kde bývali Nemci a Slovania, odprevádzaný bol 1-ho augusta do Starých Hradov, 5-ho augusta do Rábu, 8-ho do Komárna, 10-ho do Taty, 12-ho do Ostrihomu, 13-ho do Vyšehradu, 21-ho do Budína, kde bol za kráľa uhorského uznaný; odtiaľ odprevádzaný bol do Stolného Belehradu, kde 4. novembra bol

*) Umrel tam roku 1535. (Slovenský Letopis II, str. 227.)

korunovaný za kráľa*), manželka jeho Anna za kráľovnu. Odtiaľ 18. novembra odišiel do Taty, 19-ho do Ostrihomu, kde sa bavil až do 17. januára roku 1528.

Medzitým, čo sa Ferdinand bavil na pravej strane Dunaja, Salm a Katzian (Kocian) na ľavej strane Dunajaválčili proti kráľovi Jánovi, a síce Salm na dolnom, Kocian**) na hornom Uhorsku, a to s takým úspechom, že Zápoľský, zčiastky porazený, zčiastky od svojich prívržencov opustený a nenadálou smrťou Krištofa Frangepana zronený, 4. apríla 1528 dal sa na útek zo Zemplína do Tarnova k svojmu švagrovi Žigmundovi, kráľovi poľskému. Po jeho odchode Kocian pohol sa z Košíc do Spiša, kde sa posádka Zápoľského poddala. Potom bral sa do Liptova, kde sa zmocnil Hrádku a Likavy. Potom, vybojovav Turiec, Trenčín, Nitru a Sintavu, tiahol ku Komárnu. Tým spôsobom získal Ferdinandovi opäť značnú časť Slovenska.

Boly to presmutné časy! Kráľ Ján vydržiaval snem, ktorý odopieral právo Ferdinandovi, vyhlasoval Turzu a iných prívržencov za vlastizradcov a rozkázal habať ich majetok. Podobne strana

---

*) Korunovaný bol korunou pravou, ktorú obdržal od Petra Perinu (Perényi), keď pristúpil k Ferdinandovi. Vidz Letopis Matice Slovenskej 1874, II, 87 a Slovenský Letopis I, 23 a 24.

**) Možno, že Kocian, Cocianus je Koc Ján, a na neho vzťahuje sa český diplom Ferdinanda. (Slovenský Letopis I, 337.)

kráľa Ferdinanda vydržiavala snem, ktorý odopieral právo Zápoľskému, vyhlasoval Verbócziho a iných prívržencov za vlastizradcov a za pozbavených majetku. Z toho povstaly po krajine jednotlivé trenice, srážky a násilia, menovite v Turci.

Kráľ Ján nebol v Tarnove, kam ho bol odprevadil Verbőczi, lenivý. Písal na všetky strany o pomoc a podporu, aby nebol prinútený hľadať pomoc u sultána. Na dvore kráľa poľského našiel francúzskeho poslanca Hieronyma Laskiho, ostrovtipného diplomata. Tento všemožne sa snažil získať pre Zápoľského Grittiho, ktorý mal veľký vliv na veľvezíra Ibrahima. Prostredníctvom Grittiho obdržal Laski prístup k Ibrahimovi, 27. januára 1528 i k samému sultánovi, a od sultána 28. februára získal písomné osvedčenie, že Soliman bude podporovať kráľa Jána proti Ferdinandovi. Za to kráľ Ján, keď sa Laski k nemu navrátil z Carihradu, vymenoval ho za grófa Spiša.

Medzitým, čo sa kráľ Ján (od 4. apríla do 25. oktobra) v Poľsku zdržoval, i Ferdinand vypravil Hobordanca (Hobordanského) do Carihradu, aby so sultánom vyjednával. Čo však Laski svojím pochlebovaním bol docielil, to Hobordanský svojou pýchou pokazil, áno, on i s celým vyslanstvom podržaný bol, ako nejaký zajatý, až do 20. marca 1529 v Carihrade. Že sa toto vyslanstvo nepodarilo, to bolo dielom Laskiho, a kráľ Ján daroval mu za to roku 1529 hrad Dunavec i mesto Kežmark.

Kráľ Ján Zápoľský 1. novembra roku 1526 dal rozbúrať kaštieľ Mikuláša Turotziho v Sučanoch (v Turčianskej stolici), ktorý on i s príslušnosťami obdržal od kráľa Ludvika II. za 2000 zl., jemu požičaných, a za iné jemu preukázané služby. Mikuláš Turotzi roku 1527 pred kláštorom sv. Benedikta protestoval proti darovaniu toho kaštieľa a príslušností jeho skrze kráľa Jána komukoľvek.

Podobné násilie spáchali Zápoľovci proti Alexovi Turzovi, keď sa zmocnili jeho hradu Temetína a posádku jeho nemilosrdne posekali.

Pre Ferdinanda bolo to tým nepriaznivejšie, že trpel na nedostatok v peniazoch a nevládal vydržiavať svojich vojakov. Následkom toho mnohé hrady, i sám Prešporok, boly ľahostajné ako v Uhorsku, tak i v Slavonsku, Horvatsku a Dalmatsku. Konečne, aby sa tieto pomery polepšily, vložil sa medzi protikráľov Žigmund, kráľ poľský, a urobil návrh, aby sa vydržiavala spoločná schôzdka. Následkom toho Ferdinand i jeho brat, cisár Karol, i Žigmund, kráľ poľský, nástojili na tom, aby tieto napnuté pomery medzi Ferdinandom a Zápoľským za každú cenu boly vyrovnané. Tým cieľom bolo navrhnuté, aby sa obe stránky sišly v Olomúci. Tento návrh prijal Ferdinand 27. marca, Zápoľský 24. apríla. Schôdzka uskutočnila sa 1. júna v Olomúci. Prítomní boli nielen plnomocníci Ferdinanda (Alex Turzo) a Zápoľského (Verbőczi), ale i plnomocníci Žigmunda (Szidlowiecki) a Františka I., kráľa francúzskeho (Hieronym Laski). Vý-

sledok schôdzky bol Ferdinandovi neprajný. Nahliadol, že mu nepozostáva iného prostriedku, ako meč.

Okolnosti začaly sa prajne vyviňovať pre kráľa Jána, lebo vyslanstvo Ferdinandovo v Carihrade sa nepodarilo, čierny cár Ivan padol v bitke a jeho mužstvo odpadlo od Ferdinanda; keď sa po krajine rozšírila zpráva o smluve kráľa Jána so sultánom uzavrenej a o tom, že Soliman poslal pre Zápoľského 500 centov pušného prachu a 50 diel k dolnému Dunaju a rozkázal veliteľom chystať sa jemu na pomoc: prívrženci jeho začali sa hýbať i na hornom i na dolnom Uhorsku. Následkom toho Zápoľský s vojskom, v Poľsku a inde najatým, prekročil Karpaty a vtrhol do horného Uhorska, práve vtedy, keď Ferdinand meškal za hranicou, aby nabral vojska proti nemu. Pod hradom Humenným 27. oktobra čakal naňho Franko Druget a iní magnáti a pripojili sa k nemu so svojimi banderiami. S nimi tiahol k Debrecínu, kde sa mu pridružili Maďari, potom k Čanádu, kde sa mu pridružili Valasi, a k Lippe, kde sa mu pridružili Srbi, zostalí po čiernom cárovi. Tým spôsobom prišiel na dolnom Dunaji do styku s Turkami a do súsedstva so Zahorskom (Sedmohradskom) a Moldavskom. Bolo mu ľahko dostať na svoju stranu Maďarov (Székelyov a Kumánov) a Valachov v Zahorsku (Sedmohradsku), poneváč Soliman rozkázal vojvodovi Moldavska, aby ho podporoval v Zahorsku.

Okolnosti, v ktorých sa nachádzal Ferdinand, boly nepriaznivé. Jeho vyslanstvo v Carihrade sa nepodarilo, a v Nemecku darmo sa uchádzal o pomoc, lebo katolíci a protestanti potierali sa vzájomne, miesto toho, aby sa boli spojili proti Turkom, nepriateľom kresťanstva. Svolal teda stavy uhorské do Prešporka a dostavil sa ta i sám 18. novembra roku 1528, aby sa poradil o prostriedkoch proti tureckému nebezpečenstvu. Jurišič, veliteľ posádky v Günsi, zvolal, že ľahšie je dostať sa do tureckej brány so zlatým kľúčom, než s oceľovým mečom, a radil dať sa do vyjednávania desaťročného prímeria s Turkom, na ten cieľ sohnať 100.000 dukátov pre Solimana, 6000 dukátov pre veľvezíra Ibrahima na každý rok prímeria. Jeho rada nebola prijatá, ale kráľ Ferdinand 22. augusta vydal manifest (otvorený list) na celé kresťanstvo, vyzývajúc ho k podpore a k pomoci na odstránenie nebezpečenstva, ktoré ohrožuje celé kresťanstvo.

Medzitým Soliman dal na vedomie Zápoľskému, že sa chce s ním sísť pri Moháči. Dňa 22. augusta 1529 dostavili sa ta: Zápoľský, Verbőczi, Cibak, Piešťanský, Laski, biskup Franko Frangepan, mních Martinuzzi s 300 jazdcami, Soliman s Ibrahimom s 500 služobníkmi a s 500 janičiarmi na koňoch. Sem privedený bol i Peter Perin, ochranca koruny, ktorého, ako prívrženca Ferdinandovho, na úteku zo Šiklóša polapili. Po vybavenej spoločnej porade pohli sa k Budínu a 1. sep-

tembra, rozložiac sa tam táborom, vyzvali posádku (asi 2000 Nemcov), aby sa poddala. Tomáš Nádasdy, veliteľ posádky, odoprel to a vzdoroval obliehaniu, ale nespokojenci sputnali ho a poddali sa s tou podmienkou, aby so životom a hábami smeli odtiahnuť z hradu. Janičiari však, ktorým ľúto bolo nekoristiť, vrhli sa na nich a veľkú čiastku ich orabovali a povraždili.

Zápoľský, opanujúc Budínský hrad, 4. oktobra prešiel na peštiansku stranu Dunaja, kde Soliman mal svoj stánok, a ukázal mu korunu, ktorú bol odňal Petrovi Perinovi. Odtiaľ navrátil sa do Budína, Soliman však dal sa na pochod proti Ferdinandovi. Ľahko mu bolo pohybovať sa na pravej strane Dunaja a zmocniť sa Vyšehradu, Ostrihomu, Taty, Komárna a Rábu, lebo ich posádky zavčasu odtiaľ odtiahly, zanechajúc po sebe hrady prázdne. Len Güns (Kysek) a Prešporok sa udržaly. V Günsi Mikuláš Jurišič, majúc 80 vojakov a 700 sedliakov, hrdinsky odrážal turecké útoky, Ján Szalay delami svojimi hrmel z Prešporka na Turkov.

Hlavný úmysel Solimanov bol zmocniť sa Viedne, lebo Ferdinand chodil za Moravou, v Čechách, Hornom Rakúsku, Štýrsku, Gorutansku, Krajne, Tirolsku a Nemecku, aby sohnal vojsko a pomoc proti Turkom, nepostaral sa však zavčasu a dostatočne o bezpečnosť Viedne. Keď Soliman s 300.000 mužmi blížil sa k mestu, Ferdinand ochranu mesta sveril na Mikuláša Salma, ktorý sa bol vyznamenal v bojoch proti Zápoľskému

v dolnom Uhorsku. Keď Soliman 27. septembra roku 1529 dal sa obliehať mesto, Salm mal len 2000 vycvičených vojakov, ale meštianstvo a žiactvo, starí a mladí, mužskí a ženské hrdinsky ho podporovali, a keď prišla i vojenská pomoc, Turci 13. oktobra porazení dali sa na útek, a Viedeň bola zachránená. (Wien und seine Landesfürsten 1834, II, 131—144.) Ferdinand až 23. septembra 1532 navrátil sa do Viedne.

Soliman po utrpenom výprasku už 31. oktobra prišiel i so 60.000 kresťanmi, v Rakúsku a Štýrsku zajatými, do Budína. Dňa 3. novembra dostavil sa k nemu Zápoľský s niektorými magnátmi a biskupmi blahoželať mu k víťazstvu. (?) Boli prítomní i Peter Perin, opatrovník koruny, a Pavel z Vardy, arcibiskup ostrihomský. Napomenul ich, aby boli verní kráľovi Jánovi a na milosť prijali tých dvoch kajúcich, ktorí boli k Ferdinandovi odpadli. Zanechajúc značnú posádku Jánovi na hrade Budínskom, sadol na loď, na ktorej sa mal odplaviť po Dunaji. Keď Zápoľský z palácového obloka uzrel tisíce zajatých a do otroctva vlečených, horko — vraj — zaplakal nad nimi. Mal k tomu dosť príčin i iných. Nielen že spáchal zradu na kresťanstve a preto i od pápeža Klementa VII. 21. decembra bol vylúčený z cirkvi, ale i od cisára Karla V. vyobcovaný, i od francúzskeho kráľa bez podpory zanechaný, i mnohých prívržencov v Uhorsku, Zahorsku a Horvatsku pozbavený. Ešte toho roku vojsko Ferdinandovo dalo

sa na pochod do Uhorska: Hardek na pravej strane Dunaja opanoval Staré Hrady, na ľavej strane Dunaja Kocian (Koc Jan) opäť podrobil Trnavu a temer celé západné a severné Slovensko, Salm dolné Pohronie a Ostrihom. Pokúsil sa dobývať i Budín, ale veliteľ na hrade, arcibiskup ostrihomský, Pavel z Vardy, tak vzdoroval, že Mikuláš Salm odstúpil od jeho obliehania. Šťastnejší boli: Franko Bebek pri Jágri, Ruprecht Herberstein pri Košiciach a Valentín Turek, ktorý robil vychádzky do Potisia. Nemci v Zahorsku (Sedmohradsku) šarapatili proti zápoľovským Maďarom (Székelyom a Kumánom) a Valachom, a i po utrpených porážkach šarapatiť neprestávali.

Hrôzy domácej vojny pohly arcibiskupa ostrihomského, že 12. decembra urobil návrh, aby pohlavári oboch strán sišli sa buď v Ostrihome, alebo v Stol. Belehrade poradiť sa o prostriedkoch smierenia oboch protikráľov. Dňa 25. januára 1530 oznámil svoj plán biskupovi Szalaházymu, kancellárovi Ferdinandovmu, a prosil ho, aby i Ferdinanda naklonil k spoločnému sjazdu. K tomuto prihlásili sa i Žigmund, kráľ poľský, a Juraj, vojvoda saský.

Sjazd mal sa odbývať 24. júna v sliezskej Vratislave. Táto lehota však nebola zachovaná, lebo obom protikráľom záležalo na tom, aby ich strana zmocnela a na sjazde mala tým dôraznejší hlas.

Ferdinand, aby pretrhol pomer medzi Zápoľským a Solimanom a získal si tohoto, 27. mája

vypravil Mikuláša Jurišiča a Jozefa Lamberga do Carihradu, sľubujúc sultánovi ročne 100.000, veľvezírovi však 10.000 dukátov. Zápoľský podobne vypravil poslov svojich k Solimanovi s prosbou, aby mu poskytol pomoc na opanovanie horného Uhorska. Soliman vyslyšal ho a rozkázal, aby Mohamed-beg tak učinil. Mohamed-beg v septembri s 25.000 mužmi prekročil dolný Dunaj a, vedený Petrom Perinom, tiahol cez dolné Uhorsko do horného; spustošil ho a s Považia odvliekol do 50.000 zajatých Slovákov. Zápoľský zhrozil sa nad tým a žiadal prepustenie zajatých, ale žiadosť jeho len s posmechom bola odvrhnutá.

Že sa tak stalo nášmu Slovensku, toho príčinou bolo, že Ferdinand, značne z Nemecka napomožený, rozkázal Roggendorfovi, odchovancovi Salma, zmocniť sa Budína. Roggendorf tiahol teda na pravej strane Dunaja, opanoval Ostrihom, bral sa k Budínu a dal sa ho 6. oktobra obliehať. Medzitým, keď urobil vychádzku k Vacovu a Vyšehradu, Gritti 31. oktobra všantročil 3000 Turkov do hradu Budínskeho, a obliehanie stalo sa obťažnejším, tak že Roggendorf upustil od obliehania a 19. decembra pohol sa nazpäť do Ostrihoma. (Slov. Letopis II, 50.)

Výšspomínaná schôdzka uskutočnila sa medzitým až v novembri, nie však vo Vratislave, ale v Poznani. Smierenie Ferdinanda so Zápoľským sa nepodarilo, uzavrelo sa len prímerie od 13. decembra 1530 do 13. decembra 1531. V čas tohto

prímeria mali plnomocníci oboch protikráľov ďalej vyjednávať. Dňa 21. januára 1531 sišli sa Roggendorf a Laski vo Vyšehrade a uzavreli trojmesačné prímerie. Laski odišiel do Carihradu, aby sa pokúsil uzavrieť buď mier, alebo aspoň prímerie so sultánom. Medzitým meškali i poslovia Ferdinandovi v Carihrade a primali sultána tiež prijať jednoročné prímerie.

Dňa 5. januára 1531 Ferdinand bol vyvolený za kráľa rímskeho. Nedôverujúc v prímerie so sultánom uzavreté, hľadal pomoc v Nemecku, u pápeža a u kráľa francúzskeho, ale bez nádeje. Následkom toho predsavzal si uzavrieť mier so Zápoľským, a to tým viac, že nespokojní i s Ferdinandom i so Zápoľským spojovali sa tým cieľom, aby bez ohľadu na Ferdinanda a Zápoľského Peter Perin stal sa gubernátorom Uhorska. V ohľade tomto významná je česká listina kráľa Ferdinanda, daná v Innsbrucku 19. novembra 1532, potvrdzujúca smluvu medzi niektorými moravskými a uhorskými pánmi o hrady a osady na Slovensku. Tamtí boli na strane Ferdinanda, títo na strane Zápoľského. Na čele tamtých bol moravský boháč Ján Pernstein, na čele týchto však Mikuláš Kostka, hlavný kapitán horného Uhorska, majúc moc nad Trenčínom, Turcom, Liptovom a Oravou. Na začiatku novembra 1532 pokonali sa v Tešíne tak, že Kostka a jeho spoločníci pristúpili k Ferdinandovi, a Kostka prepustil moravským pánom hrady: Likavu, Hričov, Ľubin, Zniov i s Kláštorom. „A pán

Mikuláš Kostka — tak znie smluva — má zůstati při zámcích Oravě a Strečně, i s městem Žilinou, s městečkem Sučany, s městem Tvrdošínem, s jejich vším všelijakým panstvím a příslušenstvím, což k těm zámkům, městám a městečku příslušelo . . . Item pan Jakub Kostinovský z Kostinova (Koštian) při vsi Necpalech (v Turci) se vším příslušenstvím, a Baláš (z) Dyak (Diaková) při vsi, kteréž říkají Sv. Michal, se vším příslušenstvím, tak, jakž jest jim to pan Mikuláš Kostka za službu jejich, kterouž jsou nebožtíkovi Petrovi Kostkovi, bratru jeho, a jemu činili, dal, poněvadž jsou také k králi JMsti přistoupili, zůstati mají. Item Pavel Rožen při těch vsech, o kteréž jest p. Mikuláš Kostka s pánem Ištvánem Revajem smluvu učinil, jakž ta smluva ukazuje, ponevadž jest také k JMsti přistoupil, zůstaven býti má. A poněvadž p. Mikuláš Kostka s služebníky a poddanými svými k JMsti přistoupil, to Janovi Kocianovi, hejtmanu polnímu krále JMsti, oznámiti mají, a nahoře dotčení páni a rytíři povinni budou jeho pomoci svou neopouštěti, a zase pan Mikuláš Kostka, byla-li by toho potřeba, napředpsaným pánům, rytířům a pánům společníkům jejich se služebníky a poddanými svými radou a pomocí skutečně býti má.“ Kráľ Ferdinand síce túto smluvu potvrdil, ale s dodatkom: „Však při tom toto sme sobě vymínouti ráčili: předkem, aby z těch všech statkův bez vůle a vědomí Našeho žádných válek nezačali, ani co toho protimyslného před se brali, nébrž

aby ti zámkové, tvrze, města i městečka Nám a ku potřebě Naší v každý čas otevřeny byly, jako jiných poddanných velebnosti Naší.“ No listina táto ešte toho roku zbavená bola platnosti, poneváč Kocian vrhol sa na Považskú Bystricu Kostkovu, a tento preto odpadol od Ferdinanda. (Slov. Letopis IV, 30—37.)

Ferdinad toho roku obrátil svoju pozornosť i na Dolniaky, listom svojím opäť ubezpečujúc Maďarov v Sabodči a Byhorsku, že chce šetriť ich reč materinskú.

Medzitým Tomáš Nádasdy svolal stavy na 24. januára 1532 do Keneša nad Blatnom na poradu, kde uzavreli, aby svolaný bol snem na 12. marca do Berenhidy, ktorý by rozhodol, kto sa má stať kráľom. No oba protikráli postavili sa proti tomu. Ferdinand svolal snem na 24. apríla do Ostrihoma, Zápoľský však do Pešti. Boly to daromné pokusy, a to v takej dobe, keď hrozilo veľké nebezpečenstvo od Turkov.

Solimann 25. apríla pohol sa z Carihradu, majúc 140.000 mužov. Vopred poslal Ibrahima a Grittiho ako gubernátora do Moldavska a Zahorska (Sedmohradska) učiniť poriadky, ktoré by kryly jeho chrbát, keď potiahne do Rakúska proti Ferdinandovi a do Nemecka proti cisárovi Karlovi V. Keď Soliman dorazil k srbskému Belehradu, pripojilo sa k nemu 15.000 Tatárov a pri Osieku námestník v Bosne priviedol k nemu 10.000 mužov. Mal teda spolu 165.000 mužov a 400 diel.

Kráľ Ján, keďže nemal istoty, či Soliman tiahne do Uhorska ako jeho priateľ alebo ako jeho nepriateľ, choval sa opatrne. Keď Gritti prišiel zo Zahorska (Sedmohradska) do Budína, privítal ho počestne ako gubernátora a s vojskom svojím nepostavil sa mu v cestu. Kráľ Ferdinand však mal na pomoc náležite ozbrojených a vycvičených 29.000 mužov z Nemecka, 25.000 z Čiech, Moravy a Sliezska, 8000 Španielcov a Dolnozemcov od cisára Karla poslaných, 8000 za pápežské peniaze najatých Uhrov. Soliman, prekročiac Dravu pri Osieku, zaplavil celé Slovensko nad Salou. Dňa 5. augusta veľvezír, 10. augusta sultán postupovali na pravej strane Dunaja k Viedni, ale prinútení boli obliehať a dobývať mesto Güns (Kysek), kde bol Mikuláš Jurišič veliteľom so 700 mužmi, ktorí hrdinsky odrážali turecké útoky až do 31. augusta, tak že Soliman prestal obliehať mesto, daroval ho Jurišičovi a tiahol preč, nie k Viedni, ktorú dobývať sa neosmelil, ale do Štýrska, kde 12. septembra dorazil pod Štýrsky Hradec. No horami prekážaný a Kocianom stíhaný, spiechal s korisťou a 30.000 zajatými k srbskému Belehradu, kde sa 12 oktobra stretol s Ibrahimom, a Kocian preniesol svoje válčenie na ľavú stranu Dunaja proti Mikulášovi Kostkovi.

Ferdinand bol by rád upotrebil tie pomocné vojská v Uhorsku proti Zápoľskému, ale pomocníci ho opustili, keďže ich úlohou bolo obrániť Viedeň, nie však nadobudnúť Budín Ferdinandovi.

Po odchode Solimana nastaly podivné veci v Uhorsku, kde dvaja slabí králi stáli proti Grittimu, ktorý, ako gubernátor a hlavný kapitán celej krajiny, snažil sa zničiť najprv Ferdinanda a potom i Zápoľského, a tak s pomocou a milosťou Solimanovou stať sa kráľom Uhorska. No pohlavári šípili, kam cieli politika tohto pyšného cudzozemca, spojili sa a uzavreli sísť sa 7. februára 1533 v Prešporku. Na schôdzku prihlásili sa i Zápoľský, i Ferdinand, i brat jeho, cisár Karol.

Medzitým Soliman skrze Jurišiča oznámil Ferdinandovi svoj tajný úmysel, že je hotový prijať ho za syna, cisára Karla za brata a uzavrieť s ním, keď nie mier, aspoň sedemročné prímerie. Ferdinand bol následkom toho vo veľkých rozpakoch. Konečne odhodlal sa oznámiť prešporskej schôdzke, že prijme nabídnutie sultánovo. Následkom toho 15. februára prešporská schôdzka sa rozišla.

Dľa toho Solimanovho návrhu Zápoľský mal byť kráľom dolného Uhorska s hlavným mestom Budínom, Ferdinand však kráľom horného Uhorska s hlavným mestom Ostrihomom.

V polovici marca boli poslovia vypravení do Carihradu; odtiaľ 2. júna vrátili sa do Viedne s tureckým poslom, ktorý priniesol podmienky smluvy so Solimanom uzavrieť sa majúcej. Prijali ho slávnostne, a Ferdinand povolal k sebe cisára a pohlavárov nemeckých, rakúskych, českých a uhorských, aby vypočuli úmysel sultána a poradili sa o tom, akú odpoveď dať sultánovi. Medzi pod-

mienkami smluvy bola i tá, aby Ferdinand poslal kľúče Ostrihoma sultánovi. Pavel z Vardy, arcibiskup ostrihomský, bol proti tomu, lebo tým by Ferdinand vyznal, že ako kráľ uhorský je vazallom sultána, ako bol Zápoľský v Budíne. No Ferdinand skrze poslov svojich zaslal nielen odpoveď, ale i kľúče Ostrihoma sultánovi. Veľvezír Ibrahim prijal poslov, ktorí mu milostive doručili 27. mája 7000 dukátov; kľúče však neprijal a poznamenal, že čo sa týka Uhorska, o tom pokonávať bude pozdejšie. V akom duchu bude konať, dalo sa tušiť z toho, že Gritti práve vtedy meškal u Ibrahima v Carihrade, aby prekrižoval plány Ferdinandove.

Medzitým, čo vyslanci Ferdinanda bavili sa v Carihrade, oligarchovia v Uhorsku buď sa nepridali ani k strane Zápoľského, ani k strane Ferdinanda, a proti nim oba králi zakročili, ako proti odbojníkom; buď odpadli od jedného kráľa k druhému, a v tom prípade šťastlivejší bol Ferdinand, ktorý si vedel získať prívržencov slovenských a nemeckých, natoľko, že 9. júna 1534 vydal list, v ktorom oznamuje, že Alex Turzo, ako jeho námestník, a Tomáš Salaházy, ako jeho kancellár, splnomocnení sú odpustiť tým, ktorí boli na strane Zápoľského, a ak pristúpia k Ferdinandovi, ponechať im ich svobody a udeliť im práva a výhody. Ba i sám Gritti zdal sa naoko prajným Ferdinandovi.

Vyslanstvo Ferdinanda, ktoré bolo v Carihrade, dosiahlo prímerie, ale nedokonalé: Gritti stal sa

námestníkom sultána a gubernátorom celého Uhorska; splnomocnený bol rozdeliť Uhorsko medzi Zápoľského a Ferdinanda a určiť hranice územia Zápoľského a Ferdinanda.

Práve vtedy vypukla vojna medzi Tureckom a Persiou, a vodcom vojska tureckého stal sa Ibrahim. Následkom toho Gritti ztratil v ňom podporu, a aby po jeho odchode neutratil, čo skrze neho bol dosiahol, spiechal do Uhorska. Už 18. júna 1534 s 1000 pešími, 1000 jazdcami, s 200 janičiarmi a s Mosesom, druhým synom Solimanovým, dal sa na pochod z Carihradu do Zahorska (Sedmohradska). Tam však zle pochodil. Na hranici čakala ho jeho strana: na jej čele Anton, jeho syn, 16-ročný biskup jágerský, Ján Doczy, jeho pokladník, Batthány a iní s 8000 jazdcami. Koncom júla rozložil sa táborom u Brašova (Korona, Kronstadt). Sem prišli ho privítať Gotthard Kuza a Štefan Majláth z nemeckej (saskej) strany Ferdinanda. Na pravej strane rieky Maruše táboril Imro Czibaki, zápoľovský vojvoda Zahorska (Sedmohradska), so Srbmi strany Zápoľského. Gritti ho povolal k sebe do Fehnéru na poradu. Czibaki 11. augusta dostavil sa k nemu, odprevádzaný 200 mužmi. No v noci Imrich Batthány obkolesil ho a srúbal ho i s jeho ľudom. To rozsŕdilo Srbov a vôbec stranu Zápoľského, tak že do 40.000 ozbrojených mužov postavilo sa proti Grittimu. So svojimi Turkami utiahol sa do nemeckého mesta Medešu a obradil sa tam. Konečne, ztrativ svojich Turkov,

29. septembra uskočil do valaského Moldavska, ale tamejší vojvoda vydal ho protivníkom, ktorí ho dali cigáňom, aby ho obesili. Následkom toho nastaly nové zápletky s rozhnevaným sultánom. Zápoľský osvedčoval, že vina padá na Grittiho, Ferdinand však vrhal vinu na Zápoľského; Soliman vyslal tlmača Junis-bega do Budína, aby vec vyšetril. Výsledok vyšetrovania bol prajný Ferdinandovi. Medzi nich vložil sa pápež Pavel III., ktorý napomenul oboch, aby sa smierili a spojili proti Turkom, jestli by títo ohrožovali Uhorsko. Oba odopreli sluch pápežovi.

Dňa 31. oktobra 1534 nachádzame Ferdinanda v Turci, potvrdzujúceho listinu Alexa Turzu, ktorý v sobotu po navštívení Panny Marie (2. júla) roku 1534 na hrade Sklabinskom bol vydal listinu: že Sklabina s príslušníctvami k nej je spoločným majetkom Franka Revaya a jeho brata Štefana. (Vidz môj Slovenský Letopis II, 40—42.)

Koncom januára roku 1535 Zápoľský, na radu Ibrahima a kráľa poľského, opäť prijal Laskiho do služby a obdaril ho veľkými majetkami, ale sklamal sa. Ferdinand získal si ho a potvrdil mu všetko, čo bol od Zápoľského obdržal. Následkom toho Zápoľský jeho miesto zaplnil Jurajom Utešeničom (Martinuzzim), mníchom Paulinom, ktorého bol učinil biskupom veľko-varadínskym a pokladníkom. Súvekí dejepisci nakrátko menujú ho „bratom Jurajom“.

V polovici marca začal Brodarič, biskup zá-

hrebský, chodiť do Viedne a Budína, aby vyprostredkoval schôdzku Ferdinanda a Zápoľského, ale až 21. augusta sišli sa ich splnomocnenci a ustálili sa len na tom, aby sa prímerie predĺžilo do konca marca roku 1536 a medzitým aby svolaný bol snem na 19. novembra do Prešporka, ktorý by učinil koniec roztržkám. Snem sa sišiel. Záležal len z uhorských prívržencov Ferdinanda a zaoberal sa vážne úlohou, ktorú Ferdinand, ako kráľ uhorský, vyplniť má, aby sa stal obľúbeným a uviedol zákonitý poriadok do krajiny.

Medzitým Zápoľský neprestal sa obávať, že sultán sa pomstí pre zavraždenie Grittiho, a necítil sa byť bezpečným pred tureckou posádkou v Budíne, teda utiahol za do Veľkého Varadína a pomýšľal vyrovnať sa s Ferdinandom, ba svoj úmysel oznámil i biskupovi Brodaričovi, skrze ktorého chcel sa dozvedieť podmienky, pod ktorými Ferdinand bol by hotový smieriť sa s ním. Následkom toho Brodarič šiel do Viedne. Odtiaľ nazpäť šiel 22. novembra oznámiť mu podmienky, asi tieto: Ferdinand je skutočným kráľom celého Uhorska, Zápoľský až do smrti svojej kráľom čestným, majiteľom Spiša a veľkej čiastky horného Uhorska. Palatín bude len jeden pre celé Uhorsko. Spišské prepoštstvo povýšené bude na biskupstvo, Zápoľskému podriadené; ostatné biskupstvá budú v moci Ferdinandovej. Vojvodina spišská prejde i na dedičov Zápoľského. Ferdinand vyplatí Zápoľskému 200.000 dukátov na doživotné užívanie. Na potvr-

denie takého smierenia cisár Karol prijme Ferdinanda a Zápoľského za bratov a Zápoľskému dá za manželku jednu zo svojich vnučiek. So zprávou o tom Brodarič šiel k cisárovi Karlovi, ktorý sa bavil v Neapoli. Cisár až v marci roku 1536 odobril podmienky, vynímajúc poslednú; okrem toho vypravil svojho vyslanca k Zápoľskému. Vo Veľkom Varadíne bol jeho vyslanec slávnostne prijatý a uvedený do kráľovského paláca. Tam boly konané tajné vyjednávania v prítomnosti Zápoľského, Martinuzziho (brata Juraja), arcibiskupa Frangepana, potom verejné vyjednávania v prítomnosti Verbőcziho a iných pohlavárov. No vyjednávania neviedly k túženému cieľu, lebo okolnosti sa premenily v prospech Zápoľského a v nezdar Ferdinanda.

Soliman už 15. marca dal uškrtiť veľvezíra Ibrahima, a po ňom pozostalé dopisovanie s Grittim postavilo Zápoľského do priaznivého svetla u sultána. Okrem toho vypukla opäť vojna medzi Frankom, kráľom francúzskym, a cisárom Karlom. Následkom toho Ferdinand ztratil podporu u cisára Karla, Zápoľský však našiel milosť a podporu u Solimana proti Ferdinandovi. Čo sa dalo docieliť, bolo len: aby každý z nich podržal, čo má, a aby predĺžené bolo medzi nimi prímerie do Veľkej noci roku nasledujúceho (1537). No jednako nastaly predošlé neblahé pomery medzi stranou Zápoľského a stranou Ferdinandovou. Od tohoto odpadávali nielen jednotlivci, ale i kraje, ako Zahorsko (Sedmohradsko) a Slavonia. Ferdinand, vidiac, že Soliman onedlho

zamieša sa do Uhorska, svolal snem na 25. januára 1537 do Prešporka, aby sohnal potrebné prostriedky na válčenie proti Zápoľskému. Dňa 6. februára stavy privolily, aby od každého dvora platila sa dvojzlatová daň, biskupi a preláti desiatu čiastku zo svojej dežmy, ostatné duchovné osoby 3 zlaté zo svojich dôchodkov.

Medzitým prišla zpráva s juhu, že Turci podmanili Bosnu a Dalmáciu. Z tej príčiny Ferdinand vypravil poslov svojich k Solimanovi, sťažujúc si na urazenie prímeria s ním uzavreného; Soliman však odvetil, že práve Ferdinand bol prvší, ktorý urazil prímerie, keď sa dal do boja proti Zápoľskému, vazallovi tureckému. No Turkom nebolo na tom dosť, ale vrhli sa i do Slavonie, kde podrobili si Veroviticu a Požegu, ba i Osiek. Následkom toho Ferdinand poslal ta veľkú silu vojska z Uhorska, Rakúska a z ostatných zemí svojich shromaždeného a podriadil ho Kocianovi. No už 10. septembra trpelo vojsko na nedostatok potravy a potom, od tureckého veliteľa v Osieku odrazené a porazené, dalo sa na zpiatočnú cestu. Za hlavného veliteľa ustanovený bol Mikuláš Jurišič, Kocian však bol povolaný pred vojenský súd. V rozpakoch, buď ztratiť hlavu alebo pristúpiť k Zápoľskému, odhodlal sa k tomuto druhému. Uskočil do Kostanice v Horvatsku, kde upadol do podozrenia, že chce zradiť Kostanicu Turkom, a preto ho Valentín Therek*),

---

*) Súčasný dejepisec Georgius Sirmiensis tak ho píše a vydáva za Slováka. (Srov. môj spis „Slováci v Uhorsku“, 1905, str. 18.)

hlavný prívrženec a vojvodca Zápoľského, zavraždil. Za ten čas, čo bolo válčené na juhu, Brodarič a Frangepan opäť nadpriadli vyjednávania medzi Ferdinandom a Zápoľským na základe veľko-varadínskeho dohovoru. Dňa 24. februára 1538 vo Veľkom Varadíne uzavreté bolo smierenie, ktoré potom Ferdinand 10. júna potvrdil. Hlavné body boly: Cisár Karol a Ferdinand prijali Zápoľského za brata. Zápoľský podrží titul kráľa Uhorska, Horvatska a Dalmácie. Spoločne postarajú sa o hraničné hrady, hlavne o srbský Belehrad. Zápoľský odriekne sa spolkov proti Karlovi a Ferdinandovi a vypravené bude vyslanectvo ku Frankovi, kráľovi francúzskemu, aby sa smieril s Karlom a odstúpil od Solimana v záujme kresťanstva. Ak sa Zápoľský ožení a ak sa mu narodí syn, tomuto dá Ferdinand jednu z dcér svojich za manželku. Každý z nich podrží to, čo má v Uhorsku; Ferdinand podrží Slavoniu a Horvatsko, Zápoľský Zahorsko (Sedmohradsko). Ak Zápoľský umre bez potomka, jeho kraje pripadnú Ferdinandovi, ak umre Ferdinand bez potomka, cisárovi. Priechod od jedného kráľa k druhému je zakázaný; predošlé odpadlíctvo od jedného kráľa k druhému je zabudnuté. Keby Zápoľský vyhnaný bol zo svojho územia, Ferdinand a Karol postarajú sa o jeho primerané zaopatrenie.

Hoci tieto vyjednávania, ako i súčasné spolčovania pápeža, Benátok a kresťanských mocí boly tajné, jednako nezostaly skryté pred Solimanom.

Zápoľský bol si povedomý toho, že sa na neho hnevá sultán, a to tým viac, keď dostal zprávy o veľkej vojenskej príprave s jeho strany; predsa, dúfajúc na silu svoju, na silu Ferdinanda a na pomoc od kresťanských mocí, robil i on všemožné prípravy v Zahorsku (Sedmohradsku) a Severínsku. Jeho vojsko 9. augusta počítalo do 100.000 mužov, a so strany Ferdinanda Laski priviedol mu 7000 mužov a 1000 Španielcov. Bola to značná sila, s ktorou sa mohol merať so Solimanom, ktorý práve zaplavil Moldavsko a vojvodu moldavského dostal do zajatia a ohrožoval Zahorsko (Sedmohradsko). Nestalo sa však tak. Ostrovtipný brat Juraj (Martinuzzi) znal, že hojnými darmi viac sa dá docieliť, než mečom. Dľa jeho rady Zápoľský rýchle svolal snem do Kološu, aby sohnal peniaze na dary pre sultána a jeho vezírov. Vyslanci s darmi smelo kráčali do tureckého leženia a, oddávajúc dary sultánovi a jeho vezírom, nahovorili im, že dary sú na znak vďačnosti Zápoľského za to, že Soliman pokoril moldavských Valachov, proti ktorým Zápoľský bol shromaždil svoje vojsko. Tým spôsobom Zápoľský uspokojil hnev Solimana, tak že prijal na milosť i vojvodu moldavského a prepustil ho zo zajatia a na začiatku oktobra dal sa na zpiatočnú cestu do Carihradu.

Po takom šťastne zažehnanom tureckom nebezpečenstve na začiatku januára roku 1539 sišli sa v Košiciach Verbőczi, kancellár Zápoľského, Brodarič, biskup vacovský, a Peter Perin, hlavný

kapitán horného Uhorska (teda prvý Maďar, druhý Horvat, tretí Slovák), na poradu o neveste pre Zápoľského. Usniesli sa na tom, že Zápoľský nevezme si dcéru Ferdinanda, ale Izabellu (Alžbetu), dcéru Žigmunda, kráľa poľského: teda Slovák Poľku. Na to privolil Zápoľský a 29. januára bol s ňou v Krakove zasnúbený. Odtiaľ nevesta sprevádzaná bola do Budína a do Stol. Belehradu, kde 23. februára bola sobášená a za kráľovnu korunovaná.

Ferdinandovi toto manželstvo nebolo po chuti a preto snažil sa Zápoľského rozdvojiť so Solimanom. Zápoľský, tušiac nebezpečenstvo, vypravil brata Juraja (Martinuzziho) za poslanca do Carihradu, aby prekrižoval plány Ferdinandove. Ferdinand svolal snem na 21. septembra do Prešporka, aby sa poradil o prostriedkoch válčenia, lebo lanského roku rozpadol sa protiturecký spolok medzi pápežom, Benátkami, kráľom francúzskym a cisárom Karlom: teda na podporu toho spolku nemohol sa opierať. Predbežne vypravil Hieronyma Laskiho, svojho kancellára, a Andronika Tranquilla, pisára nebohého Grittiho, do Carihradu, aby vyprostredkovali predĺženie prímeria s portou. Snem sa sišiel. Ferdinand predložil mu tajné veľko-varadínske dorozumenie sa so Zápoľským a žiadal peniaze a vojsko. Snem bol búrlivý. Darmo Ferdinand odročil ho na 1. oktobra do Ostrihoma, aby sa docielil pokoj medzi stranou oboch kráľov. Okrem toho Ferdinandov poslanec v Carihrade (Laski) tak rozdráždil sultána, že ledva veľkými darmi

vykúpil sa zo žalára, a uzavreté bolo len prímerie so sultánom do 1. januára 1540.

Nespokojnosť s rozvadenými kráľmi dala podnet k nebezpečným zápletkám v Zahorsku (Sedmohradsku). Štefan Majláth, vojvoda Zahorska (Sedmohradska), chcel založiť samostatné, od Zápoľského neodvislé Zahorsko pod nadmocou sultána, ktorému sľúbil 12.000 dukátov poplatku každoročne. Spoliehal sa na Nemcov, ba vypravil i svojho brata Dominika k vojvodovi Valachie, aby ho v tom podporoval. No vojvoda posadil ho do chládku. I jeho vyslanci v Carihrade zakúsili to, že veľvezír Lufti dal im radu, aby boli poslušní svojmu kráľovi Zápoľskému. Majláth obrátil sa i na Ferdinanda, žiadajúc 15.000 pomocného vojska proti Zápoľskému. V tej nádeji, že Ferdinand, aby sa stal kráľom celého Uhorska, poskytne mu pomoc, svolal stavy na 8. marca 1540 do Maroš-Vášárhelu. Snem sa sišiel, ale Majláth, cítiac, že jeho plán je zradený, vytkol snemu iný cieľ. Povolal do snemu po štyroch vyslancov z Kumánov, Székelyov a Nemcov, aby sa poradili o sťažnostiach, ktoré by Zápoľskému predložili. Zápoľský dal uväzniť vyslancov, ktorí mu tie sťažnosti predložili, a potom sám prišiel do Kluže, 7. mája však vydržiaval snem v Torde. Vojvoda Majláth a vicevojvoda Imrich Balassa utiahli sa do hradu Fogarašu. Keď bol hrad obliehaný, Zápoľský utrpel na tele prvú porážku a 10. júla dal sa zaviezť do Mühlenbachu (Szászsebes), kde dostal radostnú novinu, že jeho

žena Izabella 7. júla porodila mu v Budíne syna (Žigmunda). Dňa 11-ho utrpel druhú porážku a 21. júla umrel.

Pred svojou smrťou Solimanovi, aby sa synka jeho ujal a bol jeho ochrancom, poručil 50.000 dukátov, 6 zlatých a 100 strieborných čiaš a pokálov. Potom povolal k sebe Petroviča, Martinuzziho, Verbőcziho, Valentína Therka (Turka), Antona Verančiča a Jána Eszékyho, hlavy svojej strany; vystríhal ich, aby nevolili kráľa z domu rakúskeho a postarali sa o korunovanie jeho synka Žigmunda. Za tútora jeho a za ochrancu vdovy Izabelly ustanovil Martinuzziho a Petra Petroviča, ktorý bol jeho príbuzným. Stavy shromaždily sa na jeho pohrabe v Stolnom Belehrade a potom v Pešti uzavrely, že Martinuzzi a Petrovič pozatým povedú správu krajiny, Valentín Turek bude veliteľom vojska, Verbőczi a Eszéky zanesú poručené dary Solimanovi.

Už 23. júla oznámili Žigmundovi, kráľovi poľskému, zprávu o smrti jeho zaťa a prosili ho, aby podporoval svojou radou svoju dcéru Izabellu a svojho vnuka Žigmunda. Následkom toho kráľ Žigmund 15. augusta napomenul Izabellu, aby sa nerozhodla k ničomu prv, kým sa s ním neporadí. Potom dal odpoveď stavom, aby sa neprenáhlily a čakaly na zprávu od sultána, aby sa neopovážily chopiť sa zbrane, kým sa neporadí s kráľom Ferdinandom a s cisárom Karlom.

Ferdinand, akonáhle dostal zprávu o tom, že

sa Izabelle narodil syn, už 8. júla písal Andronikovi Franquillovi, aby s Laskim spiechal do Carihradu a akýmkoľvek spôsobom, drahocennými vecami, ba, keď nie ináč, i sľúbením 30.000 dukátov ročitého poplatku, získal sultána, aby ho dľa veľko-varadínskeho dohovoru uznal za kráľa celého Uhorska. Nerobil si však nijakej nádeje, že ako predtým, tak i teraz Laski vykoná niečo u sultána proti bratovi Jurajovi (Martinuzzimu).

Martinuzzi, ako tútor nemluvniatka, nepochyboval o tom, že sultán nikdy neprivolí k tomu, aby sa Ferdinand stal kráľom celého Uhorska, a chytil sa do práce, aby nemluvniatku zabezpečil Zahorsko (Sedmohradsko), kde Maďari (Kumáni a Székelyi) vždycky pridŕžali sa nebohého Jána Zápoľského. Okrem toho dal sa do vyjednávania s Radulom, vojvodom Valachie, sľubujúc mu prepustenie Borbregu a Vinice, ktoré mu nedávno bol odňal Majláth, ak bude držať s ním.

Medzitým Peter Perin (Perinský) a Frangepan, arcibiskup kaločský a spolu jágerský, ktorí sa dosiaľ neutrálne chovali, pozvali podobných neutralistov do Dindeša. Osvedčili sa za Ferdinanda a proti Turkom a poslali list na cisára Karla, prosiac ho, aby primal Ferdinanda k rozhodnému kroku: buď sa vyrovnať so Solimanom, alebo chopiť sa meča proti nemu.

Medzitým Soliman, prijmúc poručené dary, vypravil posla do Budína, aby sa presvedčil, že otázne dieťa nie je podvržené (ako klebetil Maj-

láth), ale skutočným dieťatom Izabelly a synom nebohého Jána Zápoľského. Keď sa toto zistilo, Izabella 9. oktobra skrze Imricha Bebeka, prepošta stolno-belehradského, a Franka Tomoryho poslala list, v ktorom napomína stavy zahorské (sedmohradské), aby sa nedaly klamať klebetou Majláthovou a poddaly sa pravému synovi nebohého kráľa Jána Zápoľského. Naproti tomu však i Ferdinand písal týmže stavom, aby zostaly jemu verné, sľubujúc im, že v krátkom čaše Tomaš Nádasdy, Žigmund Balassa a Gašpar Horvat privedú im pomoc.

Konečne Ferdinand dal sa do práce. Z Viedne dal rozkaz, aby Leonard Fels tiahol do Starých Hradov a odtiaľ s uhorskými Nemcami po pravej strane Dunaja k Ostrihomu. Na lodiach po Dunaji tiahol Peter Perinský, kancellár a hlavný kapitán horného Uhorska, so Slovákmi k Vyšehradu. K nemu pripojili sa Baltazár Balassa Bánfi, Gabriel Levay a Gašpar Raskay. Zmocnili sa Vyšehradu, prešli na pravú stranu Dunaja k Vacovu a potom, prekročiac Dunaj, v Starom Budíne vtiahli do leženia Felsovho. Dostavil sa ta i Žigmund, kráľ poľský, a 17. oktobra nastalo vyjednávanie s Izabellou a s jej radcami o vydanie Budínskeho hradu Ferdinandovi. Izabelle a jej radcom záležalo na tom, aby predĺžili vyjednávanie, kým nedostanú zprávu z Carihradu. Povstaly svady a srážky medzi uhorským a neuhorským vojskom, ktoré odstránené boly len tak, že Fels a Perinský umiestili voje

na zimovanie. Leženie Felsa zostalo na pravej strane Dunaja, Perinského na ľavej strane, v Pešti.

Práve 17. oktobra, keď sa započaly vyjednávania pri Budíne, Verbőczi a Eszéky v Carihrade obdržali od sultána odpoveď na svoju žiadosť, aby sa ujal synka nebohého Jána Zápoľského. Podmienky boly také ťažké, že kráľ uhorský bol by len jeho vazallom, ktorý by nemal nijakého práva a povinný by bol nielen plniť jeho rozkazy, ale i každoročne platiť mu veľké summy. Brat Juraj (Martinuzzi) bol hotový prijať podmienky. Z tej príčiny medzi ním a Izabellou povstaly také protivy, že sa ho chcela zbaviť na akýkoľvek spôsob, hoci i jeho usmrtením. Začala 8. februára 1541 opäť vyjednávať s Ferdinandom, ale zas bez výsledku. Medzitým Ferdinandov poslanec Laski bol 7. novembra u sultána, aby vyprosil uňho aspoň predĺženie prímeria. No Soliman, ktorý bol poučený o veciach v Budíne konaných, rozhnevaný vypustil z úst i slová, že po zime príde jar, po jari leto, Budín však bude jeho, ale nie Ferdinandov.

Ferdinand zo zprávy Laskiho vyrozumel, že Soliman pomýšľa na vojnu, a preto robil všemožné prípravy, aby sa zmocnil Budína a tak predišiel sultána. Dal sberať vojakov a peniaze nielen v Uhorsku, ale i v Čechách a na Morave, ba i v Nemecku. Nemecké stavy sľúbily 100.000 pechoty a 2000 jazdy, ale sľub nesplnily, tak že Ferdinand 3. mája len asi 70.000 mužov shro-

maždil pri Komárne a odtiaľ pohol sa k Budínu. Keďže Fels ochorel, za hlavného veliteľa ustanovený bol Roggendorf. V Budíne bolo len 2400 mužov obrnených, ale bratom Jurajom (Martinuzzim) oduševnených. Začalo sa obliehanie. Roggendorf dal z diel vystreliť niekoľko rán, len tak na postrach, a vyzval Izabellu, aby veľko-varadínsky dohovor s Ferdinandom prijala a tomuto Budín oddala. Bola i hotová tak urobiť, ale Martinuzzi prekazil jej útek a dal ju pod stráž. Obliehaní zmužile sa chovali, ale nedostatok sily a potravy rozdvojil mešťanov, a to tým viac, keď Izabella poslala na mestskú radu opis tých výsad, ktoré dal nebohý jej manžel Budínčanom. Okrem toho im zapísala i svoje panstvo Sklabiňu v Turci. V tom prišiel list tureckého vezíra Mahomeda, vyzývajúci obležených, aby vytrvali, kým nepríde im turecká pomoc. Toto účinkovalo. Obležení tomu listu rozumeli tak, že Martinuzzi chce vydať Budín Solimanovi, a potajomne vyslali Gregora Bornemisszu k Roggendorfovi. Len to si vyhradili, aby Budín nebol vydaný Nemcom, ale uhorským pánom: Perinskému, Seredimu, Nyárymu a Revayovi, aby v noci s 13. na 14. júna poslal uhorských vojakov k bráne nezatvorenej. No Roggendorf poslal síce vojakov z uhorského tábora peštianskeho, ale Nemcov. Keď títo v noci prišli ku bráne a vpustení boli do mesta, povstal krik: „Nemci idú!“ Nastala krvavá srážka. Posádkoví mužovia a ozbrojení mešťania vrhli sa na votrelcov a zradcov a zahnali ich do tábora Roggendorfovho.

Onedlho potom väčšie nebezpečenstvo dotklo sa Budína so strany Turkov. Mohamed s tureckým, Valentín Turek s uhorským vojskom poberali sa k Budínu. Mahomed s tým úmyslom, aby robil prípravy Solimanovi k opanovaniu Budína, Valentín Turek aby prispel obleženým pomocou, aspoň dodaním potravy. Okrem toho oznámil Perinskému i to, že Soliman po ľavej strane Dunaja tiahne k Pešti, kde má svoj tábor.

Mohamed a Valentín Turek oborili sa na Roggendorfa s takou silou, že sa dal na útek po Dunaji do Komárna, odtiaľ do Šomorína (v stolici Prešporskej), kde i svojim ranám podľahol. Jedna časť jeho neuhorského vojska pokúsila sa uskočiť za Dunaj do Perinovho tábora, ale buď zahynula vo vlnách Dunaja, alebo pri peštianskom tábore srúbaná bola od Turkov. Turci šetrili uhorských vojakov, ale len tak naoko, aby prikryli svoj úmysel, lebo Soliman, nechajúc uhorský tábor v pokoji, prešiel na pravú stranu do tureckého tábora a vypravil poslov do Budína ku kráľovne Izabelle s tým pokrytstvom, že si želá vidieť potomka Jána Zápoľského, ktorého chce urobiť kráľom uhorským. Ona síce nedôverovala sladkým slovám jeho, predsa však, Martinuzzim a inými radcami nahovorená, oddala ho Petrovičovi, aby ho odniesol do stánku Solimanovho. Soliman ho prijal s pokrytskou radosťou a dal svolať divan (radu), aby sa poradili, čo s ním. Výsledok porady bol: Budín a západné Uhorsko až po Tisu podrží sultán až

do dospelosti dieťaťa, Uhorsko za Tisou a práve Turkami podrobené Zahorsko (Sedmohradsko) opatrovať bude preň, ako pre svojho vnuka, Žigmund, kráľ poľský. Potom Mohamed-paša povolal k sebe Turkoviča, mešťanostu, aby šiel s ním a s jeho janičiarmi do Budína oddať ho sultánovi. Medzitým, čo radcovia Izabelly a mesta zadržaní boli v stánku sultánovom, do 3000 janičiarov vkradlo sa do mesta a rozptýlene, ako by si len obzerali mesto, chodili po uliciach, potom však shromaždili sa na určitých miestach. Zatým prišiel Mohamed-paša; na námestí sv. Jura postavený mu bol stánok, z ktorého vydával rozkazy: aby posádkové vojsko odobralo sa z hradu preč; princ, dámy, bohatí magnáti, zemäni a Židia vypovedaní boli z mesta, ostatní však museli vydať svoju zbraň. Večer z magnátov poslaný bol Podmanický do hradu, aby bol vyprázdnený. Dňa 1. septembra ráno turecký posol oznámil Izabelle a Martinuzzimu, že sultán je pánom Budína a celého Uhorska až do plnoletia jej dieťaťa*), s ktorým až do toho času má bývať za Tisou, na ľavej strane Dunaja. Dňa 2. septembra šiel sultán do hlavného chrámu Panny Márie, modlil sa tam a tým spôsobom, vraj, premenil i ostatné kresťanské chrámy na turecké mošeje. Dňa 4. septembra Nišand-paša doručil Izabelle listinu, v ktorej Soliman pod prísahou sľubuje jej, že ju a jej syna na jej vykázanom

*) Bohužiaľ, pre nesvornosť medzi Uhorskom a Rakúskom Budín zostal v moci Turkov 145 rokov.

územie ochraňovať bude, a keď jej syn stane sa plnoletým, oddá mu Budín a celé Uhorsko. Toho dňa Martinuzzi, Petrovič a Bathyány boli prepustení na svobodu. Títo 5. septembra s 300 tureckými jazdcami odprevádzali kráľovnu, korunu a ostatné krajinské drahocennosti do Lippy. Mohamed-paša, uhorský renegát, bol ustanovený za miestodržiteľa v Budíne s hodnosťou vezíra, Chaireddin-paša za sudcu pre mohamedánov, Verbőczi pre kresťanov s 10 dukátmi ročného platu. Mohamed-paša ubytoval sa v dome Martinuzziho, Verbőczi v kráľovskom paláci.*) Dňa 6. septembra prišli k Solimanovi poslanci Ferdinanda, Salm a Herberstein, aby s ním uzavreli mier. Sultán prijal síce prinesené dary milostive, ale uzavretie mieru sľúbil len s tou podmienkou, ak mu Ferdinand navráti Tatu, Vyšehrad a Ostrihom. Poslanci odvetili, že na to nie sú splnomocnení, vyjednávanie o mier bolo odročené a poslanci 18. septembra dali sa na zpiatočnú cestu. Dňa 22. septembra sultán tiež dal sa na zpiatočnú cestu do Carihradu. Prijdúc do srbského Belehradu, prepustil Laskiho, ktorého bol vláčil sa sebou, na svobodu, Valentína Turka však sputnaného vzal so sebou do Carihradu, kde ho uväznil. Tam, keďže nechcel odpadnúť k mohamedánstvu, aby si naklonil sultána, roku 1550 umrel.

Soliman mal úmysel zmocniť sa nielen Bu-

*) Umrel už nasledujúceho roku na morovú ranu a bol pochovaný v židovskom hrobitove.

dína, ale i Viedne: teda Ferdinandovi bolo treba chystať sa k obrane a k zadováženiu si vojenskej sily proti nemu.

Soliman už roku 1541 vyslal Tatárov, aby pustošili v stoliciach Ostrihomskej, Nitrianskej a Stolno-belehradskej. Veľký počet zajatých dal pred svojimi očami povraždiť. Následkom toho 15 stolíc (Boršod, Gemer, Novohrad, Heveš, Abauj, Šariš, Spiš, Zemplín, Zvolen, Bihar, Solnok, Satmár, Sabolč, Bereg a Ugoča) osvedčilo sa za Ferdinanda proti Solimanovi na základe veľko-varadínskeho dohovoru Ferdinanda s nebohým kráľom Jánom Zápoľským uzavretého. Tým cieľom získať sa mal Ján Žigmund, kráľ poľský, kráľovna Izabella a Alex Turzo, námestník Ferdinanda. No Martinuzzi nahovoril Izabellu, aby na takú smluvu nepristala. Naproti tomu Peter Perinský, Andrej Báthory, Drakfi, Bebek, Raška a bratia Imro, Anton a Gabriel z Humenného postavili sa na stanovisko neutrálne a uzavreli v Šarišskom Potoku spolok na vzájomnú podporu a ochranu.

Medzitým Ferdinand nielen hľadal vojenské prostriedky doma a na Západe, ale pozval k sebe do Brna i dôverných magnátov z Uhorska, aby sa s nimi poradil o výprave proti Turkom. Výsledok porady bol, že svolal snem na 12. februára 1542 do Baňskej Bystrice. Dňa 19. februára prišlo ta 31 magnátov a vyslanci z 36 stolíc. Že by sa rozličné strany smierily a spojily, uzavrelo sa, aby majetky protivnej strany, i tie, ktoré predtým od-

ňaté boly prívržencom Zápoľského, navrátené boly vlastníkom; aby sa na vojenské ciele shromaždily peniaze, ustanoveno, že by od každého sedliackeho dvora a po mestách od remesla daň bola jeden zlatý; zemäni aby dali 60-tu čiastku majetku, cudzozemskí obchodníci 40-tu čiastku svojho tovaru; ak pôjde kráľ na bojište, každý zemän pôjde v boj osobne a z 20. dvorov sebe poddaných vystrojí jedného jazdca; präláti zo svojej dežmy nielen platiť budú svoje mužstvo, ale vystroja i jedného jazdca namiesto svojej osoby; kláštory vyšlú dvoch zo svojich bratov ako kazateľov slova Božieho. Snem zakončený bol 7. marca.

Keďže v Budíne turecká posádka morovou ranou bola stenčená na 2000 mužov, ľahko by bolo bývalo zmocniť sa ho; ale miesto toho Ferdinand splnomocnil Franquilla, svojho poslanca, aby naklonil sultána, že by uznal Ferdinanda za kráľa, ktorý mu ponúka ročitých 100.000 dukátov. Dokiaľ trvalo márne vyjednávanie v Caribrade, schádzalo sa vojsko uhorské a neuhorské k dobývaniu Budína. Hlavným veliteľom neuhorského vojska bol Joachim z Braniborska, veliteľom uhorského vojska bol Peter Perinský. Súčasný dejepisec Georgius Sirmiensis naznačil o uhorskom vojsku, že záležalo zo Slovákov a tvorilo tretinu celého vojska. Vo vojenskej porade Perinský bol za to, aby urobený bol útok na Budín, Joachim však zavrhol jeho návrh a, 20. septembra prekročiv Dunaj, dal sa dobývať Pešť, zanechajúc jednu časť

vojska na obliehanie Budína. No nepodarilo sa ani jedno, ani druhé. Okrem toho kolovala falošná zpráva, že turecké vojsko ponáhľa sa na pomoc obleženým, tak že Joachim 5. oktobra vyhlásil válčenie pre nastávajúcu zimu za dokončené a, nechajúc 7000 Nemcov v Uhorsku, nastúpil zpiatočnú cestu.

Hoci Perinský verne a zmužile bojoval pod Budínom so svojimi Slovákmi za Ferdinanda, Nemci, aby svoju hanbu zakryli, uvalili vinu nezdaru naňho. Postavený bol pred vojenský súd, záležajúci z cudzozemcov, a odsúdený bol do väzenia vo Viedeňskom Novom Meste. Jeho osud pobúril Slovákov, tak že opustili jeho tábor a rozptýlili sa. Alex Turzo, palatín a námestník Ferdinanda, keď bez výsledku ujal sa Perinského, zaďakoval a od ľútosti nad Perinským už 25. januára 1543 umrel. Ferdinand, aby ako-tak utíšil pobúrené mysle, ubezpečil stavy, že sa ich nedotkne osud Perinského, a povolal ich k sebe do Prešporka, aby sa s nimi poradil o zaplnení hodnosti, ktorú Alex Turzo bol zastupoval; stavy sa však vyslovily, že sa to stať má na riadnom krajinskom sneme. Následkom toho za dočasného námestníka ustanovený bol Pavel z Vardy, arcibiskup ostrihomský, za dočasného palatína Franko Revay, ktorý roku 1540 bol od Ferdinanda obdržal hrad Blatnicu (v Turčianskej stolici).

Že Soliman nenechá bez pomsty útok na Budín, dalo sa predvídať. Z tej príčiny i Ferdinand

i Soliman robili prípravy na obnovenie vojny. Soliman už v zime roku 1543 rozkázal Martinuzzimu, aby zaopatril rožný dobytok, ovce a múku, lebo v apríli nasledujúceho roku s veľkým vojskom pohne sa do Uhorska. Už 23. apríla vtrhli Turci do Bosny a Slavonie. Na začiatku mája uderili na hrad Valpo. Veliteľ posádky Michal Arky zmužile sa bránil, ale konečne 23. júla podľahol a bol zajatý. Aby vyhol väzeniu, s celou svojou rodinou stal sa mohamedánom. Potom tiahli k Šiklóšu (v stolici Baraňanskej), kde bol Vaš veliteľom nad malou posádkou 200 mužov. Bránil sa zmužile za 11 dní, ale podľahol. Potom Turci tiahli k Pečuchovu, odkiaľ biskup s kapitulou a mešťania boli sa dali na útek. V tom pritiahol Soliman s driekom svojho vojska, ktoré, rozdelené na zástupy, pustošilo mečom a ohňom Slovensko na pravej strane Dunaja. Dňa 22. júla Soliman vtiahol do Budína. Odtiaľ tiahol pod Ostrihom, kde bola posádka 1500 mužov, záležajúcich okrem Nemcov zo Španielov a Italov; no títo 10. augusta poddali sa s podmienkou svobodného odchodu so svojimi vecami. Obdržali svobodný odchod na prázdno. Potom tiahli Turci k Tate, kde bola posádka 600 Italov a Nemcov. Títo boli posekaní a hrad znivočený. Potom tiahol Soliman k Stolnému Belehradu. Ferdinand síce poslal im dva pluky (Nemcov a Italov) na pomoc, ale už bolo pozde. Dňa 20. augusta Soliman ho obľahol. Dňa 26. augusta urobil Soliman útok na Stolný Belehrad, ale bol od posádky

a meštianstva odrazený. Dňa 1. septembra chystal sa k druhému útoku. Medzitým mešťania vypravili posolstvo k Solimanovi a sľúbili mu, že mu otvoria brány, s tou podmienkou, že bude šetriť mesto. Tak sa i stalo, ale veliteľ posádky so svojimi 500 mužmi zmužile sa bránil, až i padol. Posádka sa poddala a bola prepustená, ale značnejší mešťania boli sťatí, preto, že po smrti kráľa Jána pristúpili k Ferdinandovi. Soliman, zanechav tam turecků posádku, v polovici septembra odtiahol s 50.000 mužmi k Pešti, lebo Ferdinandovi pošťastilo sa vystrojiť väčšie vojsko proti nemu.

Ferdinand mal ovšem veľké vojsko, ale toto sa rozpadlo. Vojsko z Čiech a Nemecka bolo sa dostavilo, aby zastavilo Turkov, keby sa vrhli na Viedeň, Čechy a Nemecko, nie však na to, aby vyhnalo Turkov z Budína. Keďže Soliman odišiel s vojskom svojím do Carihradu, Nemci a Česi sa nazdávali, že nemajú čo v Uhorsku robiť, a tak Ferdinand bol odkázaný len na vlastnú svoju vojenskú silu. Z tej príčiny svolal snem na 19. novembra 1543 do Baňskej Bystrice. Tam boly povolené 2 zlaté od každého dvora na najatie válečníkov. Okrem toho uzavretá bola insurrekcia zemänov, ak vyjde kráľ osobne na bojište. Bolo to slabé opatrenie na vojnu a dotklo sa hlavne nášho Slovenska, lebo, vynímujúc stolice medzi Rábou a Lajtou, ostatné Uhorsko a Zahorsko (Sedmohradsko) boly pod bezprostredným alebo prostredným vlivom Solimana. Áno, ľud bol taký znechutený,

že nedbal zamenit zemianske poddanstvo za turecké. V takom smutnom stave bol Ferdinand, keď Mohamed-paša poslal časť vojska z Budína na Vyšehrad a z posádky jeho len veliteľa Petra Amadea pri živote nechali. Odtiaľ tiahli za Dunaj, k Novohradu a Hatvanu a oba si podmanili. Odtiaľ brali sa k Jágru, kde boli Periuského kapitáni (Tomáš Varkócz a Mikuláš Torma), ktorí sa zmužile zadržali, tak že Turci od obliehania upustili. Súčasne i z Ostrihoma, prekročiac Dunaj, tiahli na Pohronie a v noci uderili na Levice. Obyvateľov mestečka posekali a hnali sa k bráne hradu. No posádka zavčasu sa prebudila a hrad obránila. Turci, odtiaľ zahnaní, vrhli sa na ľud medzi Levicami a Hronom. Z tej príčiny Mikuláš Prosinovský z Vyškova, išpán a kapitán grófstva Starého Zvolena, 21. septembra 1544 českým listom v mene vdovy-kráľovny Márie prikazuje Baňsko-bystričanom, aby poslali „sto vybraných pacholkov“ do Krupiny. (Slov. Let. II, 52.) Keď sa Turci s korisťou a so zajatými dali na zpiatočnú cestu do Ostrihoma, Franko Nyáry porazil ich na rieke Ipli.

Ferdinand, aby sa prichystal na vojnu proti Turkom, svolal snem na 21. novembra do Trnavy, potom však preložil ho na 6. januára a opäť na 2. februára 1545. Bol to snem náramne búrlivý, proti cisárovi Karlovi a námestníkom Ferdinanda rozpajedený, lebo cisár, potlačovaním luteránstva zaneprázdnený, skrze poslanca svojho odoprel vojenskú pomoc proti Turkom, Ferdinand však žiadal

dosiaľ neslýchané odanenie, vo väzení držal najspôsobnejšieho vojevodcu uhorského, Petra Perinského, a dľa svojho sľubu nenavracal shabaných majetkov pravým ich vlastníkom. Spomenuli i to, že politika Martinuzziho je opatrnejšia, než politika Ferdinandova. Snem sa rozišiel.

Ferdinand, aby predišiel nespokojné (Martinuzzim vábené) horno-uhorské stavy, 25. decembra vypravil prepošta Adorna do Carihradu vyprostredkovať prímerie u Solimana, ako mu to bol radil cisár Karol.

Medzitým premenil sa pomer Martinuzziho k Turkom. Turci zneuctili hroby kráľov uhorských v Stolnom Belehrade i telesné ostatky kráľa Jána Zápoľského. To rozsŕdilo Martinuzziho proti Turkom a pohlo k tomu, aby horné Uhorsko radšej spojené bolo s územím Izabelly, než stalo sa korisťou Turkov. Tak stály veci, keď Ferdinand potuloval sa v Nemecku. Keď jeho poslanec Adorno v Carihrade za drahé peniaze docielil prímerie na 18 mesiacov, Ferdinand svolal horno-uhorské stavy do snemu, ktorý bol zahájený 2. februára 1546 v Prešporku skrze Ferdinanda osobne. V zahajujúcej reči ospravedlňoval sa proti výčitkám, ktoré mu v predošlom trnavskom sneme boly činené. Na to Tomáš Nádasdy, hlavný krajinský sudca, v mene stavov vyslovil mu vďaku za všetko, čo dobrého konal za krajinu, pritom však, mierne síce, ale dôrazne, kládol mu na srdce, aby sa netúlal toľko za hranicami, ale častejšie prichádzal do krajiny, ktorej

viac je treba jeho prítomnosti; aby on osobne riadil krajinu a konal vyjednávania, nie skrze cudzozemcov; aby ustavične neuvaľoval nové ťarchy a dane, ktoré táto jeho časť Uhorska, skrze vojny a domáce nepokoje schudobnelá*), uniesť nevládze atď. No, čo sa týka dane, slúbili mu jeden zlatý od každého dvora a iné procentá od dôchodkov, na potreby krajiny 20 denárov od každého dvora; konečne žiadali, aby sa zakročilo proti zbojstvám a vzájomným násilenstvám, že by uvedený bol poriadok do krajiny.

Dňa 16. júla vypravení boli poslanci do Carihradu uzavrieť mier so sultánom. Ferdinand však šiel k cisárovi Karlovi, zamestnanému vojnou proti Fridrichovi, kurfürstovi saskému, ktorý bol na čele luteránov; áno, 1. oktobra poslal cisárovi na pomoc i 1500 jazdcov, ktorí 24. apríla 1547 prispeli k porazeniu Fridricha.

Medzitým umrela Anna, manželka Ferdinan-

---

*) Uhorsko v tej dobe roztrhané bolo nasledovne:

a) V rukách Turkov boly sandžaky (okresy): Budín, Ostrihom, Stolný Belehrad, Novohrad, Hatvan, Segedín, Vesprím, Moháč, Seksárd, Šiklóš, Pečuchov, Šimontorňa, Požega, Sriem a Senderov.

b) Údel Izabellin bol v Zatisí a v Zahorsku (Sedmohradsku) a v stoliciach potiských.

c) Ferdinand mal v moci na pravej strane Dunaja Mošoň, Šopron, Železno, Ráb, Komárno, na ľavej strane Prešporok, Nitru, Trenčín, Turiec, Liptov, Oravu, Spiš, Zvolen, Tekov, Hont, Bodrog, Šariš, Zemplín, Užhorod, Abovhrad, Tornu, Gemer, Boršod.

dova, 27. januára v Prahe. Následkom toho Ferdinand odišiel do Prahy. Odtiaľ písal uhorským stavom, aby sa sišly 25. novembra do snemu v Trnave. Snemu bol predložený i odpis smluvy so sultánom uzavrenej, ale falšovaný. No stavy so strany Turkov sa dozvedely, že v odpise zamlčaná bola podmienka, že sultán privoľuje k päťročnému prímeriu za ročitý 30.000-dukátový poplatok (tribut). Tým spôsobom Uhorsko snížené bolo na vazallstvo. Rozčulenie nad tým bolo všeobecné, ale vec nateraz nedala sa napraviť. Napriek tomu odhlasovali dva zlaté od dvora, a snem stal sa pamätným tým, že zrušili zákon z roku 1514, Verbőcziho fabrikát, ktorý nemaďarských sedliakov uvrhol do otrockého poddanstva.

Túžby a uzavretia tohto snemu poslané boly Ferdinandovi v podobe listu do Augsburgu. On ich 22. februára 1548 prijal a vyplniť sľúbil. Začiatok urobil tým, že Petra Perinského vypustil z väzenia. Perinský navrátil sa síce do Jágra, ale o krátky čas umrel. Dňa 7. marca Ferdinand vyrovnal sa s vdovou-kráľovnou Máriou, ktorá mu odstúpila Zvolen a baňské mestá za ročitých 54.000 zlatých.

Škoda, že Ferdinand po smrti svojej manželky musel pretrhnúť sľúbenú nápravu a tiahnuť s vojskom, aby si zabezpečil trón český, na ktorý Česi povolali Fridricha. Podporu očakával so Slovenska.

Habáni (anabaptistae), zahnaní z Moravy, roku 1547 vysťahovali sa do Uhorska, kde ich Franc

Nyáry, pán na Branči, ako i Bakič prijali a vykázali im miesta v Holiči a v Šaštíne. (Slov. Letopis II, 277.)

Husitizmus bol predchodcom protestantizmu na Slovensku i pre pestovanie česko-slovenskej literatúry, i pre uvedenie česko-slovenskej bohoslužby, ktorá skrze „Compaktata“ zabezpečená bola, i skrze husitských prisťahovalcov, ktorí, pre zrušené „Compaktata“ v Čechách a na Morave stíhaní a vyhnaní, hľadali útočište na Slovensku, i skrze žiakov, ktorí, na pražskej univerzite vzdelaní, s husitským duchom na Slovensko sa navracali, i skrze česko-moravských válečníkov, ktorí, od kráľov uhorských najímaní, na hradoch sa osadili a nad okolím panovali.

Účinkovanie Martina Luthera bolo nemecké a ako také zasiahlo i medzi Nemcov, ktorí bývali po mestách na Slovensku. I sama vdova-kráľovna Mária už 1. decembra 1526 prijala sebe venovaný nemecký preklad Biblie, a luteránstvo vo svojich baňských mestách, keď nie podporovala, aspoň trpela. Slováci nemali sympatie ani k Nemcom, ani k nemeckému luteránstvu; boli katolíkmi buď pod jedným, alebo pod obojím spôsobom. I sám Ferdinand vzal „Compaktata“ pod ochranu. Keď „Compaktata“ boly odvolané, Slováci „pod obojím“ prišli na rozcestie: buď stať sa katolíkmi „pod jedným“, alebo stať sa luteránmi „pod obojím“. Čím viac sa nemecké mestá poslovenčovaly, tým viac slovenský ľud poslovenčenému luteránstvu

získaly. Slovenský ľud videl, že i osoby z vyššieho svetského i cirkevného stavu sa poluteránčily, ba i od samého Ferdinanda i na najvyššie úrady a hodnosti povolané boly. Okrem toho poluteránčení zemskí páni riadili sa dľa zásady „Cuius regio, illius religio“ a náboženstvo svojich poddaných určovali. Konečne luteránske cirkevné osoby zachovávaly obrady, bohoslužbu a obyčaje katolíckym podobné, tak že slovenský ľud ani nebadal, že je odlúčený od cirkve katolíckej.*) Tak stály náboženské veci na Slovensku, keď Ferdinand roku 1548 vydržiaval snem v Prešporku.

Toho času Pongrác zo Sv. Mikuláša a na Branči 16. mája 1548 českým listom vypovedal vojnu cisárovi Fridrichovi. (Slov. Let. VI, 61.) Pokorení Česi 2. septembra uznali Ferdinanda za kráľa českého, a tak mohol obrátiť svoje oči na veci uhorské. Dňa 8. septembra na prosbu Vavrinca Nyáryho z Bodogu, kapitána husárov a majiteľa mestečka Sučian, potvrdil Sučancom listinu kráľa Mateja z roku 1474 a listinu kráľa Žigmunda z roku 1426. Okrem toho dovolil im dva výročné trhy, na sv. Jura a sv. Lukáša. Dňa 26. oktobra Ferdinand prišiel do Prešporka, kde osobne vydržiaval snem od 28. oktobra do 22. novembra. Rokovalo sa najprv o veciach náboženských, lebo

*) Viď Slovesnosť II, 343 atď. — Magyarország egyház története. Karácsonyi. Nagyvárad 1906, str. 104 atď. — Geschichte von Ungarn. Ernst Klein. III. Leipzig 1874, str. 632 atď.

veľká časť horno-uhorskej šľachty a ľudu bola luteránska, ktorá sa obávala Ferdinanda, ako horlivého katolíka. Politika radila mu teda, aby si stranu luteránsku neodcudzil.

Do toho snemu sišli sa síce hlavne prívrženci zásad Lutherových, ale pokladali sa ešte za členov cirkvi s katolíkmi spoločnej a ustanovili také články cirkevné, aké boly obom stránkam spoločné(?): aby roztržky náboženské a kacírske učenia boly odstránené. No prítomní prívrženci zásad Lutherových neuznali seba za kacírov, ale za takých vyhlásili zvingliánov (sacramentarii) a anabaptistov. Ďalej uzavreli, aby sa biskupmi stali mužovia vedou vzdelaní a skrze pápeža bezplatne potvrdení; aby v biskupskom svojom sídle prebývali; aby kráľ a biskupi zakladali školy, v ktorých by sa farári a kazatelia vzdelávali; aby sa na ten cieľ vynaložily majetky zaniklých kláštorov a kapitúl; aby kráľ a cisár primali pápeža svolať (odročený) cirkevný snem; aby vo Večeri Pána ctené bolo Telo Kristovo; aby zvingliáni a novokrstenci boli z krajiny vyhnatí.

Ohľadom na udelenie úľavy sedliakom navrhnutá bola oprava Verbőcziho Tripartituma a ustanovené bolo, čo sú poddaní podlžní svojim zemským pánom konať; obmedzili poddanské práce na dva dni v týždni, obmedzili však i svobodu priechodu od jedného zemského pána k druhému. Okrem toho sľúbili 2 zlaté dane od každého dvora a 60 denárov za každého poddaného. Konečne

uzavreli potrestať tých, ktorí páchali zbojstvá a násilenstvá, a srúcať lupičské hrady.

Uvedením týchto snemovných uzavretí do života poverený bol palatín Franko Revay, ktorý si s Lutherom dopisoval. Vyslaní boli komisári na vyšetrenie vierovyznania do 5. horno-uhorských miest (Košica, Prešov, Bardijov, Sibín a Levoča). Tieto mestá sa osvedčily za augšpurské vyznanie viery, a toto osvedčenie pomenované bolo „Confessio Pentopolitana“. K nim pripojily sa tiež iné mestá a obce, a tak prívrženci tohto vyznania utvorili náboženskú spoločnosť samostatnú, od cirkvi katolíckej neodvislú.

Hoci krajinskí radcovia 1. augusta 1547 prosili Ferdinanda, aby, keď má čo konať v zahraničí, ustanovil syna svojho Maximiliana na svoje miesto v Uhorsku, predsa neurobil tak. Následkom toho, keď 16. januára 1550 prišiel do Prešporka na snem, uhorské stavy opätovaly túto svoju žiadosť. Okrem toho žiadali, aby uzavretia predošlého snemu uvedené boly do života. Konečne povolili 2 zlaté od každého dvora a 20 denárov za každého poddaného pre Salma na platenie vojska, Muráň a iné oligarchické hrady dobývajúce.

Keď i kráľovna Izabella roku 1550 vydržiavala snem zahorský (sedmohradský) v Kološhrade (Claudiopoli), pri tej príležitosti povydávala mnohé poľské devy. (Istvánfi lib. XVI, str. 368.)

Medzi oligarchické hrady, odkiaľ sa páchaly násilenstva, náležaly Levice, Čabrak a Sitno.

V smysle toho zákona bol vyslaný Mikuláš Salm, ako župan prešporský; zaopatriť vojsko sverené bolo na Aug. Sbardellatiho, biskupa vacovského. Vojsko už 17. marca bolo pohromade. Salm najprv vypravil poslov do Budína k Mehemet-pašovi, aby mu oznámili, že úmysel Ferdinanda je nie uraziť prímerie, ale potrestať lupičov, ktorí páchajú zbojstvá v okolí hradov. Potom sa pohol k Sitnu, kde veliteľom bol Lukáč Mokrý. Posádka utrpela porážku a prepustená bola s podmienkou, že neupotrebí zbrane proti Ferdinandovi. Odtiaľ Salm tiahol k Leviciam, Chorvátoviča poslal k Čabraku, aby ho obliehal, kým sa on sám nedostaví. Salm 22. apríla dorazil k Leviciam a začal dobývanie hradu. Keď 22. deň obleženia pominul, Salm vypravil k obleženým svojho rečníka, sľubujúc im milosť, ak sa poddajú. Obležení, čakajúc, že im Melchior Balassa pošle pomoc, žiadali jednomesačné prímerie. Salm im to odoprel, vrhol sa do hradu a posádku dňa 17. mája znivočil. Odtiaľ Salm šiel k Čabraku a vyzval obležených, aby sa bezpodmienečne na milosť poddali. Posádka ďalej vzdorovala, ale konečne na milosť a nemilosť sa poddala. (Slovesnosť IV, 197.) Salm medzitým uderil (roku 1550) i na hrad Muráň v Gemeri, hlavné hniezdo Melchiora Balassu čili Bassu*), predtým prívrženca kráľa Jána Zápoľského. Keď dostal zprávu, že Salm tiahne proti nemu, nedôve-

*) V nejasnom dejepise píše sa Baso. Pravdepodobné je, že je to skrátené meno Ba(la)ssa.

rujúc v svoju silu, poslal svoju ženu i s dietkami ku vdove kráľovne Izabelle do Zahorska (Sedmohradska). Keď mu priniesli zprávu, že sa Sitno poddalo, pomoc od Izabelly neprichádzala a Salm pritiahol k Muráňu, vypravil k nemu rečníka (parlamentára), sľubujúc, že mu oddá hrad pod istými podmienkami. Salm zavrhol podmienky a dal sa do obliehania hradu. Keďže najatí Španielci, Rusi a Poliaci potajomne odskočili k Salmovi, Balassa tajnými dvermi dal sa na útek, ale bol lapený, pred Salma privlečený a pred krvavý súd postavený. Franko Bebek, jeho osobný nepriateľ, navrhol, aby, ako hlava lúpežníkov a zradca vlasti, bol na štyri kusy roztrhaný; Salm však to neučinil a odkázal ho na rozsudok Ferdinanda. Ferdinand ho, keď mu sľúbil vernosť, ponechal pri živote. (Slov. Let. IV, 184.)

Dňa 5. oktobra 1551 präfekt a radcovia kráľovskej komory v Prešporku nakladajú tridsiatnikom vo Vrbovom, Novom Meste, Ilave, Trenčíne, Púchove, Žiline a Tvrdošíne, aby Pavlovi Barackovi, podžupanovi trenčianskemu a dozorcovi nad horno-uhorskými tridsiatkami, oddali po 1000 zlatých na opravu hradu Trenčianskeho.

Medzitým umrel Pavel z Vardy a nástupcom jeho stal sa Juhoslovan Verančič (Janus pannonius), ktorý hovorí o sebe, že vládne maďarčinou, ako rečou nadobudnutou, a juhoslovanskou (illyrskou), ako mluvou materinskou. (Budapesti Szemle II, 165.) S tým nebol spokojný brat Juraj (Marti-

nuzzi), ktorý si robil nádej na arcibiskupstvo ostrihomské a kardinálstvo.

V údelí Izabelly dialy sa podivné veci, do ktorých sa zamiešal i Ferdinand. Zatisie totižto a Zahorsko (Se mohradsko) roztrhnuté bolo na dve nepriateľské strany; na jednej strane bola Izabella a Petrovič, na druhej strane brat Juraj (Martinuzzi). Nastala medzi nimi domáca vojna a obe strany posielaly žaloby jedna na druhú do Carihradu sultánovi. Keďže sultán mal vojnu v Persii, Ferdinand chcel vyúžitkovať túto okolnosť a podporoval Martinuzziho, tak že Izabella a Petrovič prinútení boli podpísať smluvu, dľa ktorej Ferdinand mal byť kráľom celého Uhorska, Martinuzzi vojvodom Zahorska (Sedmohradska), Izabella mala obdržať Munkáč a peňažitý ročný dôchodok, jej synáčik Žigmund Zápoľský kniežatstvo ratiborské a opoľské (v Sliezsku) a ročný peňažný dôchodok, a vezme si dcéru Ferdinanda.

Martinuzzi tušil, že sultán s tým nebude spokojný, a oznámil mu to, vyhovárajúc sa, že bol k tomu okolnosťami prinútený. Soliman, rozsŕdený, vypravil posolstvo k Ferdinandovi, oznamujúc mu svoje víťazstvo v Persii a svoju sťažnosť, že Ferdinand porušil mier s ním uzavretý, a vypovedal mu vojnu. No figliar Martinuzzi klamal i Solimana i Ferdinanda. Solimana ubezpečoval, že netreba, aby Turci tiahli do Zatisia a Zahorska (Sedmohradska), že by tieto zeme vybojovali pre Jána Žigmunda Zápoľského, lebo tento vládne nad nimi,

ako predtým, a je verný Solimanovi. Naproti tomu ubezpečoval Ferdinanda, že on tieto zeme sám obráni proti Turkom preňho. Okrem toho 8—12. septembra 1550 vydržiaval i snem s tým samým pokrytsvom, i v mene Jána Žigmunda Zápoľského, ako vazalla Solimanovho, i v mene Ferdinanda, ako vojvoda Zahorska (Sedmohradska), od neho ustanovený. Posielal naoko priateľské listy i Sokolovi, hlavnému vodcovi tureckého vojska, tak že Sokol opustil údel Izabelly a dal sa na zpiatočnú cestu. Po jeho odchode Martinuzzi spojil sa s vojskom Ferdinandovým, ktoré 22. novembra obliehalo Temešvár. Velitelia Ferdinandovho vojska žiadali, aby sa obliehaní poddali na milosť i nemilosť, Martinuzi však vyprostredkoval im svobodný odchod, aby sa mohol pred Solimanom pochvastať, že ušetril turecků posádku pred Nemcami. Keďže nastala zima, pretrhnuté bolo válčenie. Martinuzzi rozpustil svoje vojsko a ako kardinál podržal pri sebe len osobnú stráž; Ferdinandovo vojsko odobralo sa na zimovanie. Ferdinand svolal snem na 21. decembra do Prešporka, lichotivým listom povolajúc i Martinuzziho. Medzitým Castaldo a Palavicini, velitelia Španielcov a Italov, so svojou družinou dňa 17. decembra poctili ho návštevou a on ich chcel poctiť hostinou. No zavraždili Martinuzziho a nechali ležať na zemi; až na 70-ty deň kanonici belehradskí ho pochovali.

Ferdinand už 5. januára 1552 vydal otvorený list na uhorské stavy, v ktorom ospravedlňoval

zavraždenie Martinuzziho, ako vlastizradcu, ktorý zapredával Zahorsko (Sedmohradsko) a veľkú časť Uhorska Turkom. Okrem toho v tom smysle písal i cisárovi a pápežovi. Pápež odvetil, že nedôveruje tej obžalobe, keďže nedávno Ferdinand odporúčal ho za arcibiskupa a kardinála. Nariadil teda vyšetrovanie. Toto trvalo od 25. apríla do 19. mája. Výpovede 116-tich svedkov posielané boly do Ríma, kde kardináli súdili nad vecou.*)

Medzitým snem, ktorý ešte dľa rady Martinuzziho bol svolaný do Prešporka, sišiel sa tam 22. februára. I tam pokladaly za isté, že búrka turecká nevystane, teda uzavrely vyhodiť daň 3 zl od každého dvora. V tej nádeji, že sa k vojsku osobne dostaví buď Ferdinand alebo kráľovič**) bolo ustanovené, aby 10 dvorov vystrojilo jedného jazdca, 20 sedliackych dvorov jedného pešiaka. Ostatné uzavretia týkaly sa majetkov od Ferdinanda a Jána Žigmunda darovaných. Za vojvodu Zahorska ustanovený bol Andrej Báthory, aby Maďari (Székeli a Kumáni) boli získaní. Keďže Báthory bol pijan a človek neschopný, jemu k boku daný bol Castaldo. Zahorské stavy svolané boly do snemu v Torde. Tam osvojily si uzavretia snemu prešporského.

*) Až 14. februára 1555 zakončený bol process, s tým výrokom, že ani Ferdinand, ani tí, ktorí usmrtili kardinála nepadajú pod cirkevný trest, lebo to neučinili zo zlostného úmyslu.

**) Ján Žigmund Zápoľský zdržoval sa s matkou Izabellou v Košiciach.

Ferdinand hľadal vojenskú podporu i u cisára, ale bez výsledku. Dňa 24. apríla Ferdinand poslal z Linzu na veľvezíra Rustema do Carihradu výročný poplatok a dary na zabezpečenie prímeria a prosil ho o cestovné listy pre dvoch poslancov, ktorých chce vypraviť k sultánovi, aby s ním vyjednávali o predĺženie prímeria. Bolo už pozde. Turci, uderiac na Segedín, započali vojnu. Odtiaľ, prekročiac Dunaj, tiahli k Veszprímu, kde sa Michal Vaš poddal. Iní Turci uderili na Temešvár, ktorého sa po dlhom zápase 30. júla zmocnili. Potom opanovali Lugoš, Karanšebeš, Soľmoš, Čanád a celý kraj medzi Dunajom, Marušou a Zahorskom. Turci nevtrhli do Zahorska, lebo Soliman rozkázal Báthorymu, aby ta nazpäť povolal Jána Žigmunda Zápoľského; vojvodom Moldavska a Valachie rozkázal, aby vtrhli ta a osvobodili Zahorsko od Nemcov.

Medzitým Turci opanovali Dregel, Šahy, Ďarmoty a mnoho iných hradov. Ferdinand, utrápený nad tým, že hrady jeden za druhým padajú do rúk Turkov, hľadal pomoc u cisára. Podobne i krajinská, dňa 21. júla shromaždená rada obrátila sa do Pasavy na nemeckých pánov o peňažitú podporu, ale táto podpora bola nedostatočná, tak že Palavicini ledva 1500 mužov najať mohol v Itálii, Marcell Detritz 3000 mužov v Nemecku. Pripojili sa k nim i uhorskí a moravskí jazdci, tak že Erazmus Teufel, ako hlavný veliteľ, ledva s 10.000 mužmi tiahol do Uhorska, aby z Dregla vypudil

Turkov. Dňa 10. augusta Detritz so 4000 mužmi dal sa na útek, Teufel a Palavicini i so svojím vojskom boli zajatí a do Budína zavlečení. Vojaci boli za otrokov predaní, Palavicini prútmi šľahaný a do väzenia hodený, odkiaľ len za 10.000 dukátov bol vypustený. Ali poslal Teufra so 40 zástavami do Carihradu. Tam, aby sa lacnejšie vykúpil, zatajil svoje meno a svoj stav. Za to bol do koženého vreca zašitý a do mora hodený.

Týmto víťazstvom posmelení Turci dali sa na pochod do Solnoku, kde veliteľ Franko Nyáry mal v pevnosti 1100 uhorských, českých, nemeckých a španielskych pešiakov a 300 husárov. Ali 2. septembra započal obliehať pevnosť bez výsledku. Keď potom Ahmed pritiahol ta od Debrecína, v noci s 3. na 4. septembra posádka zmizla, zanechajúc tam svojho veliteľa samého. Nyáry bol od Turkov zajatý a do väzenia uvržený, z ktorého síce uskočil, ale postavený bol pred vojenský súd. Prostredníctvom Mikuláša Oláha, kancellára a biskupa jágerského, bol omilostený. Medzitým Ahmed, shromaždiac vojsko na 100.000 mužov, tiahol k Jágru. Veliteľmi nad posádkou, ktorá činila 200 peších a 200 jazdcov, boli Štefan Dobó a Štefan Mecskei. Darmo čakali posilu od Ferdinanda a sami vyzvali okolie na pomoc, tak že rozmnožili počet bojovníkov na 1935. Dňa 9. septembra Turci obľahli mesto a hádzali do mesta a hradu lístky grécke (kyrillské), latinské, maďarské a česko-slovenské, na šípy priviazané, aby si buď

sľubmi získali obležených, alebo hrozbami ich postrašili. Ahmed vyzval posádku, aby sa poddala, ale bez výsledku: teda 11. septembra urobil útok na mesto a hrad, ale bol odrazený. Tak sa mu poviedlo i potom, keď obnovoval útok. K jednému nebezpečenstvu pripojilo sa i druhé. Dňa 4. oktobra vybúšil plameňom pušný prach, ktorý mali v sakristii v katedrálnom chráme, a z toho povstalý požiar zapálil i budovy iné. Tejto okolnosti použil Ahmed a opätoval útok, ale obležení požiar zahasili a Turkov odrazili. Dňa 12. oktobra Ahmed so troch strán urobil útok, ale zakúsil takú porážku, že s hanbou odtiahol.

Ferdinand síce obdržal z Nemecka nepatrnú pomoc a pod zástavy Nádasdyho sišiel sa tiež malý počet domácich, okrem toho nastalá zima nebola príhodná pre válčenie: teda nahliadol, že oprieť sa mu treba na domácu, a to značnejšiu silu. Následkom toho 19. decembra sišli sa v Gemeri vyslanci abaujskí, zemplínski, šarišskí, spišskí, gemerskí, boršodskí a tornanskí, ktorí sľúbili, že na krajinské útraty pošlú 200 jazdcov do Jágra, 100 do Fiľakova (v stolici Novohradskej); ostatní páni však majú primerane svojmu majetku vystrojiť mužstvo. Ferdinand 17. januára 1553 zo Štýrskeho Hradca zazlil im toto samovoľné konanie a svolal riadny snem na 9. apríla do Šoprona. Na sneme rokovalo sa opäť: a) o obrane krajiny, b) o dani, c) o veciach náboženských, d) o sedliakoch. Konečne radili Ferdinandovi, aby hľadel uzavrieť

šesťmesačné prímerie s Ali-pašom v Budíne a vypraviť poslov do Carihradu, ktorí by za akúkoľvek cenu docielili mier so sultánom. I docielili ho. Sultán 29. augusta vystavil listinu, v ktorej uzaviera mier s kráľom Ferdinandom na 5 rokov, s tou podmienkou, že sa odrieka Zahorska (Sedmohradska), ktoré náleží Jánovi Žigmundovi Zápoľskému. Keďže Ferdinand v poslednom čase utrpel ujmu na svojom uhorskom území, sultán snížil mu ročitý poplatok (tribut) s 30.000 dukátov na 15.000. Listina bola poslaná do Viedne, aby ju Ferdinand potvrdil; jeho poslanci, Zay a Verančič, biskup pečuchovský, zostali v Carihrade.

V smysle tejto listiny Izabella, ktorá sa zdržovala v Košiciach, odstúpila od vyrovnania, ktoré bola uzavrela s Ferdinandom, a 14. júna odišla do Poľska. Na sultánov rozkaz, aby opäť zaujala Zahorsko, shromažďovala vojsko. Na jar roku 1553 Petrovič prišiel s tým vojskom k Debrecínu, aby pod svoje zástavy shromaždil prívržencov Zápoľovských a zmocnil sa Zahorska. Petrovičova výprava zostala bez prajného výsledku. No Zápoľovci, hlavne však Sikuli (székelyek) vzmáhali sa v Zahorsku, kdežto Ferdinandovci sa zmenšovali. Okrem toho sultán rozkázal stavom zahorským a Petrovičovi, ako i vojvodom Moldavy a Valachie, aby bezodkladne uviedli Jána Žigmunda Zápoľského do Zahorska.

Ferdinand, aby si vec napravil, svolal snem, že by vyvolený bol palatín (Nádasdy). Upustil od

svojej prísnosti proti kalvínom, tak že 16 protestantských kazateľov sišlo sa v Beregsási a osvedčilo sa za kalvínstvo (magyar hit). V Zahorsku ustanovil maďarských vojevodov (Dobó a Kendy). Izabellu sľubmi uchlácholil a sultánovi, ktorý mal zápletky so svojím synom Mustafom a Persiou, poslal 10.000 dukátov, ako poplatok zo Zahorska.

Je pravda, že Ferdinand bol uzavrel mier so sultánom na 5 rokov, no jednako štrngaly meče nielen v Zahorsku, ale i v hornom Uhorsku. Turkom veľmi záležalo na tom, aby sa zmocnili hradu Fiľakova, odkiaľ by ohrožovali baňské mestá. Vlastníkom hradu bol Ratkay, veliteľom na ňom bol Bebek. Tento mal zajatého murína za sluhu, ktorý dal sa do porozumenia s tureckým veliteľom v Sečanoch, že mu zradí otvor do hradu Fiľakova, ak vysvobodí ho z otroctva. Keď Ratkay bol s mužstvom svojím v Bzovíku, veliteľ sečiansky zmocnil sa Fiľakova na mnohoročný postrach celého okolia. (Slov. Letopis II, 53—58.)

Medzitým zmenily sa pomery v Carihrade. Soliman dal usmrtiť svojho odbojného syna a zakončil vojnu v Persii. Dňa 7. apríla 1555 Ferdinandovi poslanci obdržali výsluch u sultána a sľubovali mu a jeho vezírom náramné summy za Zahorsko, ale bez prajného výsledku: docielili len šesťmesačné prímerie. Súčasne prišli ta i poslanci Izabelly a Petroviča, oznamujúc sultánovi, že Ján Žigmund Zápoľský je hotový prevziať Zahorsko. Dňa 15. mája obdržali od sultána odpoveď: Aby

Ján Žigmund Zápoľský počas šestmesačného prímeria zostal v Zámku (v Poľsku). Ak by Ferdinand za tento čas neopustil Zahorsko, Soliman nútiť ho bude k tomu zbraňou.

Keďže Ferdinand zamestnaný bol v Nemecku, jeho syn Maximilian zastupoval ho v Uhorsku, a to 24. júna na sneme v Prešporku. Stavy žiadaly, aby buď Ferdinand alebo jeho syn Maximilian stále býval v krajine; sľúbily 2 zlaté od každého dvora; uzavrely, aby 100 dvorov vystrojilo 2. mužov do stáleho vojska, ktoré by pod svojimi kapitánmi zabraňovalo vpády Turkov, menovite v Orave, Liptove, Turci, Zvolene, Honte, Tekove, Novohrade a kde to zapotrebné uzná palatín.

Bolo síce uzavreté prímerie so Solimanom, ale Turci nevšímali si ho a dávali príčinu k srážkam, a to tým viac, že medzi Ferdinandom a Izabellou panovalo nedorozumenie vzhľadom na Zatisie. Ferdinand dľa podmienok prímeria považoval Zahorsko za nedotknuteľné, ale bez Zatisia, Izabella však rozumela nielen Zahorsko, ale i Zatisie. Áno, Ferdinand dľa rady cisára-brata nezriekol sa ani Zahorska, ale vypravil poslanca svojho (Bubeka) opäť do Carihradu, aby zamedzil uvedenie Izabelly do Zahorska, a na 1. januára 1556 svolal snem do Prešporka. Snem nielen ustanovil 2 zlaté od každého dvora, ale i to, aby zemän za každého poddaného dal pol zlatého, aby 100 sedliakov dalo 4 kone. Ferdinand obnovil svoje želanie, aby sa revidovalo Tripartitum Verbőcziho

a obľahčilo sedliakom slovenským, skrze Tripartitum pod jarmo aristokratov uvrženým.

Ferdinand nemal nádeje, že Bubek niečo v Carihrade docieli, a preto robil prípravy nielen na ľavej strane, ale i na pravej strane Dunaja. Ta poslal delá (kanóny) na pomoc posádke vo Vespríme. V tom doletely smutné zprávy z Carihradu, že Soliman dal soťať hlavu Ahmedovi, Rustena ustanovil za veľvezíra, Ali-pašu nazpäť poslal do Budína ako miestodržiteľa, s rozkazom, aby všemožným spôsobom Ján Žigmund Zápoľský uvedený bol do Zahorska. Okrem toho prísne prikázal Zahorčanom, aby Jána Žigmunda ako svojho kráľa prijali a jemu ako svojmu kráľovi poslušní boli; vojvodom Moldavie a Valachie, aby, ak bude treba, uvedenie Jána Žigmunda do Zahorska podopreli.

Ali-paša konal cestu cez Slavoniu. Tam stretol sa Mikuláš Zrinský s Budakom, präfektom Verovitice. Budak volal po *juhoslovansky*: „Kto si?“ On odvetil podobne po *juhoslovansky*: „Nikolaj z Riny! Pozdravujem vojvodu Aliho.“ A rýchle uprchol. Sediac pri večeri, obdržal list, v ktorom Ali poďakoval sa mu za pozdravenie. (Istvánfi lib. XIX, pag. 223.)

Ali, zaujmúc miestodržiteľský stolec v Budíne, dal sa do práce, do práce ľahkej, lebo Zahorčania neboli spokojní s Ferdinandom a túžili po Jánovi Žigmundovi.

Darmo Ferdinand poslal svoje pomocné vojsko

ku Košiciam, aby prekazilo cestu Izabelle z Poľska do Zahorska. (Slov. Letopis II, 58.) Izabella už 22. oktobra slávnostne vtiahla do Kološhradu. Ta svolala snem na 25. novembra. Od snemu ustanovená bola na 5 rokov, do plnoletia svojho syna, za vládarkyňu (regentku) nad celým jeho údelom zahorským a zatiským. Ferdinand obmedzený bol na ľavej strane Dunaja opäť len na naše Slovensko.

Ali, vyplniac svoju úlohu na ľavej strane Dunaja, pohol sa z Pečuchova k dobývaniu Sihoti (Sziget) na pravej strane Dunaja. Bol to prepevný hrad v Šumavskej (Šomoďskej) stolici. Dorazil ta 24. mája 1556 a dal sa ho dobývať, ale bez výsledku. Palatín Nádasdy s uhorským, bán Mikuláš Zrinský s horvatským vojskom tak sa bránili, že Ali s hanbou 31. júla odtiahol do Pečuchova.

Ferdinand práve toho času obdržal od svojho brata, cisára Karla, zprávu, že Karol chce složiť cisárstvo: teda, pošlúc syna svojho Maximiliana do Uhorska, odišiel do Nemecka robiť prípravy k dosiahnutiu cisárskej koruny. Na začiatku roku 1557 bol v Rezne, kde 2. januára na prosbu Michala Revaya, župana turčianskeho, mestečku Turčianskemu Sv. Martinu udelil výročné 3 trhy (na deň sv. Martina, Michala a Bartolomeja) a týždenné trhy pondelkové.

Maximilian síce prišiel so značným pomocným vojskom do Uhorska, ale pre nedostatok peňažných prostriedkov nemohol konať niečo slávneho v Uhorsku. I sami poslanci (Verančič, Zay a Bu-

bek), ktorých už od dávna mal Ferdinand v Carihrade, 28. júna 1557 oznámili Solimanovi, že Ferdinand, ztratiac Zahorsko a Zatisie, nemôže sa mu zavďačiť obvyklými darmi, ale je hotový obnoviť s ním mier, jestli obdrží čiastku Zatisia. Sultán nielen to odoprel, ale okrem toho žiadal, aby hrad Sihoť so zemou bol srovnaný a Ferdinand, ako kráľ nad svojou čiastkou Uhorska, i naďalej posielal mu podlžný ročný poplatok. Verančič a Zay poznamenali na to, že nie sú splnomocnení, a treba im dohovoriť sa s Ferdinandom. Tým cieľom odišli domov, Bubek však zostal v Carihrade.

Medzitým staly sa veľké premeny v Zahorsku a v Zatisí: dňa 13. oktobra umrel Petrovič, hlavný stĺp Izabelly; jeho prívrženci Gabriel Perinský odišiel na svoje panstvo horno-uhorské, Bubek žiadal sultána, aby mu navrátený bol Fiľakov, ale ho neobdržal. Nástupcom Petroviča stal sa Krištof Báthory, pohlavár strany maďarskej v Zahorsku. Báthory z milosti sultána stal sa vojvodom Zahorska a spolu tútorom nedospelého Jána Žigmunda Zápoľského. Aby ho odlúčil od matky a správu Zahorska dostal do rúk, ustavične osočoval Izabellu u Solimana. Keď to zbadala Izabella, aby sa ubezpečila, niektorých jeho prívržencov dala povraždiť a uzavrela prímerie s Ferdinandom, ktorý práve 14. marca 1558 vyvolený bol vo Frankfurte za cisára. Už 27. júna oznámil Solimanovi svoje vyvolenie, spolu však i odpoveď

na jeho podmienky, menovite to, že hrad Sihoť (Sziget) nebude so zemou srovnaný, dary nebudú mu poslané, kým Tata nebude navrátená. To pobúrilo sultána. Následkom toho Turci vyrojili sa z Budína a Fiľakova na Slovensko, pustošiac ho až po Siksavu (Szikszó, v Aba-novohradskej stolici), ale utrpeli porážku. Obnovili výpad, ale opäť boli porazení od Telekesiho, hlavného kapitána nad Slovenskom. (Slovenský Letopis roku 1877, II, 59—62.) Následok tejto porážky bol, že Soliman poslal Taikuna na miesto Kazima do Budína a Veličana, veliteľa vo Fiľakove, sputnaného dal zavliecť do Carihradu.

Keďže Ferdinand z vlastnej svojej vôle písal na županov, aby sberali daň, upozornil ho palatín, že tým urazil krajinskú ústavu. Následkom toho Ferdinand svolal snem na 6. januára 1559 do Prešporka. Snem bol búrlivý. Maximilian však utíšil mysle, tak že snem nielen odhlasoval na jeden rok 2 zlaté od každého dvora, 3 jazdcov od každých 100 poddaných, ale i 20 denárov od každého dvora pre manželku Maximiliana. Výdatnejšiu pomoc proti Turkom sľúbily Ferdinandovi, ako cisárovi, nemecké stavy na sneme v Rezne: pol milliona zlatých na 3 roky.

Medzitým vypuklé roztržky domáce medzi sultánom a jeho synmi (Selim a Bajazed) primaly Solimana, aby uzavrel šesťročné prímerie s Ferdinandom. Podobne i Izabella, s Báthorym nespokojná, dala sa vyjednávať s Ferdinandom, a to

tým viac, že jej hlavný kapitán Balassa opustil ju, šiel do Viedne k Ferdinandovi, pristúpil k nemu a obdržal od neho hrad Štvrtok (Detrekő-Csötörtök, Blasenstein) v Prešporskej stolici.

Toho času na Slovensku umrel Rafael Podmanický, ako to dosvedčuje v považsko-bystrickom farskom kostole jeho náhrobný nápis: Leta Pane 1558 první stredu v puste umrzel gest urozený pán, pan Raphael Podmanický z Podmanina, gehož dušy Pan Buoh milostiv račž beiti.“ Jeho manželka bola Johanna. Jej český list na rychtára Baňskej Bystrice podal Slovenský Letopis V, 169.

Mikuláš Vlach (Oláh), ostrihomský arcibiskup, roku 1558 sriadil v Trnave školu, kde by boli dvaja učitelia, jeden Slovák, druhý Nemec; ak je možno, aby oba znali obe reči.

Izabella poslala do Viedne svojho plnomocníka, Mikuláša Gyulaya, a prostredníctvom poľských poslancov vyjednávala s Ferdinandom, ale jej smrť († 15. septembra 1559) pretrhla vyjednávanie. Ďalšie vyjednávanie viedol jej syn Ján Žigmund Zápoľský, ktorý 10. marca 1560 vyhlásený bol za kráľa Zahorska (Sedmohradska) a Zatisia. No nároky jeho boly také, že ich Ferdinand neprijal a podržané bolo len prímerie, ktoré 26. januára 1560 bolo medzi Jánom a Ferdinandom uzavreté na jeden rok.

No hoci bolo prímerie, jednako páchaly sa násilia a zbojstvá.

Roku 1560 umrel Imrich Telekes, ktorý od kráľa Ferdinanda obdržal Lednicu, ktorá po smrti Rafaela Podmanického, bezdetného, bola pripadla kráľovi.

Mikuláš Vlach (Oláh) z Trnavy, kam sa roku 1543 s ostrihomskou kapitulou presídlil, 23. júna 1560 písal farárom v Turci, že za ich archidiakona ustanovil Mikuláša Chemeya, farára v Sučanoch, bez ktorého vedomia nesmie nikto hlásať slovo Božie a vysluhovať sviatosti. (Slov. Letopis II, 229.)

Mikuláš Zrinský, chcejúc odplatiť Turkom utrpenú porážku, roku 1562 vopred poslal proti nim svojho švagra Tahého, sediaceho na výbornom koni, ktorého meno bolo „*cisár*“. (Istvánfi lib. XXI, pag. 257.)

Turci, aby sa pomstili na Slovákoch, pustošili niekdajšie územie Matúša Trenčianskeho. (Magyar Sion VII, 740.)

Hasan Bek Phiekovský, slávny pán z Phileku, 30. júna 1562 poslal český list na rychtára Baň. Bystrice: „Porozumel som z pouczenj Bebek Győrgijnom Bagita, že mnozij ludie bezie a bane zostavaju pustie, to ani našjmu kralovi a našjmu czisarovi nenie osohu. To ia vam znamo czinim, že mne prikazano od našeho csaszara, žebich neraboval na banske mesta, neto na mesta, ale na tie a tu samo dediny, czuo su za horou. Zatim, a to milj Pan Bouch da nam, ia s vami krazne budem sa jednaty. Na to vam davam moju vernu knihu, že na moju veriu, na moje czlovetztvo, na

csaszarovu veru. Neboites nist, ia vam slubujem, tiem dedinam, czuo su okolo vas, Ponikj, Lupša, jinie dediny.“

Ferdinand, aby svojmu synovi Maximilianovi zabezpečil nástupníctvo, roku 1561 povolal asi 69 uhorských magnátov svetského a duchovného stavu do Viedne na poradu, ale oni sa vyslovili, že otázka o následníctve patrí snemu.

Temer súčasne staly sa zápletky v Zahorsku. Ján Basilikus, ktorý sa vydával za potomka kniežat moldavských, s pomocou Valachov moldavských zahnal Alexandra, vojvodu Moldavy, a posadil sa na kniežatský trón. Ferdinand ho podporoval peniazmi, zbraňou a mužstvom slovenským. To pobúrilo sultána, hoci bol toho votrelca potvrdil. Väčšie zápletky nastaly s kráľom Jánom Žigmundom, keď Melchior Balassa, bývalý hlavný kapitán, pristúpil k Ferdinandovi a Satmár, Veľbaňu (Nagybánya) a iné hrady podriadil Ferdinandovi. Z toho nasledovala vojna roku 1562 proti Ferdinandovi i so strany kráľa Jána Žigmunda, i so strany Turkov. Kráľa Jána obránili Maďari, a to Sikuli (székelyek) v Zahorsku, Pečenci a Kumáni (besenyők és kúnok) v Zatisí. Za kráľa Ferdinanda proti Turkom bojovali Slováci, ale bez úspechu. (Slov. Letopis II, 62.)

Medzitým umrel veľvezír turecký Rusten, poľský renegát, človek surový a lakomý, a jeho nástupcom stal sa Ali-paša, človek mierny. I pošťastilo sa Ferdinandovi uzavrieť s ním mier. Aliho po-

slanci sišli sa 21. septembra vo Frankfurte s Ferdinandom, ktorý práve stal sa kráľom rímskym a českým. Na čele tureckého vyslanstva bol Ibrahim Strotsen, regenát poľský, ktorý 27. novembra rečnil k Ferdinandovi slovansky.*) Mier znel na 8 rokov a vzťahoval sa i na kráľa Jána.

Hoci tým spôsobom nastal Ferdinandovi vhodný čas, aby i záležitosť Maximiliana pokonal v Uhorsku, jednako, zamestnaný cirkevným snemom tridentským, nepospiechal s ňou. Medzitým umrel palatín a námestník Nádasdy a námestníkom stal sa Mikuláš Vlach, arcibiskup ostrihomský. Až potom svolal snem na 20. augusta 1563 do Prešporka, aby volil palatína a riešil záležitosť Maximiliana. Dňa 31. augusta prišiel ta Maximilian so svojou manželkou a so synom svojím Rudolfom, dňom zatým i Ferdinand. Uhorskí páni dostavili sa počtom veľkým. Nižší zemäni shromaždili sa v luteránskom kostole a doliehali na to, aby bol najprv vyvolený palatín. Magnáti shromaždili sa v paláci arcibiskupa a stáli na tom, aby najprv vyvolený bol kráľ. Tak sa i stalo. V kapitulskom kostole bol 8. septembra korunovaný „mladší kráľ“ Maximilian, a to pravou korunou uhorskou (Slov. Letopis I, 24), dňa 9. septembra však korunovaná bola jeho manželka Mária.

Úlohou snemu bolo nielen korunovať Maximi-

---

*) Turci v tej dobe užívali jazyka slovanského. (Slovesnosť III, 464.) Ibrahim Strotschensis (26, 494), Ibrahim Straš (96, 526).

liana, ale i iné veci. Ferdinand síce radil, aby snem odhlasoval Maximilianovi korunovačný dar, okrem toho daň na tri roky, aby snem nemusel sa sísť, ale stavy pristaly len na odhlasovanie jednoročnej dane a okrem toho doliehaly na to, aby Nemci odstránení boli z hradov a úradov a viedeňská kancellária neobťažovala Uhorsko nemčinou.

Maximilian, ako „mladší kráľ", nebol od svojho otca neodvislý, lebo Ferdinand roku 1563 ešte v Prešporku potvrdil Turancom v Turci svobody, od kráľa Mateja roku 1469 a 1480 obdržané. Navrátiac sa do Viedne, tam 25. júna 1564 umrel.

Ferdinand nielen vystavoval české listiny, ale roku 1527 listinou glagolskou udeľuje kapitule seňskej právo voliť kanonikov. (Slovesnosť IV, 80.) Alex Turzo bol vo veľkej milosti u Ferdinanda, preto, že ho kráľovna Anna odporúčala, lebo znal nielen slovensky, ale i nemecky a poľsky. (Istvánfi lib. XV, pag. 159.)

V kláštore benediktínov na pannonskom vrchu sv. Martina nachádza sa železo na pečenie oblátok, na ktorom vyrytý je nápis: „Czo Bohu, to Bohu dejte, a czo císarzi, to Ferdinand(ovi)." Na spodku: „An(n)a královna 15.5". (Vidz Slovesnosť II, 351.) Reč domáca kráľovny bola česká. (Tamže III, 525.)

Hoci *Maximilian de jure* korunovaný bol pre celé Uhorsko, predsa *de facto* bol kráľom nášho Slovenska, *Ján Žigmund Zápoľský* však *de facto* bol kráľom na svojom údelí v Zatisí a Zahorsku.

Tým spôsobom na ľavej strane Dunaja boly dve kráľovstvá, cirkevne i politicky samostatné. Na území kráľa Jána bol arcibiskup kaločský a jeho suffragani v Čanáde, Veľkom Varadíne a Zahorsku. Na území kráľa Maximiliana bol arcibiskup ostrihomský a jeho suffragani v Jágri, Vacove a Nitre. Na území Maximiliana boli katolíci a luteráni, na území Jána katolíci a kalvíni. Na území Maximiliana prevládali Slováci, na území Jána Maďari (kúnok, besenyők, székelyek), ktorí i kalvínstvo pomenovali maďarskou vierou (magyar hit) a tým spôsobom prispeli k zveľadeniu živlu maďarského.

Na ľavej strane Dunaja panoval z počiatku osemročný mier medzi Jánom a Maximilianom. Maximilian už roku 1564 vydal listinu, v ktorej sľúbil, že bude šetriť a hájiť práva krajiny. Toho roku prikazoval Danielovi Gundelfingerovi, aby kupoval potraviny od Nem. Ľupčanov, vyplácal robotníkov v Nem. Ľupči a neopovážil sa postaviť tam mlyn a pivovár. (Magyar Sion. III, 538.)

Také pokojné pomery neboly však medzi ním a sultánom. Veľvezír Ali napomenul Maximilianovho poslanca v Carihrade, aby Maximilian zaplatil zaostalý poplatok (tribut) sultánovi, poslal obvyklé dary sultánovi a veľvezírovi a zaviazal sa, že i počas prímeria, ktoré trvať má ešte dva roky, tak učiní.

Medzitým, čo sa konal tento dohovor v Carihrade, kráľ Ján pohol sa zo Zahorska s vojskom, aby opanoval Satmár a okolie, ktoré bol Melchior

Balassa Ferdinandovi, keď k nemu pristúpil, podrobil. Tým činom kráľ Ján urazil prímerie. Maximilian vyslal proti nemu Štefana Báthoryho. Báthory nie mečom, ale priateľským slovom naklonil kráľa Jána uzavrieť prímerie, tak že už 6. decembra navrátil sa do zahorského Belehradu. Medzitým Lazar Schwendi pokazil tú vec, keď prekročil hornú Tisu a odňal kráľovi Jánovi Tokaj. Následkom toho Štefan Báthory, rozkmotriac sa so Schwendim, roku 1565 utiahol sa do Rozhanoviec a odtiaľ na Likavu, ktorej bol pánom, a do Fraštáku. (Slov. Letopis II, 229.) Na jeho miesto veliteľom stal sa jeho brat Andrej.

I pomery medzi Maximilianom a Solimanom sa zhoršily, lebo kráľ Ján požaloval sa sultánovi a požiadal ho o pomoc. Následkom toho Soliman ku podmienkam mieru obnoviť sa majúcemu pridal i to, aby Maximilian navrátil Tokaj a Satmár kráľovi Jánovi.

Maximilian svolal na 15. augusta do Prešporka poradu, akú odpoveď dať Solimanovi. Väčšina, menovite Mikuláš Zrinský, hlasovala za odpornú odpoveď. Na vedenie vojny proti Turkom odhlasovali 12.000 jazdy a 26.000 pechoty, okrem toho 2 zlaté od každého dvora. Mimo toho opäť sťažovali si na uvádzanie nemčiny a Nemcov do vojenských a občianskych úradov, ako i na nezbednosť nemeckých vojakov. Bol na to svrchovaný čas, lebo kráľ Ján opäť vrútil sa k Satmáru a dobýval hrad Jenocký (1. júna), Hasanbeg, präfekt temešvársky,

hrad Erdőd a srovnal ho so zemou. Proti nim tiahol Schwendi so značným vojskom, tak že Hasan-beg neosmelil sa dať sa do bitky s ním a 13. septembra uzavrel s ním prímerie. Následkom toho Schwendi odtiahol ku Košiciam, kráľ Ján vrátil sa 20. septembra do Zahorska a 13. oktobra vydržiaval snem v Kološi, 10. marca nasledujúceho roku 1566 však v Zatiskej Torde, kde zavrhol prímerie, medzi Schwendim a Hasan-begom uzavreté.

Väčšia búrka vypukla v pannonskom Slovensku nad Salou*) so strany Turkov. Maximilian, povedomý toho, že sa Soliman hnevá naňho, 28. novembra povolal snem na 2. februára 1566 do Prešporka, sám však odišiel na nemecký snem do Augsburgu, aby i tam vymohol potrebnú pomoc proti Turkom. Ešte raz pokúsil sa ukrotiť Solimana a jeho vezírov dukátmi do Carihradu poslanými, avšak bez výsledku.

Na sneme prešporskom zastupoval ho jeho brat Karol. Už to, že Maximilian nedostavil sa osobne, zapríčinilo reptanie, a to tým viac, že predošlé snemové uzavretia zostaly nenapravené, nová snemu predložená predloha obsahovala také novoty, ktoré boly neprijateľné. Arcivojvoda Karol však utíšil stavy tým, aby svoje sťažnosti písomne podaly, že by im bolo odpomožené na sneme čo najbližšom. Snemovníci, týmto utíšení, odhlasovali 2 zlaté dane, ale len od celého dvora, vynímajúc

*) Viď môj spis „Slováci v Uhorsku“. Turčiansky Sv. Martin 1905, str. 38, nota 16.

tie kraje, ktoré boly od nepriateľa spustošené, a to len na rok 1566. (Slov. Letopis V, 228.) Tie uzavretia a sťažnosti boly poslané do Augsburgu, kde ich Maximilian potvrdil.

Medzitým Maximilianov poslanec zle pochodil v Carihrade. Soliman, rozhnevaný nad tým, že Maximilian úplne nezachováva podmienky mieru, a i kráľom Jánom pohuckaný, poslanca Maximilianovho dal do väzenia a rozkázal všetkým pašom, aby sa dali s vojskom na pochod do Horvatska a Uhorska. Na čelo vojsk postavil sa sám Soliman i osobne. I kráľ Ján spiechal cez Pančovu (26. júna) do srbského Belehradu k Solimanovi, aby si uňho vymodlikal milosť a pomoc k válčeniu. Soliman rozdelil svoje vojsko: jednu časť dal svojmu synovi Selimovi na pomoc kráľovi Jánovi na ľavej strane Dunaja, s druhou časťou tiahol na pravej strane Dunaja k hradu Sihoťskému (Sziget), kde slovanský hrdina Mikuláš Zrinský*) bol veliteľom.

Maximilian, pápežskými dukátmi a nemeckým vojskom napomožený, tiahol z Prešporka do Rajky (15. júna), do Starých Hradov (16. júna) a do Rábu, aby odtiaľ poslal vojsko a delá na opevnenie Taty a Vespríma; ale Arslan, budínsky paša, predišiel ho, zmocnil sa Taty a Vespríma a zastavil mu cestu na pravej strane Dunaja. No Eckhard Salm prinútil ho, že sa navrátil do Budína. Salm

*) Maďarskí dejepisci nesprávne menujú ho Maďarom. (Letopis Matice Slovenskej, v B. Bystrici 1867, II, 5—8.)

opanoval i Vesprím i Tatu, Gesteš, Čókakő a Žambek, ale na rozkaz Maximiliana položil sa táborom pri Komárne, sám Maximilian však, prijdúc 20. augusta so svojím bratom Ferdinandom do Prešporka, 21. septembra odišiel do tábora pri Rábe.

Medzitým Soliman 3. augusta svolal divan, v ktorom uzavretý bol útok na hrad Sihoť. Tak sa i stalo 19. augusta. Posádka utiahla sa do vnútorného hradu. Dňa 26. augusta Turci so všetkých strán urobili útok na hrad. Podobne učinili 29. augusta. V noci 5. septembra náhle umrel Soliman na porážku, ale jeho smrť zamlčali. Dňa 7. septembra urobili Turci posledný útok. Zrinský dal otvoriť bránu, vyrútil sa medzi Turkov a, od nich posekaný, podstúpil hrdinskú smrť. (Viď Letopis Matice Slovenskej, v B. Bystrici 1870, I, 57—76, II, 15. Pieseň o páde Sihoti viď v Slov. Letopise IV, 205.)

Medzitým hýbal sa na ľavej strane Dunaja kráľ Ján, ktorému Soliman sľúbil, že ho učiní kráľom celého Uhorska, a dal mu na pomoc i svojho syna Selima, aby mu podrobil nielen Potisie, ale i Jáger a naše Slovensko. Kráľ Ján, sultánovou láskavosťou (?) posmelený, prosil ho, aby predbežne pridal Debrecín a jeho okolie z obvodu budínskeho k jeho údelu zatiskému. Potom cez Pančovu bral sa do Zahorska a 17. júla dorazil do zahorského (sedmohradského) Belehradu. Odtiaľ 6. augusta prešiel na hrad Ďalu a dal sa dobývať Bajoru (v strednom Solnoku). Okrem toho povolal

zakarpatských Tatárov, aby zahnali Schwendiho z Tokaja.

Na pravej strane Dunaja vezír Mahomed Sokol chopil sa lsti a, akoby Soliman ešte bol na žive, napodobnil jeho písmo, v ktorom Soliman rozkazuje, aby po páde hradu Sihoťského jedna časť vojska zostala tam opraviť a opevniť Sihoť, druhá časť však aby tiahla nazpäťdobyť Vesprím a iné hrady, ktoré bol Maximilian opanoval. No falšovaný rozkaz zostal nesplnený, vezír Mahomed Sokol odišiel do Carihradu, aby posadil na trón Selima, človeka nespôsobného, tak že vláda zostala v rukách vezíra Sokola.

Vojsko Maximilianovo odtiahlo s bojišťa a nastalo vyjednávanie so Selimom, vlastne so Sokolom.

Dňa 29. oktobra 1566 bola Očová (pri Baň. Bystrici) skrze Turkov vyrabovaná a vypálená. (Slov. Letopis III, 285.)

Medzitým Sokol, ktorý sa hneval na kráľa Jána a chcel sa na ňom pomstiť*), hneď po páde Sihoti rozkázal mu, aby odstránil nezbedných Tatárov z Tokaja. Kráľ Ján 1. oktobra síce tak urobil, ale jedna ich časť zostala v krajine a páchala zbojstvá, tak že mu bolo treba zakročiť proti nim so zbraňou a 28. oktobra porazil ich pri Debrecíne. Válčil síce i ďalej, ale, od priateľov opustený, tak

*) Keď kráľ Ján 26—28. júna v Zimoni s veľkou slávou a láskavosťou (?) bol prijatý od Solimana, tou slávou bol tak omámený a pomätený, že zabudol zdvorilou návštevou poctiť pyšného Sokola.

klesol, že ho Schwendi i z hradu Ďaly zapudil. Tak sa stalo teda, že Sokol, prepustiac Hosszútótiho z väzenia, dal skrze tohoto na vedomie Maximilianovi, že ak chce mier, navrátiť má Ďalu sultánovi, sboriť Vesprím a Tatu a poslať svojho poslanca k sultánovi.

Maximilian dosť neopatrne na začiatku roku 1567 vypravil do Carihradu Juraja Bebeka, ktorý, prostredníctvom kráľa Jána z tureckého zajatia vysvobodený, pristúpil k Maximilianovi a od tohoto si minulého roku vyprosil, aby mu daroval Skalicu, kde bý umiestil svoju manželku i s dietkami.

Vyjednávanie viedlo sa písomne a 1. mája uzavreté bolo prímerie na dva roky. Okrem toho poslanci kráľa Jána, Štefan Báthory a Alexander Kendy, ktorí boli uväznení vo Viedni, vypustení boli na svobodu.

Maximilian listom z 30. apríla svolal snem na 1. júna do Prešporka, sľubujúc, že po ustálení mieru so Sokolom na konci júna prijde do Prešporka. Miesto toho, aby bol vyslyšal sťažnosti predošlými snemami mu podané, dal podnet k novej nespokojnosti, vyjednávajúc bez snemu len o mier medzi Viedňou a Carihradom. I to nemile účinkovalo na stavy, že Maximilian otváral snemy a predkladal snemu návrhy nemecky, hoci znal latinsky. Nehodou bolo preňho, že členovia štátnej rady: Franko Bathyány, Andrej Báthory, Peter Erdődy, Gabriel Perinský, Juraj Bebek, Krištof Országh, na ktorých by sa mohol spoliehať, už neboli na žive.

Medzitým Maximilianovi poslanci Anton Verančič a Krištof Teufenbach odišli do Carihradu. Aby si získali veľvezíra Sokola, dali mu 4000 dukátov, 4 strieborné pokály a jedny hodinky. Ak bude mier uzavretý, sultán dostane ročite 30.000 dukátov, 20 pokálov a dvoje alebo troje hodiniek, veľvezír Sokol a vezír Perten po 2000 dukátov a po dva pokály, vezír Ferhat 1000 dukátov a dva pokály, prvý tlmač Ibrahim 500, druhý tlmač Mahomed 300 dukátov, Žid Miques z Naxos 2000 toliarov. Dňa 21. septembra mali Maximilianovi poslanci audienciu u sultána. Uzavretý bol mier na 8 rokov s týmito podmienkami: Maximilian a jeho bratia podržia, čo toho času majú v Uhorsku, Dalmatsku, Horvatsku a pannonskom Slovensku; nechajú vojvodov Zahorska (Sedmohradska), Moldavy a Valachie na pokoji v ich zemiach. Od kráľa Jána síce prišli tiež poslanci do Carihradu, aby prekazili mier, ale Sokol odpravil ich s tým, že sa má kráľ Ján podrobiť podmienkam toho uzavretého mieru. Vyslanci Maximilianovi 10. mája 1568 navrátili sa do Viedne.

Medzitým na ľavej strane Dunaja udaly sa podivné veci proti Maximilianovi, navlečené skrze Jána Balassu, Štefana Dobóva a Juraja Bočku, ktorí boli švagrovstvom spríbuznení. Prví dvaja boli na horno-uhorskom území kráľa Maximiliana, tretí na dolno-uhorskom území kráľa Jána.

Verančič stal sa arcibiskupom ostrihomským, Pavel Bornemissza, biskup nitransky, námestníkom

kráľa, štýrsky Teufenbach veliteľom satmárskym, Nemec Ján Rueber hlavným kapitánom horného Uhorska. Prvý, ktorý bol s tým nespokojný, bol Franko Forgács, biskup veľko-varadínsky. Že Maximilian učinil Verančiča, ešte ani na kňazstvo nevysväteného, arcibiskupom ostrihomským, pristúpil ku kráľovi Jánovi. Poslanci, ktorí poplatok Maximiliana na rok 1569 zaniesli sultánovi, u tohoto zažalovali kráľa Jána, že Forgácsa a iných prebehlíkov berie pod ochranu a do priazne. No žalobníci dosiahli len to, že Sokol sľúbil im podporu sultána, ak si kráľ Ján vezme dcéru kráľa francúzskeho. K tým prebehlíkom náležal i Juraj Bočka, ktorý pod zásterou, že ide navštíviť svojich švagrov Jána Balassu a Štefana Dobóva, osnoval sprisahanie proti Maximilianovi: aby snem neprijal podmienky mieru medzi Sokolom a Maximilianom uzavretého a neodhlasoval daň Maximilianovi; aby odstránený bol Bornemissza z námestníctva; že turecký veliteľ na Fiľakove vtrhne na Slovensko, s ním sa spojí Balassa a Dobó, zmocnia sa Zvolena, Levíc, Nitry, Trnavy a Prešporka a vyženú Maximiliana zo Slovenska, a toto, spojené s dolným Uhorskom, bude mať Jána Žigmunda za spoločného kráľa. Hoci to sprisahanie bolo v tajnosti, predsa prišlo v známosť Maximilianovi. Snem sa sišiel. Bol búrlivý. Opätovaly sa sťažnosti, podmienky mieru so Sokolom uzavreného, týkajúce sa len územia na pravej strane Dunaja, neboly prijaté a žiadaná daň nebola odhlasovaná, ale Ján

Balassa a Štefan Dobó boli snemom odsúdení do väzenia.

Čo nevykonalo sa na sneme, to sa malo vykonať na stoličných shromaždeniach. Dôkazom toho je český list Petra Nyáryho, župana turčianskeho, daný zo Sučian vo štvrtok po sv. Dorote 6. februára roku 1570 na rychtára v Kremnici, v ktorom povoláva Kremničanov do stoličného shromaždenia v Turčianskom Sv. Martine. (Slov. Letopis II, 109.)

Medzitým Balassa šiel osobne do Viedne k Maximilianovi, aby sa očistil; Dobó poslal ta svojho vnuka Zelemíra. Maximilian prijal oboch pokrytsky na milosť, keď mu dali slovo, že sa dostavia do snemu, ktorý svolal na 1. augusta do Prešporka.

Maximilian prišiel do Prešporka, sprevádzaný početným vojskom nemeckým. Do snemu dostavili sa i Dobó a Balassa. Maximilian dal si predložiť snemový výrok, ktorým odsúdení boli do žalára. Darmo magnáti slubovali položiť 200.000 dukátov kaucie, aby oba ponechaní boli na svobodnej nohe. Oba boli uväznení, Juraj Bočka však, ktorý sa pred súd nedostavil, bol pre urazenie veličenstva odsúdený a jeho majetok medzi žalobníkov rozdelený. Naproti tomu Mikuláš Báthory, Gašpar Homonai, Franko Török, Wolfgang Balassa a Valentín Maďar, ktorí o tom sprisahaní vedeli, ale ho na známosť nedali, boli od Maximiliana omilostení, aby boli získaní. Snemové zasadnutia boly pokojné. Odhlasované boly 4 zlaté na dva roky.

Maximilian sa osvedčil, že v jeho neprítomnosti zastupovať ho bude jeho brat Karol. Snemovníci žiadali, aby bol volený palatín, alebo aspoň za hlavného kapitána aby bol ustanovený Uhor, ktorý by mal nielen moc nad vojskom, ale i nad súdmi. Dňa 26. oktobra bol snem zakľúčený.

Medzitým pokoj bol narušený. Keďže stav sedliakov, menovite na hraniciach tureckých, bol neznesiteľný, akýsi Karácson shromaždil ich okolo Debrecína, ale bol od Mikuláša Báthoryho porazený. Verejná mienka bola, že vzbura bola dielom kráľa Jána. Z tej príčiny rozhneval sa naňho veľvezír Sokol a zahrozil mu. Teda kráľ Ján 1. januára 1570 vydržiaval snem, v ktorom uzavreté bolo vyjednávanie s Maximilianom. Gašpar Békeš poslaný bol k Maximilianovi do Prahy, aby sa s ním dohovoril o podmienkach mieru. Dňa 16. augusta ustálily sa podmienky mieru: Kráľ Ján zrieka sa názvu „kráľ“ a bude sa menovať kniežaťom; podrží Zahorsko (Sedmohradsko) ako dedičné, ďalej stolice Byhor, stredný Solnok, Krásno, Marmaroš so soľnovarmi a Hust; to, čo má v Uhorsku, prechádza na Maximiliana, čo má v Moldavii a Valachii, podrží; jestli by kráľ Ján zahnaný bol od Turkov, obdrží od Maximiliana kniežatstvá Opol a Ratibor v Sliezsku. Kráľ Ján vezme si za manželku vnučku Maximilianovu, dcéru Albrechta, vojvodu bavorského. Ak umre bez mužského potomka, Zahorčania vyvolia si svojho „vojvodu“. Keďže kráľ Ján bol chorľavý, Maximilian sľúbil

Békešovi, že, keby umrel, bude nástojiť na tom, aby vyvolený bol za vojvodu.

Békeš 12. septembra doručil smluvu kráľovi Jánovi. Ján povolal 30 pohlavárov troch národov, aby smluvu prijali a podpísali, ale Štefan Báthory a biskup Forgács ohľadom na Turkov podpísali smluvu len podmienečne. Békeš s podpísanou smluvou na konci roku odišiel do Prahy k Maximilianovi. Maximilian ju podpísal 10. marca 1571, ale Albrecht odoprel svoju dcéru Jánovi Žigmundovi, ako chorľavému a unitárskemu kacírovi. Koniec všetkému učinila smrť, ktorej kráľ Ján 14. marca podľahol. V testamente ustanovil kráľa poľského Žigmunda II. za dediča pokladov Zápoľských. Za vykonávateľov poslednej vôle ustanovil Békeša a Hagymásiho a poručil im po 40.000 dukátov.

Nastaly prípravy k voľbe vojvodu zahorského (sedmohradského). Keďže i so strany Selima i so strany Maximiliana zaručená bola svobodná voľba, dočasná vláda svolala vyslancov i zo Zahorska i zo Zatisia na 25. mája do Tordy. Jedni boli za Békeša, druhí za Štefana Báthoryho. Posledný bol vyvolený. Maximilian však, s voľbou nespokojný, vymenoval Békeša, rodeného Valacha, za vojvodu. Békeš ihned vypravil svojich poslov k sultánovi s prosbou, aby ho potvrdil. Utiahol sa do Fogarašu, od vdovy Nádasdyho kúpeného, a tam čakal na ferman Selima. Medzitým Báthory oznámil sultánovi svoje vyvolenie a spolu poslal mu 10.000 dukátov ako poplatok. Selim nielen ho potvrdil,

ale poslal mu i zástavu a bradaticu (budzogáň), ako odznak hodnosti. Maximilian uznal ho tiež za vojvodu a námestníka v istých čiastkach Uhorska a uzavrel s ním mier na 20 rokov, s tou podmienkou, že po jeho smrti Zahorsko pripadne korune uhorskej.

S tým, že Báthory bol vyvolený za vojvodu, veľvezír Sokol nebol spokojný a rozkázal begom v Bosne, aby vtrhli do Horvatska, ale Franko Frangepan ich odrazil. Na rozkaz Sokola Turci i na ľavej strane Dunaja započali nepriateľstvá. Veliteľ vo Fiľakove uderil na zámok Várgede (v Gemeri), beg z Novohradu na Vígľaš, Bielobaňu a Krupinu; ostrihomský paša vyzval obyvateľov hradskej k Leviciam, turecký námestník z Budína Spišiakov, aby sa poddali sultánovi. Často spomínaný Ján Balassa, uskočiac z viedeňského väzenia, uprchol k begovi vo Fiľakove; odtiaľ písal Mustafovi do Budína, aby ho odporúčal sultánovi, že by ho tureckí vojaci bránili, keby bol napadnutý.

Maximilian medzitým tiež poslal poplatok a dary Selimovi a vezírom, a to v tej dobe, keď Španielci, Benátčania a pápež válčili na mori proti Turkom, a tak tieto dukáty prišly vhod v Carihrade. Nastal mier. I Ján Balassa poddal sa Maximilianovi.

Chorľavý Maximilian chcel zabezpečiť svojmu najstaršiemu synovi Rudolfovi uhorský trón a tým účelom svolal na 2. februára 1572 snem do Preš-

porka. Stavy vyhlásily Rudolfa za kráľa a prosily Maximiliana, aby čím skôr dal ho korunovať a ustanovil ho za panujúceho (regenta). Odhlasovali opäť 4 zlaté dane a prijali Imricha Cobora za námestníka palatína. Maximilian odmenil stavom ich ochotu tým, že na prímluvu Rudolfa prijal na milosť Jána Balassu a Štefana Dobóva. Dobó v krátkom čase umrel. Dňa 24. júla Anton Vérančič ustanovený bol za kráľovského námestníka. Potom Maximilian odišiel do Viedne, aby Rudolfa priviezol do Prešporka. Rudolf s veľkou slávnosťou 25. septembra korunovaný bol za „mladšieho kráľa“. Nastaly hostiny a kratochvíle. Pri jednej takej zábave Valentín, syn Jána Balassu, zakrepčil slovenský „odzemok“. (Slovesnosť III, 383.)

Roku 1572 českým listom z Prešporka Maximilian odporúča Vácslava Zmeškala Turzovi a oravským úradom. (Archív Matice Slovenskej I, 141, 142.)

Medzitým 7. júla 1572 umrel Žigmund II., kráľ poľský, posledný mužský potomok rodu jagellonského. Na trón hlásili sa vojvoda Henrich z Anjou a Maximilian. Stavy poľské však boly za Štefana Báthoryho, ako znalca jazyka slovanského. Báthory však nateraz neprijal koruny poľskej, lebo mal dosť roboty v Zahorsku proti Békešovi. Že stavy poľské ponúkly korunu Báthorymu, to mrzelo Maximiliana, tak že podporoval Békeša. Okrem toho Békeš sľúbil sultánovi dvojnásobný poplatok a veľvezírovi Sokolovi 50.000 dukátov, ak obdrží

Zahorsko. Báthory čakal na rozhodnutie tureckej vlády. Medzitým dňa 17. mája 1573 Henrich z Anjou vyvolený bol za kráľa poľského, a Báthory dostal zprávu z Carihradu, že jeho boj proti Békešovi bude po chuti tureckej vláde: teda oboril sa na Fogaraš, kde sa Békeš zdržoval, a 20. oktobra ho zaujal. Békeš uskočil k Maximilianovi. Báthory svolal snem; Békeš odsúdený bol na ztratu hlavy a majetku, jeho prívrženci vyhlásení boli za vlastizradcov, ale sľúbená bola milosť tým, ktorí sa navrátia k Báthorymu. Maximilian skrze dvoch vyslancov žiadal navrátenie majetkov Békešových, ale Báthory, spoliehajúc sa na pomoc Turkov, to odoprel.

Práve toho času povstaly srážky medzi Turkami a Slovanmi okolo Sihoti a vzájomné žaloby pre urazenie prímeria medzi Selimom a Maximilianom. Maximilian, aby nerozdráždil Turkov, choval sa mierne proti Báthorymu. V tom Henrich, kráľ poľský, 18. júna opustil Poľsko, aby po smrti brata svojho zaujal francúzsky trón, a tak Maximilian a Báthory stali sa prätendentmi poľskej koruny. No Maximilian odporúčal Báthoryho, ako Slovana, Poliakom, v tej nádeji, že svojho Békeša so zbraňou uvedie do Zahorska apovýšeným poplatkom i štedrejšími darmi získa mu tureckú vládu. No sklamal sa v nádeji. Štefan Báthory roku 1575 vyvolený bol za kráľa poľského a 1. mája 1576 korunovaný v Krakove, kde mu Anna, dcéra kráľa Žigmunda I., bola daná za manželku. I ako *vyvolený* kráľ poľský

podržal Zahorsko a povýšeným poplatkom i štedrejšími darmi hľadel si získať sultána i veľvezíra. Dňa 10. júla 1575 porazil Békeša a prívržencov jeho usmrtil, s ním však sa smieril.

Po smrti Selima sultánom stal sa Murat III., ktorý sa nazdával, že ho neviaže prímerie medzi Selimom a Maximilianom uzavreté. Rozhnevaný na Maximiliana pre jeho nepriateľské chovanie sa proti Báthorymu, dal sa do vojny proti nemu na ľavej strane Dunaja. Mustafa, námestník jeho v Budíne, uderil na Modrý Kameň, kde sa zdržoval Ján Balassa, majúc zajatých niekoľko Turkov. Jeho hospodárom bol Benedikt Pintér, ktorého pre zlé hospodárenie vsadil do väzenia medzi zajatých Turkov. Pintér, aby sa pomstil na svojom pánovi, dohovoril sa so zajatými Turkami, že zradia hrad Mustafovi. Veliteľom hradu bol Imrich Pribeg. Obležení mužne sa držali, ale konečne nahliadli, že nemôžu odolať, a poslali za Balassom, aby sa postaral o pomoc. Stalo sa, tak že so všetkých strán shromaždilo sa 10.000 mužov pri Vígľaši. Vo vojenskej rade Balassa bol za to, aby sa udrelo bezodkladne na nepriateľa; iní radili obozretnosť. No medzitým, čo sa oni radili, obležení jednej noci vykradli sa z Modrého Kameňa a Mustafa zmocnil sa ho. Potom tiahol na Divín. Posádka vzdorovala, ale keď jej pomoc neprichádzala, vyrútila sa von, aby radšej na otvorenom poli, než medzi múrmi zahynula. Srúbaná bola temer celá, tak že len jeden Srb s niekoľkými mužmi ušiel

do Jágra. Odtiaľ pohol sa Mustafa k Drieňovu pri Prešove, kde našiel hrad nedobytný. (Slov. Letopis II, 111—113.) Súčasne Ferhat-paša vrútil sa z Bosny do Horvatska a 22. septembra porazil medzi Hrazdovicou a Vinodolom Herberta Auersperga, zmocnil sa Bučina, Zrína a iných hradov. Darmo Maximilian vypravil Mikuláša Istvánfyho do Carihradu s poplatkom a darmi, aby sa posťažoval na urazenie prímeria, žiadal nazpäť opanované hrady a obnovil prímerie so sultánom Muratom. Murat odvetil, že Maximilian prv urazil prímerie, chopiac sa zbrane za Békeša v Zahorsku. Na zpätoddanie hradov odvetil posmešne: „Či jastrab vypustí korisť z pazúrov svojich?“ Hoci Maximilianov poslanec už 6. júna bol oddal poplatok a dary, Murat až 22. novembra potvrdil prímerie medzi svojím otcom a Maximilianom uzavreté, ale nedodržal.

Maximilian kojil sa nádejou, že Báthory, ako korunovaný kráľ poľský, opustí docela Zahorsko, ale i v tom sa sklamal. Báthory svolal posledný snem, ktorý jeho brata Krištofa vyvolil za vojvodu. Štefan Báthory i naďalej užíval „titul vojvodu Zahorska“, ba podržal tam i niektoré majetky pre seba.

Maximilian 31. marca 1574 vo Viedni potvrdil Turancom listinu Ferdinanda z roku 1563. Dňa 18. mája potvrdil svobody Tekovského Sv. Kríža. (Archív Matice Slovenskej I, 143—147.) Ferhat-beg poslal nemecký list 19. novembra do

Pukanca, aby Pukančania platili daň sultánovi. (Letopis Matice Slovenskej 1867, I, 48.)

Roku 1575 Turci ohrožovali Vígľaš, Očovú a baňské mestá. Dosvedčujú to české listy: Jyryka Draškovského 22. júla zo Sklabine, Mikuláša Orlleho 17. oktobra a 21. decembra zo Zvolena, Barbory Dóczi, vdovy po Jánovi Balassovi, 22. novembra z Vígľašu. Písala na baň.-bystrický magistrát, aby sa postaral o zachránenie Očovej proti Turkom. (Slov. Letopis III, 229—231.)

Toho roku v piatok pred sv. Katarínou (25. novembra) pán Kavka Zdenek Ryčanský, hnevajúc sa s Telekesim, s 1800 mužmi tiahol na Lednicu, ale Telekesi, majúc 300 husárov, porazil ho. O tom svedčí i česká pieseň. (Slov. Letopis III, 37.)

Maximilian neprestal sa zaoberať myšlienkou shodiť Báthoryho s trónu poľského, a to s vojskom svojím a pomocným nemeckým. Tým účelom išiel na snem do Rezna (Regensburgu), ale tam 12. oktobra 1576 umrel na prsnú vodnatieľku.

Maximilian bol smýšlania nemeckého, ba priaznivý i nemeckému luteránstvu. Tak sa choval i v hornom Uhorsku. Zo svojej viedeňskej kancellárie posielal i na snem nemecké prípisy, nemecky otváral snem, i do najvyšších úradov osadzoval Nemcov. Tým spôsobom nemecký živel vzmáhal sa zvlášte v baňských mestách. Proti tomu ozývaly sa hlasy i na snemoch slovenských a českých. Snem český už roku 1569 žiadal ho, aby poslal syna a následníka svojho Rudolfa do Čiech, že by

sa naučil jazyku českému. To sa i stalo. Keď „RVDOLfVs RoManVs ReX“ 21. septembra 1575 stal sa kráľom českým, začal vydávať listiny české. Hneď po smrti svojho otca na začiatku roku 1577 písal do Prahy, aby mŕtvola jeho otca prevezená bola do Prahy a tam v kláštore sv. Jakuba pohrobená. (Slovesnosť III, 573.)

Rudolf, ako cisár II., ako kráľ uhorský I., bol človek zádumčivý, žiarlivý, náruživý, vrtkavý a samotu milujúci, temer ustavične na hrade v Prahe bývajúci, umelectvom a vedou, menovite hvezdárstvom, alchimiou, magiou, kabbalou a podobnými prehnanými tajnosťami sa zaoberajúci a vôbec pre múdre kraľovanie neschopný, na svojich radcov sa spoliehajúci. (Wien u. seine Landesfürsten, Wien 1834, II, 191 a nasl.) Prvým jeho činom bolo, že zastavil vojnu proti Štefanovi Báthorymu a 25. decembra 1576 uzavrel prímerie s Muratom na 8 rokov. Až 2. septembra 1577 svolal snem do Prešporka, ale i ten preložil na 16. novembra. Medzitým odbývaná bola vo Viedni porada o zabezpečení juho-západných hraníc proti tureckým vojakom, ktorí i v prímerí páchali rabovanie. Ustanovené bolo vydržiavať tam značný počet stáleho vojska a založiť hrad, ktorý pomenovaný bol Karlovacom na počesť Karla Ferdinandoviča, strýca Rudolfovho, arcivojvodu Gorutanska, Štýrska a Krajnska, ako ochrancu a veliteľa. To zapríčinilo obavu, že Horvatsko a zadunajské

Slovensko spojené budú so Štýrskom. Nespokojnosť sa priostrila, keď namiesto bána Gašpara Alapyho vymenovaný bol Štýrčan Krištof Ungnad.

Konečne snem, 16. novembra preložený na 2. februára 1578 do Prešporka, sišiel sa. Prítomný bol i kráľ Rudolf. Vyslanci síce prijali uzavretia viedeňskej porady, ale s podmienkou, aby Horvatsko a zadunajské Slovensko zostalo nezávislé od Štýrska pod svojím bánom. Ak vypukne vojna, hlavným veliteľom nad vojskom horvatským a zadunajsko-slovenským aby nebol arcivojvoda Karol, ale arcivojvoda Ernest s uhorskou vojenskou radou. Snem povolil 2 zlaté dane.

Keďže nezbední tureckí vojaci neprestávali rabovať a pustošiť juho-západné kraje, Pavel Bánfy z Lindvy (v Zalanskej stolici) predošlého roku uderil na nich a zaujal Ostrovac a Bihač. Okrem toho arcivojvoda Karol poslal Juraja Khewenhillera, hlavného kapitána Krajny, proti nim. K nemu pripojil sa i bán Ungnad. Nastaly bitky medzi nimi a Ferhat-pašom. Medzitým 11. oktobra 1579 veľvezír Sokol zavraždený bol istým Bosniakom, následkom čoho zmenily sa pomery v Carihrade a tiež šarvátky juho-západné utíchly.

Rudolf, pošlúc poplatok sultánovi a dary veľvezírom a ustanoviac arcivojvodu Ernesta za svojho námestníka, ponáhľal sa čím skôr navrátiť sa do Prahy. Vzal so sebou i uhorskú korunu, čo zapríčinilo veľkú mrzutosť a reptanie.*) Arcivojvoda

*) Letopis Matice Slov. 1874, II, 87.

Ernest svolal snem na 1. januára 1580 do Prešporka, aby dal odhlasovať daň. Snem bol búrlivý. Stavy hromžily na nezachovávanie ústavy a na nezákonitosti, ktorých sa dopustili predošlí habsburgskí králi, že sťažnosti stavov zostaly nenapravené, ba Rudolfom sú ešte i rozmnožené. Ernest vyzval stavy, aby mu podaly na písme svoje sťažnosti, ktoré pošle kráľovi. Na sťažnosti prišla vyhýbavá odpoveď. Následkom toho stavy opätovaly sťažnosti a keď na ne zas prišla neurčitá odpoveď, odoprely daň. Rudolf, aby sa vec napravila, svolal snem na 1. januára 1581 do Prešporka.

Medzitým však, hoci bolo prímerie, medzi Rudolfom a Muratom uzavreté, trvaly srážky s Turkami. Roku 1577 na ľavej strane Dunaja Turci pri Uborne (v Novohradskej stolici) uchvátili 200 oviec bohatému bačovi Havrilovi. Roku 1581 boly bitky pri Nových Zámkoch, Parkane a Ostrihome. (Slov. Letopis II, 115.) Na pravej strane Dunaja Martin Cobor a Franko Revay, velitelia v Rábe, spojení so Speciacassom, veliteľom vo Vespríme, porazili pri Žambeku lúpežnú rotu budínskeho pašu. Baltazár Bathyány, Juraj Zrinský a Franko Nádasdy pri Požege porazili Iskendera, tak že i sám padol na bojišti. Táto porážka tak rozhnevala Sinana, veľvezíra, že nemile prijal poslancov Rudolfových, ktorí priniesli poplatok a dary do Carihradu. Barónovi Preynerovi hrozil smrťou a radil Štefanovi Nyárymu, hontskému nadžupanovi, aby Uhri odpadli od Rudolfa.

Snem 1. januára 1581 sa nesišiel, ale odložený bol na 10. novembra. Medzitým 8. januára umrel Imrich Cobor, palatín.*) Dňa 10. novembra sišli sa síce uhorskí páni do snemu v Prešporku, Rudolf však dostavil sa ta až na začiatku roku 1582. Snem trval až do 19. februára. Hoci prítomnosť kráľa radila stavom, aby sa miernily, predsa bol to snem búrlivý. Opäť podali mu svoje sťažnosti na písme a osvedčili sa, že nepovolia dane, kým sťažnosti nebudú napravené. Rudolf sľúbil nápravu, ale doložil, že sa to šmahom stať nemôže. Konečne, sľubom uchlácholení, povolili 2 zlaté dane a prázdne miesto palatína zaplnili námestníkom jeho, Mikulášom Istvánfim, tej doby historikom latinským.**)

Roku 1582 dňa 5. novembra bolo pri Krupine našich ľudí asi 207 od Turkov buď povraždené, alebo do zajatia odvlečené. (Slov. Letopis III, 285.)

---

*) Býval v Strážiach pri Šaštíne, odkiaľ roku 1573 vydal slovenskú úradnú listinu. Jeho náhrobník z červeného mramora predstavuje ho v celej veľkosti a nachodí sa v múre na južnej chodbe pútnického chrámu v Šaštíne. (Slov. Letopis III, 76, 175.) Slovenská listina Alžbety Coborovej je podobne v Slovenskom Letopise V, 154.

**) Má síce maďarské meno, ale to je nie dôkaz, že jeho obcovacia mluva bola maďarská. Teodora Istvánfi tiež mala to samé meno, písala však listy slovenské (roku 1578, 1585). Slov. Letopis III, 174; V, 170. I v latinskom diele svojom buď podáva slovanské mená, alebo ich prekladá do latinčiny.

Hoci Rudolf neurobil nijakých náprav, prípisom z 28. decembra povolal stavy do snemu prešporského na 1. marca 1583, aby mu opäť odhlasovaly dane. Odhlasovaly mu síce 2 zlaté na dva roky, ale len na slovo arcibiskupa kaločského (Jura Draškoviča) a biskupa nitrianskeho (Štefana Radeckého), ktorí v mene Rudolfa ich ubezpečovali, že sa stane náprava jedna po druhej. Začiatkom skutočnej nápravy malo byť, že namiesto Ungnada stal sa Tomáš Erdődy bánom Horvatska a že Rudolf vezme dvoch radcov uhorských do svojho dvora. Rudolf neústupnosťou snemu tak bol rozhorčený, že od tej doby Uhorsko nevidelo tvári jeho, ale námestníkom jeho v hornom Uhorsku stal sa jeho brat Ernest, arcivojvoda rakúsky.

Hoci Rudolf 11. júna dukátmi obnovil prímerie so sultánom, jednotlivé tlupy Turkov vláčily sa sem i tam a rabovaly. Dňa 14. oktobra 1584 oborili sa na Dobšinu v Gemeri a odviedli mnoho zajatých. Medzi týmito bola i manželka Žigmunda Artzmanna s dvoma dietkami. Toho roku ohrožovali i Zvolen, ako o tom svedčí slovenský list Gašpara Reszyho, hajtmana zvolenského, z 3. decembra. (Slov. Letopis II, 116.) Šťastnejší bol Mikuláš Istvánfi, veliteľ vo Vesprime, ktorý, poraziac Aliho, sedem zástav a 26 hláv tureckých poslal Ernestovi do Viedne. Bola teda základná obava, že sultán pre túto porážku sa pomstí: teda Rudolf opäť dukátmi zamedzil vypuknutie vojny.

Keďže pre ustavičné nepokoje mravnosť ľudu

klesla, barón Julius Herberstein, kapitán na Muráni, potvrdil a do okolia rozposlal sostavené slovenské poriadky, ktoré od kňazov a ľudu majú byť zachovávané. (Slovesnosť IV, 348 atď.)

Roku 1587 dňa 13. júla Turci spustošili a spálili mestečko Slatinu. Dňa 21. júla Nádasdy, Bathyány a Zrinský pri Koppani nad Salou porazili a chytili tureckého bega a odviedli do Prešporka. Mohamed-paša z Pečuchova, Hasan-paša z Koppanu vrátili sa ta, aby sa pre túto porážku pomstili. Keď sa s korisťou a so zajatými poberali nazpäť, Juraj Zrinský, Bathyány a Nádasdy vrhli sa na nich v Medzimurí a temer ich zničili. Oba pašovia boli zajatí. Hasan vykúpil sa zo zajatia 20.000, Ali 40.000 toliarmi. Sultán touto porážkou bol veľmi zronený, tak že ho Rudolfov poslanec Jurkovič doručeným poplatkom a podarúnkami ledva ukrotil.

Horné Uhorsko so strany dolného Uhorska malo pokoj, ale po smrti kráľa Štefana Báthoryho († 13. decembra 1586) hlásili sa na trón poľský Žigmund Báthory, syn Andreja Báthoryho († 26. mája 1581), námestník kráľa Štefana Báthoryho v Zahorsku, a Maximilian, brat Rudolfa. No stavy poľské 19. oktobra 1587 vyvolily Žigmunda Báthoryho za kráľa poľského. Rudolf chopil sa zbrane, aby si vydobyl poľský trón, ale 25. januára 1588 utrpel porážku a bol prinútený uzavrieť mier so Žigmundom Báthorym.

Medzitým Rudolf povolal horno-uhorských pánov do snemu na 1. novembra 1587 do Preš-

porka, kde ho jeho brat Ernest zastupoval. Snem bol búrlivý. Stavy odhlasovaly síce dva zlaté Rudolfovi, 40 denárov Ernestovi a 2 denáre od každého dvora povereníkom, vyslaným uviesť požadované nápravy. Okrem toho stavy doliehaly na vyvolenie palatína. Rudolf však uzavretia toho snemu odmrštil a namiesto palatína vymenoval Fehérkövyho, biskupa nitrianskeho, za námestníka.

Ak malo naše Slovensko pokoj so strany dolného Uhorska, zakusovalo tým viac útrap so strany Turkov, ktorí dediny, ktoré im vzdorovaly, vypálili.

Roku 1588 v utorok svätodušný poslal z Divína Soliman-aga, hajtman konický, hrozieb plný slovenský list na rychtárov v Očovej a Hájnikoch, aby napomenuli dediny okolo Baňskej Bystrice (Badín, Silnica, Kováčová, Trnie, Vlkanová a iné), že by sa poddaly begovi vo Fiľakove a nepodstúpily taký osud, ako Slatina a Môťová. (Slov. Letopis III, 231.) Malú Slatinu vypálili Turci 6. júna 1588. (Tamže na str. 285.) Toho roku vypukla neočakávane bitka s Turkami pri Siksave v Abanovohradskej stolici. Keďže Siksavania už nevládali platiť dane lakomým a nenasýtnym Turkom, odopreli daň a chystali sa na obranu s nádejou, že, keď ich Turci napadnú, nezostanú bez pomoci. Do tejto doby náleží bezpochyby tajnopisný český list Hynka od Turých, chystajúceho sa do vojny proti Turkom. (Letopis Matice Slov. 1873, II, 30.) Skutočne, Ferhat-paša vydal rozkaz z Budína, aby jemu podriadení begovia s vojskom dostavili sa

20. septembra 1588 k Pešti. Keď sa tu nahromaždilo 8000 mužov, tiahli cez Vacov a Sečany k Fiľakovu, kde mali oddych, kým sa i vojsko z toho okolia nahrnie. Turecké vojsko pozostávalo zo 6000 jazdcov a 10.000 peších. Našich sišlo sa s rozličných strán a rozličnej národnosti do 2550 mužov, ale cvičených a oduševnených. Turci 11. oktobra prišli k Putnoku (v Gemeri), kde bola naša posádka, a tiahli k Siksave, a to temer prázdnej, lebo obyvatelia vysťahovali sa na bezpečné miesta. Zostali tam len mladší a zatvorili sa do kostola, múrom opevneného, a odrážali Turkov. Večer ukázali sa naši pomocníci. Turci, prekvapení, prestali obliehať kostol a rozišli sa na všetky strany. Ale Turci sa opäť sriadili a nastala krutá bitka, nerozhodnutá, tak že jedna časť našich pomýšľala na útek, ale prišla im nová pomoc, vydržali a zvíťazili. Z našich padlo 1700, Turkov však padlo vyše 2000, zajatých bolo 3076; i sám Bajazed, vodca Turkov, padol, a následkom toho pozostalí Turci dali sa na útek k Šajave, kde mnohí z nich zhynuli. (Slov. Letopis II, 116—119.)

Bola základná obava, že sultán túto porážku zas vyhlási za porušenie prímeria: teda Rudolf, aby ho ukrotil, vypravil poslancov svojich do Carihradu s poplatkom a s rozličnými darmi, ba poslal ta i troch begov, ktorí boli zajatí.

Roku 1589 len-len že nevypukla vojna proti Turkom. Michal Bori, legát posádky v Pukanci, povadil sa s Ibrahimom, veliteľom tureckej po-

sádky v Palánke, tak že sa písomne vyzvali na súboj. Ibrahim mal sa 6. mája, sprevádzaný 100 vojakmi, dostaviť na súboj do Pukanca. S Ibrahimom však prišlo viac, ako 100 jazdcov. Súboj vystal. Keď Ibrahim so svojimi vojakmi dal sa na zpiatočnú cestu, z Nových Zámkov nenazdajky uderili na nich naši, ledva že Ibrahim so 60. mužmi zachránil si život. Následkom toho Ferhat-paša poslal ostrý list na arcikniežа Ernesta. Ernest podal vec pred vojenský súd v Prešporku. Výrokom Pálfyho, hlavného horno-uhorského kapitána, odsúdení boli Franko Nagy, Juraj Nyir a Peter Ormankóci na smrť. Výrok buď na potvrdenie, alebo omilostenie zaslaný bol Rudolfovi, a Jurkovič, Dalmatínec, s poplatkom a darmi išiel k sultánovi, aby vojna vystala.

Riadna vojna síce medzi Rudolfom a Muratom vystala, nie však miestne srážky. Tak roku 1590 dňa 25. júna Turci olúpili Dolnú Mičinú pri Baň. Bystrici a odvliekli asi 140 osôb do zajatia. (Slov. Letopis III, 285.) Bohužiaľ, našli sa i takí bezbožní ľudia, ktorí predávali dievčatá. Svedkom toho je slovenský list z 27. augusta 1590, v ktorom Adam Kostolány, správca Bojnického hradu, žiadal, aby dali pozor na akéhosi Jakuba, krajčíra, ktorý tri dievčatá predal Turkom, a keď ho lapia, aby ho poslali do Bojníc. (Slov. Letopis III, 232.) Dňa 16. oktobra 1590 Liptovská stolica vydala slovenský rozkaz, aby zemäni buď sami ozbrojení išli do Zvolena, alebo ta miesto seba poslali ozbro-

jených „pacholkov“, čo keby neurobili, aby ich podžupan potrestal 24 zlatými. Sedliaci rovným spôsobom tak majú urobiť. Komorovskí tiež aby išli na hory a tam pánov a sedliakov očakávali. Každá „chôdza“ dostala hajtmana, a pán Šimon Turanský stal sa hajtmanom likavskej dŕžavy. Dostali rozkaz, že keď uslyšia streľbu na Likave a na Hrádku, horné chôdze aby sa braly na hradskú cestu, nižné chôdze k Bielemu Potoku. (Slov. Letopis VI, 346.)

Toho času naši i na pravej strane Dunaja odňali Turkom Gesteš, medzi Pápou a Belehradom; úskoci, ktorí zo strachu pred Turkami k brehu adriatickému sa boli presídlili, loďmo znepokojovali Turkov. Keďže v Carihrade pokladali podobné srážky za urazenie prímeria, Rudolf, aby sultána ukrotil a prímerie obnovil, Turkom navrátil Gesteš, úskokom vychádzky zapovedal a 29. novembra poslal sultánovi poplatok, veľvezírovi Sinanovi však väčšie dary. Sultán prijal poplatok, ale žiadal, aby Rudolf zvýšil ho na 30.000 dukátov.

Prímerie medzi Rudolfom a Muratom bolo síce obnovené, ale srážky s Turkami neprestaly.

Roku 1591 dňa 16. mája Turci spustošili Vlkanovú (Wolfsdorf) a odtiaľ odvliekli 100 osôb.

Keď Turci neustále dorážali na baňské mestá, stoličné shromaždenie, 20. mája 1591 vo Zvolene odbývané, obrátilo sa s prosbou na arcikniežа Mateja, aby im prispel pomocou. Matej poslal ich prosbu svojmu bratovi Ernestovi, námestníkovi kráľa

Rudolfa v Uhorsku. Ernest už 8. júna dal z Viedne odpoveď na prosbu, v ktorej ich ubezpečoval, že v Čechách a na Morave už sbierajú sa peniaze na platenie vojakov, ktorí budú poslaní na ochranu hraníc proti Turkom; že je prikázané hlavnému kapitánovi horno-uhorskému, aby mal ustavičnú starosť o chránenie hraníc proti Turkom; že, čo týka osudu Farkasfalvy*), sťažnosť v tej veci zaslaná je i do Budína, i do Carihradu; že protest proti rušeniu hraníc so sťrany bega vo Fiľakove zaslaný je do Budína. (Slov. Letopis II, 242.) No jednako dňa 5. novembra ráno o 3. hodine Turci vrútili sa do Šalkovej a odtiaľ odvliekli niekoľko osôb. Dňa 29. decembra Tomáš Babay, podkapitán zvolenský, poslal slovenský list na magistrát baň.-bystrický, aby sa mali na pozore, že, keď Turci ohrožovať budú Baň. Bystricu, dá sa im to na vedomie listom alebo streľbou buď zo Zvolena alebo z Vígľašu. Vitus Widfi, podkapitán vo Vígľaši, už 20. mája poslal do Očovej slovenský list o tom, že Turci idú, že o tom ľudia, prišlí z Lučenca, Tomášoviec a Gáču, priniesli chýr, že preto nemožno cestu konať do Divína: teda napomína, aby z každej dediny prišli sedliaci s motykami, rýľmi a gracami opevňovať Vígľaš. Ľudia priniesli i taký chýr, že Turci tam veľmi mrú. Okrem toho Štefan Kevický z Brezna 24. decembra poslal

*) Tak Istvánfi, ktorý i mnohé slovenské mená ľubovoľne maďarčil, pomenoval dedinu Vlkanovú. Slovenský Letopis I, 216.

slovenský list Jánovi Kmethimu, podhajtmanovi vo Zvolenskej Šajbe, v ktorom dáva na vedomie chýr, že Turci tiahnu buď na Brezno alebo na Šajbu: teda má urobiť potrebné opatrenie a oznámiť chýr i dedinám a kaštieľom okolitým. (Slovenský Letopis III, 232 a 233.)

Tým väčšie a častejšie boly prehánky a srážky s oboch strán na Save, Drave, Kulpe a Sale, a to so šťastím vrtkavým. So dňa na deň rástla obava, že vypukne veľká vojna so sultánom.

Rudolf povolal snem na 25. januára 1593 do Prešporka a ustanovil brata svojho Mateja za námestníka svojho. Snem bol búrlivý, lebo vraj vláda stará sa len o sohnanie dane, nie však o uvedenie poriadku v krajine a o zahnanie hroziaceho nebezpečenstva so strany Turka. Stavy juhoslovanské osvedčily sa, že, ak nedostanú pomoc, prinútené budú podrobiť sa Turkom. Po ako-tak utíšenej búre odhlasovali 2 zlaté od každého dvora na obranu krajiny, na sbieranie dane však ustanovili domorodcov: Žigmunda Rakovského pre horné, Štefana Illésházyho pre pridunajské Slovensko, Mikuláša Istvánfiho pre Juhoslovansko. Okrem toho žiadali, aby buď jeho brat Matej býval v Uhorsku, alebo vymenovaný bol domorodý kapitán pre horné Uhorsko. Čo sa týka Juhoslovanska, ustanovili, aby bol tam domorodý bán, ktorý by sa v Záhrebe radil s juhoslovanskými stavmi o prostriedkoch na ochranu vlasti. Konečne uzavreli, aby z dôchodkov horného Uhorska dalo sa 10.000 dukátov na pomoc Juhoslovanom.

Medzitým veľvezír Sinan popudzoval sultána do vojny proti Rudolfovi. Hasan, turecký námestník v Bosne, dňa 15. júna s 25.000 mužmi pritiahol k Siseku, ale Juhoslovania ho porazili. Rozpajedený Sinan však odložil vypovedanie vojny, lebo čakal, že poslanci Rudolfovi prinesú do Carihradu obvyklý poplatok a dary. Popel Lobkovic bol s nimi už na ceste, ale v Carihrade doliehali na Sinana, aby čím skôr pomstil porážku u Siseku. Následkom toho Sinan už v auguste s veľ ou silou octnul sa pred srbským Belehradom. Keď sa to stalo, Lobkovic dal sa na zpiatočnú cestu. Dňa 27. septembra Sinan prekročil Dravu pri Osieku, tiahol k Siseku, od Turkov nazpäť dobytému, v polovici októbra opanoval Vesprím a Palotu, tiahol do Budína a potom jednu časť vojska nechal v Pešti, druhú poslal do Segedína zimovať.

Medzitým naši pod zástavami Mikuláša Pálfyho, nadkapitána horno-uhorského, shromažďovali sa pri Komárne, na ľavej strane Dunaja na juhu Juraj Zrinský, na pravej strane Dunaja Ferdinand Hardek, veliteľ v Rábe, ktorého Rudolf vymenoval za hlavného kommandanta. Dňa 28. oktobra dali sa na pochod k Belehradu a dali sa ho obliehať. V tom dostali zprávu, že Hasan tiahne na pomoc obliehaným. Nechajúc obliehanie, išli mu naproti a pri Pakozde temer ho zničili. Potom vrátili sa k Stol. Belehradu a, dobyjúc ho, pomýšľali na vysvobodenie Ostrihoma a Budína, ale Hardek, ktorý bol v bitke ľahko ranený, dal rozkaz navrátiť sa do Komárna.

Že Hardek dosiahol takého víťazstva, k tomu prispeli i Slováci, ktorých priviedli mu na pomoc Juraj Turzo, Štefan Illésházy a iní magnáti s ľavej strany Dunaja. Teda Pálfy, v tej nádeji, že Slováci tým zmužilejšie bojovať budú proti Turkom, snažil sa ich povzbudiť k ďalším bojom, a to tým viac, že i Žigmund Báthory, vojvoda zahorský, naklonený bol Rudolfovi. V tom smysle 28. septembra písal i Krištofovi Tiefenbachovi, veliteľovi v Nových Zámkoch. (Slovenský Letopis III, 18—21.) A skutočne, naši pod velením Tiefenbacha vrhli sa na Turkov v gemerskej Sobotke a po dlhom dobývaní sobotského hrádku tiahli pod Fiľakov, najnebezpečnejšie hniezdo Turkov. I sám Pálfy dostavil sa ta (roku 1594), aby urobil potrebné poriadky pre dobývanie temer neprístupného hradu. Konečne po mnohých námahách Turci sa poddali s podmienkou svobodného odchodu.

Súčasne Štefan Báthory, strýc Žigmunda Báthoryho, vojvodu zahorského, horlivý katolík, podrobil Rudolfovi hrady: Sečany, Modrý Kameň, Divín, Bujak, Ajnáč, Šomoš a Krkavec (castrum corvi, Hollókő). (Slov. Letopis II, 244—246.)

Na začiatku roku 1594 umrel Ernest, námestník kráľa španielskeho v Nizozemsku, a Matej, regent v Uhorsku, jeho brat, stal sa tútorom jeho pozostalých dietok. Matej i v tákýchto okolnostiach pomýšľal na pokračovanie vo vojne proti Turkom a v Rábe odbýval poradu. Medzitým Pálfy 30. marca opanoval Novohrad, a Matej pre zlé počasie roz-

pustil na čas vojsko. Českí a moravskí vojaci na predčasnú radu Illésházyho brali sa cez Skalicu domov. Medzitým ukázala sa ich potreba proti Turkom a následkom toho poslaný bol behún za nimi, aby sa vrátili. Cez Stupavu vrátili sa do Prešporka a odtiaľ tiahli k Rábu. Sem prišiel Matej 21. apríla a v porade bolo uzavreté uderiť na Hatvan. Hasan-paša spiechal síce z Budína obleženým na pomoc, ale bol porazený a Hatvan vybojovaný. Medzitým na pravej strane Dunaja shromaždilo sa početné vojsko, záležajúce z 20.000 Uhrov a 30.000 Nemcov a Čechov, a tiahlo pod Ostrihom, kde 4. mája položilo sa táborom. Hlavným veliteľom stal sa Illésházy. Bohužiaľ, vo vojsku panovala nemiernosť, nemravnosť a nešetrenie majetku okolitého ľudu, no Matej nechával tieto neporiadky bez trestu. I obliehanie dialo sa nedbanlive, tak že do 28. júna hrad zostal nedotknutý. Na vojnu sú potrebné peniaze, a tých nebolo ani na platenie vojakov. Matej v mene Rudolfa povolal stavy západného Slovenska do tábora, Tiefenbach stavy horného Slovenska do Košíc, bán Erdődy Juhoslovanov do Záhrebu. Od stavov západného Slovenska, 1. júna do tábora prišlých, Matej žiadal 6 zlatých od každého dvora na tri roky a 100.000 zlatých na vyrovnanie podlžnosti vojsku. Stavy odhlasovaly len jeden uhorský zlatý (30 denárov) na každý mesiac, dokiaľ bude trvať vojna, s tým dodatkom, že výberčí majú byť domorodí a daň vynaložiť sa má len na domorodých vojakov. Medzi-

tým doletela smutná zpráva, že nielen Turci od Balkánu, ale i Tatári od Krymu hrnú sa do Uhorska, majúc spolu 200.000 mužov. Následkom toho Illésházy odtiahol od Ostrihomu, Tiefenbach však od Hatvanu.

Veľvezír Sinan s vojskom svojím už 21. júla dorazil k Tate a zmocnil sa jej, potom tiahol k pannonskému vrchu sv. Martina a 30. júla ho opanoval; zatým 2. septembra začal obliehať Ráb, kde mal Hardek 3000 Nemcov a Čechov, 1000 Italov a 460 Uhrov, ale 29. septembra poddal sa Sinanovi. Sinan s jednou časťou vojska tiahol ku Komárnu, s druhou poslal Hasana, budínskeho námestníka, k Pápe. Hasan mal ľahkú prácu, lebo posádka bola odtiaľ zmizla. Veliteľom v Komárne bol Vuk Starčič, ktorý sa zmužile držal, tak že Sinan odstúpil od jeho obliehania. Nastalá zima pretrhla válčenie. Sinan odišiel do Carihradu.

Príprava k ďalšiemu válčeniu požadovala svolanie snemu. Už na začiatku januára roku 1595 sišli sa snemovníci do Prešporka. I tento snem bol búrlivý, ale stavy, majúc ohľad na nebezpečenstvo, v ktorom bola vlasť, odhlasovaly 15 zlatých od každého dvora. Držanie osobných hajdúchov bolo prísne zakázané a každá stolica sriadi svojich vojakov pod stoličným kapitánom. Mal sa vyzvať kráľ poľský, aby sa spojil s Uhrami proti spoločnému nepriateľovi tureckému. Pápež a kresťanské kniežatá mali sa požiadať o pomoc proti Turkom.

Medzitým premenily sa pomery v Zahorsku a

Zatisí. Boly dve stránky: katolícka a kalvínska. Žigmund Báthory, vojvoda zahorský, a strana katolícka boli za spojenie Zahorska a Zatisia pod korunou Rudolfa. Okrem toho získaní boli Valasi moldavskí a Srbi, aby svrhli turecké jarmo a spojili sa s Rudolfom. Tým cieľom Žigmund Báthory svolal snem na 12. mája do Tordy. Strana kalvínska od strachu mlčala, a Alexander Kendy sa vyslovil: „Dokiaľ je Budín v rukách Turkov, o takom spojení nemôže byť reči.“ Medzitým Srbi temešskí chopili sa zbrane, odňali Turkom Obad a Dobru a porazili Turkov pri Bečkereku. Okrem toho i Valasi moldavskí chystali sa proti Turkom. Vojvoda Žigmund, tým posmelený, svolal opäť snem na 1. júna do zahorského Belehradu, v tej nádeji, že bude povoľnejší. Sklamal sa. Sišlo sa tak málo vyslancov, že snem nemohol vyniesť platného uzavretia: teda Žigmund upotrebil násilia. Dňa 11. júna dal vojskom obtočiť snemovňu a, sprevádzaný Bocskayom, Gesztym, Bathyánym, Štefanom Báthorym a drábmi, vstúpil do snemovne a rečnil o tureckom otroctve a vysvobodení z neho skrze Rudolfa. Po jeho reči Geszty vyzval vyslancov hlasovať dľa mena. Vyslanci mlčali, a tak vyhlásený bol návrh Žigmunda za prijatý.

Medzitým Srbi utrpeli porážku a Tatári tiahli do Zahorska. Žigmund povolal opäť stavy do Belehradu, aby sa poradily o rýchlej obrane vlasti. Jedni dostavili sa ta, druhí však do Tordy. Tamtí mali obrátený zrak na Rudolfa, títo však na sultána.

Žigmund potlačil nespokojencov v Zatisí, dal vojenskú pomoc Srbom a Valachom a chystal sa prekročiť Tisu, aby sa spojil s Rudolfom.

Dňa 25. januára 1595 uzavretá bola smluva v Prahe medzi Rudolfom a Žigmundom: Oba budú spolu bojovať proti Turkom a uzavierať s nimi mier. Čo vybojuje Žigmund od Turkov, pripadne jemu, čo vybojuje Rudolf, pripadne uhorskej korune. Žigmund a jeho nástupci budú mať titul kniežaťa, podriadeného kráľovi uhorskému, a vládnuť budú Zahorskom v takom objeme, v akom je prítomne, dedične. Rudolf bude ho brániť proti Turkom, a keby bol od týchto zahnaný, postará sa o jeho primerané zaopatrenie. Žigmund vezme si jednu z dcér arcivojvodu Karla a s ňou dostane veno 100.000 zlatých. Keby nezostali mužskí potomci po Žigmundovi, Zahorsko pripadne uhorskej korune, ale pod vlastným vojvodom. V smysle tejto smluvy Bocskay, ako plnomocník Žigmunda, šiel do Štýrskeho Hradca, kde 5. marca vyvolil Máriu Kristínu za nevestu Žigmundovi.

Medzitým 5. januára umrel Murat a 18. januára stal sa Mohamed III. sultánom. Tajná smluva medzi Žigmundom a Rudolfom nebola mu známa, ale vzal si pred seba, že na jar bude pokračovať vo vojne proti Rudolfovi a nenavráti sa, kým sa nezmocní Viedne. Miesto Sinana veľvezírom učinil Ferhata, námestníkom v Budíne však Hasana.

Rudolf v hornom Slovensku dal Matejovi k boku Tiefenbacha, ktorý mal podporovať Žigmunda, v zá-

padnom Slovensku boli veliteľmi Pálfy a Nádasdy. Títo, prekročiac Dunaj, dali sa s arcivojvodom Karlom a Mansfeldom opäť obliehať Ostrihom. Turecká posádka 29. augusta poddala sa, ale i Nádasdy padol na bojišti, a miesto Mansfelda vymenovaný bol Schwarzenberg. Schwarzenberg bol veliteľom na pravej, Pálfy na ľavej strane Dunaja.

Že Slováci pod Pálfym bojovali proti Turkom pri Ostrihome, toho svedkom je slovenský list Matúša Rudolfyho, vojvodu a prísažneho Tekovskej stolice, daný z Novák v nedeľu po Vianociach roku 1597. (Slov. Letopis II, 275.)

Po páde Ostrihomu Pálfy tiahol pod Vyšehrad a zaujal ho. Tak potom urobil i s Vacovom.

Nikdy nebola taká prajná doba vybojovať Budín, ako teraz, ale na pravej strane Dunaja vo vojsku neplatenom boly také neporiadky, že nebolo možné pomýšľať na osvobodenie Budína, a okrem toho nastala zima. Pálfy tiahol teda k Solnoku, zaujal ho a zostal tam zimovať.

Nad dolným Dunajom Aron, vojvoda moldavských Valachov, zo strachu pred Sinanom pomýšľal smieriť sa s ním. Žigmund ho dal ako odpadlíka lapiť a uväzniť v Alvinci, za vojvodu však 1. júna ustanovil Štefana Razvana. Druhý vojvoda, Michal, zostal verný Žigmundovi, ale žiadal hojnejšiu pomoc proti Turkom. Srbom temešským Žigmund dal výdatnejšiu pomoc, tak že odňali Turkom Arad, Boksáň, Fačád, Világoš, Jenő a Lippu.

Na pravú stranu Dunaja Rudolf poslal arcivojvodu Maximiliana, miesto arcivojvodu Mateja, a k boku mu dal Florentínčana Georga Bastu. Mali vybojovať Ráb.

No 23. augusta dorazil Sinan pod zástavou „veľkého proroka“ so 16.000 mužmi k dolnému Dunaju, prekročil ho a pri Bukarešti dal sa do bitky. Zvíťazil síce, ale, prilákaný do močiarov, utrpel veľkú porážku a navrátil sa do Bukarešti, Tergovišťa a Braily a opevnil sa tam. Vojvodovia Valachov chystali sa na vojnu proti nemu. Žigmund a Maximilian dali im pomoc, tak že počítali viac než 40.000 mužov. Hlavným veliteľom bol Bocskay. Uderil na Tergovište, kde bolo 3000 Turkov, a 18. oktobra zmocnil sa ho. Sinan dal sa na útek za Dunaj, ale Žigmund kratšou cestou ho predišiel a temer zničil.

Sinan, vrátiac sa do Carihradu, upadol do nemilosti u sultána, ale prostredníctvom veľvezíra bol omilostený, ba nastalého roku 1596 bol poslaný válčiť do Uhorska. Keď o tom prišiel chýr, dňa 15. januára 1596 sišiel sa snem do Prešporka pod predsedníctvom arcivojvodu Mateja. Stavy odhlasovaly 18 zlatých od každého dvora a 12. marca vyslovily vďaku pápežovi, ktorý lanského roku bol poslal 10.000 mužov a sľúbil 10.000 toliarov mesačne na vojnu.

Medzitým Žigmund vo februári išiel k cisárovi Rudolfovi vyprosiť vojenskú pomoc. Rudolf sľúbil mu 4000 uhorských a 2000 nemeckých mužov,

okrem toho 12.000 zlatých. Sotvaže sa navrátil domov, dostal zprávu, že temešvársky paša koncom apríla vrhol sa na Lippu, kde bol veliteľom Juraj Borbély, a od tohoto prosbu o rýchlu pomoc. Práve toho času prišli i válečníci pápežskí. S týmito dal sa na pochod ta a nielen osvobodil Lippu od obliehania, ale 10. júna podujal útok i na Temešvár a opanoval ho. Nezdar tento, ako i vedomosť o spolčení Žigmunda s Rudolfom primaly sultána ponúknuť Žigmundovi, že mu nielen potvrdí Zahorsko, ale pripojí k nemu i Moldaviu a Valachiu. Žigmund to neprijal a uvedomil o tom i Rudolfa.

Práve vtedy, keď Tiefenbach s horného Slovenska pohol sa k Hatvann a 3. septembra ho odňal Turkom a rozbúral prišiel chýr, že sultán Mohamed so 150.000 mužmi stojí pri Segedíne a chystá sa na pochod. Keďže sa nevedelo, kam cieli, Pálfy položil sa táborom pri Vacove. Jedna časť Turkov tiahla k Šolnoku, teda Pálfy v tej mienke, že odiaľ uderí na Jáger, vrhol sa na Turkov, aby obránil Jáger, kde mal Pavel Nyáry 4500 mužov. Na pomoc volaný bol Tiefenbach od Košíc a Žigmund Báthory od Veľkého Varadína. No keď Tiefenbach a Žigmund, každý s 10.000 mužmi, dorazili ta, Jáger 13. októbra padol do rúk Turkov. O dobývaní Jágra roku 1596 máme českú pieseň. (Slov. Letopis II, 282—285.)

Druhá časť vojska tiahla pod sultánom k rieke Šajave. Po páde Jágra Tiefenbach a Žigmund brali sa proti sultánovi a vylákali ho do močariska pri

Mező-Keresteši. Dostavili sa ta i Pálfy a Schwarzenberg, tak že Turci utrpeli hroznú porážku. Medzitým víťazní vojaci vrhli sa na turecký tábor, aby ho vyrabovali, no prišla nová sila Turkov, napadla ich, a tak víťazstvo našich premenilo sa na porážku.

Veľká zmena stala sa i so Žigmundom. Neplodnosť jeho manželky, ukrutnosti vo vojne, vrtkavé šťastie válečné, obava pred budúcnosťou a iné vrtochy tak zlomily jeho ducha, že poslal Martina Deáka k sultánovi a prijal od neho nabídnutie, ktoré bol predtým odmrštil.

Medzitým arcivojvoda Maximilian svolal snem na 2. februára 1597 do Prešporka. Rokovalo sa o rozmnožení vojska a zahnaní Turka z Rábu, Taty a Pápy. Maximilian, obdržiac od pápeža vojenskú pomoc (10.000 mužov), koncom júna tiahol k Pápe a opanoval ju. Potom tiahol k Rábu, ale keď medzitým Turci táborili pri Komárne a 13. októbra nazpäť dobyli Tatu, nútený bol tiahnuť proti nim. Prešiel na ľavú stranu Dunaja, aby zahnal Turkov z Vacova. Pálfy a Nádasdy síce ubili 3000 Turkov, ale turecký serdar ponúkol Maximilianovi vyjednávanie na ostrove pri Vacove o prímerie. To, ako i nastalá zima pohly Maximiliana, že rozpustil vojsko zimovať.

Maximilian svolal snem na 25. januára 1598 do Prešporka. Dostavil sa ta i Rudolf. Stavy ho prosily, aby namiesto umrevšieho Tiefenbacha ustanovil domorodého človeka za kapitána horného Slovenska, ale bez výsledku. Ohľadom na hroziace

nebezpečenstvo odhlasovaná bola daň nie od dvorov, ale od domov, vynímajúc domy verejné a chalupy chudoby, 100 denárov, 30 denárov však na získanie (sverbovanie) mužov, ktorí, počnúc od 1. júna, za 6 mesiacov slúžiť majú.

Čo lanského roku nevykonala veľká armáda, to vykonali dvaja hrdinovia, Pálfy a Nádasdy, s 2000 Slovákmi a 3000 Nemcami, Valloncami a Španielcami. Dňa 28. marca v noci potichu prišli k stolno-belehradskej bráne Rábu, petardou ju roztrieskali, vrútili sa do mesta a posekali 14.000 Turkov i s ich veliteľom Alim. Mikuláš Pálfy odmenený bol tým, že obdržal Prešporok, ako župan dedičný.

Pálfy a Schwarzenberg, ako veliteľ v Rábe, pokračovali vo vojne a koncom apríla vybojovali Tatu, pannonský vrch sv. Martina, Gesteš, Vesprím a Palotu, a pomýšľalo sa dobývanie Budína. Rudolf ustanovil arcivojvodu Mateja za hlavného veliteľa. Matej čakal, kým prijde vojenská pomoc z Nemecka, tak že až v polovici septembra pohol sa k Budínu. Dňa 5. oktobra položil sa táborom v Starom Budíne. Započalo sa obliehanie a, naši zmocnili sa Vodomesta a pevnosti na vrchu sv. Gerharda (Blocksbergu). Nastalá zima pretrhla ďalšie dobývanie.

Medzitým Turci a povolaní od nich na pomoc Tatári na ľavej strane Dunaja hrnuli sa na pomoc obleženým; nedorazili však ta. Turci zostali zimovať v Segedíne, Tatári v Zombore.

A čo vrtkavý Žigmund Báthory? Odstúpiac od smluvy roku 1596 so sultánom započatej, roku 1597 obnovil smluvu už predtým (25. januára 1595) s Rudolfom uzavretú, s tou zmenou, že odstupuje Rudolfovi Zahorsko a čokoľvek má v Uhorsku; za to obdrží sliezske kniežatstvá a ročitých 50.000 toliarov; ak sa stane kňazom, Rudolf postará sa o to, aby dostal kardinálsky klobúk, a dá mu beneficium, ktoré by mu donášalo ročitých 50.000 toliarov; smluva zostane v tajnosti, kým zmizne obava pred Turkami a zeme Žigmunda na tú premenu budú pripravené. Žigmund teda mal čakať na výsledok dobýjania Budína, od ktorého záviselo splnenie podmienok smluvy s Rudolfom uzavretej, a Rudolf predbežne určil za regentov zemí Žigmundových svojho brata Maximiliana a Kristínu, manželku Žigmundovu. Tým spôsobom mali byť z úradu vyzdvihnutí: Štefan Bocskay, kapitán vo Veľkom Varadíne, Štefan Jósika, kancellár, a Gašpar Korniš, hlavný kapitán Zahorska, ktorí boli proti smluve medzi Žigmundom a Rudolfom uzavretej a robili si nádej na uprázdnený kniežatský trón.

Medzitým Jósika, ktorý tajne robil prípravy na dosiahnutie kniežatského trónu, bol zradený a a sťatý. Bocskay, aby nezakúsil podobného osudu, na sneme 10. apríla 1598 privolil k poďakovaniu sa Žigmunda. Žigmund potom so slzami v očiach rozlúčil sa so snemovníkmi a, spáliac archív, presídlil sa do Sliezska.

Keďže so strany Rudolfa neboly podmienky vyplnené, Žigmund oľutoval svoje opustenie kniežatského trónu a, Štefanom Bocskayom a Gašparom Kornišom prehovorený, nenadále navrátil sa do Zatisia. K nemu pripojili sa nespokojenci, 20. augusta opanoval Kološhrad a na 29-ho svolal snem do Tordy.

Práve toho času sultán Mohamed (ako je vyššie podotknuté) tiahol Turkom v Budíne obleženým na pomoc a táboril pri Veľkom Varadíne. Vrtkavý a úzkostlivý Žigmund, od Rudolfa ohrožovaný, od Mohameda vábený, dal slovo Andrejovi Báthorymu, kardinálovi, že opustí kniežatský trón, ak Rudolf splní podmienky smluvy s ním uzavretej, jeho brata Štefana splnomocní prevziať kniežatstvo zahorské a na pokračovanie vo vojne proti Turkom poskytne 300.000 toliarov. Okrem toho Štefan Bocskay, ako protivník tej smluvy, mal byť odstránený. S takým návrhom prišli na začiatku roku 1599 Žigmundovi poslanci do Prahy.

Vyjednávania s Rudolfom nemaly prajného behu vzhľadom na Štefana Báthoryho. Následkom toho kardinál Andrej Báthory odišiel z Prahy a smieril sa so Žigmundom. Žigmund svolal snem na 20. februára do Kološhradu a predstavil Andreja Báthoryho ako knieža Zahorska. Stavy, prekvapené a 300 Sikulmi (székelyek) postrašené, prijaly ho a sľúbily mu ročitých 24.000 dukátov. Žigmund odobral sa do Poľska. Z toho povstaly nové zápletky. Poslanci Žigmundovi, 6. apríla Rudolfom prepustení, prišli do Hodonína na rieke Morave.

Tu sa dozvedeli, že Žigmund odišiel do Poľska*): teda dali Rudolfovi na známosť, že zostanú v Trnave, kým od neho neobdržia návod pre vyjednávanie. Tými poslancami boli Napragy a Bocskay. Tento potom vrátil sa do Prahy a, Rudolfom vymenovaný za radcu, poslaný bol do Uhorska vybaviť záležitosti Zahorska a Zatisia.

Andrej Báthory s jednej strany snažil sa získať si Rudolfa, s druhej strany Mohameda. Takej neúprimnej politiky chopil sa i Michal, vojvoda moldavských Valachov. S jednej strany sľúbil Báthorymu svoju oddanosť, s druhej strany sľúbil Rudolfovi, že Báthoryho svrhne s kniežatského trónu. Keď Báthory v oktobri svolal snem do Bielohradu, Michal nenadále vtrhol do Zahorska, kde sa k nemu ihneď pripojili Sikuli. Báthory rozpustil snem, sohnal vojsko a za veliteľa nad vojskom ustanovil Gašpara Korniša. Nastala bitka, v ktorej 28. oktobra porazený bol Báthory. Dal sa na útek, ale 3. novembra Sikulmi bol lapený a zavraždený.

Medzitým Rudolf 25. januára 1599 odbýval snem, aby sohnal vojsko a peniaze na vojnu, ale už vo februári Tatári uderili na baňské mestá. Hoci Pálfy ich porazil, vypálili Hont, zabili 100 ľudí a z Vyšehradu odvliekli poddaných. Medzi Veľkou nocou a Turícami všetko od Jágra až po

*) Jeho manželka Kristína, ktorej bolo podobne sľúbené 24.000 zlatých ročne, odišla do kláštora v Štýrskom Hradci, kde po 22. rokoch umrela.

Fiľakov spustošili a 3000 ľudí odvliekli do zajatia. No ešte väčšie boje nastaly v jaseni. Dňa 21. oktobra Tatári zatúlali sa až k Radvani a Kráľovej, podpálili Badín a odvliekli veľmi mnoho kresťanov. Dňa 22. oktobra Morgenthaler s 200 mužmi z Baň. Bystrice a Španej doliny oboril sa pohanských Tatárov a zajal z nich do 200. (Slov. Letopis III, 14—17, 286.) Na hornom Slovensku Basta síce postavil sa proti nim, od nich však porazený, utiahol sa do Košíc.

Na jar toho roku Pálfy a Schwarzenberg dali sa opäť dobývať Budín a Stolný Belehrad, ale bez značného výsledku. Okrem toho veľvezír, renegát Ibrahim, s veľkou silou prišiel do Pešti, kde sa s ním spojil khan Tatárov dňa 18. septembra. Vidiac uhorsko-nemeckú armádu Adolfa Schwarzenberga, dal sa s ním vyjednávať o mier, a keď sa to nepodarilo, dal sa na pochod k Ostrihomu, Vacovu a Dregeľu. Až keď ich opanoval, nadpradené boly v oktobri vyjednávania, ale bez výsledku, lebo naši neústupne žiadali nazpäť Jáger, Hatvan, Širok a Čerépvár; Turci podobne neústupne žiadali Ostrihom, Fiľakov a Novohrad. Čo sa neriešilo jazykom, to sa malo riešiť mečom roku nasledujúceho.

Následkom spustošenia krajiny bol hlad a mor, tak že Rudolf až na 25. júna 1600 svolal snem do Prešporka. Bolo uzavreté radšej pokračovať vo vojne, než prijať hanebný mier, ale stavy, majúc ohľad na panujúcu biedu, odhlasovaly len

pol zlatého dane od každého domu a iné potreby vojenské. Namiesto Mikuláša Pálfyho († 23. marca 1600) ustanovený bol jeho syn Štefan, za veliteľov v Ostrihome a Nových Zámkoch Adolf Altban a Juraj Turzo.

Bol to rok opravdivého umučenia pre úbohý slovenský ľud, nielen so strany Turkov a Tatárov, ale i so strany hajdúchov, ktorí odkázaní boli na rabovanie.

Na pravej strane Dunaja Valloni a Francúzi v Pápe, nedostávajúc výplaty, poddali sa stolnobelehradskému pašovi za 10.000 dukátov. Schwarzenberg pokúsil sa nazpäť dobyť Pápu, ale usmrtila ho guľka. Jeho nástupcom stal sa Franko Nádasdy. Vyhladovená posádka 10. augusta vyrútila sa von a bola posekaná, tak že z 2000 mužov ledva 100 bolo zajatých.

Veľvezír Ibrahim, ktorý lanského roku, zanechajúc vojsko v Novohrade, odišiel do Carihradu, na konci júla s veľkou silou prekročil Dravu a tiahol od Osieku ku Kaniži a Sihoti. Arcivojvoda Matej chystal sa proti nemu, ale Rudolf poslal ta lotrinského vojvodu Filipa Emanuela za hlavného veliteľa. Filip Emanuel urobil všetko možné na obranu Kaniže, ale 20. oktobra bral sa k Dunaju, zanechajúc Kanižu smutnému osudu.

Rudolf svolal snem na 25. januára 1601 do Prešporka pod predsedníctvom Mateja. Stavy odhlasovaly na vojenské potreby, ako lanského roku, a uzavrely podujať vojnu až 1. mája. Medzitým

nastaly opäť vyjednávania o mier so sultánom. Rudolfovi plnomocníci žiadali nazpäť Kanižu a Jáger, okrem toho aby sa Turci zriekli Zahorska a nahradili nákladky vojenské. Medzitým 10. júla umrel Ibrahim, ktorý sa klonil k mieru, a vyjednávanie so sultánom bolo pretrhnuté.

Aké smutné časy to boly, poznať z toho, že toho roku hajdúsi rabovali v Oslianskej doline. Michal Turzo síce shromaždil veľkú silu sedliakov proti nim, ale pri Laskári utrpel porážku. Mal 100 mŕtvych a mnoho ranených. V Kooši bolo zabitých 63, v Bojniciach pochovaných 17, v Prievidzi 3, v Nemeckom Pravne 2, v Novákoch 3. Okrem toho najdený bol jeden mešťan prievidzký nahý a bez hlavy. Toho roku Michal Telekeš, pre páchané zbojstvá na ztratu hlavy odsúdený, ztratil Lednicu a majetky k nej náležajúce, ktoré si bol od Franka Dobóva za 100.000 toliarov kúpil.

Práve toho času, keď sa vyjednávania s Mohamedom III. pretrhly, prišla od pápeža peňažná a vojenská pomoc, a v septembri podujatá bola vojna na pravej strane Dunaja. Jednu časť armády (30.000 mužov) viedol arcivojvoda Ferdinand ku Kaniži, druhú časť (18.000 mužov) viedli vojvoda z Mercouru a Herrmann Rosswurm k Stolnému Belehradu a 17. septembra ho zaujali, ale veľvezír Hasan už 9. oktobra uderil na nich. Arcivojvoda Matej prišiel obleženým na pomoc a 15. oktobra porazil Hasana. V bitke padol i Murat-paša, námestník budínsky. Potom Hasan tiahol ku Kaniži.

Ferdinand zo strachu pred ním 18. novembra dal sa na útek. Hasan bol by tiahol k Sihoti, ale vojsko pre nastalú zimu tomu sa sprotivilo.

Keď Rudolf a Mohamed zamestnaní boli na pravej strane Dunaja, Michal, vojvoda Valachov, na ľavej strane Dunaja vtrhol do Zahorska, opanoval ho a 20. novembra 1599 ako „cisársko-kráľovský námestník a kapitán" vydržiaval i snem v Kološhrade. Hneď zatým s jednej strany obrátil sa na Rudolfa, aby ho potvrdil, s druhej strany s podobným úmyslom obrátil sa na Mohameda III. Rudolf mu odpísal lichotive, s tým dodatkom, že pošle povereníkov svojich do Zahorska, aby tam usporiadali vec. Pred tými povereníkmi Michal žiadal také prehnané veci, že ich Rudolf neprijal. Následkom toho snažil sa tým viac získať si Mohameda, čo i dosiahol. Dňa 9. marca obdržal od neho odznaky, ako vazall zahorský a valašský. Konečne Rudolf odhodlal sa, že vymenoval vojvodu Michala za kráľovského námestníka v Zahorsku. Michal ako taký pracoval na tom, aby založil samostatné kráľovstvo valašské, a dal sa prenasledovať Maďarov. Z týchto mnohí utiekli do Poľska k Žigmundovi Báthorymu, aby ho pozvali opäť zaujať kniežatský trón. Medzi nimi bol i Gabriel Bethlen. Konečne Rudolf rozkázal Bastovi, kapitánovi Slovenska, aby vtrhol do Zahorska a uviedol tam poriadok. Bast začal robiť poriadok s takou ukrutnosťou, že maďarská šľachta, v Torde shromaždená, odoprela mu poslušnosť. Následkom toho

Basta povolal i samého vojvodu Michala na pomoc proti nespokojencom. Michal, však snažil sa získať si ich, a preto nastala i bitka medzi Bastom a Michalom. Michal, od Bastu porazený, utiekal sa k Rudolfovi. I Maďari potiskí žiadali Rudolfa, aby poslal arcivojvodu Maximiliana uviesť poriadok v Zahorsku, čo keď sa nestalo, po tretí raz povolali Žigmunda, aby opäť zaujal kniežatský trón. On nielen tak urobil, ale pomýšľal i na to, aby sa smieril so sultánom. I stalo sa tak. Žigmund s pomocou Turkov zahnal Bastu a koncom roku 1601 opanoval celé kniežatstvo.

Aké smutné pomery boly na Slovensku, poznať z toho, že len Hrnčiarovce pri Trnave v rokoch 1593—1602 platily na cisárske a kurucké vojsko 39.563, Moderdorf 18.659 zlatých.

Vrtkavý Žigmund v marci roku 1602 pomýšľal smieriť sa s Rudolfom a opustiť kniežatský trón, a tým úmyslom uzavrel prímerie s Bastom. Následkom toho jeho maďarská strana vzbúrila sa proti nemu, tak že v júli len s pomocou Bastovou utiekol do Poľska a odtiaľ do Čiech.

Medzitým Rudolf svolal snem na 22. februára 1602 do Prešporka. Snem bol plný žalôb a sťažností na zbojstvá a násilia, ktoré páchali vojaci, hlavne však hajdúsi v Prešporskej a Nitrianskej stolici, na Illésházyho, ktorý odňal mestské právo Modre, Sv. Juru a Pezinku a svevoľne dal srúcať Čabrak a Sitno. Vec táto odkázaná bola na štátneho fiškusa. Snem odhlasoval 2000 jazdcov, 2000

pešich, dva uhorské zlaté, arcivojvodovi Matejovi 20 denárov od každého domu.

V auguste toho roku veľvezír Hasan pohol sa obliehať Stolný Belehrad. Dňa 20. augusta nemecká posádka sa poddala. Rosswurm, hlavný veliteľ nad vojskom uhorským, táboril pri Komárne a koncom septembra dal sa na pochod k Solnoku, Sarvašu a Pešti a 7. oktobra ju zaujal. Chystal sa dobýjať Budín, ale posádka, medzitým skrze veľvezíra 2000 mužmi posilnená, odrážala všetky útoky. Šťastnejší boli Nádasdy a Turzo, ktorí na pravej strane Dunaja zaujali Adoň, Földvár, Pakš a Tolnu. Nastalá zima pretrhla ďalšie válčenie.

Keďže Matej bol s Rudolfom na sneme v Rezne, Maximilian dňa 24. februára 1603 zahájil snem v Prešporku. Stavy opätovaly svoje sťažnosti, ale odhlasovaly daň, ako lanského roku. S písanými sťažnosťami poslali Napragyho, biskupa zahorského, a Petra Revaya, hlavného župana turčianskeho, k Rudolfovi. Dňa 15. apríla odovzdali mu písma. Dňa 9. mája dostali od neho vyhýbavú odpoveď, tak že doručili mu písmo: ak neuvedie veci do poriadku, môže sa stať, že zúfalý ľud chopí sa zbrane na svoju obranu.

Šťastie bolo pre Uhorsko, že sultán Mohamed III. bol znepokojovaný domácou vzburou a zahraničnou vojnou, ba 22. decembra umrel. Okrem toho Tatári, bánom Draškovičom pri Varaždíne porazení, vrátili sa na Krym a Hasan-paša, ktorý zimoval v srbskom Belehrade, vo februári 1604

spiechal do Carihradu, oddajúc Budín a hlavné velitelstvo Lala-pašovi. Naši (Rosswurm, Nádasdy a Siegfried Kolonič) táborili pri Komárne, pohli sa až 29. septembra a v novembri zaujali Hatvan.

Medzitým nastaly nebezpečné náboženské trenice na lavej strane Dunaja. Process Illésházyho, horlivého luterána, skončil sa preňho nepriaznive. On, tušiac nebezpečenstvo, uskočil do Polska. (Obšírny opis o tom je v Slov. Letopise VI, 207—220.) Jeho majetok bol shabaný. Podobne pokračovalo sa s majetkom katolíckym, ktorý opanovali boli luteráni. To pobúrilo luteránov, ktorí tvorili väčšinu. Povstaly na Slovensku dve strany: cisárska (katolícka) a vlastenecká (luteránska). Dňa 7. novembra Heister z hradu Disnóš (v Honte) dal Zvolenčanom ochranný list, lebo pristúpili k cisárovi.

Také boly pomery, keď arcivojvoda Matej 3. februára 1604 zahájil snem v Prešporku. Snem bol búrlivý. K predošlým sťažnostiam pridaná bola i tá, že sa uráža svoboda náboženská. Matej vynaložil všetko možné, aby mysle utíšil a primal stavy odhlasovať dane, ale ohladom na sťažnosť o svobode náboženskej nevyslovil uzavretia. Strana vlastenecká (luteránska) podala písomný protest proti urazeniu svobody náboženskej. Rudolf potvrdil uzavretia snemu, ale protest odmrštil, odvolávajúc sa na to, že, ako nástupca sv. Štefana a iných králov uhorských, je povinný pestovať cirkev katolícku.

Medzitým Basta tiahol cez Zvolen, Lučenec a

Fiľakov k Oždianskemu zámku a, vydobyjúc ho, pohol sa k Prešovu, ktorý sľubmi prímal, že pristúpil k cisárovi.

V marci toho roku obnovené boly vyjednávania medzi Rudolfom a novým sultánom Ahmedom, ale opäť bez výsledku, lebo Lala Mahmud, turecký námestník v Budíne, neústupne požadoval Ráb a Ostrihom, naši Jáger a Kanižu. Čo sa nevybavilo slovom, vybaviť sa malo opäť mečom. Lala Mahmud stal sa veľvezírom a v septembri táboril so 70.000 mužmi pri Pešti. Odtiaľ pohol sa k Ostrihomu. Naši pod Bastom, opanujúc Pešť, Vacov a Hatvan, prišli do Párkáňu naproti Ostrihomu. Lala Mahmud, vidiac, že nedobyje Ostrihom, 11. oktobra odtiahol do srbského Belehradu.

Kto by to bol tušil, že Turci budú spojencami nespokojencov na obranu svobody náboženskej? Valentín z Humenného svolal nespokojencov zo severných stolíc Slovenska do Sečoviec (Galszécs v Zemplíne), kde uzavreli nedať ani dane, ani vojakov Rudolfovi, kým nebude zabezpečená svoboda náboženstva. Následkom toho hlavný kapitán košický, Belgiojoso, aby ich odpor zlomil, skrze komoru dal odsúdiť Valentína na ztratu hlavy, ktorú si musel vykúpiť 20 000 toliarmi. Jurajovi a Frankovi Magóczimu odňaté boly majetky, Terebeš v Zemplíne a Regéc v Aba-Novohrade. Aby rozkaz Rudolfov vyplnil, na to použiť chcel hajdúchov. Vydal oznam, že hajdúsi dostanú plat a poslaní budú, aby Turkom odňali Ďalu v dolnom

Uhorsku. Shromaždiť sa majú v Rakamasi (v Sabolčskej stolici). Keďže im bolo dovolené nielen rabovať, ale sľúbený i plat, shromaždili sa vo veľkom počte. Upotrebení boli však najprv v hornom Uhorsku na potlačenie luteránstva, až potom na potlačenie kalvínstva.

Medzitým Štefan Bocskay, ktorý sa, ako radca v záležitostiach Zahorska, u Rudolfa zdržoval, dozvediac sa o tých veciach, ktoré sa dialy v dolnom Uhorsku, opustil Prahu a utiahol sa na svoje panstvá okolo Debrecína. V tomto zátiší zaoberal sa myšlienkou stať sa kniežaťom Zahorska. Spojil sa s Gabrielom Bethlenom a inými nespokojencami v Temešhrade a získal si veľvezíra Lalu Mahmuda, ktorý táboril v Pešti. Lala 18. oktobra prikázal Zahorčanom, aby sa shromaždili pod zástavy Bocskayove, ktorého sultán prijal pod svoje krýdla.

Bocskay zdržoval sa na hrade Sólyomkő s 500 mužmi, keď Belgiojoso s hajdúchmi táboril v Rakamasi. Belgiojoso vyzval ho, aby sa dostavil pred neho. Bocskay miesto toho rozmnožil svoje vojsko, ba i hajdúchov jeho svábil na svoju stranu. V noci 14. oktobra hajdúsi dostavili sa do tábora Bocskayovho, ktorý porazil a zahnal Belgiojosa za Tokay, u Szántóva, ku Košiciam. No Košičania zatvorili pred ním bránu. Tak pochodil i v Prešove, a odtiaľ tiahol do Spiša, kde sa usalašil na zámku Krištofa Turzu.

Dňa 30. oktobra hajdúsi prijatí boli so slávou, ako bojovníci za svobodu náboženskú. Ich kapitáni,

Lippay a Német, vyzvali aj iné mestá, aby pristúpily k Bocskayovi. Dňa 12. novembra Bocskay pritiahol ku Košiciam, kde bol slávnostne uvítaný. Odtiaľ vydal manifest, v ktorom vyzval obyvateľov Uhorska, aby sa k nemu pripojili. To učinily ihneď mestá: Prešov, Sabinov, Bardijov, Levoča a Kežmarok. Dňa 19. novembra Korláty, jeho poslanec, uzavrel spolčenie s veľvezírom.

Dňa 23. novembra 1604 bol ešte v Košiciach, kde ako „Princeps Transsilvaniae, Partium regni Hungariae dominus et Siculorum comes“ omilostil Čepčianskeho, ktorý bol zabil Michala Kisela, lebo k nemu pristúpil. Dňa 24. novembra dobýjaný bol hrad Hust (v Marmarošskej stolici), ako o tom svedčí slovenský list Jura Zaara, pastora v Harbove, na Jána Szentiványiho. Je to list zaujímavý a znie takto: „List Vašej milosti ku mne príznivý a v týchto burlivých časiech mňa obživující som dnesnieho dňa o hodine druhej popoludnej prijal, který prečítav, hned sem byl hotový V. M. žádost naplniti, kdy by hajdúši koníci, kterí práve toho času k nám s jednou zástavou prišli, a pohreb dítatka Nemeše Pavla mne prekážku nebyli učinili. Všakže po dokonaní mého úradu, jiné všecky veci mé odloživše, k temu, co bych na ten čas V. M. psáti mel, pristúpil sem. Tieto noviny u nás máme. V pominulú sobotu z Košic privezli 3 veliké delá, které tak veliký zvuk vydávajú, že se naše domy v Harbove tresú. V nedelu hned z nich o hodine raní osmej počali stríleti ten den

celý pospolu, i v druhý, v pondeli, takže strílali. Včera už ne tak mnoho. Dnes pak toliko pet krat. Domnívam se, že prachu a kul nedostávali. Dnes z Levoče vezli kule i fakle, povrazy a jiné prípravy. Pan Patron můj, Vilhelm Gergei, včera rano byl v šancach u hajtmana pana Tarianiho. Jeho Milosť mne oznámila, že rečený hajtman samodruhý chodil k zámku a pýtal, že by mu ho zdali, slibujíce na česť a vieru, že žádnemu ani vlasu v nem nechtejú pohnúti, pan Turzo že tak bude svého zámkn pánom, jako i prve, i tolikož statku svého; že život i čokoli mají, chce darovati. Pána Generála takže slobodne chcejú prepustiti i odprovodiť dati, a že by jistý byl toho, že osem pánov do zálohu do zámku dati. Pak-li by chcel pri panu Bočkaymu byti, že bude mati dobrú službu a dobrým panstvím ho obdaruje, jako též i iných, jestli by toliko vôle jejich k tomu pristúpila. Odpoveď od pana Turzu a Generala tu milost a lásku proti nim, ale že to nemohú učiniti, aby zdali zámek; že oni všetci prisahali Jeho Jasnosti Cisarskej, kterému vedle povinnosti svú vernosť až do smrti chtejí zachovati. A kdybyste vy za víru kresťanskú bojovali, nepristali by ste k Turkom a Tatarom, než radnej, aby oni to učinili, k nim se pritovaryšili a s nimi, jako prve, pri Císaři byli; že jim chteji u neho nalézti milosť. S tou odpoveďou šel preč od zámku. Jiné nahováraniny, které meli vespolek, jakožto nepotrebné, zanechám psáti. Pominulej noci dva

hajdúši u mne nocovali. Tí mne sverili, že by zámok již byl podkopaný i prachy podložený, a že v tento pátek mají najprve do neho šturmovati. Jestli by to možné bylo, neviem, ani ješte pravde místa nalezti nemohu. Včera ulapili jedného drába ven zámku, který byl poniesel listy na Bojnice (!), které, když ho honili, odvrhl od sebe volakde. S tým, čo dnes činili, nemohli sme sa dovediet, listy pak meli hledati. Pan Deževi Ferenc, slyšíme, že jistotne v Košicích u pána Bočkayho jest za verne, protože pana biskupa veci tak veliké pobral, s jinýmiž nekterými, které (on praví) že Jeho Milosti Osvícenej náležejí.“ Okrem toho píše mu, že odpis tých snemových článkov nemohol dostať, lebo cisárska vláda nechce, aby rozširované boly i po iných vidiekoch a daly podnet k odbojom. (Slov. Letopis II, 157—159.)

Aký osud podstúpil Hust? Pravdepodobné je, že Bocskay zmocnil sa ho a potom tiahol k Tokaju, lebo Basta vo februári roku 1605 spiechal obleženým na pomoc. Bocskay položil sa táborom v Sarišskom Potoku. Basta, hajdúchmi stíhaný a Bocskayom ohrožovaný, opustil Tokaj a prešiel do Prešova a odtiaľ tiahol k Prešporku s ostatkom svojej armády (s 10.000 mužmi). Následkom toho i západné Slovensko stalo sa otvoreným poľom pre Bocskaya.

Rudolf, pokrokom Bocskaya postrašený, svolal snem na 6. januára 1605 do Prešporka; potom, keďže stavy dostavily sa veľmi poriedku, preložil

ho na 25. januára, ale s podobným smutným výsledkom. Následkom toho štátni radcovia odišli do Viedne na poradu. Vyslali biskupa Napragyho a Žigmunda Forgácha k Bočkayovi, aby s ním vyjednávali. Bocskay odpravil ich s tým, že chce vyjednávať len s kráľom (Rudolfom), alebo s jeho námestníkom (arcivojvodom Matejom). Miesto toho svolal stavy zahorské a uhorské na 17. apríla do Serenča (v Zemplíne), do zámku svojho priateľa Žigmunda Rákócziho. Magnáti, zemäni a vyslanci stolíc, tiež Sikuli zo Zahorska sišli sa v plnom počte, vyhlásili ho za knieža Uhorska a Zahorska, náboženstvá (katolícke, luteránske a kalvínske) uznali za rovnoprávne, vyvolili Valentína Homonaya a Juraja Szécsiho za vodcov armády, vyhlásili za vlastizradcov a za majetku pozbavených tých, ktorí nepristúpa k Bocskayovi, odhlasovali 2 zlaté od každého ohnišťa a insurrekciu zemänov, ustanovili trest smrti na tých, ktorí páchajú pustošenia a zbojstvá. Dňa 2. mája Štefan Báthory, hlavný sudca, poslal nazad kráľovskú pečať a 20. mája Bocskay v Košiciach potvrdil uzavretia snemové. Okrem toho poslal Vladislava Gyulafiho za svojho námestníka do Zahorska, Štefana Korlátyho a Juraja Kékedyho k sultánovi s prosbou aby ho potvrdil v kniežatskej hodnosti; vyzval kráľa poľského, aby ho podporoval vo veci, ktorá je Uhrom a Poliakom spoločná; vyzval Moravanov a Slezákov, aby sa spojili s ním proti Nemcovi oznámil europejským mocnárom svoje vyvolenie

ospravedlňoval svoje spolčenie sa s Turkami. Osobne dostavil sa do Zahorska, aby vyjednával so Sasmi a Valachmi, že by ho i títo prijali za knieža, a ustanoviac tam Žigmunda Rákócziho za námestníka svojho, vrátil sa do Košíc.

Medzitým Matej Somogyi rozkázal Jurajovi Mikóvi, aby z Csallóközu vrhol sa na Bastu. So 400 vybranými mužmi vrhol sa teda na predmestie (Schöndorf) a podpálil ho, no Basta ho porazil. Na to asi vzťahuje sa chýr, ktorý zaznačil Juraj Zaar vo svojom výšuvedenom liste z 24. novembra 1604 takto: „O hajdušech, kterých Nemci zbili, to slyšíme, že se jich toliko 300 vybralo na nemecký tábor, kterí tak smelí a udatní byli, že do prostredku jejich tábora se byli vbili a tam že sú porazení, že by ich sotva dvacet ušlo.“

Väčšie nebezpečenstvo hrnulo sa na Bastu z horných stolíc. Franko Redei, opanujúc Krupinu, Sitno a Čabrak*), vypálil Levice, Zvolen, Vígľaš, Palánku, Dregel, Novohrad a Bujak. Bocskayovci pustošili všetky majetky Stanislava a Krištofa Turzu. Títo, aby ukrotili Bocskaya, pristúpili k nemu. Nitra, Hlohovec (Frašták), Trnava a Sintava sa poddaly. Tak urobil i Michal Cobor v Strážiach pri Šastíne, ba prekročil i Bielu Horu a opanoval Holič a Skalicu. Dňa 18. mája písal Moravanom, že ak sa nespoja s Bocskayom, vtrhne

*) Čabrag, vlastne Čabrak, zo slovenského slovesa *čabrať sa* (sich schleppen). Na jeho slovenskosť poukazuje český list, tamže daný roku 1675. (Slov. Letopis IV, 55.)

za Moravu. Keď jeho list zostal bez odpovedi, Tom. Bosnák s 8000 hajdúchmi, Turkami a Tatármi vtrhol za rieku Moravu a pustošil všetko od Strážnice až po Malenovice a Zlín; zajal ľudí a dobytok a zajatých predal Turkom. Dňa 9. júna Redei tiež vtrhol na Moravu pri Uhorskom Brode, ale tam bol porazený a zahnaný až do Skalice.

Arcivojvoda Matej už 12. marca písal saskému vojvodovi, že Fiľakov pre hlad poddal sa Turkom, ktorí odtiaľ hrnuli sa na pomoc Bockayovi. Dňa 5. mája poddala sa Trnava a Frankovi Redeimu draho to zaplatila. Redei s jedným zástupom tiahol k Uhor. Brodu, druhú poslal k Prešporku. (Slovesnosť II, 23; III, 649. Slov. Letopis III, 197—199.)

Bocskayovci kojili sa nádejou, že protestanti na Morave a v Sliezsku pridajú sa k nim, ale sa sklamali, lebo Moravania a Slezáci, vidiac, že na čele odbojníkov sú maďarskí kalvíni a mohamedánski Turci, zostali verní Rudolfovi. To isté sklamanie zakúsili i na pravej strane Dunaja, kde Nemci okolo Šoprona a protestanti v Štýrsku zostali verní cisárovi.

Hoci Rudolfovi so strany Bocskaya hrozilo toľké nebezpečenstvo, bol netečný a len poklady shromažďujúci, miesto toho, aby bol platil nespokojné vojsko. Z tej príčiny jeho bratia Matej, Maximilian, Ferdinand a Ernest 30. apríla sišli sa v Linzi a uzavreli složiť ho s trónu. Arcivojvoda Matej stal sa gubernátorom Uhorska a samovládne

pomýšľal na smierenie s Bocskayom a s jeho stranou. Dal sa do styku s Illésházym, ktorý sa zdržoval v Krakove a ako luterán u mnohých na Slovensku bol vo vážnosti. Povolal ho na 20. júna do Viedne, aby ho a skrze neho získal luteránov. Illésházy šiel z Poľska najprv k Bocskayovi do Košíc, aby si ho získal. Bocskay koncom júla vymenoval ho za pokladníka a hlavného kapitána na Slovensku. Keď sa to stalo, Illésházy písal arcivojvodovi, že to urobil preto, aby medzi ním a Bocskayom prostredkoval. I Bocskay bol naklonený k mieru, lebo Horvati a zadunajskí Slovenci mu nedôverovali a Turci vydobyté hrady si privlastnili. Sultán Ahmed síce vyhlásil ho za kráľa Zahorska a Uhorska, ale tie mestá, kde sú a boly turecké mošeje (modlitebnice), tie hrady, ktoré opanovali a opanujú Turci, náležia sultánovi.

Medzitým 17. novembra odbývané bolo shromaždenie v Krupine. Prítomní boli vyslanci hornouhorských stolíc i Bocskay. Porada trvala tri dni a jej uzavretia oznámené boly plnomocníkom Matejovým. Títo niektoré články prijali, druhé premenili, iné zavrhli. S ich odpoveďou vyslanci neboli spokojní, ďalšie vyjednávania však nepretrhli. Pokračovať vo vyjednávaní poslali Illésházyho a Petra Mladoševiča do Viedne k Matejovi, kancellára Kálaya do Krakova ku kráľovi Žigmundovi, Bogáča, rychtára košického, ku stavom do Nemecka, aby dielo mieru podporovali, Mikuláša Bánfyho a Jána Lukáša do Carihradu.

Shromaždenie sa rozišlo a Bocskay vrátil sa do Košíc.

Dňa 6. januára 1606 Illésházy a Mladoševič prišli do Viedne vyjednávať s plnomocníkmi Matejovými, medzi ktorými bol Franko Forgách, biskup nitriansky, a Juraj Turzo, hlavný župan oravský. Predo všetkým iným uzavreté bolo prímerie od 15. januára do 24. júna.

Dňa 9. februára plnomocníci Matejovi predložili podmienky mieru medzi Rudolfom a Bocskayom. Illésházy šiel do Košíc, aby naklonil Bocskaya prijať podmienky mieru. S tými istými podmienkami išli poslanci do Prahy k Rudolfovi. Rudolf podmienky prijal a 21. marca potvrdil, a to neobozretne, nebadajúc, že 11. článkom preniesol svoju kráľovskú moc nad Uhorskom na Mateja.*) Za to Illésházy obdržal od Mateja nazpäť nielen Sv. Jur a Pezinok, ale okrem toho i Hodonín na rieke Morave.

I Bocskay svolal stavy svojej strany na 16. apríla do Košíc, aby im oznámil podmienky mieru, 9. februára medzi ním a Rudolfom vo Viedni uzavretého (*pacificatis vienensis*). Jedni vzali podmienky pod kritiku a zčiastky prijali, zčiastky za neplatné vyhlásili; druhí, menovite Štefan Illésházy a Peter Mladoševič, ich zastávali a povzbudzovali k dôvere v arcivojvodu, ktorý nezamešká svolať snem, aby — ak bude treba — zmeny na

*) Arcivojvoda Matej bude Uhorsko v neprítomnosti kráľa dľa krajinských zákonov spravovať.

tých podmienkach urobil. S tým súhlasili Franko Magóczi, Stanislav Turzo, Velentín Homonay, Šebastián Tököli, ba i sám Bocskay.

Medzitým Bocskay, prívržencami protivnej strany pomýlený, premenil stanovisko a po vypršaní prímeria chystal sa na vojnu, spojac sa s Turkami. Následkom toho Matej popustil a 25. júla urobil zmeny na podmienkach viedenského mieru, aby si získal protivníkov. I stavy rakúske ručily za splnenie opravených podmienok a Rudolf ich 6. augusta potvrdil. Illésházy radil i to, aby učinený bol Bocskayovi návrh, že by si vzal za manželku po Žigmundovi pozostalú Kristínu, ktorú kedysi ako nevestu bol priviedol Žigmundovi.

Hoci vyjednávania o mier trvaly ďalej, bocskayovskí hajdúsi páchali zbojstvá v Orave (Turzovej), ale ľud sa vzbúril proti nim, 40. z nich zabil a ich mŕtvoly pohádzal do rieky Oravy. Podobný osud podstúpili Bocskayovci i na rieke Morave, ako o tom píše Illésházy v svojom liste z 30. septembra: „Skalicu, Šastín, Holič a Branč potupne oddali Nemcom, utečúc zo svojho hradu; tí páni poplašili i bojovné rady natoľko, že i vojsko Dengeleghiho, podpáliac tábor, obrátilo sa ku Košiciam.“ Konečne prikročilo sa k zakľúčeniu zdĺhavého vyjednávania. Okolo Komárna postavili sa Bocskayovci, Turci a Nemci; Illésházyho strana tvorila prostredkovanie medzi nimi. Plnomocníci strán sišli sa nad ústím Žitvy (Zsitva torok), ostrovku v Dunaji, a 11. oktobra uzavreli mier,

ktorý mal trvať, počnúc od 1. januára 1607, za 20 rokov. I Rudolf, hoci nevoľne, podpísal listinu mieru dňa 6. decembra. Dňa 13. decembra Bocskay so svojou stranou odbýval shromaždenie v Košiciach, aby sa poradili, ako sa zachovať na sneme, ktorý kráľ Rudolf má svolať do Prešporka. No Bocskay už 20. decembra podľahol svojej chorobe (vodnatieľke) a 2. februára 1607 bol pohrobený v zahorskom (sedmohradskom) Belehrade.

Bocskay v svojom testamente zo 17. decembra odporúčal Valentína Homonaya za nástupcu v zahorskom kniežatstve. Homonay hneď po umretí Bocskaya vypravil svojich vyslancov do srbského Belehradu k veľvezírovi Muratovi s prosbou, aby ho sultán potvrdil. Prenáhlil sa. Maďari zatiskí síce ho podporovali, ale Zahorčania cítili sa byť urazenými v práve voliť si knieža, a to domorodca, a za takého vyvolili Žigmunda Rákócziho, ktorý bol námestníkom Bocskaya a tesťom Valentína Homonaya. Rákóczi ihneď svolal snem na 8. februára do Kološhradu, vypravil vyslancov svojich do Prahy ku kráľovi a do Carihradu k sultánovi. Kráľovi sľúbil, že prijme jezuitov do Zahorska, sultánovi však, že odstúpi Lippu a Jenő. Medzitým vyslanci, ktorých bol Homonay poslal do srbského Belehradu, priniesli potvrdenie kniežatstva Homonayovi. No na tom nebolo dosť. Hlásil sa i tretí prätendent, Gabriel Báthory, ktorého podporoval Gabriel Bethlen, niekdajší priateľ Bocskayov. Bola obava, že vypukne domáca vojna.

Z tej príčiny arcivojvoda Matej svolal horno-uhorské stavy na 25. marca do Košíc. Vyzvali najatých už od prätendentov maďarských hajdúchov, aby buď vstúpili do riadnej vojenskej služby, alebo odložili zbraň a žili pokojne v mestečkách (Böszörmény, Szoboszló, Nánás, Dorog, Hodház, Vámospércs), ktoré im privilegiami Bocskay bol udelil. Napomenuli i Homonaya, aby neupotrebil hajdúchov, ani nepožiadal Turkov o pomoc.

Medzi Rudolfom a Matejom tiež nastala neshoda. Rudolf totižto 21. apríla 1607 zakázal Matejovi odbývať snem v Prešporku, ktorý mal rokovať o lanskoročnom mieri, na ústí Žitvy (Zsitva torok) ustálenom, a prv svolal nemecké stavy do Rezna (Regensburgu). Snem tento zahájil arcivojvoda Ferdinand 24. apríla. Protestantská strana vyslovila sa za Mateja, strana katolícka však proti nemu pre ústupky, ktoré urobil protestantom v Uhorsku. Stavy uhorské neprestaly doliehať na Rudolfa, aby svolal snem do Prešporka. Následkom toho Rudolf povolal arcivojvodu Mateja a Juraja Turzu do Prahy, aby sa s nimi poradil, čo keď sa stalo, svolal snem na 25. júla do Prešporka. Stavy sišly sa síce do Prešporka, ale darmo čakaly na zahájenie snemu skrze arcivojvodu Mateja a maly podozrenie, že Rudolf chce ho nahradiť Ferdinandom. S protestom proti takému konaniu a s vyslovením dôvery Matejovi sa rozišli. Čo viac, v Prahe prišli na nešťastnú myšlienku vyzvať hajdúchov, aby vstúpili do riadnej vojenskej služby

a požiadať i Turkov, aby nepodporovali „hornouhorských rebellantov“. Oboje zostalo bez výsledku. Také nesmyselné pokusy boly vodou na mlyn pre Mateja. Odhodlal sa k otvorenému odporu proti Rudolfovi a svolal snem na 10. novembra do Prešporka. Práve toho dňa S. Kolonič písal Zvolenčanom, aby urobili potrebné opatrenie proti nastávajúcej vzbure a dali mu o tom zprávu, lebo, vraj, počuť, že hajdúsi pri Kallóve položili sa táborom. Chýr nebol bezzákladný. Andrej Nagy, ich kapitán, táboril pri Solnoku, hajdúchov na všetky strany rozposlal a mal úmysel Valentína Homonaya vyhlásiť za kráľa. Darmo si Matej na to sťažoval Ali-pašovi. Ali-paša mu odvrkol, že je už pol druha roka od uzavretia mieru, a podmienky mieru neboly splnené, dary a poplatky sultánovi a veľvezírovi nedoručené. Všetko to Matej oznámil Rudolfovi a prosil ho, aby vyplnil podmienky mieru, neopustil Uhorsko, poslal peniaze i vojsko a nenechal ho v korisť hajdúchom a Turkom. Jeho prosba zostala bez odpovedi: teda povolal svojich bratov Maximiliana a Karla, ako i Illésházyho, Turzu, Tököliho, Žigmunda Forgácha a stavy rakúske do Viedne, aby sa uskutočnilo složenie Rudolfa s trónu, už lanského roku zamýšľané. Rudolf však chopil sa pera i meča. Pokarhal opovážlivé shromaždenie viedeňské, ako cisár svolal snem do Rezna (Regensburgu) a ako kráľ zakázal odbývať snem, ktorý Matej svolal do Prešporka. Vyslal generála Tillyho s 3000 vojakmi

potrestať odbojníkov. Tilly túto úlohu proti Matejovi sveril na Preinera, veliteľa v Rábe. No Preiner bol prívrženec Matejov: teda Matej mal voľné ruky vydržiavať snem, ktorý bol svolal do Prešporka.

Dňa 15. januára 1608 prišiel Matej do Prešporka. Najprv odbýval poradu s Illésházym a Turzom, potom 21. januára otvoril snem dlhou rečou, v ktorej vyložil príčiny toho, že viedenské shromaždenie vyslovilo sa, aby Rudolf odstúpil panovanie inému, schopnejšiemu, ktorý by skrze mier, nad ústím Žitvy uzavretý, zabezpečil pokoj a dobro vlasti. Arcibiskup ostrihomský a námestník Forgách v mene stavov pozdravil ho, ale tak neurčite, že na druhý deň Illésházy a iní pohlavári, inde shromaždení, vyslovili sa, že ho neuznávajú za predsedu snemu a za námestníka kráľa Rudolfa. Za hlavných kapitánov ustanovení boli: Mikuláš Zrinský a Tomáš Szécsi pre západnú časť Dunaja, Juraj Turzo a Peter Revay pre západné Slovensko, Tomáš Erdődy a Juraj Keglevich pre Slavoniu. Horno-slovenské stolice majú si voliť svojho hlavného kapitána. Na obnovenie mieru, nad ústím Žitvy uzavretého, vyslaní boli: Štefan Illésházy a Juraj Turzo do košického shromaždenia a k hajdúchom; Tomáš Nádasdy, Tomáš Szécsi a Benedikt Pogrányi k budínskemu pašovi. Dňa 29. januára dorazil z Prahy rozkaz, aby zastavili snemovanie a svoje sťažnosti poslali písomne na kráľa Rudolfa. To i urobili, k predošlým sťažnostiam

dodajúc i to, aby koruna uhorská navrátená bola z Prahy do Prešporka. Odhlasovali 3 zlaté dane na riadne vojsko; hajdúchom bolo oznámené, aby buď vstúpili do riadnej vojenskej služby, alebo, odložiac zbraň, vrátili sa do svojich osád zatiských.

Aké smutné boly pomery na hornom Uhorsku, menovite v Gemeri, toho svedkom je slovenský list, dňa 21. marca 1608 poslaný od rychtára čitnického na rychtára v Jelšave, v ktorom stojí: „Z Rošnavi nam list prišel, že hajduši na tie tri mesta sednuli, jakožto na Rošnavu, na Czittnik i na Jelšavu, a že predsi jest už o svatom Jacobe, techda chceju sa jim branit a jich sem na tie strany nepustiť, techdi pitaju pomoc, a že by chme, kteri sme doma, jim se protivili: tedy pitame, že by Vaše opatrnosti takže učinili a s vašimi susedy se všemi do Rošnavy co skorej našli, lebo Rošnavane i do Novejsi na pomoc pisali, i susedom Gemerskym, pri tom i Turnanska stolica bude na pomoc.“ (Slovenský Letopis VI, 156.) I katolícka strana zo strachu pred nemilosrdnými hajdúchmi, aby sa luteráni nespojili s maďarskými kalvínmi a neupotrebili hajdúchov, popustila a spojila sa s luteránskou stranou k spoločnej snemovej činnosti.

Shoda táto ohrožená bola Rudolfom, ktorý 25. februára vydal manifest, v ktorom za vlastizradcov vyhlásil tých, ktorí by prijali uzavretia snemu prešporského, zakázal stoliciam dať vojakov

a pohrozil arcivojvodovi Matejovi utratením hlavy, ak nepretrhne styky s „horno-uhorskými rebellantmi“. Jeho hlas zostal nepovšimnutý. Illésházy, Turzo a Preiner sbierali vojsko a 27. marca najali v Nových Zámkoch hajdúchov do vojenskej služby a poslali ich do prešporského leženia. Okrem toho Matej vypravil svojho plnomocníka cieľom obnovenia budínskeho mieru, nad ústím Žitvy uzavretého, a do Carihradu s darom 20.000 toliarov.

Matejovo vojsko rakúske a uhorské rozmnožené bolo i so strany Čechov a Moravanov, ktorí boli nespokojní s Rudolfom, natoľko, že prevyšovalo armádu Rudolfovu. Táto požiadala Mateja o prímerie, ale bez výsledku. Medzitým Rudolf zriekol sa trónu a utiahol sa do Tirolska k svojmu vnukovi Ferdinandovi. Následkom toho nastalo prímerie a vyjednávanie medzi Rudolfom a Matejom. Dňa 26. júna uzavreli plnomocníci smluvu, dľa ktorej Matej mal vládnuť ako kráľ v Uhorsku, Rakúsku a na Morave bez (Čiech).

Medzitým Žigmund Rákóczi odstúpil svoj kniežatský trón v Zahorsku Valentínovi Homonayovi. Homonay však odstúpil kniežatský trón, spolu i poklady po nebohom Štefanovi Bocskayovi pozostalé Gabrielovi Báthorymu, taktiež i kráľovskú korunu, ktorú bol lanského roku od tureckého veľvezíra obdržal. No Báthory pre svoju starobu odstúpil i kniežatský trón, i poklady bocskayovské, i kráľovskú korunu svojmu obratnému poslancovi a plnomocníkovi Gabrielovi Bethenovi.

Arcivojvoda Matej dňa 29. júla oznámil stavom uhorským, že snem má sa sísť 29. septembra v Prešporsku, lebo najprv chcel urobiť poriadok v Rakúsku a na Morave. Moravanom sľúbil svobodu náboženskú, Rakúšanom však ju odoprel. Následkom toho stavy slovenské sišly sa v Košiciach na poradu, ako sa zachovať na sneme ohľadom svobody náboženskej. Dostavili sa skutočne 29. septembra do Prešporka. Matej však prišiel ta až 22. oktobra s 10.000 vojakmi. Stavy uhorské odprevadily ho pokojne do zámku. Dňa 23. oktobra zahájený bol snem a predložený bol návrh, aby predo všetkým iným uznaný bol Matej za kráľa. Katolícka strana urobila tak, ale luteránska nie. Žiadali, aby najprv vyvolený bol palatín, aby vypočuté a odstránené boly sťažnosti, aby zabezpečené boly občianske a cirkevné práva a svobody, ktoré kráľ dľa ústavnej obyčaje má pred korunovaním prijať a čestným slovom zaručiť. Nastaly rečnícke boje pro et contra, ale luteránska strana zvíťazila, a Matej docielil len ten ústupok, aby palatín až po korunovaní bol volený. K uzavretým článkom pridaný bol i ten, aby uhorská koruna, ktorú Rudolf bezprávne do Prahy odniesol, prinesená bola do Prešporka a po korunovaní Mateja zostala v krajine.

Dňa 10. novembra bol *Matej* vyhlásený za kráľa skrze Illésházyho, s tou nádejou, že zachová svobodu náboženstva, a Juraj Turzo vyslovil i tú

nádej, že Matej udelí svobodu i Rakúšanom. Dňa 17. novembra Matej poslal prípis, v ktorom za palatína odporúčal dvoch katolíkov, luteránska strana však Štefana Illésházyho a Juraja Turzu; za palatína svornohlasne vyvolený bol Illésházy. Dňa 19. novembra Matej bol korunovaný skrze Franka Forgácha, arcibiskupa ostrihomského. Po slávnostnom korunovaní zaplnené boly najvyššie hodnosti krajinské, na ľavej strane Dunaja pre naše Slovensko, na pravej strane pre tie čiastky, ktoré neboly pod jarmom tureckým. Dňa 6-ho decembra odhlasovali daň 6 zl. od každého dvora.

Keďže katolícky klerus pred prešporskou kapitulou protestoval proti všeobecnej svobode náboženskej, kráľ Matej obmedzil svobodu na vysokú šľachtu a kráľovské mestá. To zapríčinilo nespokojenosť. Medzitým dňa 5. mája umrel vo Viedni Štefan Illésházy. Mŕtvola jeho privezená bola do Pezinka a tam vo farskom kostole bez slávnostného pohrabu (lebo bol luterán) uložená bola do kamennej hrobky. Nastala teda i potreba voliť palatína. Tým cieľom 1. novembra 1610 svolaný bol snem do Prešporka. Na palatinát navrhnutí boli dvaja katolíci (Tomáš Erdődy a Šimon Forgách) a dvaja luteráni (Juraj Turzo a Tomáš Szécsi). Väčšinou hlasov 7-ho decembra vyvolený bol Turzo. Potom medziiným uzavreli, že Bocskayove darovania sú platné, nie však tie, ktoré urobili jeho nástupci; že koruna, ktorú jeho nástupca obdržal od sultána, má byť vydaná a v prešporskej klenotnici

uložená*); že i rakúskym luteránom má byť udelená úplná svoboda náboženstva. Také uzavretia zapríčinily veľké zápletky s Rudolfom, Zahorskom a Turkom.

Turzo s vedomím Mateja šiel do Rakúska sriadiť luteranizmus, ba posmeľoval i luteránov v Štýrsku, Gorutansku a Krajne. To pobúrilo Rudolfa tak, že si predsavzal odňať Matejovi Rakúsko, ako i nádej na korunu českú a cisársku, ba tým cieľom začal sbierať i vojsko. No kráľ Matej predišiel ho a s vojskom svojím uderil do Čiech a podrobil si 23. marca 1611 Prahu, kde 23. mája i korunovaný bol za kráľa českého.

V Zahorsku knieža Gabriel Báthory, pre svoj hnusný život a ukrutnosti nenávidený, aby sa udržal na kniežatskom tróne, 27. decembra uzavrel s palatínom Turzom smluvu, dľa ktorej obe strany odložia zbraň, Báthory pošle svojich plnomocníkov do uhorského snemu cieľom uzavretia mieru a najatí hajdúsi navrátia sa do svojich osád v Zatisí.

Na našom Slovensku 7. januára 1611 v Bytči bol hrdelný process proti ukrutnej vdove Alžbete Nádasdy, rodenej Báthory, ktorá v Čachticiach kúpavala sa v krvi dievčat**), a odsúdená bola na večné časy do väzenia v zámku Čachtickom.

---

*) Valentín Homonay umrel 9. novembra 1610. Po ňom boli: Žigmund Rákóczi, Gabriel Báthory, Gabriel Bethlen.

**) I sám začiatok pravotnej listiny je významný pre poznanie Juraja Turzu a osôb, ktoré maly účasť na tej pravote. (Slovenský Letopis IV, 303.)

Dňa 20. januára 1612 umrel Rudolf. Kráľ Matej preniesol svoje sídlo z Prahy do Viedne a pomýšľal na cisárstvo. Hoci bol už 55-ročný, oženil sa, vezmúc si Annu, dcéru Ferdinanda, vojvodu Tirolska, za manželku. Dňa 3. júna bol vyvolený a 24. júna korunovaný za „kráľa rímskeho". Dňa 25. novembra vrátil sa do Viedne a obrátil zrak na Zahorsko a Turka, aby sa vyplnily podmienky mieru nad ústím Žitvy uzavretého. Vypravil svojho poslanca do Carihradu s darmi, spolu však i so sťažnosťou, že sa Turci proti mieru prehrešili, keďže zamiešali sa do vnútorných vecí Zahorska, podporujúc Geczyho proti Gabrielovi Báthorymu. No medzitým veľvezír Murat, ktorý bol podpísal mier, umrel, a nový veľvezír Nasuh odvetil, že tureckí plnomocníci neboli oprávnení podpísať tú podmienku mieru, že Zahorsko patrí pod korunu uhorskú.

Aký trápny bol vtedajší stav katolíckych Slovanov a Italov pod jarmom tureckým v Pečuchove*), poznať z plačlivého listu jezuitu Jána Horváta z 3. mája 1611. Trpeli mnoho od Turkov, ktorých maďarskí kalvíni huckali proti nim. (Slovenský Letopis IV, 337—345.)

Báthory, zvíťaziac nad Geczym a Turkami, stal sa choromyseľným a upodozrievavým i proti svojim priateľom. Nagya, náčelníka hajdúchov, dal

*) Vtedajšie okolnosti zdajú sa poukazovať na to, že pod Slovanmi rozumieť sa majú katolíci glagolského, pod Italmi katolíci latinského obradu.

sotať; Gabriel Bethlen, aby neupadol do podobného osudu, uskočil k Turkom. Dňa 24. decembra 1612 obnovil smluvu s Turzom, ktorý v mene kráľa Mateja sľúbil mu kniežatstvo zahorské, ako dedičné.

Že pred obnovením tej smluvy bol strach pred Turkami, poznať z listu slovenského z 2. júla 1612, v ktorom Gyurky, podžupan zvolenský, napomína Baňsko-bystričanov, aby dľa rozkazu palatína Turzu poslali murárov opevniť pohraničný Fiľakov. (Slov. Letopis III, 233.)

Kráľ Matej svolal snem na 24. februára 1613. Dňa 24. marca korunovaná bola kráľovna. Stavy odhlasovaly dva zlaté dane pre kráľa a kráľovnu, tretí zlatý na obranu krajiny, schválily smluvu s Báthorym uzavretú a jej vnesenie do zákonníka, akonáhle prijme ju i zahorský snem, čo i urobil 15. mája. Báthory vyslovil i omilostenie všetkých svojich protivníkov, vynímajúc Gabriela Bethlena. No darmo sa spoliehal na to, že si získal protivníkov. Gabriel Bethlen ako poslanec obznámený bol s pašom budínskym a temešvárskym, ktorí ho odporúčali sultánovi a veľvezírovi, natoľko, že ho veľvezír 1. mája vyhlásil za kráľa a rozkázal pašom v Kaniži, Budíne a Temešváre, ako i chánovi Tatárov, aby ho do Zahorska a Zatisia odprevadili, vojvodom vo Valachii a Moldave, aby ho podporovali. No Báthory chcel ho prelicitovať a sľúbil sultánovi nielen Lippu a Jenő, ale i zvýšenie vazallského poplatku (tributu) na 15.000 dukátov i za predošlé roky i na budúce. Okrem toho

spriatelil sa i s hajdúchmi, ktorých bol odpudil, a zavrhol i pomoc, ktorú mu cisár Matej ponúkol. Sklamal sa však v nádeji. Bethlen a jeho pomocníci opanovali Zahorsko, tak že Báthory dal sa na útek do Veľkého Varadína. Stavy zahorské 20. oktobra shromaždily sa v Kološhrade vyvoliť knieža a 22. oktobra jednomyseľne vyhlásily Bethlena za knieža. Dňa 25. oktobra Iskender, paša kanižský, odovzdal Bethlenovi odznaky kniežatské; pri tej príležitosti musel odstúpiť i Arad Turkom. Ešte bol snem pohromade, keď prišla zpráva, že Báthory bol 27. oktobra zavraždený.

Gabriel Bethlen bez odkladania vypravil poslancov do Carihradu, aby vyslovili sultánovi jeho oddanosť a vyprosili od neho potvrdenie jeho hodnosti. Súčasne vypravil poslancov svojich i do Viedne, aby cisárovi a kráľovi Matejovi oznámili jeho vyvolenie a požiadali ho o priateľské *súsedstvo*. Dňa 20. januára 1614 kráľ prijal v Linci poslancov zahorských národov a dal im odpoveď, že pošle do Zahorska svojich povereníkov, aby vyšetrili, či voľba Bethlena diala sa správne. Títo povereníci až v apríli odišli do Zahorska.

Medzitým Bethlen svolal snem na 3. mája do Kološhradu. Snem tento vyslal svojich plnomocníkov k Matejovi, aby s jeho povereníkmi dali sa do vyjednávania.

Kým v Linci trvalo vyjednávanie, Klesel, kancellár, a Mollara, predseda vojenskej rady, pracovali v Zahorsku na srútení Bethlena. Juraj

Homonay, ktorý nedávno pristúpil ku katolicizmu, mal vystúpiť ako súper Bethlenov, organizovať katolícku stranu proti nemu a odlúčiť Nemcov zahorských od neho. Na uskutočnenie toho mal byť peniazmi získaný palatín Juraj Turzo. No Turzo, tvrdý luterán a boháč, odoprel spoluúčinkovať, a to isté učinili aj iní luteránski páni. Okrem toho Bethlena podporovali Maďari (Sikuli) a zatisskí kalvíni, hlavne hajdúsi. I od sultána mal zabezpečenú podporu.

Okolnosti boly také, že priviedly Mateja do rozpakov: buď chopiť sa meča proti Bethlenovi a sultánovi, alebo uznať Bethlena a uzavrieť s ním mier. Cisárske zeme boly za vojnu, kráľovské za mier. Až 20. augusta 1615 uzavretý bol mier vo Veľkom Varadíne, ktorý potvrdil Matej 15., Bethlen 18. mája nasledujúceho roku. Na denný poriadok prišlo vyjednávanie so sultánom.

Už v oktobri 1614 pripravený bol o život veľvezír Nasuh, nepriaznivý mieru nad ústím Žitvy uzavretého, a jeho nástupcom stal sa Ali-paša, námestník budínsky, ktorý ten mier bol podpísal. Medzi ním a Matejom nastalo dňa 10. júna vyjednávanie vo Viedni, ale palatín Turzo bol z vyjednávania vytvorený. Uzavretá bola taká smluva, dľa ktorej Slováci mali odhodiť meč a chopiť sa pluha, ponechajúc vojenčenie nemeckému cisárskemu mužstvu. Hajdúsi, ktorí páchali zbojstvá na území tureckom, mali byť odtránení. Tým spôsobom malo sa Slovensko stať cisárskou provinciou, Bethlen

však, ktorý sa opieral hlavne na kalvínskych hajdúchov, mal byť ich a následkom toho i kniežatstva pozbavený. Horno-uhorské stavy, v Košiciach shromaždené, proti spomenutému odzbrojeniu sa ohradily, Bethlen však, vyrovnajúc sa s Turkami, vyzval horno-uhorské stavy k odporu a k odboju.

Dňa 24. decembra umrel palatín Juraj Turzo. Jeho smrť zapríčinila veľký obrat v politike. Cisár a kráľ Matej cítil sa byť slabým, a keďže bol bezdetný, 21. apríla 1617 prijal za syna arcivojvodu Ferdinanda, syna brata svojho Karla, arcivojvodu Štýrska, Gorutanska a Krajny, a ustanovil ho za nástupcu. Prätendenti od svojho domnelého práva odstúpili, zeme rakúske ho uznaly a ich príklad Česi i Uhri nasledovali. Matej najprv svolal Čechov do snemu v Prahe. Protestanti síce pre jeho katolícku horlivosť neboli mu naklonení, ale za dobré uznali poddať sa. Dňa 9. júna bol za kráľa českého uznaný a 20. júna korunovaný. Nie tak hladko išlo to v Uhorsku, kde luteránska strana bola Bethlenom popudená. Bolo treba uznať Bethlena za knieža Zahorska a Zatisia. Peter Pazmán, arcibiskup ostrihomský, svolal stavy horno-uhorské do Trnavy, kde skrze plnomocníkov Bethlena 31. júla uzavretá bola smluva a mier. Uzavreté bolo smierenie strán horno-uhorských a potrestanie tých, ktorí by smierenie porušili; odstránenie nemeckého vojska a uvedenie ústavy do života. Dňa 2. septembra kráľ Matej potvrdil smluvu s Bethlenom uzavretú a svolal snem na 23. decembra do Preš-

porka. Toho dňa rozposlal listy na hlavných županov, aby pripravili šľachtu prijať Ferdinanda za kráľa. Pre svoju chorobu prinútený bol odložiť snem na 6. januára 1618, potom však na 4. marca. Keď nevládal ani v ten deň dostaviť sa osobne, poslal ta poverenikov svojich a Ferdinanda, ako svojho námestníka. Dňa 23. marca poverenici oddali písomné predlohy a tiež ústne vyložili stavom, že kráľ Matej, bezdetný, vyvolil Ferdinanda za nástupcu; že ho stavy rakúskych zemí za takého prijaly, stavy českého kráľovstva uznaly a korunovaly; že vôľa jeho je, aby i stavy uhorské tak urobily. Dňa 26. marca nižšia šľachta sa ozvala, že dľa ústavy najprv má byť vyvolený palatín a odstránené majú byť sťažnosti. I väčšina magnátov tento návrh prijala a 27. marca poslaný bol na kráľa prípis toho smyslu. No kráľ odvetil, že služobník nie je nad pána, že i pri ňom prvší bol kráľ, než palatín, že najprv má byť Ferdinand korunovaný a len potom majú byť sťažnosti vypočuté. Stavy na to odvetily, že v deň korunovania majú byť označení kandidáti na palatinát, že kandidát na trón pred korunovaním má sľúbiť zachovávanie ústavy a svobôd krajiny. Poverenici odpovedali na to, že nemôžu ich žiadosti predložiť chorému cisárovi, a predložili stavom otázku: či sú hotoví vyvoliť Ferdinanda za kráľa, keď sa osvedčí, že prijíma tie podmienky, ktoré vo svojom prípise označili. Stavy na to privolily. Ferdinand, hoci s nevoľou, dal vyhotoviť korunovačný diplom, v ktorom ako-

tak slubuje splniť žiadosti snemom vyslovené. Stavy neboly s diplomom spokojné, arcibiskup Pazmán však naklonil jednotlivcov prijať diplom, tak že väčšina ho prijala, 17. článkami doplnený. Dňa 15. mája Ferdinand slúbil slávnostne, že tie články bude zachovávať, a 16. mája bol za kráľa vyhlásený. Toho dňa na palatínstvo kandidovaní boli: katolíci Žigmund Forgách a Tomáš Erdődy, luteráni Franko Bathyány a Štefan Török. Z nich Žigmund Forgách obdržal väčšinu hlasov. Nastalo rokovanie o sťažnostiach, ktoré trvalo celý mesiac.

Medzitým v Čechách vypukly nesnádze, ktoré primaly Mateja k ústupkom, tak že prijal 77 článkov zákona snemom vynesených. Následkom toho stavy odhlasovaly: na útraty poslancov k sultánovi 2, na opevnenie pohraničných hradov 3, Ferdinandovi ako korunovačný dar 1, strážcom uhorskej koruny podobne 1 zlatý, na stavänie krajinského domu 60 denárov od každého dvora. Dňa 1. júla korunovaný bol Ferdinand za kráľa skrze arcibiskupa Pazmána.

Ferdinand II. po smrti kráľa Mateja († 20. marca 1619) svolal snem na 26. marca do Prešporka, ale zahájil ho až 7. júna palatín Žigmund Forgách, lebo Ferdinand, luteránskymi povstalcami českými, moravskými, zahorskými a rakúskymi ohrožený, nachádzal sa vo Viedeňskom zámku, a to vo veľkom nebezpečenstve.

Ferdinand bol horlivý katolík a, ako panujúci

v Štýrsku, Gorutansku a Krajne, pracoval na tom, aby potlačil protestantstvo; tých, ktorí mu stáli v ceste, odstraňoval, ale tým spôsobom popudil ich proti sebe. Mnohí z nich presídlili sa do Čiech a postavili sa na čelo nespokojencov; aby sa pomstili na ňom, vyhlásili ho za sosadeného s trónu českého a povolali naň Fridricha, palatína rýnskeho, horlivca kalvínskeho. Okrem toho nielen popudili Moravanov a Rakúšanov proti nemu, ale vyzvali i Gabriela Bethlena, aby ho zahnal s trónu. Bethlen s maďarskými kalvínmi a Turkami dal sa do toho a spiechal k Bielej Hore. Pezinok sa mu poddal a obrokom zaopatril vojsko Bethlenovo, ale Svätý Jur to nechcel učiniť.*) Odtiaľ tiahol k Prešporku, potom k Viedni na pomoc luteránskym povstalcom proti Ferdinandovi. No prišiel ta už neskoro, lebo generálovi Dampierovi, mešťanom a študentom viedeňským pošťastilo sa zahnať povstalcov a osvobodiť mesto i ohrozeného Ferdinanda, a i Bethlen pozbavený bol Prešporka, Sv. Jura a Pezinka.**)

Koncom júna prišli do snemu v Prešporku vyslanci stavov českých, moravských a rakúskych, vyzývajúc stavy uhorské proti Ferdinandovi; strana luteránska však neosmelila sa hlasovať za to a

---

*) Maďarský list o tom z 29. júna 1619 podal Letopis Matice Slovenskej 1873, I, 71.

**) Ferdinand 22. augusta 1619 dal mestá Sv. Jur a Pezinek do zálohu. (Tamže str. 72.) Nachádzal sa v peňažných nesnádzach, keď mu snem neodhlasoval dane.

strana katolícka dala im odpoveď neurčitú, takú, že i českí i slovenskí protestanti vykladali si ju za prajnú.

Dňa 13. augusta bol snem v Prešporku opäť pohromade. Sotvaže prečítané boly kráľovské predlohy, luteránska strana vystúpila hrozive so svojimi sťažnosťami a žalobami na krivdy, ktoré sa dejú proti svobode náboženstva. Darmo sa palatín Forgách, ako nestranný, usiloval utíšiť rozvadené strany, snemovníci rozišli sa bez smierenia a vec odložená bola do budúceho snemu.

Dňa 23. augusta bol Ferdinand väčšinou hlasov vyvolený za „kráľa rímskeho“, lebo luteránska a kalvínska strana, ako i Česi boli za Fridricha V. Následkom toho Česi, ktorí ho 17. augusta vyvolili za kráľa, postavili sa proti Ferdinandovi a snažili sa získať si Bethlena. Bethlen však nechcel pretrhnúť svoj pomer ku kráľovi Ferdinandovi. S jednej strany ukazoval peknú tvár Ferdinandovi, s druhej strany hľadel sa milým urobiť novému sultánovi Osmanovi II., získať si pohlavárov severovýchodného Slovenska proti svojmu súperovi Homonayovi a proti jeho prívržencom, ktorí mu boli v ceste na západnom Slovensku. Dňa 6. sept. s veľkým vojskom tiahol ku Košiciam, opanoval mesto, jeho veliteľa zajal a dal odviesť do Fogarašu. Na tohoto miesto ustanovil Žigmunda Rákócziho. Rákóczi zahnal Homonaya zo Zemplína do Poľska. Dňa 12-ho rozposlal na stolice vyzvanie, v ktorom vypočítal príčiny povstania, a vyzval stolice, aby vypravily

svojich vyslancov na 21. septembra do Košíc. So všetkých strán hrnuli sa luteránski občania a hajdúsi pod jeho zástavy. Mestá, i baňské, k nemu sa pripojily, hrady sa mu poddaly i s posádkami. Dňa 20. septembra Bethlen slávnostne vtiahol do Košíc a na druhý deň bolo shromaždenie vyslancov, ktoré vyhlásilo povstanie proti kráľovi za zákonité, Bethlena za správcu krajiny, Žigmunda Rákócziho za hlavného kapitána; vyhlásená bola svoboda náboženstva, navrátenie kostolov a cirkevných majetkov, ktoré boly odňaté luteránom; daná bola 15-dňová lehota tým, ktorí sa navrátia k Bethlenovi; odhlasovaná bola daň Bethlenovi, vypravení boli poslanci k sultánovi, aby potvrdil Bethlena v hodnosti, a k Žigmundovi III., kráľovi poľskému, aby mu vyložili, že Bethlen nemá úmyslu podujať niečo, čo by porušilo mier a súsedstvo oboch kráľovství. Dňa 26. septembra Bethlen potvrdil tieto uzavretia a 29-ho vtiahol do Levoče.

Žigmund, kráľ poľský, už 15. septembra poslal list na Bethlena, napomínajúc ho k pokoju a robiac mu výčitky, že nie všetci Uhri sú na jeho strane, a Bethlen 1. oktobra dal mu z Važca (v Liptovskej stolici) odpoveď, že chopil sa zbrane len proti kráľovi Ferdinandovi, ktorý chce nielen potlačiť (slovenské) luteránstvo a (maďarské) kalvínstvo, ale i od koreňa vyhubiť národ maďarský; že všetci občania na ľavej strane Dunaja, vynímajúc Prešporok, sú pri ňom. No Prešporok neudržal sa dlho.

Bethlen s početným vojskom svojím 9. oktobra pritiahol do Trnavy a dal sa do styku s Moravanmi a Čechmi, ktorí mu doručili 40.000 zl., žiadajúc ho o bezodkladnú pomoc. Bethlen rozdelil vojsko svoje: jednu časť (8000 jazdcov) pod Frankom Redeim poslal do tábora Thurnovho za rieku Moravu, s druhou časťou tiahol on k Prešporku. V meste ležal palatín Forgách, na hrade boli strážcovia koruny uhorskej (Štefan Pálfy a Peter Revay). I Forgách i strážci koruny sa poddali, áno i korunu Bethlenovi vydali. Bethlen, hoci kalvín, aby sa preukázal snášanlivým, dal poďakovacie služby Božie konať v kollegiálnom chráme sv. Martina dľa obradu katolíckeho.

Medzitým Thurn a Redei pri Znojme a Mikulove (Nikolsburg) porazili Dampiera, generála Ferdinandovho, a tiahli k Viedni. I Bethlen, prekročiac Dunaj pri Prešporku, tiahol k obliehaniu Viedne, kam sa práve Ferdinand z Nemecka navrátil. Ta prišly mu smutné zprávy od Košíc, že Žigmund Rákóczi od Homonayovcov pri Stropkove je porazený a že arcivojvoda Karol sbiera dobrovoľníkov pre Ferdinanda. Následkom toho dal sa na zpiatočnú cestu po pravej strane Dunaja do Šoprona, kde ho slávnostne uvítali, a do Prešporka. Jednu časť svojho vojska pod Jurajom Szécsim poslal ku Košiciam na pomoc proti Homonayovcom, sám však zostal v Prešporku*), kam

---

*) Že toho času i Turci boli na pomoci Bethlenovi, o tom svedčí slovenský list, daný z Krupiny 1. septembra 1620, poslaný do Zvolena. (Slovenský Letopis III, 234.)

Forgách svolal snem, na ktorom mali brať účasť i vyslanci zo zahraničia. No Ferdinand listom zo Štýrskeho Hradca také zúčastnenie sa stavov zahraničných zakázal. Do snemu 18. novembra dostavily sa stavy len zo západného Slovenska. Snem bol veľmi búrlivý, plný sťažností predošlých a žalôb nových i na Ferdinanda i na katolícku stranu. Forgách vystúpil ako prostredník mieru medzi Ferdinandom a Bethlenom. Ferdinand a Bethlen privolili, aby tým cieľom sišli sa ich plnomocníci vo Viedni. No okolnosti medzitým pre Bethlena, hlavne so strany Turkov, tak sa polepšily, že stavy sa vyslovily: že svoboda náboženstva docieliť sa dá len sosadením Ferdinanda s trónu uhorského a korunovaním Bethlena za kráľa uhorského. Konečné rozhodnutie sa na 31. decembra 1619 odložilo, o čom podaná bola zpráva Bethlenovi.

Dňa 8. januára 1620 osvedčil sa, že je hotový chopiť sa zbrane, ale hotový i uzavrieť prímerie s Ferdinandom, s tou podmienkou, aby i ako knieža Uhorska a Česka vládol samostatne nad čiastkami horného Uhorska na ľavej strane Dunaja, ktoré má na ten čas v svojej moci. Ešte toho dňa plnomocníci Ferdinandovi nastolili nasledujúce podmienky mieru: Cisár Ferdinand vymenuje Bethlena za knieža rímskej dŕžavy, udelí mu kniežatstvá Opel a Ratibor, k jeho zahorskému kniežatstvu pripojí stolice Sabolč, Satmár, Bereg a Ugoču, stolice Spiš, Abauj, Ung, Boršod, Tornu,

Gemer, Heveš a Oravu ako doživotný majetok, Bethlen dá svobodu náboženstva katolíkom, svoje vojsko odprace s územia kráľovského, za jeho služby k potlačeniu odbojných Čechov obdrží v Čechách zeme, ktoré prinášajú 12.000 zl. ročitého dôchodku. Ďňa 17. januára na základe tých podmienok uzavreté bolo prímerie do 20. septembra. V čas prímeria maly prestať všetky nepriateľstvá nielen v Uhorsku a v zemiach cisárskych, ale i na hraniciach poľských; Ferdinand a Bethlen zostanú, čo sa týka majetku, v tom stave, v akom sa toho času zachádzajú, a Ferdinand svolá snem na 31. mája do Baň. Bystrice, kde majú byť sťažnosti vypočuté a odstránené.

Uzavreté bolo síce prímerie, ale vlastne len tým cieľom, aby oba získali času na vojenské prípravy. Už 19. januára protestantskí vyslanci z Čiech, Moravy, Sliezka a Rakúska obnovili spolčenie z roku 1608 s Bethlenom, ktorý sa stal pánom i netureckého Uhorska, a slúbili mu 50.000 zl. ročne na vojenské ciele. Okrem toho Bethlen daň, ktorú snem odhlasoval na opevnenie pohraničných hradov, upotrebil dľa svojej vôle. Koncom apríla vypravil do Carihradu poslanca k sultánovi so zprávou, že ponúknutú mu korunu neprijal, keďže to bez privolenia jeho urobiť nechcel.

Dňa 31. mája shromaždily sa stavy do snemu v Baň. Bystrici, bez rozdielu náboženstva a strany politickej, vo veľkom počte. Prišli ta i vyslanci z Čiech, Moravy, Sliezska a Rakúska, poslanci

lžikráľa Fridricha, sultána Osmana a Žigmunda, kráľa poľského. Od takého snemu nemal Ferdinand čo dobrého očakávať. Nedostavil sa osobne, ale poslal ta len svojich plnomocníkov, a to až v polovici júna, s prípisom, v ktorom napomína stavy k vernosti a k pokoju, sľubujúc vyplniť to, k čomu sa bol v korunovačnom diplome zaviazal. Poslal i prípis kniežat nemeckých, i od saského kurfürsta podpísaný, v ktorom napomínajú stavy uhorské k poslušnosti a k pokoju. Všetci mali na jazyku pokoj, hoci Žigmund, kráľ poľský, skrze kozákov Homonayovských pustošil Oravu, Turiec a Trenčín, Maximilian, vojvoda bavorský, však vrútil sa do Rakúska, aby luteránsku stranu podrobil Ferdinandovi.

Bethlen 3. júla zaslal na snem prípis, v ktorom vykladal, čo všetko činil, aby naklonil Ferdinanda k mieru, bez toho, že by bol pomýšľal na prijatie koruny uhorskej, jemu ponúkanej; že chce vybojovať mier, nielen pre Uhrov, ale i pre jeho spojencov; že ź lásky k mieru prijal i prímerie a zachovával, kdežto Ferdinand upotrebil násilie i proti jeho spojencom, i kozákov proti nemu upotrebuje. Nech teda snem rozhodne sa buď za mier, alebo za vojnu; keď sa za vojnu rozhodne, nech sa postará o peniaze. Dňa 14. júla prišlo do snemu posolstvo od agu z Budína so zprávou, že sultán, akonáhle bude Bethlen vyvolený za kráľa, s celou svojou mocou vezme pod ochranu jeho i spojencov jeho.

V posledných dňoch júla konečne prišli do snemu plnomocníci Ferdinandovi, ale tak sa zachovali, že stavy uhorské cítily sa byť urazenými. Dňa 9. augusta dostavili sa iní plnomocníci s prípisom Ferdinandovým, v ktorom rozpúšťa snem a za neplatné vyhlasuje všetky uzavretia jeho. Dňa 17. augusta plnomocníci Ferdinandovi a vyslanci kráľa poľského odišli z Baňskej Bystrice. Dňa 27. augusta shromaždily sa stavy v byte palatína a vyhlásily Ferdinanda za zbaveného trónu, Bethlena však za kráľa uhorského. Odtiaľ, vedení palatínom, išli do bytu Bethlenovho, ktorý ich prijal sediac. Na pravej strane stáli vyslanci jeho spojencov, na ľavej strane vyslanci uhorskí. Palatín oslovil ho krátkou, Imrich Turzo dlhou rečou. Na jeho reč odpovedal kancellár Šimon Pécsi v mene Bethlena, že Bethlen prijíma vyvolenie za kráľa a potvrdzuje na to vzťahujúcu sa listinu.

Hoci vyslanci doliehali, aby sa dal korunovať, na to neprivolil, lebo — vraj — boj ešte je nie skončený. Vlastne nechcel rozbúrať za sebou most. Dňa 29. augusta potvrdil 52 články zákona prešporského snemu, vzťahujúce sa menovite na rovnoprávnosť katolíckeho, luteránskeho a kalvínskeho náboženstva. Konečne odhlasovaná bola daň, a keby Ferdinand naklonený bol k mieru, vyslaní mali byť k nemu Imrich a Stanislav Turzo, Szécsi a Juraj Rákóczi, aby s ním vyjednávali.

Po zakončení snemu Bethlen obnovil smluvu so spojencami. Títo sa zaviazali dať 300.000 zl.

Bethlenovi, a Bethlen im sľúbil, že s 25.000 mužmi prispeje im na pomoc. Už začiatkom septembra poslal 6000 mužov do Čiech na pomoc, keby Česi po vypršaní prímeria boli napadnutí. Za Dunaj poslal Juraja Hallera a Petra Feketeho, aby si zabezpečil chrbát, keď sa dá na pochod do Rakúska. Dňa 9. septembra poddal sa mu biskup nitriansky Telegdy. Odtiaľ tiahol do Trnavy; jednu časť vojska poslal do Prešporka a druhú na obliehanie Haimburgu. Tamtej stál v ceste Mikuláš Eszterházy na hrade Lackenbachu v Šopronskej stolici. Proti nemu vyslaní boli Petneházy a Husár. Od týchto obliehaný Eszterházy dal sa s nimi do vyjednávania naoko, kým Ferdinandov generál Dampieri nedôjde ta z Rakúska. Došiel ta a porazil Petneházyho a Husára. Následkom toho Bethlen pretrhol obliehanie Haimburgu, aby zachránil Šopron. Ta povolal magnátov a zemänov, aby poznal svojich nepriateľov. Medzitým Dampieri 29. septembra uderil na Prešporok, ale naši tak boli proti nemu rozsŕdení, že mu, keď guľkou ranený padol, mŕtvemu hlavu odsekli. Máme o tom súčasnú slovenskú pieseň v Slovenskom Letopise III, 293. Po jeho smrti vodcom Nemcov stal sa Collalto, ktorý, Rákóczim 11-ho oktobra porazený, dal sa na útek do Petronelly.

Vtedy netečný a ľahkomyseľný ližikráľ český, Fridrich, Maximilianom, vojvodom bavorským, a Bouquoyom, generálom rakúskym, porazený, utiahol sa do Prahy a prosil Bethlena o pomoc. Bethlen

mu odpísal, že na tento čas jeho vojsko je na rozličných miestach zamestnané, a tak nevládze bezodkladne poslať mu pomoc. Až 18. oktobra poslal ta Šimona Pécsiho s 3000 mužmi, ale kým títo dorazili do Čiech, Fridrich bol 8. novembra porazený a Čechy staly sa korisťou Ferdinanda.

Dňa 10. decembra Ferdinand vydal ohlas, v ktorom karhá Bethlena, že zlomil slovo, a napomína Uhrov, aby sa navrátili ku svojmu zákonitému kráľovi. Bethlen odvetil na to: že je hotový prijať čestný mier, ale je tiež hotový i mrieť za vec, pre ktorú chytil sa meča. Vzal korunu z Prešporka a navrátil sa do Trnavy. Korunu poslal do Zvolena a s vojskom tiahol ku Skalici, kde sa mu od Ferdinanda ustanovený präfekt podrobil.

Medzitým prišlo francúzske poslanstvo k nemu a k Ferdinandovi, ponúkajúc prostredníctvo svoje na ich smierenie. Ferdinand prostredkovanie prijal a ustanovená bola schôdzka oboch na 1. februára 1621 do Haimburgu. Plnomocníci Ferdinandovi žiadali, aby sa na poradách rokovalo len o veciach Bethlena, nie však i o veciach jeho spojencov. Na to, ako i na iné návrhy a podmienky plnomocníci Bethlenovi nepristali a koncom apríla opustili Haimburg.

Smutné časy nastaly Bethlenovi, lebo ho len Slováci na ľavej strane Dunaja podporovali; v Caribrade stal sa novým veľvezírom Hussein, ktorého bolo treba podkúpiť veľkou summou; generál Ferdinandov Bouquoy opanoval Moravu až po Stráž-

nicu a ohrožoval Skalicu. Bethlen sem poslal Imricha Turzu a Štefana Horváta. Títo vtrhli síce za Moravu a opanovali Strážnicu, ale keď odišli na pomoc Rakúšanom, Bouquoy sa vrátil a nielen vydobyl Strážnicu, ale podrobil si i Skalicu. Bethlen, prekročiac Bielu Horu, vypudil ho 25. septembra zo Skalice, ale trpel na nedostatok potravy pre hladné vojsko. Dňa 22. decembra poslal maďarský list na Trnavčanov, aby mu poslali 30 alebo 20 vozov s chlebom do Skalice.

Do tohoto času padá i súčasná slovenská pieseň o Myjavanoch a kozákoch*), ktorí 25. novembra viedli zmužilý boj proti Nemcom Bouquoyovým. (Slovenský Letopis IV, 39.)

Hlavným úderom pre Bethlena bolo, že nielen mnohí magnáti slovenskí od neho odpadli, ale že ztratil dvoch hlavných činiteľov: Imricha Turzu, ktorý 19. oktobra umrel, a palatína Forgácha, ktorý, sľubmi Ferdinandovými svábený, natoľko sa zabudol, že Bouquoyovi oddal Prešporok. Lepšie stály Bethlenove veci len na severo-východnom Slovensku, kde nemal sa čo obávať so strany Žigmunda, kráľa poľského, do vojny s Turkami zapleteného.

I Ferdinandovi i Bethlenovi záležalo na tom, aby sa smierili. Ferdinand skrze Ditrichsteina,

---

*) Akí to boli kozáci? Akiste kalvínski Rusi, ktorí z Poľska sem sa prisťahovali a s Bethlenom držali. (Slovesnosť II, 25.) Srov. maloruskú vojenskú pieseň: »Hej, kozače, v imje Boga... na Tatara.«

arcibiskupa olomúckeho, Bethlen skrze Imricha Turzu privolili spoločne vyjednávať v Mikulove (Nikolsburgu) na hranici medzi Rakúskom a Moravou. Dňa 11. oktobra sišli sa tam plnomocníci oboch strán. Započaté vyjednávania pretrhnuté boly náhlou smrťou Imricha Turzu a pokračovanie v nich odložené bolo na 17. novembra. Namiesto Imricha ustanovený bol jeho brat Stanislav Turzo. Po mnohých pro et contra rečiach dňa 31. decembra dohodli sa na tomto: Bethlen zrieka sa názvu „kráľ uhorský“, navráti korunu uhorskú, ktorá z Trenčína prenesená bude do Prešporka; navráti archív spišskej komory, zrieka sa stolíc, miest a hradov, ktoré nie sú mu zapísané; prepustí zajatých bez výkupnej náhrady, katolíkom dá svobodu a vyrovná krivdy im učinené. Ferdinand vymenuje Bethlena za knieža nemeckej dŕžavy, dá mu sliezske kniežatstvá Opel a Ratibor, stolice v haimburgskej smluve označené, palatínovi a snemu krajinskému však podriadené; udelí amnestiu všetkým prívržencom Bethlenovým, a čo sa týka utratených majetkov, o tom rozhodne krajinský snem. Listiny o tom vydané boly dňa 7. januára 1622.

Bethlen navrátil korunu, odvolal svoje vojsko s pravej strany Dunaja a z tých stolíc a miest i hradov, ktorých sa bol zriekol. Ferdinand svolal snem do Šoprona a 2. mája zahájil ho osobne. V známosť vzaté boly tie veci, ktoré sa dialy medzi Ferdinandom a Bethlenom, a vybavené tie veci, ktoré boly odkázané na snem. Keďže medzitým

30. júna palatín Forgách umrel, za jeho nástupcu väčšinou hlasov vyvolený bol Stanislav Turzo. Za strážcu koruny namiesto Petra Revaya vyvolený bol Pavel Apponyi. Za zradcov vlasti vyhlásení boli, ktorí by držali s Turkom, alebo upotrebili Turkov a Tatárov na válčenie. Stavy žiadaly, aby za nadkapitánov v Komárne a Rábe a za veliteľov posádky v pohraničných hradoch ustanovení boli len (domáci) Uhri, nie však (zahraniční) Nemci. Ferdinand však splniť túto žiadosť odoprel. Také vyrovnanie medzi Ferdinandom a Bethlenom bolo vlastne víťazstvom Ferdinanda a katolíckej strany a obmedzením Bethlena na jeho kniežatstvo v Zahorsku a Zatisí, a malo za následok i hnev Bethlena proti Stanislavovi Turzovi, ktorý na vyrovnanie pristal.

Bethlen opustil naše Slovensko a utiahol sa do Zatisia, do Veľkého Varadína, a Ferdinand začal vylučovať protestantov z úradov a z vojska, čo popudilo protestantov proti nemu. Okrem toho Bethlen dal sa do styku s protivníkmi Ferdinandovými v Nemecku, ktorí mu sľúbili hojnú peňažitú podporu na válčenie, a s jeho protivníkmi v Čechách, na Morave, v Sliezsku a Rakúsku. Okrem toho vypravil poslov svojich do Carihradu s poplatkom k novému sultánovi Mustafovi a s darmi k veľvezírovi Husseinovi s prosbou o vojenskú podporu proti Ferdinandovi. I ju obdržal a dal sa 15. augusta 1622 na pochod s Turkami, Tatármi a Valachmi a zaplavil Slovensko až po Trnavu

Ferdinand, prestrašený, 1. mája 1623 vypravil k nemu svojich poslov, ponúkajúc mu prímerie, v čas ktorého by plnomocníci oboch vyjednávali o vyrovnaní. Bethlen navrhol Košice, Ferdinand Baňskú Bystricu za miesto schôdzky. (Obšírny opis tohto vyjednávania podal som v Letopise Matice Slovenskej roku 1868, II, 6—55.) Plnomocníci Ferdinandovi na rozkaz jeho z 26. septembra, aby pretrhli vyjednávania, ak Bethlen neodvolá svoje vojsko, dňa 4. oktobra pretrhli ďalšie vyjednávanie a odišli do Trnavy a odtiaľ 6. oktobra do Prešporka.

Vlastne ani Ferdinandovi, ani Bethlenovi nezáležalo na úprimnom dohovore, ale na získaní času na vojnu. Ferdinand chcel najprv potlačiť svojich súperov v Nemecku a spojencov Bethlenových v Čechách a na Morave a potom uderiť na Bethlena. Bethlen snažil sa najprv nazpať vydobyť si naše Slovensko a potom prispieť pomocou svojim spojencom proti Ferdinandovi. Stretli sa oba na rieke Morave.

Dňa 4. oktobra plnomocníci Bethlenovi vydali listinu, že baňské mestá (Kremnica, Štiavnica, Baň. Bystrica, Pukanec, Nová Baňa, Dielna a Ľubietová) zachovaly vernosť Bethlenovi a skrze vojakov nemajú byť znepokojované. Medzitým jeden oddiel vojska Bethlenovho pod Štefanom Horvátom tiahol k Trnave. Mešťania rýchle zatvorili brány pred ním, čakajúc pomoc 2000 vojakov pod Tiefenbachom, ale ich nádej prekazili Turci. Keď

cisárski pri Bogdanovciach nemohli sa udržať na poli, utiahli sa do kostola hrnčiarovského, múrom ohradeného, a zmužile sa bránili. Až keď Bethlen prišiel a začal búchať z diel do kostola, poddali sa. Ich príklad nasledovali i Trnavčania. Odtiaľ Bethlen tiahol za Bielu Horu k Holiču a, prekročiac Moravu, do Hodonína a dal sa ho obliehať, aby hladom prinútil cisárskych poddať sa. Medzitým Turci a Tatári sa vzbúrili a bolo mu vítané, keď 17. novembra prišli ta Ferdinandovi vyslanci, Stanislav Turzo a Mikuláš Eszterházy, požiadať ho o prímerie na dva mesiace.

Bethlen po uzavretom prímerí navrátil sa do Trnavy a rozpustil svoje vojsko. Jeden oddiel jeho vojska, totižto kozáci, bezpochyby nemajúci potravy, dali sa na lup, hlavne do Nového Mesta nad Váhom, a odviedli odtiaľ 400 ľudí, medzi ktorými bol i rechtor Andrej Andreides a prepošt Matej Sartori, ktorý sa potom 120 zlatými zo zajatia vykúpil. Bethlen odprevadil kozákov do Košíc a prikázal im, aby sa z krajiny vypratali. Odtiaľ odišiel do Baň. Bystrice. Dňa 27. decembra písal odtiaľ Zvolenčanom, aby v meste svojom uhospodili a potravou opatrili istý počet jeho vojakov, ktorým prísne prikázal, aby v ničom neuškodili Zvolenčanom. Dňa 29. decembra Peter Köröskosi, kapitán Bethlenovho vojska v Hliníku (v stolici Tekovskej) poslal list na rychtárov vo Vyhni a Peseranoch tohoto obsahu: „Toto som vám len chtel dati na známosť, ponevač guž tito Hlinčané nemohú nás

tolko držeti, aby nás chovali... gakuáhle tento list vidíte, abyste hnedky piva dva sudi privezli sem do Hliníka, 16 vozov sena, 100 lukrov ovsa, dve kravi, slepok, husí, muki, slanini, syra, masla, tvarohu, medu, ovce a ginše potravi, geden zvan soli. Gestli pak nepošlete, to gistotne verte, že na vás pošlem 300 husárov.“ (Slovenský Letopis VI, 156.) Dňa 5. januára 1624 písal Bethlen z Baň. Bystrice Zvolenčanom o troje sánok a ku každým po štyroch koňoch. (Slov. Letopis IV, 301.)

V čas prímeria premeškal Bethlen použiť príležitosti uzavrieť čestný mier. Poslal Wolfganga Kamuthyho a Štefana Kassayho k Ferdinandovi do Viedne, ktorí ako podmienku mieru žiadali pre Bethlena nielen celé Slovensko a kniežatstvá opelské a ratiborské, ale i hodnosť palatína a náhradu trov vojenských. Ferdinand nielen to odoprel, ale i žiadal: aby Bethlen prepustil tých 4000 zajatých, ktorých Turci a Tatári odvliekli z Moravy*); aby mu vydal hraničného grófa v Krnove (Jägerndorf), českého Thurna, ktorý sa uňho zdržoval, a baróna v Breclave (Lundenburg), a vôbec aby sa vypratal z Horno-Uhorska. Ferdinand spoliehal sa na pomoc z Nemecka, Bethlen na českého lžikráľa Fridricha, na nespokojencov v Čechách, na Morave a v Sliez-

*) Pri Viedni vzbúrení Turci a Tatári dali sa odtiaľ na cestu k Budínu, ale boli od Eszterházyho temer zničení a 4000 zajatých bolo osvobodené. Za porážku tých Turkov nebol u sultána zodpovedný Bethlen, ale Eszterházy, vlastne Ferdinand, za ktorého bojoval.

sku, na pomoc z Carihradu i na Stanislava Turzu, s ktorým sa bol smieril. I Ferdinandovi i Bethlenovi záležalo na predĺžení prímeria do marca. Bethlen sklamal sa v nádeji, ale i doma. Podobne sa stalo i Ferdinandovi, tak že oba opäť vyjednávali o mier a uzavreli ho 9. mája vo Viedni na základe mikulovských podmienok s vylúčením kniežatstva opelského a ratiborského, a za to ako náhradu Bethlen obdržal Ečed (v Satmárskej stolici), ako majetok dedičný.

Ustavičné válčenie omrzelo národy ako na území Ferdinandovom, tak i na území Bethlenovom a túžba po mieri bola všeobecná nielen na našom Slovensku, ale i v Zahorsku a Zatisí, ba i na tureckom území, tak že i sultán naložil pašovi budínskemu, aby všemožne pracoval na ustálení mieru medzi Bethlenom a Ferdinandom.

Bethlen pracoval na tom, aby protestantskú stranu smieril s katolíckou, že by tak spojenými silami zahnal Turkov z Uhorska. Svojho kancellára Wolfganga Kamuthyho poslal k Ferdinandovi, ponúkol mu svoje služby proti jeho protivníkom a žiadal od neho jeho dcéru Annu Máriu, teda kalvín katolíčku, za manželku, aby, i príbuznosťou spojení, vyhnali Turkov z Uhorska. Ferdinand nemal k nemu dôvery a odvetil, že tá vec potrebuje uváženia, a dodal i to, že prv, ako by sa stal jeho zaťom, aby sa stal katolíkom.

Medzitým sultán Murat IV. mal zápletky v Azii, a Ferdinand toho použil. Vypravil poslov

do Carihradu, aby so sultánom uzavrel novú smluvu mieru. Murat dal pašovi budínskemu rozkaz, aby sa dal do vyjednávania s Ferdinandom cieľom dosiahnutia mieru, a to mieru medzi Ferdinandom a Bethlenom. Ferdinand, zamestnaný v Nemecku, prinútený bol pristať na také vyjednávanie. Dňa 2. mája započalo sa vyjednávanie, ale bez výsledku. Bolo odložené na pozdejší čas.

Bethlen opäť vypravil poslov svojich k Ferdinandovi do Viedne, aby žiadali od neho inú dcéru, Cecíliu, preňho za manželku, ale s tým návodom, aby, keď Ferdinand túto žiadosť odopre, išli do Berlína vyhľadať mu inú vevestu. Tak sa i stalo, a nevestou jeho stala sa Katarína, sestra Vilhelma, kurfürsta brandenburgského.

Ferdinand, ako by sa nič nemilého nebolo stalo, svolal snem na 8. septembra do Šoprona. Hoci úmysel Ferdinandov bol zabezpečiť synovi svojmu, Ferdinandovi III., nástupníctvo, o tom nebolo ani slova v povolávacom liste. Keď sa snem sišiel a začali čítať predlohu, stavy žiadaly, aby predo všetkým iným miesto palatína Stanislava Turzu († 1. mája 1625) volený bol palatín. Ferdinand privolil a odporúčal župana zvolenského, Mikuláša Eszterházyho.*) Dňa 25. oktobra 150. hlasmi proti

---

*) Eszterházyho predstavujú nám obyčajne ako Madara. No máme slovenské listy, ktoré písala Magdalena Esterhaz, vdova po Láclavovi Kubínskom, roku 1610. (Sborník Muz. slov. spoločnosti III, 1, 92; V, 1, 96.) Láclav Kubínsky bol Sacrae Caes. Reg. Cam. Hung. consitiarius.

60. bol i vyvolený. Hlasovali zaňho i protestanti. Keď potom prednesené boly sťažnosti, vyslanci zo Satmárskej stolice šomrali naňho ako na nepriateľa Bethlenovho a protestantov. Potom čítaná bola predloha o nástupníctve osemnásťročného Ferdinanda III. Vyslanci z horno-uhorských stolíc nechceli, aby sa rokovalo o volení a korunovaní jeho, lebo neboli k tomu od stolíc splnomocnení, Eszterházy však im odvetil: „Či chcete alebo nechcete, stane sa, čo chcem ja.“ Skutočne 26. novembra bol za kráľa vyvolený a 8. decembra korunovaný. Za to Eszterházy dostal názov grófa a hrad Forchtenstein (Fraknó) v Šopronskej stolici.

Bethlen 6. januára 1626 sťažoval si síce Eszterházymu na to, že úmysel voliť Ferdinanda III. za kráľa bol utajený, 8. januára však blahoželal Ferdinandovi III. a vyslovil mu svoju oddanosť. Dňa 8. marca Bethlen bol sobášený v Košiciach s Katarínou, sestrou kniežaťa braniborského. V ten deň poctili ho i starší i mladší kráľ skrze svojho vyslanca a poslali mu bohaté dary.

Po tichu nastala búrka. Bethlen z obavy, že Ferdinand, keby potlačil protestantizmus v Nemecku, potláčať ho bude i v Uhorsku, uzavrel smluvu s jeho protivníkmi v Nemecku. Sľúbil im vojenskú pomoc a oni mu sľúbili peňažnú podporu. (Slov. Letopis III, 137.) Aby sa zosilnil doma, poslal Keresztesiho do Carihradu k sultánovi, aby mu oznámil svoje oženenie a úmysel bojovať proti Ferdinandovi. Sultán blahoželal mu k jehoože-

neniu, poctil ho darmi a sľúbil mu vojenskú pomoc. Keresztesi dal sa tam do styku i s poslancami Francúzska, Anglicka a Benátok, ktorí mu podobne sľúbili podporu.

Bethlen započal s tým, že 21. augusta poslal na Ferdinanda list, v ktorom sa sťažuje naňho, že dosiaľ nesplnil, čo mu bol posľuboval, a za palatína odporúčal človeka takého, ktorý ho tupil. Keďže Ferdinand nedal mu odpovedi, koncom augusta pohol sa zo Zahorska do Zatisia, kde 13. septembra táboril, a odtiaľ 25. septembra dorazil do Fiľakova. Murteza, paša budínsky, miesto toho, aby sa s ním spojil, dal sa obliehať Novohrad. To uviedlo Bethlena do takého nebezpečného položenia, že 26. septembra ponúkol Eszterházymu návrh na smierenie sa s Ferdinandom. Medzitým Murteza 29. septembra s 18.000 Turkami a Tatármi dorazil Bethlenovi na pomoc proti Wallensteinovi a Eszterházymu. No títo neosmelili sa dať sa do bitky. Eszterházy cúvnul do Szécsénu, Wallenstein do Prešporka. Bethlen obsadil banské mestá, ale ďalej vedľa Hrona netiahol, lebo Turci pre nastavšiu zimu nechceli bojovať.

Nastalo opäť mlátenie predošlej slamy. Ferdinand robil výčitky Bethlenovi, a Bethlen vyložil mu príčiny, ktoré ho pohly k vojne. Oba sa dohodli, aby sa plnomocníci oboch sišli vo Viedni vyjednávať o mier. Shodli sa na týchto bodoch: Bethlen nebude viac bojovať proti svojmu kráľovi; cudzozemci, ktorí mu pomáhali, dostanú svobodný

odchod, domáci však úplné odpustenie viny a trestu*); mikulovská smluva zostáva v platnosti; Bethlen podrží Zahorsko a Zatisie, ale tamejšie úradné osoby pod prísahou zaviažu sa zachovať vernosť kráľovi (Ferdinandovi); kráľ bude platiť Bethlenovi 30.000 toliarov ročne na udržanie pohraničných hradov. O iných sťažnostiach jeho rokovať bude schôdzka v Tokaji. Bethlen podpísal smluvu 28. decembra.

V akom smutnom položení bol slovenský ľud toho času, svedkom je slovenský list z 2. februára 1628 od úradu mestečka Hliníka (v Tekovskej stolici), poslaný na úrad v Baň. Bystrici. Keďže je i z iného ohľadu významný, podávam ho doslovne: „V tieto nepokoje velmi sme splundrovaní yak od Nemca, tak y od Turka, že y pivovár nezostal pri pokoji, než yak riad, tak i kotly všecko sú zebraly. Prosíme techdy Vaše slovutné oppatrnosti, yakožto sveho milého pana Prítele a súseda uprimného, žeby to dobrodeny a tú lásku oproti nam ste prokázaly a tie zvrchu menované nedostatky, totižto dva kotly žebyste nam doprialy a nam daly urobiti, geden na osem okovj a druhý chmelovj, čo se pražý, totiž na poltretiej okovy. Czo se pak dotyčže platu, mi sme tí lide, že čžo-

---

*) Medzi nimi bol i Illésházy, župan trenčiansky, liptovský a oravský, ktorý tých cudzincov (Mansfelda a Jána Ernsta, vojvodu z Waimaru) 2. oktobra cez Karpaty bol priviedol. Vydával listiny slovenské. (Slovenský Letopis V, 158, 162, 166, 329. Slovesnosť I, 242: II, 329 III, 507.)

kolvek bude za tie dva kotly, mi chceme dosti učžiniti a vam, gestli budete potrebovati, yak sme porozumely, mlinske kamene, že vam chceme do vašeho mesta to kamenie ustanoviti, kolko bude za tie kotly dosahovati, zaplatiti, a pakližebyste kamene nepotrebovali, mi chceme penízmy zaplatiti." (Slov. Letopis III, 234.)

Ako Bethlen, tak i Ferdinand, oba snazili sa získať si sultána. Ferdinand predsavzal si obnoviť roku 1625 započaté, ale pretrhnuté vyjednávanie s Muratom IV. Vyjednávanie konalo sa v Szőnyi (na brehu Dunaja v Komárňanskej stolici). Dostavil sa ta opäť Ferdinandovcom nemilý hosť, Bethlenov plnomocník, ale nebol pripustený, lebo malo sa rokovať (12. septembra 1627) len vo všeobecnosti o zachovaní mieru medzi východným a západným cisárstvom. To Bethlena pozbavilo nádeje na pomoc od Turka. No jednako pokračoval vo svojej predošlej dvojdvorovej politike.

Keď Bethlen na jaseň roku 1628 vypravil poslanca svojho do Carihradu s poplatkom, boli tam i poslanci Ferdinandovi, ktorí nahovorili mnoho zlého naňho a radili sultánovi, aby ho sosadil s trónu kniežatského. To sa im nepodarilo. Bethlen, trápený vodnatieľkou, pomýšľal na smrť a na to, aby urobil poriadok v nástupníctve. Za panovníčku (regentku) ustanovil svoju manželku, k jej boku vymenoval svojho brata Štefana za gubernátora, čo i snem veľko-varadínsky potvrdil. Navrátiac sa do Bielohradu, 15. novembra 1629 v 49. roku svojho života umrel.

Bol horlivým kalvínom a Maďarom, a ako taký preukázal veľkú národnú službu potisským Maďarom.

Sultán už 2. decembra napomenul Ferdinanda, aby sa nemiešal do vecí Zahorska, a v polovici decembra rozkázal pašovi budínskemu a vojvodom Valachie a Moldavie, aby sa prichystali na vojnu, ak bude treba. Následkom toho Ferdinand rozpustil svoje vojsko, ktoré už mal pohromade.

Medzitým v Zahorsku nastaly trenice medzi kňahyňou a gubernátorom a medzi katolíckou a protestantskou stranou. Tamtá držala s kňahyňou a bola za spojenie Zahorska s Uhorskom. Na jej čele bol Štefan Csáky. Shromažďoval už i vojsko, ale 9. januára 1630 bol porazený a gubernátor svolal snem na 15. januára do Kološhradu. Snem temer celú vládu preniesol na gubernátora. Po pohrabe Bethlena 25. januára bol zas snem. Hoci kňahyňa ubezpečila stavy, že neprestúpila na katolíctvo, prijala „večeru Pána“ dľa obradu kalvínskeho a preto ponechaná bola na kniežatskom tróne, jednako vypravení boli poslanci do Carihradu, aby sultán potvrdil poriadky, ktoré sú uvedené do Zahorska. S takými poriadkami však kňahyňa nebola spokojná a dala sa opäť sviesť Csákymu, ktorý jej radil, aby v Uhorsku zaopatrené bolo vojsko proti gubernátorovi. Gubernátor, dozvediac sa o tom, svolal snem do Mediášu na 10. júla. Snem bol búrlivý, a Katarína udržala sa len tak, keď prijala ešte užšie podmienky. Csáky bol vyhnaný zo Zahorska. Utiekol opäť do Uhorska.

Ako stály veci v Uhorsku?

V máji Ferdinand bol na sneme v Prešporku. Odhlasovali mu 3 zlaté dane. Požiadali ho, aby majetky, ktoré nebohý Bethlen buď daroval, alebo dal do zálohu, navrátené boly predošlým majiteľom. Okrem toho žiadali, aby v smysle smluvy z roku 1608 uvedená bola svoboda náboženstva do života. No splnenie týchto žiadostí prekazené bolo ustavičnými zápletkami v Zahorsku a Zatisí.

Na čele krajinských vecí boli dvaja mužovia: palatín Eszterházy a ostrihomský arcibiskup, od roku 1629 kardinál Peter Pázmán*). Čo tamten chcel pokonať ostrým mečom, to tento snažil sa dosiahnuť dobrým slovom, a to i doma i v Zahorsku. Eszterházy chcel zbraňou vtisnúť knieža do Zahorska, Pázmán bol za svobodné volenie kniežaťa. Eszterházy chcel podrobiť Zahorsko Ferdinandovi a spojiť ho s Uhorskom, Páznám bol proti tomu, lebo by to urazilo a podráždilo sultána. Keď 26. novembra 1630 snem vyvolil Žigmunda Rákócziho za knieža, Eszterházy bol za Štefana Bethlena a chcel zahnať Rákócziho, Pázmán za Rákócziho, ktorého i sultán uznal za knieža. Dňa 15. apríla 1631 obe strany sa smierily. Štefan Bethlen odstúpil a namiesto Žigmunda Rákócziho stal sa jeho syn Juraj kniežaťom.

Juraj Rákóczi I. za knieža Zahorska a Zatisia uznaný bol nielen od sultána, ale i od Fer-

*) Narodený z kalvínskych rodičov (roku 1570), ako 13-ročný stal sa katolíkom, ako 17-ročný jezuitom.

dinanda, ktorého k tomu nútily vojny proti Gustávovi Adolfovi, kráľovi švédskemu. I švédsky kráľ nielen uznal Rákócziho za kniežа, ale ako kalvína snažil sa ho získať proti Ferdinandovi. Rákóczi s jednej strany dal Gustávovi Adolfovi výhľad na spojenie sa s ním, s druhej strany však ukazoval peknú tvár Ferdinandovi, aby od neho niečo docielil.

Ferdinand svolal snem na 2. februára 1633 do Prešova. Predošlé uzavretia snemov vo Viedni, Mikulove, Prešporku a Košiciach boly obnovené, Kataríne, vdove po Gabrielovi Bethlenovi, potvrdené boly majetky v Uhorsku, vynímajúc hrad a panstvo Munkáč, ktoré za 200.000 zlatých obdržal ako dedičné Rákóczi.

Ferdinand svolal snem i na 19. februára 1634 do Prešporka, no bol odložený, hlavne pre trenice, ktoré povstaly medzi Eszterházym a Pázmánom pre Rákócziho.

Sultán Murat IV. v apríli 1634 dal sa na pochod do Poľska proti kráľovi Vladislavovi V. a rozkázal i Rákóczimu, aby podobne urobil. Rákóczi prišiel do rozpakov a len tak naoko dal sa sbierať vojsko. Eszterházy mal ho v podozrení, že sa pripravuje k útoku na Uhorsko, a bez vedomia kráľa Ferdinanda vyzval stolice sbierať vojsko proti nemu, aby ho srútil s kniežatského trónu. Pázmán však upozornil Ferdinanda na nebezpečenstvo, do akého by také porušenie mieru, so sultánom uzavretého, uvrhlo krajinu. Následkom toho sbieranie vojska

v Uhorsku vystalo a Ferdinand svolal snem na 18. decembra do Šoprona. Snem bol z počiatku búrlivý, plný sťažností národností a vzájomných žalôb luteránov na katolíkov a katolíkov na luteránov. Konečne shoda sa stala tak, aby sťažnosti podané boly písomne kráľovi, nie však náboženské žaloby strán. Odhlasovali daň na dva roky 5 zlatých a dve mece obilia. Okrem toho (proti Eszterházymu) uzavreli, že (dľa Pázmána) zemäni len na rozkaz kráľa povinní sú chopiť sa zbrane. Zachovanie tohto posledného uzavretia ukázalo sa súčasne.

Štefan Bethlen oľutovaľ, že sa zriekol kniežatského trónu a, spoliehajúc sa na Eszterházyho i na nespokojencov uhorských, chystal sa srútiť Rákócziho s trónu a posadiť sa naň. No koncom roku 1632 umrel. Jeho syn Peter vypravil svojich poslancov k sultánovi s prosbou o vojenskú pomoc. Pomoc mu bola sľúbená, ale darmo prosil i Eszterházyho a Pázmána o ňu. No jednako dal sa do vojny s Rákóczim, ale bez výsledku, ba 4. decembra prinútený bol uzavrieť s ním smluvu, dľa ktorej Rákóczi navrátil mu medzitým odňaté majetky, dovolil mu sbierať dane v Marmaroši a sľúbil úplnú amnestiu jeho prívržencom. Tým spôsobom zmocnel Rákóczi.

Medzitým staly sa veľké zmeny. Ferdinand III. stal sa 9. decembra 1636 „kráľom rímskym“. Jeho otec dňa 15. februára 1637 umrel; jeho nasledoval 19. marca Peter Pázmán. Arcibiskupom ostrihomským stal sa biskup jágerský, Imrich Losy.

Ferdinand III. svolal snem na 21. septembra 1637 do Prešporka, sišiel sa však o dva mesiace pozdejšie. Snem bol búrlivý. Rečnilo sa o patronátskom práve nad kostolmi. Magnátska tabula tvrdila, že zemský pán má právo nad poddanými: teda i nad kostolmi. Zemianska tabula to odopierala a držala sa toho: „aby žaden pán svých poddaných v náboženstvy neturboval, než aby te tre náboženstvy, gakožto Papežska, Lutheranska a Calvinska po všeckem orsagu Uherskem slobodné byli." To písali 7. decembra 1637 vyslanci Timoteus Stimmel a Martin Benický do Zvolena. (Slov. Letopis II, 255.)

Dňa 1. marca 1638 poslal Ferdinand kráľovské predlohy o veciach, o ktorých snem má rokovať, s napomenutím stavov, aby, odložiac všetky svady, svorne pracovaly na tom, čo je pre blaho krajiny. Stavy protestantské, ktoré tvorily väčšinu, osvedčily sa, že nebudú rokovať o kráľovských predlohách, kým ich sťažnostiam nebude zadosť učinené. Čo obsahoval ich prípis, ktorý 7. decembra 1637 Gašpar Illésházy, Štefan Ostrožič a Ludvik Nyáry*) vo Viedni doručili Ferdinandovi poznať z odpovedi, ktorú im dal Ferdinand. On zaujal stanovisko strany katolíckej, nevšímajúc si sťažností a žalôb protestantských. Keď jeho ostré slová nepokorily protestantov, dňa 2. februára 1638

*) Nielen Illésházy, ale i Ostrožič a Nyáry užívali v listoch svojich reč českú. (Letopis Matice Slovenskej 1867. Slov. Letopis III, 169—172; V, 83, 251.)

poslal na snem osvedčenie (rescript), v ktorom sľubuje, že splní, čo smluvy a zákony protestantom zaručily, menovite aby sa luteránom kostol v Trnave navrátil, aby si do Levíc povolať smeli kazateľa, a tamejším kalvínom aby sa cintorín nazpäť dal. Do miest a dedín, kde luteráni zdajú sa byť v náboženskej svobode ukrivdení, vyslaní budú poverenící (komisári), aby vec vyšetrili a rozsúdili. Dňa 14. februára bola korunovaná manželka Ferdinanda. Po tejto slávnosti tabula magnátov, chcejúc oslabiť tabulu zemänov, uzavrela, aby skúmané boly majetky zemänov, či dľa práva svojimi majetkami vládnu. To zemänov pobúrilo, a zmätok stal sa tým väčší, keď Eszterházy 16. marca poďakoval sa z palatinátu. Ferdinand, aby utíšil stavy, privolil, aby roku 1608 slúbená svoboda náboženstva do zákonníka vnesená bola a Esterházy podržal palatinát. Toho svedectvom je i toto: Ľupčania (vo Zvolenskej stolici) podali *slovenským* listom svoju sťažnosť palatínovi Eszterházymu na Baňsko-Bystričanov, že urážajú ich privilegia. Eszterházy, meškajúc v kúpeľoch turčiansko-štubnianskych, 13. júna 1640 poslal ich písmo na magistrát baňsko-bystrický s *latinským* napomenutím, aby ich neznepokojovali. (Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti, roč. X, I, 75.)

Dňa 26. marca 1638 bolo 75 článkov zákona poslané na kráľa k potvrdeniu, a potom stavy prijaly kráľovské predlohy a odhlasovaly daň.*)

*) Ferdinand 30. januára 1638 poslal český list z Prešporka, 22. marca 1639 z Viedne v záležitosti Redeiho

Medzitým, čo sa strany medzi sebou vadily a pohraničné hrady zanedbaly, Turci prekročovali hranice, pustošili, zajatých do otroctva vláčili a srážky s našimi zapríčiňovali. Šťastie bolo pre krajinu, že krvožíźnivý sultán Murat IV., ktorý sa pre tie srážky chcel pomstiť, 19. februára 1640 umrel, a jeho brat a nástupca, Ibrahim, oznamujúc svoje nastúpenie na trón Ferdinandovi, sľúbil mu zachovať mier. Ferdinand zatým vypravil svojho posla k sultánovi, ktorý mu blahoželal k povýšeniu na trón, doručil mu obvyklé dary a požiadal ho o obnovenie mieru. Sultán 20. decembra 1640 prijal posla a v apríli 1641 privolil, aby skrze plnomocníkov s oboch strán vyjednávalo sa o obnovenie mieru. Následkom toho v marci 1642 obnovený bol mier na 20 rokov. No lakomý veľvezír Kara Mustaffa nebol spokojný s niektorými podmienkami smluvy, a tak nebolo určite docielené dorozumenie.

Ferdinandovi nastaly okrem toho nové obavy v Zahorsku. Juraj Rákóczi I. dňa 4. marca 1642 vydržiaval snem, ktorý jeho syna Juraja Rákócziho II. vyhlásil za dedičného nástupcu v kniežatstve. Dňa 8. júla sultán potvrdil jeho vyvolenie a poslal mu i odznaky kniežatské. Medzitým Ferdinand na 1. mája povolal štátnu radu do Laxenburgu a svolal snem na 29. mája do Prešporka, potom však, keď luteránska väčšina doliehala na

(Redey de Kis-Rede) na ujca svojho, knieža sliezske. (Slov. Letopis I, 242 a 243.)

splnenie sťažností a na dovolenie svobody náboženskej, 27. septembra ho rozpustil. Darmo i sám palatín Eszterházy 14. januára 1643 písal Ferdinandovi, aby vyplnil vôľu ľudu a tým prekazil vliv Rákócziho naň, Ferdinand nepopustil. Dňa 25. apríla Rákóczi vstúpil do spolku s kráľom francúzskym a s kráľovnou švédskou proti Ferdinandovi, a spoliehajúc sa na nespokojencov v Uhorsku a na pomoc tureckú, 2. februára 1644 dal sa na pochod k Tokaju. Dňa 10. februára rozposlal manifest (otvorený list) na obyvateľov Uhorska, aby sa s ním spojili vydobyť svobodu. Obyvatelia stolíc Zemplínskej, Boršodskej, Ungskej, Beregskej, Ugočskej, Abaujskej buď prijali ho s plesaním, alebo poddali sa mu zo strachu pred maďarskými hajdúchmi, ktorých bol so sebou priviedol zo Sabolča. Potom 4. marca tiahol ku Košiciam, dňa 8. marca vtiahol ta a 11. marca zahnal Forgácha. Následkom toho Košice a iné horno-uhorské mestá podrobily sa mu. Dňa 23. apríla vydal i Ferdinand manifest, napomínajúc stavy, zemänov a mestá k vernosti, sľubujúc odpustenie viny a trestu; tým, ktorí k nemu nepristúpia, zahrozil, že to zaplatia hlavou a majetkom. Okrem toho vyslal generálov Gecza a Puchaima na pomoc palatínovi Eszterházymu, ktorý táboril v Ponikách, neďaleko Baňskej Bystrice. Dňa 15. mája z Poník vydal Eszterházy svedectvo mestu Zvolenu, že pristúpilo k Ferdinandovi. Úspechy cisárskeho vojska priviedly Rákócziho do takého položenia, že sa dal do písomného styku

s Eszterházym, poslal Gabriela Bakoša do Sliezska k Torstensonovi, vodcovi Švédov, a písal i svojmu poslancovi v Carihrade, aby vyprosil u sultána pomoc. Docielil len trojdňové prímerie s cisárskymi generálmi.

Veľký obrat sa stal, keď Švédi ohrožovali Čechy a Moravu, tak že Ferdinand prinútený bol povolať Gecza z Uhorska proti Švédom. Puchaimovi však prikázal zostať v Uhorsku na Považí. Dňa 1. augusta Rákóczi vydržiaval shromaždenie v Košiciach s vyslancami stolíc, ktoré boly na jeho strane. Uzavreli dať sa do vyjednávania s Ferdinandom. Ferdinand privolil a za miesto, kde by sa plnomocníci oboch strán sišli, ustanovil Trnavu. Keďže Ferdinand žiadal, aby Rákóczi ešte pred schôdzkou odtiahol z Uhorska, Rákóczi na to neprivolil. Následkom toho plnomocníci jeho až koncom oktobra prišli do Trnavy a žiadali, aby predo všetkým iným zaručená bola luteránom náboženská svoboda, navrátené im boly odňaté kostoly a vyhnaní boli jezuiti. Okrem toho žiadali, aby 14 stolíc a 6 kráľovskych miest podržal Rákóczi. Ferdinandovi plnomocníci to všetko odopreli. Dňa 16. februára 1645 sišli sa vyslanci 14. stolíc a 6. miest v Bardijove a 12. marca daný bol nový návod plnomocníkom trnavským. Odtiaľ odišiel Rákóczi do Munkáča, kde sa sišiel s poslancom francúzskym a švédskym, i dostal zprávu, že Švédi 6. marca pri Jankoviciach na Morave temer zničili armádu Ferdinandovu. Následkom toho schôdzka

plnomocníkov v Trnave bola rozpustená a Rákóczi 22. apríla uzavrel spolok s francúzskym a švédskym poslancom. Akiste ustálený bol i plán válčenia proti Ferdinandovi na oboch stranách rieky Moravy, medzi Holičom a Hodonínom.

Torstenson táboril v Brne; s jednou časťou vojska chystal sa na pochod k Viedni, Bakoša a Duglasa poslal do Hodonína, aby, prekročiac rieku Moravu, pri Holiči čakali na Rákócziho a, spojac sa s ním, tiahli k Prešporku. Rákóczi 4. júna pohol sa z Košíc a spiechal do Trnavy, aby, prekročiac Bielu Horu, dostavil sa do Holiča. Ferdinand v úzkosti svojej povolal Puchaima s Považia na ochranu Viedne a vypravil posla k Rákóczimu, aby s ním vyjednával o mieri. Máme o tom i dva slovenské listy, jeden z Hronseku 22. augusta, druhý z Dobronivej 23. augusta poslané do Kremnice. (Slov. Letopis III, 235.) Rákóczi, keďže sultán prikázal mu, aby uzavrel mier s Ferdinandom, prijal návrh, a to tým viac, že spojenci jeho ledva 20.000 zlatých dali mu ako podporu. Dohovorili sa na podmienkach nasledujúcich: Ferdinand udelí Rákóczimu a jeho mužským potomkom Tokaj, Tarcal a Regéc ako dedičný majetok. V tom prípade, že by Štefan Bethlen a jeho syn umreli bez dedičov, prejdú Ečed, Horná a Veľká Baňa v jeho majetok a jeho mužských potomkov. Tých 7 stolíc, ktorými vládol Gabriel Bethlen (Abauj, Zemplín, Boršod, Bereg, Ugoča, Szabolč a Satmár), zostanú doživotne v moci Rákócziho; po

jeho smrti 5 stolíc s tejto strany Tisy pripadne korune kráľovskej, ostatné stolice na tamtej strane Tisy podržia jeho synovia doživotne; mesto a pevnosť Satmár-Németi náležia k Zahorsku, dokiaľ potomci Rákócziho budú sedieť na tamejšom kniežatskom stolci. Naproti tomu Rákóczi odrieka sa spolku s Francúzom a Švédom a bezodkladne opustí kráľovské územie. Smluvu túto potvrdil Ferdinand 8. augusta a Rákóczi 20. septembra odvolal svoje vojsko s kráľovského územia.

Otázka náboženská pri tomto vyjednávaní vystala síce, ale Ferdinand 10. decembra v Linci podpísal listinu, v ktorej sľúbil svobodu náboženskú v Uhorsku. O tom, ako i o iných sťažnostiach rokovať má najbližší snem.

Následkom uzavretého mieru s Rákóczim Švédi opustili Moravu a odtiahli do Čiech.

No francúzsky poslanec vzbudzoval v Rákóczim nedôveru v „kráľovské slovo" Ferdinanda, natoľko, že Rákóczi 22. februára vo Fogaraši obnovil spolok s francúzskym a švédskym dvorom a zaviazal sa, že keď kráľ francúzsky a kráľovna švédska pristanú na obnovenie spolku, vyplatia mu zaostalú peňažitú podporu a vymôžu u sultána privolenie k tomu, po 3. mesiacoch dá sa opäť do vojny proti Ferdinandovi. No podmienky tejto smluvy zostaly len na papieri a Rákóczi strčil meč do pošvy, a to tým viac, že Ferdinand prikročil k plneniu toho, čo bol sľúbil Rákóczimu, a svolal snem na 1. mája 1646 do Prešporka.

Hoci stavy už na 1. mája sa schádzaly, Ferdinand nemohol sa ta dostaviť, lebo jeho manželka Mariana ležala na úmor († 13. mája), po jej smrti nastal smútok a po tomto nasledovalo korunovanie jeho syna za kráľa českého. Snem bol odložený na 24. augusta, ale zahájený bol až 11. septembra. Čítané boly predlohy kráľovské, v ktorých podotknuté boly i podmienky smluvy s Rákóczim v Linci uzavretej. Do snemu dostavili sa i poslanci Rákócziho. Po prečítaní predlôh kráľovských stavy žiadaly, aby predo všetkým iným rokovalo sa o zaplnení miesta palatína po smrti Eszterházyho († 12. septembra 1645) uprázdneného. Navrhnutí boli: Ján Draškovič a Adam Forgách, katolíci; Štefan Bethlen a Ludvik Nyáry, luteráni. Draškovič dostal 120, Adam Forgách 55 hlasov: teda palatínom stal sa gróf Draškovič, bán Horvatska, ktorý na Prešporskom zámku složil prísahu do rúk Ferdinandových. Poslanci Rákócziho žiadali, aby na denný poriadok prišiel mier medzi Rákóczim a Ferdinandom v Linci uzavretý. Stavy luteránske však žiadaly, aby sa vybavily sťažnosti.*) Nastaly búrlivé reči, sťažnosti a škriepky medzi katolíkmi a luteránmi o potláčaní katolíkov so strany luteránov a o potláčaní luteránov so strany katolíkov. Dňa 22. decembra Ferdinand chcel učiniť koniec svadám a vo svojom prípise vyslovil, aby

*) Srov. slovenský list vyslancov Jána Zemberiho a Štefana Albertiho, 20. septembra 1646 do Zvolena poslaný. (Slovenshý Letopis II, 257.)

20 kostolov navrátené bolo luteránom. S takým rozhodnutím luteráni neboli spokojní a prosili Ferdinanda o štedrejšie prisúdenie.*) Ferdinand 10. februára 1647 prisúdil im 90 kostolov, ktoré dľa mena vnesené majú byť do zákona.

Keď ako-tak boly utíšené mysle, prišla na denný poriadok linecká smluva, medzi Ferdinandom a Rákóczim uzavretá, a prijatá bola vo všetkých svojich bodoch. Na opevnenie pohraničných hradov odhlasovali 10 zlatých od každého dvora.

Ferdinandove snahy uviesť pokoj do krajiny tak si získaly stavy, že 13. júna vyhlásily jeho syna, 13-ročného Ferdinanda IV., za „mladšieho kráľa" a 16. júna ho korunovali.**)

Medzitým mračilo sa nad Rákóczim z Carihradu. Rákóczi vypravil Szalaházyho k sultánovi s 10.000-dukátovým poplatkom, ale sultán nebol s tým spokojný a žiadal 15.000 dukátov, ako Gabriel Bethlen z počiatku bol platieval, okrem toho 20.000 toliarov od tých stolíc, ktoré Rákóczi obdržal od Ferdinanda dľa lineckej smluvy. Hoci sultán Ibrahim 15. augusta 1648 bol zavraždený, i jeho syn Mahomed IV. požadoval toľký poplatok od kniežaťa Juraja Rákócziho II., ktorý po smrti otca († 11. oktobra 1648) zasadol na zahorský kniežatský trón.

V Uhorsku povereníci, vyslaní, aby tých 90

*) Srov. slovenský list vyslanca Jána Zemberiho z 29. decembra 1646. (Slov. Letopis II, 256.)

**) Umrel ako „mladší kráľ" vo Viedni 9. júla 1654.

kostolov, od Ferdinanda luteránom sľúbených, vypátrali a im prisúdili, nielen pramálo docielili, ale väčší rozbroj zapríčinili. Tak stály veci, keď Ferdinand svolal snem na 25. januára 1649 do Prešporka. Ferdinand dostavil sa ta až 13. marca. Toto opozdenie zapríčinilo nespokojnosť a dalo príležitosť k tomu, že stavy chystaly sa k boju. Sotva namiesto lanskéko roku umrevšieho Draškoviča vyvolený bol Pavel Pálfy za palatína, nastaly svady a škriepky medzi katolíckou a luteránskou stranou. Ferdinand, aby ako-tak utíšil luteránov, v máji k predošlým 90. kostolom pridal tri, ale vylúčil záležitosť náboženskú zo snemu a dotyčné sťažnosti odkázal na rozsudok na to ustanovených poverenikov. Dňa 15. mája poslaly stavy na kráľa iné sťažnosti písomne. Dňa 2. júna potvrdil Ferdinand uzavretia snemu. Kráľ vzal na seba povinnosť udržať v dobrom stave pohraničné hrady a umiestiť v nich vojsko; stolice a mestá maly sa starať o zaopatrenie vojska potravou.

Dňa 2. novembra 1649 kapitula ostrihomská vyhlásila slovenský testament grófa Andreja Pálfyho, podpísaný v Prahe 18. marca 1648, a Ferdinand potvrdil ho vo Viedni 29. júna 1650. Je to listina hlavne pre Skalicu veľmi významná. (Slovenský Letopis II, 268.) Keďže mier so sultánom uzavretý mal vypršať, Ferdinand vypravil svojho posla so 100.000 toliarmi do Carihradu a 1. júla 1650 obnovil mier so sultánom na 22 roky.

Ferdinand až po predčasnej smrti svojho syna

Ferdinanda IV. († 9. júla 1654) svolal snem na 24. januára 1655 do Prešporka, aby druhého syna svojho ustanovil za následníka trónu. Dostavil sa ta však až 1. marca. Keďže palatín Pavel Pálfy minulého roku bol umrel, mal byť volený nový palatín, ale kancellár Juraj Szelepcsényi*) radil, aby voľba palatína v búrlivých časoch vystala. Magnáti jeho radu (vlastne Ferdinandovu vôľu) neprijali. Následkom toho Ferdinand privolil voliť palatína a 15. marca označil kandidátov na palatínstvo: Franka Wesselényiho a Štefana Csákyho, katolíkov; Žigmunda Tököliho a Franka Redeiho, luteránov. Za palatína vyvolený bol Wesselényi**), ktorý bol ako u katolíkov, tak u luteránov obľúbený.

---

*) Bol Slovák, menom Pohronec, ale ako vlastník tekovskej dediny Selepčany (Szelepcsén) písal sa Szelepcsényi (Századok roku 1876, III, 253). Maďarčenie mien začalo sa pod kráľom Ludvikom II. († 1526), ktorý prijal Verbőcziho Tripartitum, v ktorom Verbőczi privlastnil len Maďarom svobodu sťahovania sa a právo zemianske.

**) Tak ho píšu maďarskí dejepisci a vyslovujú jeho meno Veššelényi. Mal som sestrenca Veselého, ktorý sa tiež písal Vesselý. (Srov. mená Hattala, Hollý, Pillárik, Mallý atď.) V slovenskom liste z 19. apríla 1635 podpísal sa Wesselenij de Hadad: teda nie ani Wešely ani Weššelényi. (Srov. Sborník Muz slov. spoločnosti, roč. XII., sv. 2., str. 152; III., 1, 96.) Slovenský etymolog z prídavného mena *veselý, veselený, rozveselený* tvorí podstatné meno *veselín* (ako z podivný podivín a p.). Veselína, Veselena, nášho Slováka, vidíme účinkovať ako posla v Poľsku, ako hlavného kapitána Horného Uhorska, ako vlastníka hradu Muráňa atď. (Slovesnosť IV, 348.)

On dal luteránom radu, aby svoje žaloby neopätovali pred snemom, ale na písme podali Ferdinandovi, a Ferdinand, prijmúc ich písmo, sľúbil im, že ich sťažnosti posúdi, uváži a napraví.

Medzitým, čo zasedal snem, Wesselényi obdržal anonymný (menom nepodpísaný) list od kohosi (Szelepcsényiho), ktorý mu radí, aby nekládol váhu na právo voliť kráľa, lebo väčšia časť krajiny je v moci Turkov a nemôže udržať vlastného kráľa a vysvobodiť celé Uhorsko z jarma tureckého; že sme prinútení prijať rakúskeho princa za kráľa a pripojiť sa k dedičným zemiam dvora rakúskeho; prijmime dobrovoľne následníka trónu za svojho kráľa, ale s podržaním svobody a práva našej vlasti. Palatín oznámil obsah listu snemu. Hoci mnohí s tým nesúhlasili, jednako hotoví boli princa Leopolda prijať a vyhlásiť za kráľa uhorského, s podmienkou, že pred korunovaním vystaví korunovačný diplom, ako to boli učinili otec a starý otec jeho. Dňa 27. júna 1655 teda stalo sa jeho korunovanie a Ferdinand III. dňa 3. júla potvrdil 113 článkov tohože snemu.

Ferdinand III. na sklonku svojho života zapletený bol do vecí v Poľsku, odkiaľ Karol Gustáv, kráľ švédsky, zahnal Jána Kazimíra, kráľa poľského, do Sliezska. Ján Kazimír 15. mája 1656 požiadal Rákócziho o pomoc. Rákóczi miesto toho, aby mu bol dal pomoc, uderil do Poľska, aby sa zmocnil trónu, osobujúc si naň právo. Ferdinanda mrzelo mať Rákócziho za súseda v Karpatoch:

teda poslal svojho kancellára Juraja Szelepcsényiho k Rákóczimu, aby ho primal buď opustiť Poľsko, alebo urobiť smluvu s Jánom Kazimírom. Keď to Rákóczi odoprel, Ferdinand 30. marca uzavrel sväzok s Jánom Kazimírom, ale zatým 2. apríla 1657 umrel.

Leopold I. po smrti svojho otca zaujal trón, ale, keďže nebol plnoletý, za istý čas zastupoval ho jeho strýc Leopold Vilhelm, biskup passavský a olomúcky. Dňa 27. mája poslal generála Hatzfelda s 10.000 mužmi na pomoc Jánovi Kazimírovi proti Rákóczimu, ktorý s pomocou Tatárov bol sa zmocnil Varšavy. Keď však Hatzfeld blížil sa k Varšave, 2. júla porazený Rákóczi odtiahol za rieku Vislu, ba, zanechajúc Keménya s ostatkom svojej armády, dal sa preoblečený na útek do Zahorska. Svolal snem na 2. septembra do Samošujváru, ale od hanby a strachu pred stavmi neosmelil sa dostaviť sa ta osobne. Snem bol búrlivý. Konečne však odhodlaly sa stavy k akýmkoľvek prostriedkom, aby udržali vlasť, a vyslali Franka Sebesiho do Carihradu. Sebesi priniesol odtiaľ rozkaz: Rákócziho sosadiť a posadiť iného na kniežatský trón. Následkom toho stavy 24. oktobra sosadily Rákócziho, a 3. novembra vyvolily Franka Redeiho za knieža. Jedna časť stavov však oľutovala sosadenie Rákócziho a odoprela poslušnosť Redeimu. Keď Redei so svojou stranou v januári 1658 vydržiaval snem v Mediáši, Rákóczi so Sikulmi a hajdúchmi na-

padol ho tam zbranne a prinútil ho zrieknuť sa trónu, a smieril sa i so sultánom i s kráľom Leopoldom.

V Uhorsku bola obava pred Rákóczim, že vtrhne do severo-východného Slovenska, kde mal potajomných priateľov: teda Leopold naložil Wesselényimu, aby nemeckými vojakmi opatril pohraničné hrady proti Rákóczimu, ale tak, aby nedali podnet k zápletkám s Turkami. No obava pred Rákóczim zmizla, lebo Rákóczi zapletený bol do treníc s Bárcsaym a s tureckým veľvezírom natoľko, že hľadal priateľstvo a pomoc u Leopolda.

Leopold 21. júla 1659 zahájil snem na Prešporskom zámku osobne. Dostavili sa ta i vyslanci Rákócziho. Sľúbená mu bola pomoc proti Bárcsaymu a Turkom, nie však proti smrti, ktorej roku 1660 podľahol vo Veľkom Varadíne.

Ustavičné prevraty, zmeny a srážky, do ktorých sa v Zahorsku činne miešal nielen sultán Mahomed, ale i kráľ Leopold, nemohly zostať bez nebezpečných následkov ani doma, ani v zahraničí.

Leopold síce 21. júla 1659 osobne otvoril v Prešporku snem, ale rokovalo sa len o sohnaní dane a o povolaní mužstva do zbrane; vyrovnanie otázok náboženských odložilo sa na budúci snem. Sťažnosti a žaloby luteránov so dňa na deň sa množily a prípravy k nastávajúcemu snemu sa ostrily. Dňa 1. mája 1662 sišiel sa snem v Prešporku. Mali síce i teraz väčšinu, ale medzi magnátmi mali len Štefana Tököliho, Ludvika Nyá-

ryho a Juraja Berényiho. Dňa 23. marca dostavil sa Leopold a na druhý deň oznámené boly kráľovské predlohy, ktoré z obavy pred Turkom týkaly sa svolania mužstva a opatrenia pohraničných hradov. Luteránska strana osvedčila sa, že predovšetkým iným rokovať chce o svobode náboženstva, katolícka strana však bola protivnej mienky. Nastaly dlhé reči s oboch strán, a keď luteránska strana ani svojimi rečami na sneme, ani svojimi písomnými, na kráľa poslanými žiadosťami nedocielila, čo bola žiadala, luteráni 2. septembra podali na písme palatínovi príčiny, pre ktoré nechcú brať účasti na sneme, a odišli z Prešporka. Katolícka strana zostala však pohromade ešte 17 dní a sostavila 55 článkov zákona. Prvý článok odkladá liečenie sťažností na budúci snem.

Uzavretia snemu rozposlané boly na stolice. Stavy 13. severo-východných stolíc Slovenska sišly sa v Zemplíne, vyhlásily tie uzavretia za neplatné a poslaly nazpäť. Palatín pokarhal ich za to, lebo podobný čin len škodí uhorskej veci, a napomenul ich, aby pokojným chovaním dokázaly svoju vernosť.

Obava pred vojnou so sultánom nebola bez základu. Turci počínali si v Zahorsku ako páni. Dňa 2. novembra 1661 umrel sultán, a jeho nástupcom stal sa jeho syn Ahmed. Ahmed, aby vyplnil poslednú vôľu otcovu, vyhlásil Zahorsko a čo k nemu patrí za dedičnú zem sultánovu. Nasledujúceho roku (1662) Kutčuk Mohamed podmanil i uhorské stolice Sabolč, Satmár a Krásno, vy-

nímajúc opevnené mestá zahorské Kološ, vnútorný Solnok a Doboku. Darmo vynaložil Leopold všetko možné, aby uzavrel s Ahmedom mier. Dňa 16. júla turecký divan zavrhol snahu Leopoldovu a uzavrel podujať vojnu proti Uhorsku na jar roku 1663. Leopold trnul od strachu, lebo nebol na vojnu dostatočne pripravený. Na pravej strane Dunaja mal ledva 6000 mužov pri hranici štýrskej, na ľavej strane Dunaja vojsko z Čiech, Moravy a Rakúska, ktoré začiatkom júna 1661 z Hodonína cez Holič a Bielu Horu tiahlo k Trnave. Darmo čakal rýchlu pomoc z Nemecka, lebo o tom mal ešte len rozhodovať snem do Rezna svolaný. Darmo čakal na mužstvo so severo-východného Slovenska, náboženskou roztržitosťou znepokojeného. Dňa 8. júla 1663 dorazil Ahmed so 150.000 mužmi k srbskému Belehradu. V Temešváre začalo sa vyjednávanie ohľadom obnovenia mieru, ale odložené bolo do Osieku, kým ta príde veľvezír. Veľvezír predložil také podmienky, aké nebolo možno prijať. Okrem toho prišla zpráva, že chán tatársky je na ceste so 100.000 mužmi a okrem toho pošle 15.000 kozákov. Turecká armáda tiahla cez Moháč k Budínu. Dňa 23. júla odbývaná tam vojenská porada uzavrela dobývať Nové Zámky. Opäť obnovené bolo vyjednávanie s plnomocníkmi Leopoldovými, ktorým bola daná odpoveď prijať podmienky mieru so Solimanom I. uzavretého, alebo podmienky mieru nad ústím Žitvy sostaveného. Plnomocníci Leopoldovi žiadali dva týždne, aby si

zaopatrili z Viedne odpoveď. Termín bol im povolený, ale s dodatkom, že pochod k Novým Zámkom jednako bude sa konať.

Medzitým malo sa mužstvo sbierať na vojnu. Palatín Wesselényi vzal na seba tú úlohu v severo-východnom Slovensku. Vojenská rada 14. júla v Komárne označila miesta, kde sa má mužstvo shromaždiť, a to z Oravy, Turca, Trenčína a Nitry v Holiči (Fejéregyház, Alba ecclesia?); z Liptova, Zvolena, Tekova, Hontu a Novohradu pod Adamom Forgáchom, veliteľom novozámskym, medzi Levicami a Krupinou; zo Železna, Šopronu, Saly, Rábu a Vesprima medzi Rábom a Pápou; z Prešporka a Komárna na ostrove Csallóköze. Nadveliteľ Montecucoli s cisárskym vojskom mal stán v Starých Hradoch.

Turci 30. júla pohli sa z Budína k Novým Zámkom a, prijdúc do Ostrihoma, spravili most, po ktorom 5. augusta prešlo 8000 mužov do Párkáňu. Veliteľ novozámsky, Adam Forgách, dostanúc akúsi falošnú zvesť, že mnoho Turkov pri priechode v Dunaji zahynulo, 7. augusta s 1200 prešporskými a trenčianskymi husármi a s čiastkou posádky novozámskej tiahol proti nim k Párkáňu. Medzitým však počet Turkov bol o 20.000 tisíc rozmnožený, a tak Forgách, porazený, s čiastkou svojich mužov dal sa na útek do Nových Zámkov, Mikuláš Pálfy však so svojimi mužmi padol do zajatia. Ukrutný veľvezír Koprili dal z nich 700 pozabíjať, 300 však hnať do Budína.

Ináč poviedlo sa Mikulášovi Zrinskému proti Turkom 16. júla. S horvatskými Juhoslovanmi a uhorskými Slovencami zahnal ich od Kaniže a od Zrinhradu a spiechal do kráľovského tábora.

Turci pohli sa od Párkáňu k Novým Zámkom a 15. augusta Koprili vyzval Forgácha, aby sa poddal, ale Forgách to odoprel, lebo, hojnými potravinami zaopatrený, mohol vzdorovať. Turci, odstrániac vodu z priekop, 22. septembra urobili útok na hrad, ale boli i 23. a 24-ho odrazení. No posádka vypovedala poslušnosť a 25-ho poddala sa s podmienkou svobodného odchodu. O tom máme i slovenskú pieseň v Slovenskom Letopise IV, 130—133.

Medzitým Montecucoli táboril pri Starých Hradoch, čakajúc na svolaných insurgentov (ozbrojených zemänov), ktorí mali sa dostaviť na 24. augusta do Sempca; prekročiac Dunaj pri Cseklészi, položil sa táborom, majúc úmysel ochrániť Považie. No opozdil sa. Turci, Tatári a Valasi opanovali Novohrad, Levice, Palánku, Bujak, Sečany, Komjatice, Nitru a Hlohovec (Frašták). Odtiaľ cez Bielu Horu vrhli sa na Holič a Skalicu. Dňa 3. septembra z nich 15.000 prekročilo Moravu; všetko pustošili, pálili, vraždili a 14.000 úbohého ľudu od Brna a Olomúca do otroctva odvliekli. (Slov. Letopis II, 235.) Trenčania, Turčania, Liptáci a Oravčania zostali doma na ochranu svojej domoviny, lebo Tatári a Turci od 24. augusta v Krupine páchali vraždy. (Slov. Letopis I, 317;

III, 26, 138.) Vyslanci severo-východných stolíc Slovenska sišli sa v Košiciach aby sa poradili o prostriedkoch na svoju obranu proti Turkom, Tatárom a Valachom. Montecucoli utiahol sa do Prešporka a za Dunaj na ochranu hraníc rakúskych, len Mikuláš Zrinský odvážil sa so 4000 mužmi dať sa na pochod a, spojac sa s Puchaimom, veliteľom v Komárne, nielen odrážal Turkov na pravej strane Dunaja, ale mal i úmysel tiahnuť i na Považie na pomoc Slovákom. Koncom oktobra veľvezír Koprili, opatriac dobyté hrady posádkami, odišiel zimovať do srbského Belehradu; Tatári rozložení boli v Segedíne, Zombore a Pečuchove.

Na oboch stranách konaly sa prípravy k ďalšiemu válčeniu. Veľvezír Koprili, aby si získal Apafyho, sľuboval mu nielen uznanie a potvrdenie jeho v kniežatstve zahorskom so strany sultána, ale dal mu do výhľadu i pripojenie Horno-Uhorska k jeho kniežatstvu. Apafy sadol mu na lep, tak že vydal manifest na horno-uhorských obyvateľov, aby sa pripojili k nemu a tak vysvobodili vlasť od Nemcov. Na to mu palatín Wesselényi tiež „otvoreným listom“ odvetil: aby radšej seba a svoje zeme vysvobodil z pohanského jarma, nie aby iných vábil doňho. Následkom toho manifest Apafyho zostal na Hornom Uhorsku nepovšimnutý, áno Apafy začal sa kloniť k Leopoldovi, ktorého veci stály už lepšie.

Leopold vydal 27. novembra manifest na svoje národy v Čechách, na Morave a v Rakúsku, aby

sa chopily zbrane proti Turkom; 30. novembra dal do verejnosti list palatína Wesselényiho na Apafyho, aby sa obyvatelia Horno-Uhorska nedali zaslepiť sľubmi Turkov. Vyzval, ako cisár, kurfürstov a stavy v Nemecku, aby prispeli pomocou proti Turkom, ktorí páchajú neslýchané ukrutnosti na kresťanoch. Vyzval proti nim i Francúzov, Angličanov, Švédov a Dánov, aby prispeli pomocou proti nepriateľom kresťanstva. A hlas jeho nežostal bez úspechu, hlavne v Uhorsku.

Palatín Wesselényi na začiatku roku 1664 svolal stolice do Levoče na ľavej strane Dunaja, Nádasdy, hlavný krajinský sudca, však do Šoprona na pravej strane Dunaja. Ustanovené bolo miesto, kde sa insurgenti zemianski shromaždiť majú v určitý deň pod zástavy. Na tom mnoho záležalo, aby Turci boli zadržaní, keď sa opäť dajú na pochod zo srbského Belehradu. Úloha táto pripadla Mikulášovi Zrinskému a kniežaťu Juliusovi Hohenlohemu, veliteľovi jednej čiastky cisárskeho vojska. Oba mali 25.000 mužov, a 22. januára uderili na Berend (vo Veszprímskej stolici), kde bolo 500 Turkov a Tatárov, ktorí sa poddali. To isté stalo sa 25. januára s Babolčou, 26-ho s Barčou. Odtiaľ 27-ho tiahli vedľa Sihoťského hradu k Pečuchovu. Hohenlohe dal sa ho obliehať, Zrinský však tiahol k Osieku, kde rozbúral most na Drave a 9. februára sa navrátil k Pečuchovu. Obliehanie zastavili, ale 500 dedín, Turkami podmanených, rozbúrali a s koristou vrátili sa do Medzimuria.

Potom tiahli ku Kaniži, kde vraj turecká posádka trpela na nedostatok, a 23. apríla dali sa ju obliehať bez výsledku, lebo veľvezír Koprili, keď nazpäť vydobyl Berend a Barču, prišiel na pomoc posádke kanižskej.

Medzitým Turci opravili most pri Osieku; Koprili 14. mája po ňom vliekol sa so svojou armádou do Osieka a odtiaľ 26-ho dorazil k Zrinhradu. Zrinský kládol váhu na zachovanie jeho, ale nadveliteľ Montecucoli bol inej mienky. Pritiahol ta s cisárskou armádou, vyvolal slovanské mužstvo z hradu a uviedol ta Nemcov. Dňa 29. júna zbabelí Nemci opustili Zrinhrad a vydali ho Turkom. To tak rozmrzelo Zrinského, že sa utiahol do súkromného života a pomstil sa na Montecucolim tým, že zatvoril pred ním svoje stodoly a zásobnice. Pre to upadol u Leopolda do nemilosti a vyhol smutnému osudu tak, keď na poľovačke 18. novembra, diviakom roztrhaný, umrel.

Vojna medzi Montecucolim a veľvezírom trvala na pravej strane Dunaja medzi šťastím a nešťastím, vrtkavá, a zakončená bola porážkou Turkov, tak že veľvezír z tábora pri Körmende (v Železnej stolici) osvedčil, že je hotový vyjednávať o mier. Dňa 10. augusta v Železnohrade obnovený bol mier na 20 rokov.

Kým trvalo válčenie na pravej strane Dunaja, generál Souches na ľavej strane Dunaja opanoval v apríli Nitru, v júni Levice a Sv. Kríž. Dňa 19. júla pri Sv. Benedikte nad Hronom po-

razil pašu novo-zámskeho, tiahol k Párkáňu a zničil tam most na Dunaji. Ďalší jeho postup prekazený bol výšspomenutým mierom, 10. augusta medzi Montecucolim a veľvezírom Koprilim uzavretým, lebo podmienky mieru boly: I cisár i sultán stiahnu svoje vojsko zo Zahorska a tamejšie národy po smrti Apafyho použijú svojho dávneho práva voliť si kniežatá; Veľký Varadín, Novohrad a Nové Zámky náležia sultánovi, Satmár, Sabolč a hajdúske mestá cisárovi (Leopoldovi); Székelyhid bude so zemou srovnaný, Zrinhrad nesmie byť obnovený; cisár na ochranu Považia smie založiť jeden hrad medzi Sempcom a Gutou; cisár pošle sultánovi dary v hodnote 200.000 zlatých; predošlé uzavretia, nad ústím Žitvy sostavené, platnosti netratia.

Akonáhle tieto neočakávané podmienky dostaly sa do verejnosti, zapríčinily podiv a zazlenie všade, odkiaľ bola poslaná pomoc Leopoldovi proti Turkom, hlavne však v Uhorsku, ktoré pri uzavieraní mieru ani Wesselényim, ani Nádasdym, ani uhorskou štátnou radou nebolo zastúpené. Bol to dohovor Nemcov a Turkov na ujmu a škodu Horného Uhorska a Horvatska. Lobkovic, všemohúci minister Leopoldov, povolal vznešenejších do Viedne, aby im oznámil vec a získal ich pre schválenie a prijatie, ale povolaní nemali na to chuti. Početní prišli do Viedne, ale dlhou jeho rečou neboli presvedčení a, vysloviac sa, že schváliť alebo neschváliť tie podmienky mieru nie sú splnomocnení,

opustili Viedeň. Okrem toho Turci nielen nesplnili podmienok mieru, ale konali proti nim, ba už roku 1665 podrobili si 200 dedín okolo Novohradu a Nových Zámkov. Nespokojnosť sa vzmáhala, tak že Leopold cez leto povolal opäť uhorských štátnych radcov a magnátov do Prešporka na poradu. S ním dostavil sa ta i Lobkovic. Stavy prednášaly sťažnosti nielen proti tureckým, ale i proti nemeckým vojakom a žiadaly Leopolda, aby ich odvolal a obranu vlasti sveril na domorodých. Leopold slúbil, že pošle do Levíc, Nitry, Tokaja, Satmáru, Kallóva a Onodu uhorských vojakov. Dňa 24. septembra palatín Wesselényi v prítomnosti arcibiskupa kaločského Szelepcsényiho, generála Souchesa a mnohých magnátov položil základ nového hradu pri Váhu naproti Hlohovcu (Fraštáku), ktorému bolo dané meno Leopoldov.

Dňa 12. novembra však 13 severo-východných stolíc v Košiciach protestovalo proti podmienkam tamtoho mieru a žalovalo na Turkov, že urážajú uzavretý mier. Sťažovaly si však i na cisárske vojsko, že nechráni, ba sužuje ľud. Lobkovic bol hluchý pre všetky sťažnosti. Následkom toho Wesselényi a primas Lippay odbývali poradu, čo robiť. Keď Lippay, ktorý bol snášanlivý k luteránom, 5. januára 1666 umrel, arcibiskupom ostrihomským stal sa Szelepcsényi, luteránom nepriaznivý. Následkom toho boj proti Leopoldovi viedol Wesselényi a chýrečný burič Štefan Vitnyedy. K Wesselényimu pripojil sa Peter Zrinský a Franc

Rákóczi. Mali potajomné schôdzky v Sendrove (v Boršodskej stolici), Muráni, Slovenskej Ľupči*), Šarišskom Potoku a Trenčianskych Tepliciach, kde Franc Rákóczi zasnúbený bol s dcérou Petra Zrinského, aby Juhoslovansko spojilo sa s naším Slovenskom proti Leopoldovi. Tam sa dali do vyjednávania s francúzskym poslancom Cremovillom. Dňa 5. apríla tamže Wesselényi a Zrinský prisahali si vzájomnosť, že Wesselényi neopustí Juhoslovanov a Zrinský horno-uhorské Slovensko až do smrti. Toho dňa Wesselényi napísal články smluvy, ktorá sa má uzavrieť s Ludvikom, kráľom francúzskym, a splnomocnil Zrinského, aby listinu v mene jeho a všetkých spojencov doručil kráľovi Ludvikovi XIV. V listine vypočituje príčiny povstania proti Leopoldovi a ospravedlňuje ho článkom „zlatej bully", ktorý dáva právo ľudu povstať proti kráľovi, ktorý odníma práva a svobody krajine. Že Horné Uhorsko postaví na bojište 14.000 jazdcov a 14.000 peších, očakáva od Ludvika nateraz 100.000 toliarov na platenie vojska a dôstojníkov. Ubezpečuje ho, že k horno-uhorským povstalcom pripoja sa i Zahorčania, Valasi a Moldavčania, na juhu Dalmatínci a Slavonci. Ak budú boje proti Leopoldovi víťazné, Horné Uhorsko vďačne vyvolí syna alebo pokrevného Ludvika za kráľa uhorského.

---

*) K Muráňu a Slovenskej Ľupči Wesselényi prišiel tak; že si pojal Máriu Szécsi, vdovu po Štefanovi Bethlenovi, koncom roku 1632. (Letopis Matice Slovenskej 1874, II, 16.)

Wesselényi nepochyboval o tom, že Apafy súhlasil s ním, a požiadal ho, aby i sultána naklonil. Poslal mu i listinu, ktorú mal doručiť sultánovi, že ak vysvobodí Horné Uhorsko z moci Leopoldovej, je hotové sultánovi platiť ročite 6000 toliarov. Apafy skutočne v auguste vypravil Vladislava Ballóva do Carihradu.

Medzitým od Ludvika XIV. prišla odpoveď Wesselényimu, že mu terajšie jeho okolnosti nedovoľujú, aby si už teraz z Leopolda urobil nepriateľa. Z Carihradu však prišla zvesť, že sultána, ktorý len nedávno uzavrel mier s cisárom Leopoldom, viaže česť, aby bez dôležitej príčiny neporušil mier.

Dňa 20. oktobra Wesselényi, Nádasdy a Zrinský, ako najvyšší hodnostári, podpísali listinu, v ktorej oni i spoločníci zaväzujú sa účinkovať spoločne za blaho vlasti a vzájomne sa podporovať v každom nebezpečenstve. V decembri Wesselényi a Zrinský, aby zakryli úmysly sprisahania, išli do Viedne na slávny sobáš Leopolda s Margaretou zo Španielska. Na slávnosti bol i Ludvik XIV., kráľ francúzsky. Ludvik však choval sa k nim chladne a odoprel im všetko, čo od neho žiadali. Z toho Wesselényi netušil nič dobrého a utiahol sa do Baňskej Bystrice, kde, keď mu doháralo, 26. marca 1667 sa otrávil. Mŕtvola jeho 27-ho odvezená bola na Slovensko-ľupčiansky zámok, odtiaľ na Muráň, kde 21. apríla bola pohrobená. (Letopis Matice Slovenskej 1874, I, 16.)

Po jeho smrti správa krajiny prešla na Nádasdyho a Szelepcsényiho, kým nebude vyvolený palatín, a Nádasdy, ako námestník kráľovský, mal sa ním stať. Usiloval sa, aby, ako katolík, svojou snášanlivosťou získal si i luteránov. Naproti tomu Peter Zrinský umienil si pokračovať v odboji a kojil sa nádejou, že sa stane pánom na pravej strane, Franc Rákóczi však na ľavej strane Dunaja. S ním súhlasil i brat jeho manželky, Franc Frangepan, hraničný gróf adriatského Prímoria, a Erazmus Tattenbach, námestník Štýrska.

Dosiaľ na dvore Leopolda len to bolo známo, že sa v Uhorsku chystajú na odboj, neboly však známe mená sprisahancov. Keď Ludvik XIV. v máji 1667 zapletený bol do vojny s Leopoldom, vyzval Nádasdyho a Zrinského k odboju, už pod Wesselényim chystanému. Nádasdy s roztrpčením odvrhol také vyzvanie. Nie tak Zrinský, ktorý ďalej konal dľa plánu nebohého Wesselényiho. Leopold sa domnieval, že prekazí podporu, na ktorú sa asi povstalci spoliehajú, keď sa vyrovná s Apafym. Tým cieľom 14. apríla 1669 odbývaná bola schôdzka v Prešove. Sišli sa ta plnomocníci Leopoldovi a vyslanci 13. severo-východných stolíc a svobodných miest. Medzi plnomocníkmi Leopoldovými bol i Zrinský; Apafyho zastupovali Michal Teleki a Ján Nemeš. No Leopold zle si to poradil, lebo vyslanci 13. stolíc a miest neboli spokojní s Leopoldom, a tým menej Peter Zrinský. Dňa 29. mája zakončená bola schôdzka bez vý-

sledku. Vyslanci stolíc a miest so slzami prosili Apafyho, aby u veľvezíra porobil potrebné kroky, lebo vraj zo všetkého vidno, že bez povstania nedá sa nič docieliť. Ich rozčulenie a zúfanie bolo tým väčšie, že Ludvik XIV. na prosbu nespokojencov z 25. apríla napomenul ich, aby boli poslušní Leopoldovi.

Zrinský šípil, že je s ním zle, zašiel do Viedne a vinu nepokojov uvalil na Nádasdyho. No Nádasdy sa obranným spisom ospravedlnil natoľko, že si získal milosť u Leopolda. Zrinský však chopil sa prostriedkov opovážlivých. Spojil sa s protivníkmi Apafyho, aby ho srútil s kniežatského trónu a naň posadil Rákócziho s pomocou Turkov; ale veľvezír Koprili zavrhol jeho prosbu a sľuby. Apafy zostal kniežaťom Zahorska až do svojej smrti († 1690), a ďalší odboj sprisahancov proti Leopoldovi treba i dľa dejišťa, i dľa účelu, i dľa osôb rozdeliť medzi Rákóczim na ľavej strane Dunaja (na našom Slovensku) a Zrinským na pravej strane Dunaja (na Juhoslovansku).

A) Okolnosti, v ktorých sa nachádzal Peter Zrinský, boly prajné jeho predsavzatiam. Na jeho území a území jeho spojencov boli Slovania, a to pod Dravou Horvati, nad Dravou, ako i na území Frangepana a Tattenbacha Slovenci. Dľa náboženstva boli i Horvati i Slovenci katolíci, vynímajúc pravoslávnych úskokov, ktorí uskočili pred Turkami a, pohostinne prijatí, pokojne sa chovali. Súsední Turci boli rozhodní nepriatelia Leo-

poldovi a dali sa získať proti nemu, ako proti Nemcovi.

Zrinský už roku 1669 sbieral vojsko i z úskokov i z Morlakov (Mauro-Valachov, Čiernych Vlachov) na spôsob hajdúchov a Frangepan s 200 mužmi vtiahol do Záhrebu a vyzval stavy horvatské, aby sa poklonily Zrinskému ako bánovi. Biskup záhrebský Martin Borkovič a Mikuláš Erdődy bezodkladne dali sa na cestu do Viedne, aby poradili Leopoldovi, že by napravil sťažnosti Horvatov prv, než by vypuklo povstanie. Dňa 20. marca Lobkovic, Montecucoli a kancellár Hocher rozhodli síce, že so Zrinským, Frangepanom a Tattenbachom malo by sa nakladať ako s rebellantmi, avšak nech Borkovič nakloní Zrinského, aby osobne prišiel do Viedne a získal si milosť u Leopolda. Zrinský ovšem nešiel do klepca. Následkom toho poslaný bol generál Sponkau, aby s vojskom, ktoré bolo v Štýrskom Hradci, dal sa na pochod a obsadil Čáktorňu a Legrad nad ústím Mury a Dravy. Medzitým Borkovič oznámil Zrinskému rozličné sľuby od cisára a doručil mu čistý papier, aby ho podpísal, s tým doložením, že po zakončenom vzájomnom vyjednávaní na papier napísané budú punkty vzájomného dohovoru. Zrinský na to odvetil: „Čo, keby vo Viedni napísali odsúdenie mňa na smrť?“ Prijal čistý papier a napísal naň podmienky, pod akými chce uzavrieť mier s Leopoldom. Také podmienky ovšem vo Viedni neboly prijaté a poslaný mu bol opäť čistý

papier, aby naň napísal toto: „Zrinský prijíma cisárske posádky na svoje hrady, dostaví sa osobne do Viedne a udá mená sprisahancov."

Medzitým Tattenbach, ktorý mal obsadiť Fürstenfeld, Potol a Reged a vrhnúť sa na Štýrsky Hradec, pod zámienkou vážnej záležitosti povolaný bol k miestodržiteľovi Štýrska. Bol uväznený. Generál Sponkau tiahol so 6000 mužmi proti Zrinskému. Morlaci a úskoci dali sa na útek a Zrinshého armáda klesla pri Čáktorni na 2000 mužov. Utiahol sa do Čáktorne, a ta utiekol i Frangepan. Dňa 13. apríla v noci opustili Čáktorňu a dali sa na pochod k Viedni. Ta dorazili 16. apríla večer a ubytovali sa v kláštore augustiniánov. Na druhý deň Lobkovic prijal ich s veľkou počestnosťou a zdvorilosťou, ba poctil ich i hostinou. Lobkovic na hostine rozprával, že i na Horno-Uhorsku sú akési vzbury a prípravy k povstaniu, a Zrinský vypustil z úst, že Rákóczimu, svojmu príbuznému písal, aby sa nedal strhnúť k povstaniu a zachoval vernosť a poslušnosť kráľovi. Na to mu Lobkovic odvetil: „Za to, možno, dosiahnete milosť, podržíte svoje majetky a obdržíte i povýšenie." Potom ich Lobkovic odlúčil jedného od druhého, Zrinského ubytoval u dôstojníka stráže, Frangepana v dome mešťanostu. Započatý bol s nimi dlhý process, ktorý zakončený bol 30. apríla 1671 odsúdením Zrinského, Frangepana a Tattenbacha na ztratu pravice a hlavy. Zrinský vo Viedeňskom Novom Meste ztratil pravicu i hlavu, Frangepan

hlavu, Tattenbach v Štýrskom Hradci podobne hlavu.

Do tohoto roku padajú dva české listy, zo Skalice poslané na knieža Vácslava Lobkovica do Viedne. V jednom z listov Vácslav Večera, Ján Záborský, Martin Serafín a Jozef Baptista žalujú sa, že ich, ako katolíkov v Čechách a na Morave narodených, Skaličania v meste netrpia. (Časopis Muz. slov. spoločnosti 1912, číslo 2, str. 56—59.)

B) V iných okolnostiach nachádzal sa na našom Slovensku Franc Rákóczi, syn Juraja Rákócziho II. a Žofie Báthory, manžel Heleny Zrinskej, bývajúci v Munkáči s matkou svojou, s titulom „vyvolený knieža Zahorska". V Horno-Uhorsku boly národné trenice medzi Rusmi, Slovákmi a Nemcami; náboženské medzi katolíkmi, luteránmi a kalvínmi; politické medzi tými, ktorí boli za odpadnutie od Leopolda a za spojenie so zahorským kniežaťom a s Turkami, a medzi tými, ktorí boli za Leopolda, ak urobí zadosť ich sťažnostiam a ak zabezpečí svobodu náboženskú. K týmto náležal Nádasdy, k tamtým Rákóczi.

Keď sa vo Viedni dozvedeli, že Rákóczi je sprisahancom so Zrinským a robí prípravy k povstaniu, Leopold vydal manifest, v ktorom sľubuje, že vyplní žiadosti stavov, odpustí tým, ktorí odložia zbraň a sľúbia vernosť svojmu kráľovi, a pohrozil trestom tým, ktorí tak neurobia. Prestrašená matka Rákócziho obrátila sa s prosbou na Leopolda a vyprosila synovi milosť, a synovi po-

hrozila, že ho neprijme do Munkáča, pokým nepristúpi ku kráľovi. Rákóczi i tak urobil a obdržal milosť, s tou podmienkou, že sa 356.000 zlatými vykúpi a prijme cisárske vojsko do svojich zámkov. Následkom toho Leopold rozkázal generálom Sporkovi a Heisterovi, aby sa dali na pochod do Horno-Uhorska, Pavlovi Eszterházymu, hlavnému kapitánovi severo-východných stolíc, a Jurajovi Illésházymu, hlavnému županovi trenčianskemu, aby zaujali Lednicu a Trenčín. Nespokojenci dali sa na útek do Zahorska k Apafymu, aby sa primluvil za nich. Apafy síce tak urobil, ale Leopold nevyslyšal jeho prímluvu. Leopold ustanovil povereníkov, aby potlačili povstanie, kajúcim dali milosť, nekajúcich trestali. Vyslal vojsko, aby uderilo na hrady Ečed a Muráň. Dňa 14. júla Ečed sa poddal. Mária Szécsi, vdova po Wesselényim, vzdorovala síce, ale konečne, sľubmi a lichotením učankaná, sa poddala. Na hrade našli písma, ktoré značne odhalily tajomstvo sprisahania prívržencov Wesselényiho. Medzi tými, ktorí to všelijako ukrývali a tajili, bol i Nádasdy. Dňa 20. septembra 1669 bol privezený do Viedne, uväznený a potom pred súd postavený. Dňa 13. novembra sa osvedčil, že sa nebude brániť, ale ponechá sa na milosť cisára. Na druhý deň poslal svojho príbuzného Mikuláša Draškoviča a synov svojich k cisárovi prosiť o milosť a dozvedieť sa, pod akými podmienkami obdržal by milosť. Prosba jeho nebola vyslyšaná. Dňa 30. apríla 1671 i on bol sťatý vo Viedni.

Medzi tými, proti ktorým Leopold poslal svoje vojsko, bol i slovenský boháč a barón Štefan Tököli*), dôverný priateľ Wesselényiho a Nádasdyho, hlavný župan oravský, pán Oravy, Štiavnika, Likavy, Lietavy a Ružomberka. Ročné dôchodky z jeho panství činily 100.000 toliarov, a tak mohol náboženstvo evanjelické napomáhať.

Keď mu hrozilo nebezpečenstvo so strany Leopolda, poslal svojho syna Imricha na Likavu, sám však s dvoma dcérami zatvoril sa do Oravského zámku. Dňa 20. novembra 1670 dorazil ta s vojskom cisárskym Pavel Eszterházy a dal sa obliehať zámok; v čas obliehania umrel Štefan Tököli, dcéry jeho sa poddaly a syn jeho Imrich dal sa na útek do Zahorska.

Štefan Tököli bol vysokovzdelaný muž**), preto postaral sa i o vzdelanie svojho syna Imricha. Roku 1669 nachádzame Imricha 4. oktobra medzi luteránskou gymnaziálnou mládežou, ktorá na zakončenie školského roku v Prešove dávala trojaktový divadelný kus. Po prvom akte bol oddych

---

*) V jednej maďarskej listine z roku 1662 píše sa to meno Tököly. (Letopis Matice Slovenskej 1870, II, 57.) V českej listine z roku 1653 píše sa Theokeoly. (Slovenský Letopis I, 248–250.) V českej listine z roku 1670 píše sa Theököly. (Slov. Letopis IV, 246—249.) Že vraj jeho pradedo Šebastián bol Poliak, ktorý kupčil s koňmi a, zbohatnúc, kúpil si v Kežmarku dom Tekelház menovaný, a od tej doby písal sa Tököly. (Letopis Matice Slovenskej 1870, II, 40.)

**) Letopis Matice Slov. 1870, II, 46—59.

(intermezzo) nemecký, po druhom maďarský, po treťom slovenský. (Slovenský Letopis IV, 173.) Potom ako úskok z Uhorska zdržoval sa v kniežacom dvorci Apaťyho, kde mal styky s uhorskými úskokmi a s tureckými diplomatmi, Leopoldovi neprajnými.

Požiar povstania bol síce zahasený v Horno-Uhorsku, ale po ňom zostaly iskry pod popolom. Leopold 21. marca 1671 samovoľne vydal rozkaz sbierať dane, a to od zemänov a sedliakov 20 zl. od každého dvora, od mešťanov 17 denárov po každom toliari obyčajnej dane. Okrem toho rozkázal sbierať i predtým neslýchanú daň potravnú: od centa mäsa 50, od suda vína 90, od suda piva 30, od holby páleneho 2 denáre. Juraj Széchényi, biskup rábsky a arcibiskup kaločský, a Juraj Szelepcsényi, arcibiskup ostrihomský, upozornili Leopolda, že dľa ústavy povolaný je len snem vypísať dane. Leopold si toho nevšímal, a tak ani iskru nespokojnosti neudusil.

Keďže v 13-tich severo-východných stoliciach, kde sa chystalo povstanie, luteráni tvorili väčšinu, vyslaní od Leopolda kommandanti považovali každého protestanta za rebella a k nemu sa i ako k takému chovali. Tým spôsobom dali podnet k treniciam medzi katolíkmi a protestantmi.

Odnímanie majetku povstalcom malo v sebe dvojaké zlo: pozbavení majetku uskočili za hranice a búrili tam a odtiaľ proti Leopoldovi; doma pozostalí príbuzní postrádali pomoci a podpory

od tamtých, a tak s osudom svojím boli nespokojní.

Na snemoch boly ustavične spomínané sťažnosti a žaloby na vojsko cudzozemské a na potláčanie svobody náboženskej. A príčiny tých a iných sťažností a žalôb nielen neboly pod Leopoldom odstránené, ale ešte i rozmnožované. Darmo stavy doliehaly na Leopolda, aby dal voliť palatína, ktorý by uviedol poriadok a bezpečnosť osoby do krajiny, ale neboly vyslyšané. Samovoľne vymenoval arcibiskupa Szelepcsényiho a Nádasdyho za námestníkov palatína. Po uväznení tohoto Szelepcsényi bol bez moci. Keď roku 1670 Matej Ostrožič z Giletínca, pán Ilavy a Hrádku (v Liptove), na základe listu Hedvéghym grófovi Fr. Nádasdymu písaného žalovaný bol z velezrady a Nemec Heister obsadil Ilavu a tam Ostrožiča držal vo väzení, Szelepcsényi, ako Slovák*), vysvobodil ho ako Slováka**), ale len tak, keď jeho manželka, Katarína Sidonia Revay, zaručila sa za neho svojím majetkom (v Turci) a on dal revers, že kedykoľvek pohnaný bude do Viedne pred súd, dostaví sa ta. (Magyar Sion IV, 523.)

Hlavný podnet k nespokojnosti dal Leopold svojím patentom, vydaným 27. februára 1673,

---

*) Listy jeho brata Ondreja podal som v Slovenskom Letopise VI, 166.

**) V rodine Ostrožičov dopisovacia reč bola slovenská. (Letopis Matice Slovenskej 1867, II, 76; Slovenský Letopis V, 83, 251.) Tak to bolo i v rodine Okoličánich. (Slov. Letopis I, 250.)

v ktorom vyhlásil Uhorsko za provinciu monarchie, ustanovil miestodržiteľstvo so sídlom v Prešporku a za miestodržiteľa vymenoval Jána Gašpara Ambringera, ktorému podriadil všetky cirkevné a svetské vrchnosti. Na 22. marca magnáti a vyslanci stolíc povolaní boli do Prešporka inštallovať miestodržiteľa a prisahať vernosť cisárovi.

Ak boly dosiaľ také nešťastné trenice a násilia pre náboženstvo, teraz nastaly politické trenice a násilia, ba srážky a občianska domáca vojna medzi tými, ktorí boli buď za cisárske, alebo za kráľovské Uhorsko. Týmto dávali názov *kuruci*, tamtým názov *labanci.**)

O tom, aké smutné to boly časy pre úbohý ľud, svedčia nám slovenské listy z 10. decembra 1675, z 11. januára, 18. februára a 25. júna 1676 od nešťastných ľudí, ktorí skrze Turkov boli lapení, orabovaní, uväznení a trápení, kým sa hotovými peniazmi nevykúpili. (Slovenský Letopis III, 237—239; VI, 157.) Taktiež plačlivé listy luteránskych kazateľov, z krajiny zapudených, z 2. februára, 22. apríla a 3. júna 1676. (Slovenský Letopis II, 314—322.)

Okrem toho k ustavičným svadám a protestom Maďarov (?) a Slovákov proti Nemcom v Baňskej Bystrici, ktorí ich toho času vytvárali

*) Čo tie názvy znamenaly, dosiaľ je nie dostatočne objasnené. Z maďarčiny nedajú sa objasniť etymologicky, a boly už roku 1676 užívané na Slovensku, a to v dobe, keď Imrich Tököli ešte Maďarov nepriviedol ta válčiť.

z mestskej rady (Slov. Let. V, 231; II, 164), pripojilo sa i nešťastie, že roku 1677 panoval veľký mor v celej krajine i v Rakúsku (Wien und seine Landesfürsten, Viedeň 1834, str. 295) a prekazil i nápravu vecí, i válčenie.

Leopold urobil niektoré ústupky luteránom a svolal biskupov a magnátov na 22. januára 1678 do Viedne na poradu, ale biskupi mu radili, aby svolal riadny snem a navrátil krajine ústavu. Darmo mu to radili. Následkom toho v krajine trvaly neporiadky ďalej a občanov obťažovaly. (Slov. Letopis V, 240—243.) Áno, Leopold za hlavného veliteľa ustanovil generála Vrbnu.

Medzitým do Zahorska uskočení nespokojenci snažili si získať Apafyho, Jána Sobieskeho, kráľa poľského, Ludvika XIV., kráľa francúzskeho, a nového veľvezíra Kara Mustafu. Na čelo nespokojencov postavil sa Pavel Wesselényi. K nemu sa pripojil i mladý Imrich Tököli, ako majiteľ veľkých majetkov, ktoré zdedil po otcovi v západnom a po Redeim na východo-severnom Slovensku. Výprava roku 1677 proti generálovi Koppovi pretrhnutá bola pri Munkáči odchodom na zimovanie do Debrecína. Nasledujúceho roku 1678 Teleky, rozkmotriac sa s Wesselényim, postavil sa na čelo nespokojencov proti generálovi Vrbnovi; prekročiac hornú Tisu, tiahol k Tokaju a 4. júna vydal vyzvanie na obyvateľov Horno-Uhorska, aby sa chopili zbrane za svobodu a pripojili sa ku kniežatu zahorskému. No vyzvanie zostalo bez

výsledku, a Teleky so svojimi Maďarmi odišiel do Záhorska. Ostatná armáda shromaždila sa okolo Imricha Tököliho a vyvolila si ho za veliteľa. Bol síce len 21-ročný, ale vzdelaný, rezký junák, ktorý svoju schopnosť dokázal i na bojišti. Jeho ohnivé vyzvanie tak účinkovalo, že za krátky čas jeho vojsko počítalo 20.000 mužov, s ktorými ihneď tiahol proti spojeným cisárskym generálom Leslieovi, Dunevalovi a Vrbnovi. Opanoval Muráň, Likavu, Ružomberok, Oravu, Zvolen, Levice, 2. oktobra Štiavnicu, 10. oktobra Kremnicu, kde našiel hojnosť zlata a striebra a dal raziť peniaze. (Sborník Muz. slov. spoločnosti VII, sv. II, 138.) Peniaze maly nápis: „Tököli princeps, partium Hungariae dominus“ a „Ludovicus XIV. Galliae Rex, Defensor Hungariae“. Leopold, prestrašený skrze Szelepcsényiho, dal sa opýtať Tököliho, pod akými podmienkami odložil by zbraň. Tököli podal nasledujúce podmienky: všeobecná amnestia, navrátenie shabaných majetkov, voľba palatína, nazpäťuvedenie ústavy, udelenie náboženskej svobody luteránom, zahnanie jezuitov. Ak na to nepríde odpoveď za jeden mesiac, banské mestá oddané budú budínskemu pašovi. V novembri uzavreté bolo prímerie do konca februára nasledujúceho roku. Vyjednávania dialy sa v Šoprone.

Medzitým nastaly Tökölimu neprajné okolnosti. Dňa 5. februára 1679 Leopold uzavrel mier s Ludvikom XIV. a Ján Sobieski odvolal Poliakov, ktorí ako dobrovoľníci boli vstúpili do služby Tököliho.

Okrem toho čiastka nespokojencov pridala sa k Pavlovi Wesselényimu a odchodila do Zahorska. No Tököli ho porazil a s vojskom svojím chystal sa opäť uderiť na baňské mestá s pomocou Turkov. V oktobri prišiel Tököli do Štiavnice, vyhnal odtiaľ jezuitov, oraboval komorský dvor a komorských pánov, katolícke chrámy v nivoč obrátil a tiež Hodrušu podpálil. Veľkú službu preukázal mu dobrodruh Joža, kanonik jágerský, ktorý so svojimi kurucmi predošlého roku páchal zbojstvá až po hranice Moravy a Rakúska, kde bol od cisárskych lapený a uväznený, ale z väzenia uskočil a roku 1679 opäť postavil sa na čelo kurucov. No konečne pri Tali, kde bol kedysi farárom, bol od labancov chytený a so 60. kurucmi 22. oktobra soťatý.

V novembri nachádzame Tököliho pri Tojaji, kde porazil generála Lobereda, ktorý tam táboril na ochranu vínobrania, natoľko, že mu padli do zajatia i oberst Gersdorf a gróf Harrach.

Keďže schôdzka v Šoprone pod vlivom Nemcov neprijala podmienky Tököliho, odbývané boly stoličné porady, ako o tom svedčí slovenský list. (Slov. Letopis II, 325.) Tiež Adam Forgách, najvyšší sudca, a Pavel Eszterházy, hlavný kapitán zadunajský, svolali poradu na 28. marca 1680 do Trnavy, aby sa ustanovily prostriedky na polepšenie smutných pomerov na Slovensku. Povolaní boli ta i Tököľovci. Dohodli sa na tom, aby nazpäť uvedená bola ústava; luteráni však žiadali, aby

uskutočnená bola svoboda náboženstva a nazpät oddané im boly kostoly, fary a školy im odňaté. Leopold teda dal rozkaz generálovi Kaprarovi, hlavnému veliteľovi horno-uhorskému, aby vyjednával s povstalcami. Tým cieľom dňa 17. mája prišiel do Levoče. Uzavreté bolo prímerie do Turíc. Medzitým, čo Kaprara netečne meškal v Turci, Imrich Tököli 2(. augusta opanoval Kežmark, Levoču, Bardijov, a Sabinov. Okrem toho kuruci páchali zbojstvá sem i tam a Turci i Tatári ohrožovali pohraničie. I Ludvik XIV. započal nepriateľstvo proti Leopoldovi. Následkom toho Leopold prinútený bol urobiť ústupky Tökölimu. Prímerie predĺžené bolo až do konca júna nasledujúceho roku a Tököli rozkázal kurucom zimovať v Ugoči, Beregu a Satmáre.

Prvým krokom k náprave vecí malo byť, že Leopold 28. februára 1681 svolal snem na 28. apríla do Šoprona. Pozvaný bol i Tököli, ale neprijal pozvanie, hoci Pavel Eszterházy, jeho švagor, zaručiť sa chcel za jeho bezpečnosť tým, že svojho syna chcel zaviesť do tábora kurucov. Hoci Leopold v povolávacom liste napomenul stavy, aby sa dostavily do Šoprona s máločetnou čeľaďou, sám až 22. mája dostavil sa ta na čele troch plukov. V reči svojej vyzval stavy, aby poradily prostriedky, ako by mal byť uvedený pokoj a poriadok do krajiny a na jej zabezpečenie proti Turkom. Predovšetkým volený mal byť palatín. Leopold kandidoval Pavla Eszterházyho a Miku-

láša Erdődyho, luteránska strana Ulricha Koloniča a Ondreja Zaya. Vyvolený bol Eszterházy jednohlasne, lebo i luteráni hlasovali naňho, hoci od toho snemu nič priaznivého neočakávali, keďže boli v menšine, a to tým menej, že sťažnosti náboženské vylúčené boly zo snemu. Darmo Eszterházy vyzval Tököliho a jeho prívržencov, aby sa dostavili do snemu, Tököli 6. júla dal mu zápornú odpoveď, a to už zo svojho tábora u Pallyna (v Užhorodskej stolici).

Hoci náboženské veci vylúčené maly byť zo snemovných porád, jednako boly nastolené, a to búrlive s oboch strán, s protestantskej i katolíckej; áno, tamtí svoje sťažnosti 25. júna podali i písomne Leopoldovi, ba i jeho ministerstvu a 26. augusta i samému palatínovi, s poznámkou, že nebudú brať účasti na sneme, dokiaľ ich sťažnosti nebudú riešené. Smelosti im dodalo to, že tí, ktorí boli uskočili do Zahorska, už tiahnu s veľkou silou k Debrecínu a Turci od Temešváru a Veľkého Varadína s 8000 mužmi idú na pomoc Tökölimu, ktorý s toľkými kurucmi stál pohotove. Také smutné zprávy urobily Leopolda povoľnejším. V odpovedi 28. augusta na podané mu prípisy vyslovil zazlenie tým, ktorí opustili snemovňu prv, ako sa malo rokovať o zadosťučinení ich sťažnostiam. Následkom toho protestanti vstúpili opäť do snemovne a zúčastňovali sa na zasedaniach. Dňa 9. novembra Leopold potvrdil snemové uzavretia, ktoré i protestantov ako-tak uspokojily. Dňa 9. decembra bolo koruno-

vanie manželky Leopoldovej za kráľovnu uhorskú. Až po tejto slávnosti protestanti podali Leopoldovi prípis proti niektorým bodom snemových uzavretí, ale bez výsledku. Snem bol zatvorený a Leopold 31. decembra vrátil sa do Viedne.

A Tököli čo? Ešte keď snem zasedal, Leopold v novembri vyzval ho, aby sa s ním smieril. Tököli sa osvedčil, že sa poddá pod týmito podmienkami: Leopold navráti krajine ústavu, protestantom svobodu náboženskú, dá amnestiu a navráti majetky jeho prívržencom; dovolí mu vzať si za manželku vdovu po Rákóczim pozostalú, Helenu Zrinskú, a s ňou i majetky Rákócziho; privolí, aby sa písal „pán niektorých častí Uhorska“; zachová mier so sultánom a uzavre prímerie s ním (s Tökölim). Leopold však nemal sa k tomu, aby podmienky vyplnil, a tak Tököli roku 1682 hľadal ochranu a podporu u sultána a pomoc u Ludvika XIV., kráľa francúzskeho. Uzavrel smluvu s Ibrahimom, ako knieža Horno-Uhorska; sultán potvrdil smluvu, poveril Ibrahima, svojho miestodržiteľa v Budíne, podporovať Tököliho a podriadil mu všetkých pašov a begov, ba i Apafyho, knieža Zahorska, ako i vojvodov Valachie a Moldavie.

Dňa 18. mája Tököli z Budína sa vrátil do Kapošu (v Užhorodskej stolici), a hlavní jeho prívrženci shromaždili sa v Munkáči, vyzvali stolice k povstaniu, 24. júna vyhlásili prímerie s Leopoldom uzavreté za neplatné a rozkázali, aby sa mužstvo shromaždilo v tábore u Harangoda (v Zem-

plínskej stolici). Dňa 15. júna slávil Tököli svadbu s Helenou Zrinskou v Munkáči, a tak stal sa i pánom Munkáča a pokladov Rákóczovských, ktoré mu umožnily viesť vojnu. Dňa 24. júna vypovedal Leopoldovi prímerie a poslal Petra Madača, aby obsadil Rožňavu. Odtiaľ rozkázal stoliciam a mestám, aby vyslaly k nemu vyslancov, ktorí by mu sľúbili ich poddanosť. Darmo cisársky kommandant, ktorý mal chrániť Považie, napomínal 13 severo-východných stolíc k vernosti, Tököli za krátky čas stal sa pánom celého Slovenska až po Váh. Tökölimu záležalo na tom, aby sa zmocnil Košíc. Keďže necítil sa byť dosť mocným, povolal Ibrahima na pomoc. Ibrahim 11. augusta dorazil ku Košiciam. Mešťania boli prajní Tökölimu a otvorili brány, tak že už 12. augusta Tököli stal sa pánom mesta, ba i cisárska posádka sa poddala. Príklad Košíc nasledovaly i mestá Prešov, Levoča, Sadvár a Tokaj. Tököli a Ibrahim dali sa na pochod z Košíc k Fiľakovu. Sem na rozkaz Ibrahima voľky-nevoľky dostavili sa i Apafy a Teleky, Tökölimu neprajní, so Zahorčanmi. Mestečko bolo ľahko dobyté, ale Koháry bránil hrad zmužile. No prítomní zemäni a posádka dali sa vyjednávať s Tökölim a Ibrahimom, posádka sa poddala a Koháryho vydala na milosť i nemilosť obliehajúcim. Posádka vyšla z hradu a Tököli dal zajatého Koháryho odviesť do Regécu.

Dňa 18. septembra Ibrahim uverejnil sultánovu listinu z 10. augusta, v ktorej Tököli vy-

menovaný bol za kráľa Horno-Uhorska, ale Tököli toho názvu neprijal a písal sa i ďalej len „pánom a správcom Uhorska“. No jeho prívrženci menovali ho slovenským kráľom.*)

Dosavádni pisatelia tak predstavujú deje Tököliho, ako by Maďari boli bojovali zaňho proti Leopoldovi. O tom máme slovenský list z 22. septembra 1682 z Kokavy v Liptove písaný a do Ľubietovej poslaný, v ktorom čítame: „Ya Kis Kassai Andrass, pod hagtmanstvím Pana Rácza Adamovím, jeho Osvícenosti Pana Pana Knižete Tökely Imre pechoty Hayduk, vidávam Svedectví dobrovolne, že sem se so susedy Selčany spravil. Z tej príčiny prosím všeckých pánov Vítezov, aby gmenovaným Selčanom pokog dali.“ (Slov. Letopis II, 326.) Ani Ibrahim tých Maďarov, ktorých Apafy a Teleky priviedli, neupotrebil k dobývaniu Fiľakova, ale poslal ich nazpäť, odkiaľ boli prišli. Do tohoto roku padá i zajatie Martina Brzulu, mešťana ľubietovského. (Slov. Letopis II, 236.)

Úmysel Ibrahimov bol sosadiť Apafyho s knieżatského trónu zahorského a posadiť naň Tököliho, ale divan čiže porada v Carihrade neodobrila také spojenie zahorského kniežatstva so slovenským kniežatstvom. Apafy zostal naďalej na svojom tróne.

Ibrahim, zanechajúc časť svojho vojska Tökö-

---

*) Keď Tököli roku 1683 povolával Franca Barkócziho do tábora, Barkóczi na jeho list napísal: „Utekajúceho slovenského kráľa nenasledujem“, t. j. »Szaladó tót fejedelmet nem követem.« (Századok 1871, str. 665.)

limu, vrátil sa do Budína, a Tököli tiahol opanovať baňské mestá. Tam sa zmocnil do 100.000 hotových dukátov a zlata i striebra, z ktorých dal raziť peniaze so svojím menom. Keďže nastala zima, ponúkol palatínovi Eszterházymu prímerie a vypravil svojich poslov k Leopoldovi. Dňa 1. decembra jeho poslovia vrátili sa z Viedne k nemu do Levoče s podmienkami prijatého prímeria, ktoré má trvať dotiaľ, kým sa 4. týždňami pred započatím vojny nevypovie.

Medzitým Tököli 12. decembra povolal stavy na 13. januára 1683 do Košíc, dovoliac, aby na shromaždení zúčastnili sa i takí, ktorí ináč smýšľajú. Následkom toho i Leopold dal sa na shromaždení zastúpiť svojím poslancom. Po otvorení shromaždenia čítané boly predlohy „kniežaťa Horno-Uhorska“, Tököliho, a to: 1. zásluhy Tököliho o dobro vlasti; 2. Leopold vysiela Tököliho k sultánovi obnoviť mier; 3. Leopold pripojí k nemu i svojho poslanca; 4., 5. a 6. bod zneje o pohraničných hradoch a ich opatrení; 7. žiada navrátenie kostolov luteránom, ktoré im boly odňaté; 8. radí tým, ktorí sú inakšieho smýšľania, aby opustili toto shromaždenie, že by sa jednomyseľnosť nenarušila. Po ich odchode stavy 13. hornouhorských stolíc odhlasovaly 50.000 zlatých Tökölimu a ustanovily Štefana Szirmaya za poslanca k sultánovi.

I palatín Eszterházy dľa vôle Leopolda vydržiaval poradu s významnejšími pánmi a 16. ja-

nuára písal mu, že sú hotoví dať 5000 mužov na obranu vlasti, len aby tiež on prispel peniazmi, že by sa počet mužov rozmnožil a vojsko bolo poriadne platené, aby ľud netrápilo. Zazlil Leopoldovi, že pristal na titul kniežata, s poznámkou, že Tököli nebude s tým spokojný, ale vystre ruku na korunu kráľovskú; že peniazmi treba pritiahnuť jeho prívržencov, menovite Franca Barkócziho; že zavčasu treba sa chystať proti sultánovi, na ktorého sa opiera Tököli, a zmocniť sa Ostrihomu.

Sultán Mahomed IV. a veľvezír pritiahli do Adrianopolu s veľkou slávou a už 2. januára 1683 vytýčili svoju zástavu (koňský chvost) pred svojím palácom. Dňa 18. marca boli už hotoví dať sa na pochod do Uhorska a do Viedne. Dňa 31. marca s 250.000 mužmi a 100 delami tiahli k Filipopolu. Sem prišli poslanci Tököliho, a v srbskom Belehrade v polovici mája mali výsluch u sultána. Boli vľúdne prijatí, ale vojenskej pomoci nedostali, lebo Kara Mustafa mal tiahnuť po pravej, Tököli po ľavej strane Dunaja k Viedni. Hlavným veliteľom celej armády proti Turkom na oboch stranách stredného Dunaja bol Karol Lotharingský, švagor Leopoldov. Armáda Leopoldova záležala z vojska z jeho cisárskych a kráľovských zemí sobraného a od kresťanských kniežat jemu na pomoc poslaného. Na vojenské trovy obetoval pápež Innocent XI. pol milliona zlatých.

Aby sme mali jasnejší rozhľad, válčenie na pravej a ľavej strane Dunaja rozoberieme osobitne.

A) Na pravej strane Dunaja Karol Lotharingský jednu časť armády shromaždil 25. mája do tábora u Taty proti veľvezírovi Kara Mustafovi. Dňa 31. mája tiahol s jazdcami dobývať Ostrihom, ale, dostanúc zprávu, že veľvezír je už od 7. júna v Osieku, prestal dobývať Ostrihom a utiahol sa medzi rieky Rabu a Rabicu. Následkom toho veľvezír tiahol bez prekážky ďalej; opanoval Vesprím, Stolný Belehrad, Tatu a Ráb. Karol Lotharingský 1. júla dal sa na cestu k Viedni, Kara Mustafa, ku ktorému v Stolnom Belehrade pripojili sa Tatári, spiechal za ním. Leopold, ustanoviac grófa Starenberga za kommandanta vo Viedni, v noci 8. júla i s rodinou a čeľaďou dal sa na útek do Lincu. Dňa 12. júla Tatári pustošili okolie Viedne. Šťastie bolo pre mesto, že Kara Mustafa s celou silou nevrhol sa naň, lebo Karol Lotharingský medzitým 10.000 mužov poslal ta na posilu a odišiel za Moravu, aby odtiaľ povolal cisárske vojsko. Konečne Kara Mustafa odhodlal sa ku všeobecnému útoku na mesto. Dňa 11. septembra s veže sväto-štefanskej pustené rakéty oznamovaly nebezpečenstvo, s vrchov pukaly rakéty a dunely delá na znamenie, že prišla pomoc už temer zúfajúcemu mestu. Vojsko záležalo z 27.100 rakúskych, 11.400 saských, 11.300 bavorských, 8000 švábskych, 26.600 poľských mužov pod kráľom Jánom Sobieskim. Sobieskemu sverené bolo hlavné veliteľstvo a jemu patrí i hlavná sláva zachránenia Viedne 12. septembra 1683. (Wien und seine Landesfürsten, Viedeň 1831, II, 298—307.)

B) Na ľavej strane Dunaja arcivojvoda Karol Lotharingský ustanovil Schultzea s 2000 mužmi na ochranu horného a Eszterházyho s 5000 insurgentmi na ochranu dolného Váhu proti Tökölimu a Ibrahimovi. Tököli mal na svojej strane 13 severovýchodných stolíc, ale na západné stolice Slovenska (Liptov, Oravu, Zvolen, Novohrad, Hont a Tekov) nemohol sa spoliehať. Okrem toho Ludvik XIV. opustil ho, ako vazalla a sluhu pohana, nepriateľa kresťanstva. Opustil ho i Ján Sobieski, kráľ poľský, s ktorým Leopold 31. marca uzavrel smluvu, dľa ktorej Leopold zaviazal sa poskytnúť Sobieskemu pomoc, keby Krakov bol ohrožený, Sobieski však sľúbil Leopoldovi pomoc na ochranu Viedne. Tököli odkázaný bol len na svojich kurucov a Turkov Ibrahimových. Veľvezír Kara Mustafa síce vo svojom manifeste sľúbil, že turecké vojsko dá pokoj tým, ktorí sa pripoja k Tökölimu a postavia pod ochranu sultána, ale Turci jednako trápili ľud, ba tak robili i Tököľovci katolíkom. Keď veriaci ľud vo veľkonočnú nedeľu shromaždený bol v chráme oslianskom, Turci vrútili sa ta, potom odvliekli z dediny nielen dobytok, ale i ľudí, hlavne ženské, do Nových Zámkov. Medzi nimi bola Helena, vdova po Jánovi Agosovi, s troma dietkami, ktoré musely byť vykúpené 150 zlatými. Tököľovci vrútili sa do kostola v Moderdorfe, poškvrnili v ňom tri oltáre, odvliekli sochu P. Márie a tri zvony. Vrútili sa tiež do kostola v Linči, v ňom sochy svätých a kríž pred cintorínom roztrieskali.

Keď Kara Mustafa dorazil až k Starým Hradom, Eszterházy 30. júna písal Leopoldovi, že už temer celé Horno-Uhorsko, vynímajúc Prešporok, Trenčín a čiastku Nitry okolo Bielej Hory, prešlo na stranu Tököliho. Dňa 12. júla arcivojvoda Karol povolal cisárske vojsko z Moravy na pomoc Viedni.

Medzitým Tököli dostal od veľko-varadínskeho a jágerského pašu 12.000 Turkov na pomoc, a tak z Putnoka s 30.000 mužmi dal sa na pochod k Bielej Hore a obsadil Trnavu, Modru, Pezinok, Sv. Jura Prešporok. No Karol Lotharingský nenazdajky zjavil sa pri Prešporku a zahnal odtiaľ i z menovaných miest Tököliho, aby sa nemohol spojiť s Kara Mustafom. Po jeho odchode k Viedni Tököli zmocniť sa chcel opäť Trnavy. Jezuiti museli odísť odtiaľ a kapitula dala Tökölimu 6000 zlatých, aby mohla zostať v meste. Po jeho odchode 8-ho augusta jeho vojsko, ktoré táborilo za mestom, podpálilo jednu stodolu, a požiar dostal sa i do mesta. Vojsko zabránilo útek z mesta, tak že 4000 ľudí zahynulo v plameni. Až potom vojsko preborilo brány, hasilo a rabovalo. (Slovenské Pohľady 1913, XXXIII, str. 179—186.)

Tököli, dopočujúc, že cisárske vojsko odtiahlo z Moravy k Viedni, pohol sa cez Bielu Horu k Skalici a odtiaľ za Moravu k Strážnici a Uhorskému Hradišťu. Druhú časť vojska poslal z Beckova k Uhorskému Brodu. V tom, keď i tam i tu Turci a kuruci páchali zbojstvá a vraždy, odvliekali ľudí a dobytok, dorazil ta Ján Sobieski, kráľ poľský,

s veľkou silou a, zaženúc Tököliho nazpať do Skalice, tiahol na pomoc Viedni. (Slov. Letopis III, 27—31, 139—140.) Tököli však opäť vtrhol za Moravu k Uh. Hradišťu.

Po porážke Turkov pri Viedni Tököliho kuruci v septembri tiahli od Uh. Hradišťa nazpäť a tým sa rozlúčili s Trnavou, že ju podpálili, odvedúc so sebou kanonikov Mikuláša Baloga, Blažeja Jaklina a Juraja Lančáriho. Toto bola už druhá na Trnavu roku 1683 uvalená pohroma.

Zničenie Turkov pri Viedni nebolo zakončené. Karol Lotharingský a Ján Sobieski so spoločnou armádou tiahli po pravom brehu Dunaja k Ostrihomu, nedali sa však do jeho dobývania, ale, prekročiac Dunaj, uderili na Párkáň, kde Kara Mohamed, nový paša budínsky, stál s 20.000 mužmi na pomoc Ostrihomu. Ján Sobieski už 18. septembra písal Jurajovi III., kurfürstovi saskému, o porážke Turkov pri Parkáni. Dňa 9. oktobra ho i opanovali.

Do tábora Karla Lotharingského a Jána Sobieskeho prišli vyslanci Tököliho vyjednávať s nimi o mieri pod týmito podmienkami: Tököli podrží 13 horno-uhorských stolíc a titul kniežaťa; tí, ktorí prešli do Zahorska, obdržia nazpäť svoje majetky; sťažnosti stavov vyrovná horno-uhorský snem; 13 horno-uhorských stolíc až do uzavretia mieru obsadí Ján Sobieski, Tököli však v niektorých z nich smie mať svojich ozbrojencov; Sobieski a jeho kancellár Zaleski podporovať budú veci povstalcov,

aby prekazené bolo sprisahanie a utiekanie sa k Turkom. Karol Lotharingský žiadal od Tököliho Košice, ako záloh jeho pevnej vôle uzavrieť mier s Leopoldom.

Medzitým stalo sa, že jeden oddiel vojska poľského prišiel do Oravy a tam ubil kurucov Tököliho. Darmo sa Sobieski vyhováral, že sa to stalo bez jeho vedomia: Tököli mu nedôveroval a pomýšľal získať si sultána.

Práve toho času (20. oktobra) započalo sa obliehanie Ostrihomu. Až 24. oktobra poddal sa paša Ibrahim. Karol Lotharingský utiahol sa zimovať, spojenci jeho odišli do Nemecka, Ján Sobieski odchádzal do Poľska a na zpiatočnej ceste 9. decembra opanoval pre Leopolda Sečany, potom Sabinov, Levoču a Spiš, áno, 10. januára 1684 písal z Krakova Tökölimu, že sa jeho veci u Leopolda ujímať nebude.

Dňa 12. januára Leopold sľúbil amnestiu všetkým, ktorí do konca februára dostavia sa do Prešporka pred komisiu a osvedčia svoju vernosť kráľovi. Pred komisiu dostavili sa vyslanci 17. stolíc a 12. miest, 14 magnátov osobne, a nielen obdržali odpustenie, ale i predošlé svoje úrady. Keď vyslanci stolíc boli vyzvaní, aby predniesli svoje sťažnosti, nuž žiadali, aby vojsko nemecké nezimovalo v krajine, aby vojsko bolo riadne platené, aby dodávanie potravy vojsku nebolo bezplatné, aby bezpečnosť a roztopašnosť vojakov bola na úzde držaná, aby pobraničné hrady uhorskými

vojakmi boly obsadené, aby náboženská svoboda bola udelená. Dostali odpoveď: že v terajších okolnostiach kráľ nemôže byť bez nemeckých vojakov, že vojsko nemôže platiť, že nezbednosť a roztopašnosť bude na úzde držať a otázka náboženská bude na najbližšom sneme pokonávaná.

Medzitým i Tököli ustanovil podobnú komisiu v Prešove, ktorá vyhlásila amnestiu tým, ktorí od neho boli odpadli, áno, vypravil i svojich vyslancov k Leopoldovi, aby s ním vyjednávali, ale dostali odpoveď, že Leopold žiada, aby Tököľi bezpodmienečne sa mu poddal. Na to Tököli poznamenal, že tí, ktorí toto od neho žiadajú, budú zodpovední za to, keď sa vrhne Turkom do náručia.

V marci na radu pápeža Innocenta i Benátky (Venecia) pristúpily k spolku Leopolda a Sobieskeho, tak že Turci s troch strán mali byť napadnutí, hlavne však v Uhorsku. Vo Viedni odbývaná bola vojenská porada, ktorá vypracovala plán válčenia. Dňa 12. júna Karol Lotharingský s 85 eskadronami jazdcov, 35 bataillonmi pešiakov a 70 delami stál pri Párkáni, vystrojený dobývať Budín. Schultze a Barkóczi s 8000 mužmi vyslaní boli proti Tökölimu. Leslie s podobným počtom mal tiahnuť k Osieku. Eszterházy s 8000 insurgentmi mal prekážať dodanie posily a potravy do Nových Zámkov.

Dňa 13. júna Karol Lotharingský, prekročiac Dunaj, tiahol pod Vyšehrad. Dňa 16. júna zahnal chána Tatárov, ktorý sa približoval k Vyšehradu.

Dňa 18. júna sa poddala i posádka Vyšehradu. Keďže dostal zprávu, že serdar Mustafa s 12.000 mužmi tiahne na posilu Budína, rozkázal, aby mu priviezli delá, ktoré bol zanechal v Ostrihome, a 21. júna tiahol k Vacovu proti serdarovi. Jedna časť Turkov opierala sa na hory, druhá na Dunaj, tretia na močiar. Zabudli na vysoké vrchy. Proti nim postavila sa cisárska armáda: pravé krýdlo Ludvika, hraničného grófa z Badenu, ľavé krýdlo Ludvika, palatínskeho grófa z Neuburgu, stred bol pod Maximilianom Starenbergom, rezerva pod Rüdigerom. Turci, ztratiac 2000 mŕtvych, dali sa na útek. Cisárske vojsko vtiahlo do Vacova, kde sa i posádka poddala, a 30. júna do Pešti, odkiaľ posádka bola uskočila do Budína. Karol Lotharingský, nechajúc 1400 pechoty v Pešti, 10. júla s 32.000 mužmi prešiel do Budína obliehať ho. Keďže Turci zmužile vzdorovali, 9. septembra dorazil ta kurfürst Emmanuel Maximilian z Bavorska na pomoc.

Palatín Eszterházy, zanechajúc pri Nových Zámkoch 3000 jazdcov, poslal 2000 mužov na pravú stranu Dunaja k Rábu, 2000 mužov oddal generálovi Leslieovi nad Dravou a 7000 mužov poslal do tábora budínskeho. No obliehanie Budínskeho hradu sa nepodarilo. Dňa 30. oktobra cisárske vojsko prešlo k Vacovu a utiahlo sa k Ostrihomu.

Šťastnejší bol generál Leslie v Horvatsku. Pri Verovitici porazil Turkov z Bosny, opanoval mesto a 15. augusta porazil pašu Slavonie.

V Hornom Uhorsku kommandant Schultze 17. septembra pri Sabinove porazil Tököliho a tiahol k Bardijovu. Bardijov sa 23. septembra poddal, potom i Sborov (Makovica) a Stropkov. Vrátil sa k Prešovu, ale nastalá zima pretrhla jeho obliehanie.

Ako na tureckej, tak i na cisárskej strane bola bieda a útrapy toľké, že obe strany dychtily po mieri. I sám nový veľvezír Kara Ibrahim na začiatku roku 1685 ponúkol mier a sľúbil 60.000 dukátov ministrom Leopoldovým, aby ho primali uzavrieť mier. Leopold odvrhol ponúknutie a chystal sa pokračovať vo vojne; sohnal 64.000 mužov cisárskych a 25.000 mužov horno-uhorských pod zástavy. Okrem toho Ludvik, vojvoda z Braunschweigu, sľúbil mu 10.000 zlatých, kurfürst z Bavorska 8000 mužov, kurfürst z Koliny 6000, kurfürst z Frankonie a horného Rýna 8000, kurfürst zo Švábska 1500 mužov; hlásili sa tiež mnohí vznešení dobrovoľníci z Nemecka a Francúzska. Arcibiskup soľnohradský sľúbil dodať vojenské vystrojenie, pápež Innocent XI. daroval 300.000 zl. a splnomocnil Leopolda vybrať stotú čiastku dežmy v duchovných svojich krajinách. Po arcibiskupovi Szelepcsényim pozostalé zlaté a strieborné veci, cenené na 170.000 zlatých, oddané boly komore na trovy vojenské.

Hlavným veliteľom bol opäť Karol Lotharingský, veliteľom v Horvatsku Leslie, v Horno-Uhorsku Schultze.

Karol Lotharingský až 4. júla 1685 dal sa

na pochod z Komárna k Novým Zámkom so 43.000 mužmi. Karol započal obliehanie, ale, dostanúc zprávu, že Turci ohrožujú Ostrihom, zanechal generála Capraru pri Nových Zámkoch a ponáhľal sa k Ostrihomu, aby odvrátil od neho nebezpečenstvo. Nielen že zahnal Turkov od Ostrihomu, ale pri Tate porazil ich 16. augusta, tak že sa dali na útek do Budína. Toho samého dňa dostal od Capraru zvesť o biednom stave tureckej posádky v Nových Zámkoch a Caprara ho vyzýval, aby prišiel a zakončil vec. Karol mu odpovedal, aby on sám vec zakončil. Caprara 19. augusta urobil útok na Nové Zámky a zmocnil sa ich. Víťazné vojsko tiahlo k Budínu proti pašovi Ibrahimovi, ktorý sa bol vybral na pomoc posádke v Nových Zámkoch, ale sa opozdil.

Ibrahim, necítac sa bezpečným v Budíne, 30. augusta vypravil svojho posla ku Karlovi Lotharingskému a oznámil mu, že je hotový vyjednávať s ním o mieri, ba i to, že je hotový vydať i Tököliho a iných, ktorí sú pôvodcami porušeného mieru. Karol Lotharingský poslal o tom zprávu do Viedne. Ibrahim, nemajúc veľkej nádeje na prajný výsledok vyjednávania, pri Darde prekročil Dunaj a tiahol do Osieka opevniť ho.

Medzitým Schultze a Barkóczi v Horno-Uhorsku bojovali proti Tökölimu pri Užhorode bez úspechu, ale, dostanúc od Karla a Pálfyho posilu, dali sa obliehať Prešov, hlavné hniezdo Tököliho, a 11. septembra ho opanovali.

Ešte keď obliehaný bol Prešov, Tököli dal na vedomie palatínovi Eszterházymu, že je hotový smieriť sa s Leopoldom. Leopold však žiadal bezpodmienečné poddanie sa a nepristal ani na prímerie. Následkom toho Tököli odišiel k pašovi do Veľkého Varadína zaopatriť si posilu. Paša poslal ho ako väzňa Ibrahimovi do Osieka.

Po odchode Tököliho tým voľnejšie pohybovala sa armáda cisárska. Poddaly sa Košice, Šarišský Potok, Regéc a Užhorod, ba i Fiľakov odňatý bol Turkom.

Ibrahim 17. novembra obnovil svoj návrh vyjednávania s Leopoldom, ale Leopold postavil také podmienky, ktoré turecký divan (štátna rada) nemohol prijať. Turci uzavreli pokračovať vo vojne a Tököliho, ako kráľa Horno-Uhorska, všemožne podporovať. Už v januári 1686 Tököli dal sa na pochod do Veľkého Varadína, kde bol slávnostne prijatý od toho samého pašu, ktorý ho bol nedávno v putách poslal Ibrahimovi. Odtiaľ vydal manifest, v ktorom povolával do tábora i tých, ktorí mu verní zostali, i tých, ktorí od neho odpadli, sľubujúc posledným úplnú amnestiu. Jeho ohlas však zostal bez výsledku, i usiloval sa, aby sa aspoň Munkáč, kde sa jeho žena s dietkami zdržovala, udržal. Darmo utiekal sa k veľko-varadínskemu pašovi o pomoc, lebo Turci mali dosť starostí seba obrániť. Darmo volal do tábora Barkócziho, lebo Barkóczi na jeho list napísal: „Utekajúceho slovenského kráľa nenasledujem.“ Naproti

tomu generál Karaffa hľadel získať jeho prívržencov Leopoldovi, buď milosťou, alebo prísnosťou. Dňa 24. februára opanoval Szent-Job, potom Debrecín, Jáger a Solnok. Leopold síce prikázal Karaffovi obliehať Munkáč, ale Karaffa neurobil naň útok, majúc ohľad na Tököliho, ktorý tam mal ženu a dietky.

Leopold nebol celkom bez strachu pred Tökölim a Turkami, a preto pracoval na tom, aby uzavrel smluvu s Vilhelmom, kurfürstom braniborským, a aby tohoto smieril s Ruskom. Dňa 28. júna uzavrel smluvu s Apafym, kniežaťom Zahorska, dľa ktorej Leopold berie Zahorsko a zeme s ním spojené pod ochranu proti Turkom; Apafy prijme cisárske vojsko na svoje územie, ale vojsko platené a stravované bude cisárom; čo Apafy odníme Turkom, pripojené bude k jeho zemiam; smie uzavierať smluvy, ale nie proti vôli cisára a proti Uhorsku; ak Apafy umre bez potomka, Zahorčania voliť si budú kniežatá. Smluva zostane v tajnosti, kým Temešvár a Veľký Varadín nebudú Turkom odňaté.

Armáda Leopoldova — cisárska, uhorská, horvatská a cudzozemská — počítovala 100.000 mužov a pokladala sa za dostatočnú dobyť Budín. Shromaždiť sa mala medzi Komárnom a Párkáňom. Hlavným veliteľom bol opäť Karol Lotharingský; Karaffa bol veliteľom v Horno-Uhorsku, Leslie v Horvatsku. Turecká posádka v Budíne počítovala 12.000 mužov pechoty, 3000 mužov jazdy. Jej na

pomoc tiahol veľvezír Soliman s tureckou armádou a na začiatku júna dorazil k srbskému Belehradu. Sem prišiel Tököli a oddal Solimanovi 20.000 toliarov. Soliman ho poslal s čiastkou tureckého vojska proti Apafymu, aby ho držal na úzde. Pašovia z Temešváru, Osieku a Stol. Belehradu stáli v službe Solimana.

Dňa 24. júna počalo sa obliehanie a dobývanie Budína s vrtkavým šťastím a dokončilo sa až 2. septembra úplnou porážkou Turkov a vysvobodením Budína z moci Turkov.*) Karol Lotharingský za dočasného miestodržiteľa v Budíne ustanovil generála Souchesa s posádkou 4000 mužov cisárskych a horno-uhorských pod velením Becka a Koháryho. Okrem toho pod moc Leopoldovu ešte toho roku padly: Kaloča, Šimontorňa, Pečuchov, Čanád, Segedín, Šiklóš a Kapošvár.

Keď vojsko Leopoldovo v smysle smluvy s Apafym uzavretej vtiahlo do Zahorska, ľud sa búril proti nemu, a sultán sľúbil vojenskú pomoc nespokojencom. Menovite Sikuli chopili sa i meča proti vojsku. No Leopoldovo vojsko prekvapilo ich tábor, porazilo ich, obsadilo Kľuž a Devu a vyhlásilo Leopolda za panovníka.

Ukrutnosti, ktoré páchal Karaffa na luteránoch, zapríčinily nespokojnosť na tom horno-uhorskom území, nad ktorým bol vládol Tököli, tak že mnohí

*) Obšírny opis o tom je v „Geschichte von Ungarn“ od Ign. Aurela Fesslera, Lipsko 1877, IV. sväzok, str. 423—427.

oľutovali, že ho opustili, a túžili po ňom. Okrem toho manželka jeho, ktorá s dietkami zdržovala sa v Munkáči, dopisovala si s ním a prijímala i jeho návštevy. Karaffa si namyslel, že nespokojenci osnujú sprisahanie proti Leopoldovi. Vo februári 1687 v Prešove ustanovený bol súd proti *upodozrievaným*. Viac vážnych, vznešených osôb bolo na smrť odsúdené. Táto smutnohra dostala hnusné meno „mäsiarenie prešovské". Konečne vzchopila sa šľachta zemplínska a s ňou šľachta zo susedných stolíc a poslala Mikuláša Bercsényiho a Vladislava Barkócziho k palatínovi Eszterházymu so žalobou na Karaffu. Eszterházy šiel do Viedne k Leopoldovi, aby zastavil mäsiarenie a odvolal Karaffu. Leopold zrušil krvavý súd a vymenoval komisiu, ktorá mala vyšetriť výčin Karaffov. Karaffa bol síce odvolaný, ale nepotrestaný, áno, bol vymenovaný za maršalla, kráľovského radcu a kommandanta horno-uhorských pevností.

Medzitým veľké nebezpečenstvo hrozilo Budínu. Jistý pruský dôstojník, menom Fink, sľúbil pašovi stolno-belehradskému, že za 2000 dukátov zradí Budín. No prišli zradcovi na stopu a usmrtili ho.

Šťastnejší bol rok 1687. Dobytý bol Jáger a Solnok; potom rozdelené bolo vojsko na dvoje. Jedna časť tiahla po pravej strane Dunaja a opanovala Petrovaradín, Valpov a Sziget, druhá po ľavej strane tiahla dolu k ústiu Dravy, a tam sa obe čiastky spojily dobývať Osiek. Utrpely síce

porážku a utiahly sa k Baranyahradu a Pečuchovu, potom však, dostanúc posilu od Veteránybo, 12. augusta temer zničili Solimana a opanovali Osiek, Požegu a celú Slavoniu.

Dňa 13. oktobra Karol Lotharingský tiahol do Zahorska, kde chcel zimovať a potravou sa zaopatriť, čo i Apafymu oznámil. Apafy zo strachu pred Turkami a Tatármi zdráhal sa privoliť, ale konečne pristal i na to, keď vojsko cisárske rozložilo sa po hradoch a mestách.

Leopold, toľkými víťazstvami ukojený, obrátil svoj zrak na vnútorné veci Uhorska a svolal snem na 18. oktobra do Prešporka. Dňa 30. oktobra dostavil sa ta i so svojimi synmi, Jozefom a Karlom. Arcibiskup ostrihomský, Széchényi, v pozdrave na Leopolda temer vypočítal to, o čom snem má rokovať, aby zodpovedal očakávaniu Leopolda a žiadostiam i potrebám krajiny. Dňa 2. novembra vyvolený bol výbor, ktorý mal sostaviť sťažnosti. Na prvom mieste boly žaloby na Karaffu a na krvavý súd prešovský. Stavy uzavrely požiadať Leopolda, aby bezodkladne bol zrušený krvavý súd, uväznení aby boli zo žalára vypustení, nepohrobení aby boli pochovaní a krvavé lešenia odstránené. S tým uzavretím súhlasila i tabula magnátov.

Vôľa Leopoldova bola, aby jeho syn Jozef ešte za jeho života bol korunovaný za kráľa celého Uhorska, a tým cieľom malo byť zákonom zabezpečené následníctvo jemu a jeho mužským potomkom z domu habsburgského; aby nastúpenie

na trón nezáviselo od voľby kráľa, ale bolo dedičným právom domu habsburgského. Snem po dlhom uvažovaní veci zriekol sa dosavádneho práva voliť kráľa a uzavrel, aby po smrti kráľa jeho najstarší syn bol korunovaný za kráľa, spolu aby však sľúbil v predkorunovačnom diplome, že bude kraľovať dľa ústavy kráľovstva uhorského. Leopold pristal na to, ale s nasledujúcim dodatkom: a) Po vymretí nasledovníkov mužských z domu rakúsko-habsburgského prejde právo následníctva na španielsko-habsburgský dom. b) Dedičný následník v korunovačnom diplome sľúbi, že kraľovať bude dľa uhorskej ústavy, ale zo „zlatej bully“ kráľa Andreja II. vypustený byť musí článok 31., ktorý, zle rozumený, dal podnet k povstaniam proti kráľovi. Snem pristal i na tento dodatok, a preto Leopold so svojej strany hotový bol vyplniť žiadosti stavov. Dňa 17. novembra rozkázal rozpustiť „krvavý súd“ prešovský a obľahčiť ľudu ťarchy, ubytovaním vojska zapríčinené. Dňa 6. decembra Pavel Okolicsányi podal prosbu Leopoldovi, aby i luteránom obľahčil útrapy, ktoré znášajú; naproti tomu Széchényi, arcibiskup ostrihomský, podal sťažnosti katolíkov proti nim. (Slov. Letopis II, 237.) Leopold obe písma poslal na snem, aby hľadal spôsob uspokojiť obe strany. Dňa 8. decembra Leopold v mene svojho neplnoletého syna Jozefa vydal korunovačný diplom, a 9. decembra bolo jeho korunovanie, ako „mladšieho kráľa“. Dňa 25. januára 1688 bol snem zakončený.

Medzi 29. článkami zákona pod bobom 5. je vyslovená všeobecná amnestia, vynímajúc Tököliho a tých jeho prívržencov, ktorí sú ešte pod zbraňou.

Medzitým vypukly v Caribrade a temer vo všetkých tureckých provinciach domáce nepokoje, ktoré obľahčily Leopoldovi válčenie proti Turkom. Ján Eszterházy 22. novembra 1687 opanoval Palotu. Karaffa zahnal pašu z Jágra do Veľkého Varadína. Turci opustili Sirok a iné pevnosti, ba celé Potisie medzi Tisou a Dunajom. Tökölička vzdorovala ešte v Munkáči, v tej nádeji, že jej manžel prijde ju vysvobodiť, ale konečne, Karaffom uchlácholená, dala sa s ním do vyjednávania a 14. januára 1688 poddala sa na milosť Leopoldovi.

O Tökölim kolovala povesť, že bol od Turkov usmrtený, on však z Ďuly vydal manifest, že nielen je živý, ale i hotový bojovať za svobodu vlasti s pomocou Turkov. Jeho ohlas však zostal bez výsledku.

Potom šiel Karaffa do Zahorska, aby ho od vazallstva tureckého osvododil a jeho pomer k Leopoldovi sriadil. Uhospodil sa v Sibíne, v kniežatskom paláci Apafyho, ktorý vtedy zdržoval sa vo Fogaraši. Ta k nemu prišiel Teleky, aby ho privítal a s ním v mene Apafyho vyjednával. Karaffa dal sa tiež do styku s inými vznešenými osobami, a tak ustálené bolo osvedčenie: Zahorčania poddávajú sa pod ochranu Leopolda a jeho nástupcov, kráľov uhorských, odriekajú sa Turkov a povinnosti platiť im dávku (tribut) a dary; odriekajú sa

nepriateľov Leopolda a ich nástupcov; prijímajú cisárske vojsko do pevností, vynímajúc Kővar, Hust, Görgény a Brašov (Kronstadt); sú hotoví na rozkaz Jeho Veličenstva chopiť sa zbrane proti jeho nepriateľom; prosia spolu cisára, aby šetril ich svobodu a privilegia, ako i svobodu ich uznaných náboženství. Plnomocníci 9. mája toto osvedčenie podpísali a dňa 10. mája išli do Fogarašu, aby to Apafy a snem prijal a potvrdil. Stalo sa tak. Osvedčenie bolo poslané na Leopolda, spolu však s prípisom, v ktorom stála prosba, aby v potvrdzovacom diplome vyslovené bolo: 1. aby štyri uznané náboženstvá neboly znepokojované; 2. po po smrti Apafyho a jeho syna Zahorčania vyvolia si knieža; 3. uvedené bude právo patronátske a kostolné; 4. od predošlých a terajších kniežat udelené privilegia a majetky, ako i vydané od nich zákony a obyčaje zostanú nedotknuteľné; 5. aby tie majetky na území Uhorska, ktoré pridelené boly Zahorsku a odňaté sú Turkom, navrátené boly svojim vlastníkom zahorským; 6. aby právne nároky Zahorčanov v Uhorsku zákonom boly zabezpečené; 7. aby Zahorčania smeli viesť obchod v Uhorsku; 8. aby úskoci a zradcovia vzájomne boli vydávaní, falošní žalobníci trestaní; 9. aby cisár osvobodil Zahorčanov od ťarchy ubytovania a daňovania a dal im ročite 50.000 toliarov náhrady; 10. aby cisár po uzavretí mieru s Turkom svoje vojsko zo Zahorska odvolal; dokiaľ sa to nestane, aby vojsko nerobilo škodu občanom a nemiešalo

sa do vecí vlády; 11. ak vypukne nebezpečenstvo, nech je kniežaťu, kňahyni, jeho dvoru a stavom svobodno utiahnuť sa do miest opevnených; 12. cisár udelí úplnú amnestiu všetkým, ktorí sa proti nemu akokoľvek previnili; 13. keby knieža, kňahyňa, ich dvor a stavy prinútení boli dať sa na útek pred Turkami a Tatármi, cisár dá im útočište, ochranu a výživu v Uhorsku alebo v niektorej jeho krajine cisárskej.

Leopold 17. júna prijal len osvedčenie, nie však podaný mu prípis. Za to, že sa vyjednávanie podarilo, Teleky dostal dary v cene 12.000 zlatých a titul grófa rímskej dŕžavy, a Karaffovi sľúbil, že nikdy nezabudne jeho zásluhy.

Ešte toho roku Karaffa, zanechajúc Veteránypo v Zahorsku, tiahol odňať Turkom Lippu, aby obľahčilválčenie cisárskemu vojsku, ktoré sa pripravovalo dobyť srbský Belehrad. Najprv opanoval Šoľmoš a, povolajúc na pomoc Veteránypo, 18. júna vyhnal Turkov z Lippy, potom zaujal i Lugoš.

Medzitým Turci, obliehaní a vyhladovení v Stolnom Belehrade, 19. júna sa poddali. Veterány opanoval Karanšebeš a Karaffa prekročil Tisu a Dunaj, aby sa mohol pripojiť k cisárskemu vojsku, nad ktorým za hlavného veliteľa ustanovený bol kurfürst Maximilian Emmanuel z Bavorska. Vojsko pohybovalo sa pomaly, opanovalo Ilok a položilo sa táborom u Petrovaradína. Ta prišiel kurfürst Maximilian až 28. júna. Práve vtedy temer všade búrilo sa vojsko a vypovedalo po-

slušnosť lakomému veľvezírovi, a to dávalo nádej na dobytie Belehradu. Dňa 30. júla dal sa Maximilian na pochod. Dňa 7. augusta prekročil Savu a tiahol k Belehradu, i začal ho dobývať. Obe strany napínaly svoje sily, tak že Turci až 4-ho septembra vytýčili bielu zástavu, poddali sa na milosť a odtiahli do Semendrie (v Srbsku pod dolným Dunajom).

Ludvik, hraničný gróf badenský, a Erdődy, bán horvatský, vrhli sa na Bosnu. Dňa 8. septembra pri rieke Ukrine porazení boli Turci, potom ztratili i Baňaluku a 26. oktobra i Zvornik. Nastalá zima zastavila ďalšie válčenie. Ludvik zimoval u Belehradu, Veterány v Zahorsku.

Počaly sa vyjednávania s Turkami, ale vyslanci tureckí až 10. fubruára 1689 dostali výsluch u Leopolda vo Viedni. Do tohto vyjednávania neboli povolaní Uhria. Leopold žiadal, aby Turci opustili, čo ešte mali v Uhorsku: Jenő, Ďalu, Veľký Varadín a Temešvár, okrem toho aby sa zriekli Zahorska, Moldavska, Valachie, Srbska a Bosny, i aby vydali Tököliho. Vyslanci tureckí na to nepristali. Dňa 11. júna poslaní boli do Komárna pod stráž, a dovolené im bolo len to, aby poslali zpomedzi seba niekoho do Carihradu. Také neopatrné konanie rozdráždilo Turkov. Už 6. júna Soliman na čele 40.000 mužov pohol sa k Adrianopolu, odtiaľ do Sofie, kde oddal armádu Redšebovi. Redšeb tiahol do Kruševaca, kde sa položil táborom. Hussein, paša Bosny, a Tököli poslaní

boli dobyť ztratené pevnosti. Hussein opanoval Zvornik, Tököli Vetislam a Viddin (na bulharskom brehu Dunaja).

Ludvik badenský pri srbskej Morave 30. augusta srazil sa s Turkami a Tatármi a porazil ich tak, že sa dali na útek, zanechajúc tábor a veľkú korisť. Dňa 16. septembra tiahol k Nišu, kde Turci a Tatári táborili, a 24. septembra podobne porazil ich a opanoval Niš. Potom tiahol k Viddinu a 24. oktobra prekvapil tábor, v ktorom sa nachádzal Tököli, 29. oktobra ho opanoval a obsadil Srbmi a s armádou bral sa do Valachie a Zahorska zimovať. Proti nemu postavil sa vojvoda Brankovič, ale Ludvik ho dal lapiť, uväzniť a do Čiech odvliecť, kde v Chebe umrel. Generál Picolomini šiel zimovať k Balkánu, kde Juhoslovanov a Arnautov bol získal Leopoldovi.

Dosavádne víťazstvá Leopoldove boly síce pekné, ale nemaly dlhého trvania. Čo Picolomini svojou snášanlivosťou na Balkáne vykonal, to po ňom Veterány medzi pravoslávnymi Juhoslovanmi pokazil, tak že odpadli od cisára a pristúpili k sultánovi. Sultán, potrestajúc tých, ktorých mal za vinných utrpenej porážky, postavil iných na čelo vojska, a vojsko značne rozmnožil i Tatármi. Títo už na začiatku roku 1690 opanovali Arnautov a tiahli do Adrianopola k sultánovi. Dňa 3. februára písal Ludvik, hraničný gróf badenský, Leopoldovi, že treba vojsko odvolať zpoza Savy a dolného Dunaja a shromaždiť ho v Zahorsku, aby s jednej

strany Horno-Uhorsko bolo zabezpečené, s druhej strany však Veľký Varadín a Temešvár mohol byť opanovaný. Jeho rada nebola prijatá, ale rada Veterányho, aby sa vo vojne pokračovalo. Leopold 6. apríla vydal manifest, v ktorom všetko možné sľubuje národom balkánskym, ak zostanú verné korune uhorskej. Dňa 13. apríla poddala sa Leopoldovi Kaniža, posledná pevnosť Turkov na pravej strane Dunaja. Zpráva o tom osladila nádeje Veterányho na víťazstvo nad Turkom. Ba Veterány i to dal na známosť cisárovi, že vyjednáva s Tökölim, aby pristúpil k nemu.

Medzitým 15. apríla umrel Apafy a stavy požiadaly Leopolda, aby jeho 15-ročného syna potvrdil za knieža Zahorska. Leopold to neurobil a tým zapríčinil podozrenie, že chce Zahorsko vteliť do Uhorska. Akonáhle i sultán sa dozvedel o smrti Apafyho, vymenoval Tököliho za knieža a okrem toho dal mu časť Turkov a Tatárov na podporu, ba rozkázal i vojvodovi Valachie, Brankovičovi, aby mu bol na pomoci. Tým činom prestalo Veterányho vyjednávanie s vrtkavým Tökölim.

Ludvik badenský, ktorého plán bol zavrhnutý, dal sa 18. mája nahovoriť Leopoldovi, aby opäť vzal na seba hlavné velenie nad armádou proti Turkom a proti Tökölimu. Koncom júla započal úlohu svoju tým, že sa postaral o to, aby vojsko bolo riadne platené a stravované. Dňa 13. augusta prišiel do srbského Belehradu, kam povolal generálov, aby sa s nimi poradil o pláne válčenia,

hlavne proti Tökölimu v Zahorsku, kde Tököli 21. augusta zničil cisárske vojsko, ktoré tam bolo zimovalo a ochraňovalo Apafyho, ktorý sa bol utiahol do Fogarašu. S hlavnou armádou tiahol Ludvik badenský 28. augusta do Zahorska, s ostatnou armádou poslal generálov proti Turkom pod dolným Dunajom, aby pri Železnej bráne zabránili priechod Turkom cez ňu, potom aby Niš a iné pevnosti udržali akýmkoľvek spôsobom, hatiac Turkom a Tatárom pochod do Srbska a Bosny.

Ludvik badenský, dostanúc vojenskú posilu z Nemecka, dňa 5. septembra pri Semendrii prekročil Dunaj a 17. septembra pripojil si v Karanšebeši generála Heistera. V Karanšebeši vydal manifest na Zahorčanov, v ktorom hovorí, že s veľkou silou stojí na hranici, aby ich osvobodil od Tököliho, ku ktorému len zo strachu sa pridali. Prekročiac hranicu, hnal Tököliho s jedného miesta na iné, tak že Tököli 25. oktobra dal sa v noci na útek do Valachie.

Zahorsko ovšem bolo opanované, ale medzitým Turci zmocnili sa Viddina, Niša a srbského Belehradu. No veľvezír Koprili, prv, ako by tiahol na Balkán, chcel posilniť turecké posádky v Temešváre, Veľkom Varadíne a Ďale, a s nastalou zimou odišiel do Carihradu, pochvastať sa svojimi víťazstvami.

V prvej polovici roku 1691 utíchly zbrane, lebo Soliman II., ktorý s veľkým vojskom bol prišiel až do Adrianopola, tam 28. júna umrel, a

veľvezír Koprili zamestnaný bol tým, aby zabezpečil trón jeho mladšiemu bratovi Ahmedovi II. Až keď od Ahmeda II. bol potvrdený vo veľvezírstve, dal sa na pochod. Toho dňa i Ludvik badenský, ktorý v Prahe bol ležal chorý, zjavil sa opäť zotavený pred armádou a s ňou 29. júla tiahol k Petrovaradínu, aby ho opravil. Dňa 12-ho augusta pritiahol k Zemplínu. Naproti nemu bolo 100.000 Turkov v ležení. Dňa 17-ho započaly sa pri Slankameni vzájomné preháňačky, srážky a bitky, ktoré zakončené boly až 19-ho hroznou porážkou Turkov, ba i smrťou veľvezíra.

Ludvik badenský zamýšľal dobyť srbský Belehrad, ale neodvážil sa k tomu, lebo bola v ňom mocná posádka a ta shromaždil sa i ostatok armády tureckej. Ponechajúc tam Croya na ochranu hraníc, tiahol k Veľkému Varadínu so 7200 jazdcami a 7500 pešími. Dňa 27. oktobra opanoval mesto a dal sa obliehať i pevnosť, ale nahliadnuc, že obliehanie bude dlho trvať, rozložil svoje vojsko zimovať.

Sem patrí i slovenský a v mnohom ohľade zaujímavý list Mikuláša Giczyho, 13. decembra 1691 z Poník poslaný do Ľubietovej: „Ponevacz Pan Bohuss Ferencz s timito Nemczi mna odeslal na tieto dolini, žeby som gych rozdal, jako naglepšie muože byt, na Quartelia hiberralia, gakožto my y dal do ruky Consignatiu, a tak misel som z Ponik sa navratit, kterych pak odsylam V. M. na kvartiel Milites 8, Capitaneus autem erit no-

nus, na Saybu pak 6, na Povraznik 3, excepto Capitaneo pro milite gregario, velvero felbaoni et Capralio. Magu dati V. M. iuxta secundum regulamentum sustentationem naturalem, pro uno dva funti chleba, 3 zaitle piva et tres libras carris pro una die.“ (Slov. Letopis II, 329.)

V obliehaní Veľkého Varadína sa pokračovalo i nasledujúceho roku 1692 s tou zmenou, že obliehaním jeho poverený bol generál Heister, ktorý roku 1690 bol zajatý od Tököliho.*) Dňa 6-ho júna vyhladovená posádka sa poddala.

Ludvik badenský opäť pomýšľal na dobývanie Belehradu a tým cieľom prišiel 10. septembra do Petrovaradína; nedal sa však do dobývania Belehradu, ale opevnil násypmi Petrovaradín a odišiel do Viedne, keďže povolaný bol ta, aby vzal na seba hlavné veliteľstvo nad vojskom proti Francúzom.

Toho roku Veterány na ľavej strane Dunaja ochraňoval Zahorsko a Zatisie proti Tökölimu, ktorý bol opanoval Lippu. Asi preto generál Croy, ktorý ležal pri Petrovaradíne, dostal rozkaz, aby tiahol k Temešváru, lebo Turci chystali sa v Adrianopolu obnoviť vojnu. No veľvezír Büklin Mustafa odhodlal sa na pochod do Zahorska, dúfajúc, že i tamejší nespokojenci pripoja sa k nemu. Dňa 21. júna roku 1693 dostavili sa k nemu i Tatári

*) Tököli prepustil Heistera; za to Leopold vydal mu jeho manželku a dal mu 6000 dukátov. Následkom toho ona odprevadená bola k nemu do Palánky v Banáte.

a Brankovič. Prekročiac Dunaj pri Ruščuku, tiahol do Zahorska. Veterány, prestrašený, podal zprávu o nebezpečenstve i do Viedne Leopoldovi, i do Petrovaradína Croyovi. Croy, skrze špehúna o biednom stave posádky Belehradu falošne poučený, nevyslyšal Veteránybo, ale dal sa dobývať Belehrad. Dňa 14. augusta vyrútili sa Turci z pevnosti a opätovali to i v nasledujúcich dňoch, ale boli nazpäť zahnaní. Medzitým veľvezír, dostanúc zprávu, že cisárski opanovali Jenő a Világoš a dobývajú Belehrad, spiechal obleženým na pomoc. Dňa 10. septembra Croy opustil obliehanie a pri Slankameni položil sa táborom, lebo Tatári pustošili okolie Veľkého Varadína, Debrecína a Temešváru. Na šťastie veľvezír odišiel zimovať do Adrianopola a nastalá zima pretrhla válčenie.

Porážka, ktorú utrpel Croy, bola príčinou, že Leopold roku 1694 na jeho miesto ustanovil Capraru, a Croy vstúpil do služby poľského kráľa. Stala sa zmena i na strane tureckej, lebo veľvezírom stal sa Ali-paša, námestník tripolský.

Dňa 28. júna veľvezír Ali pohol sa z Adrianopola, aby opanoval Petrovaradín, ktorý ohrožoval Belehrad. Dňa 25. augusta dostavil sa i chán tatársky k Slankameňu a 5. septembra spojil sa s ním pri Belehrade. Naproti nemu táborili naši pri Petrovaradíne. Keďže bolo daždivé počasie a cesty boly neschodné, obe strany stály nečinne; Caprava však odhodlal sa k postupu, hoc iní generáli s tým nesúhlasili. Pešie vojsko,

vystavené dažďu a zime, nevládalo sa v blate popohybovať, podobne i konníci, lebo im kone v premoklej pôde viazly, okrem toho dovoz diel a potravy bol temer nemožný. Napriek tomu Caprara 3-ho októbra hnal utrmácané a znechutené vojsko proti Turkom. Turci sa ovšem nachádzali v podobných nesnádzach a, opustiac leženie, utiahli sa do Belehradu a odtiaľ k Viddinu a Sofii zimovať. I Caprava prekročil Dunaj a, opanujúc Ďalu, rozložil svoje vojsko na rozličných stranách zimovať.

Dňa 9. januára 1695 Turci odňali Ďalu a Lippu, ktorú hneď i sborili. Dňa 5. februára umrel sultán Ahmed a nástupcom jeho stal sa Mustafa II. Hneď po nastúpení vydal hatišerif (manifest), že sa pomstí na nepriateľoch, ktorí po Solimanovi ponížili Turecko. Chystal sa bezodkladne k válčeniu na suchu i na vode, a za veľvezíra ustanovil Elmas Mohameda. Jeho zbrojenie primalo i Leopolda k horlivejšej činnosti. Dňa 10. marca prikázal Starenbergovi, aby opevnil Petrovaradín, skrze Capraru však prikázal Veteránymu, aby do konca mája snažil sa opanovať Temešvár; za hlavného veliteľa nad celou armádou vymenoval Fridricha Augusta II., kurfürsta saského, a jemu k boku Capraru.

Dňa 9. augusta sultán s veľkou silou prišiel do Belehradu, kde vo vojenskej porade bolo ustálené neuderiť na Petrovaradín, ale najprv prekročiť Dunaj a na jeho ľavej strane nazpät dobyť ztratené

pevnosti až po Zahorsko. Dňa 25. augusta prekročili Dunaj, tiahli k Lippe, ktorej sa zmocnili, a potom tiahli k Lugošu. Medzitým i Fridrich August prekročil Dunaj a vyzval Veteránybo, ktorý bol v Lugoši, aby sa pripojil k nemu, aby spojenými silami uderili na Lugoš. Veterány mu na to odpovedal, že to urobiť nemôže, a radil, aby sa kurfürst oboril na Turkov s jednej strany, s druhej strany urobí tak on, že by Turkov dostali do krížneho ohňa, a aby mu dal na vedomie deň a miesto srážky s Turkom. No kurfürst na radu Caprarovu neučinil tak a tiahol nazpäť. Dna 26. septembra prišiel zástup Tatárov a položil sa táborom; ale ráno 27-ho dostavil sa druhý zástup Turkov. Veterány bol tej mienky, že prvý zástup boli Turci, druhý zástup však boli cisárski, vyrútil sa teda na prvý zástup, aby s jednej strany útočil naň v tej mienke, že kurfürst to isté urobí s druhej strany. Následok mýlky bol ten, že Veterány utrpel porážku, ba bol i poranený, a s ostatkom svojho vojska dal sa na útek do Zahorska, kde svojim ranám podľahol.

Fridrich August, aby aspoň okolie Veľkého Varadína zachránil pred Tatármi a Turkami, tiahol ta. Šťastie bolo, že sultán po opanovaní Lugoša a Titela odišiel do Carihradu, kde ho víťazoslávou poctili.

Hoci Fridrich August dokázal svoju neschopnosť, predsa Leopold ponechal mu hlavné veliteľstvo, keďže opäť sľúbil vojenskú pomoc 12.000

mužov nasledujúceho 1696. roku. No až na začiatku júla dal sa na pochod do Segedína, keď už sultán bol v Niši. Hoci Caprara, Starenberg a Heister odhovárali ho od dobývania Temešváru, on neodstúpil od svojho úmyslu, ba, keď sa presvedčil, že Temešvár je nie taký pevný, ako sa o ňom hovorilo, poslal časť diel do Segedína nazpäť, Heistera do Titela, zo Zahorska však povolal k sebe Rabutina. Ledvaže začal dobývať Temešvár, sultán, prekročiac Dunaj, tiahol k Temešváru. Následkom toho August zastavil obliehanie a tiahol proti sultánovi. Nastala bitka, zostala však nerozhodnutá, a sultán, dodajúc obleženým potravu a pomocné mužstvo, odišiel do Carihradu.

Toho roku, keď cisárske vojsko zamestnané bolo pri Temešváre proti Turkom, v Zahorsku vypuklo veľké nebezpečenstvo, ktoré šľahlo i do Horno-Uhorska. Pomery v Zahorsku boly s roka na rok horšie a ťarchy už až neznesiteľné. Leopold presídlil Abafyho II. do Viedne, odobral mu i titul kniežaťa, odznaky kniežatské a pečať kniežatskú, miesto neho ustanovil gubernium (vladárstvo) cisárske, potláčal svobodu náboženskú a neplatil vojsko, ktoré sdieralo ľud. Po smrti Veteránymo ustanovený bol ta za veliteľa nemilosrdný Rabutin, ktorý bol hluchý k nárekom ubiedeného ľudu a k požiadavkám nespokojencov. Nespokojnosť bola toľká, že pomýšľali už buď na Franca Rákócziho alebo na Imricha Tököliho, aby sa postavili na čelo odboja. Rákóczi to neprijal a odišiel do

Viedne. Príprava k odboju zasiahla i do Horno-Uhorska, kde v 13. stoliciach bola iskra pod popolom. Na čelo odboja postavili sa Franko Tokay a kazateľ Martin Dobay. Najali i kurucov, ktorí cez Liptov až do Oravy zabiehali a rabovali*). No na potlačenie povstania Adam Říčan (Čech), s privolením Jána Butlera (Poliaka), veliteľa jágerského, soberúc niekoľko stotín z cisárskych a verných Uhrov, ako i delá z Jágra, tiahol k Onodu (v Boršodskej stolici), porazil ich, chytil Tokaya a Dobaya a sviazaných poslal do Viedne. (Slov. Letopis III, 142.)

Minuloročná vojna proti Turkom nebola zakončená, malo sa v nej pokračovať i nasledujúceho roku 1697. Za hlavného veliteľa ustanovený bol opäť Fridrich August a jemu k boku daný bol Eugen, princ savoyský. Medzitým po smrti Jána Sobieskeho († 17. júna 1696) Fridrich August snažil sa dosiahnuť poľský trón, i dosiahol ho 27. júna 1697. Stálo ho to 12 millionov poľských zlatých. Následkom toho Leopold za hlavného veliteľa vymenoval princa Eugena. Tento 27. júla rozkázal, aby Vandemoni z Horno-Uhorska, Rabutin zo Zahorska a Aspremont, ktorý s horvatským bánom dobýval Bihač bez úspechu, aby so svojím vojskom sa dostavili do Petrovaradína. Dňa 10-ho augusta Mustafa II. prišiel do srbského Belehradu a, zaopatriac Temešvár potravou, odbýval

*) Slovenský Letopis VI, 157.

poradu: či prekročiť Savu a uderiť na Petrovaradín, alebo — dľa rady Tököliho — prekročiť dolný Dunaj a tiahnuť k Veľkému Varadínu a do Zahorska. K tomu niektorí dodali i to: prekročiť i Tisu a uderiť na cisárskych od chrbta.

Dňa 19. augusta Turci prekročili Dunaj pri Pančove. Princ Eugen, zanechajúc len 400 mužov v Petrovaradíne, poslal jednu časť vojska k ústiu Tisy a k Titelu, sám však tiahol k Zente, potom, dostanúc zprávu, že Turci prekročili Temeš a ohrožujú Titel, spiechal ta. Presvedčiac sa, že Titelu niet pomoci, vrátil sa do Zenty. V tom prišiel generál Rabutin so 40.000 mužmi, a Eugen 6-ho septembra tiahol s nimi k Petrovaradínu neďaleko tábora Turkov v Kobyle (v stolici Bodrogskej), no Turci (dľa svojej povery) prví neoborili sa naňho, ba sultán odstúpil od úmyslu dobývať Petrovaradín a dal sa na pochod k Segedínu, aby po opanovaní Segedína tiahol do Zahorska, ba azda i do Horno-Uhorska, na čom mu hlavne záležalo. Eugen krok za krokom ho nasledoval, a keď 11. septembra pri Zente (v Báčskej stolici) jednu časť vojska po moste za Tisu vopred poslal, uderil naňho, most znivočil a strašne ho porazil. Tököli ukryl sa medzi tureckými mŕtvolami a, v noci preplávajúc Tisu, spasil sa útekom.

Po tomto víťazstve Eugen viedol svoju armádu do Segedína a odtiaľ rozložil ju k nastávajúcemu zimovaniu, sám však s vybraným vojskom (4000

jazdcami a 1500 pešími) tiahol k Save a, 22. oktobra prekročiac ju, do Bosny. Tam opanoval Doboj, Maglaj, Zepče a potom tiahol k Sarajevu, s nádejou, že ho kresťania budú podporovať, čo keď neučinili, dal sa odtiaľ na zpiatočnú cestu, vezmúc odtiaľ 40.000 kresťanov, ktorých osadil v Slavonii.

Keďže vojny, ktoré mal Leopold s Francúzskom a Tureckom, vyčerpaly mu finančné zriedla natoľko, že nemohol ani platiť vojsko, ba obával sa i vzbury vojska a ľudu hladným vojskom trápeného: pomýšľal na uzavretie mieru. Dosiahnuc to s Francúzskom, chcel to dosiahnuť i s Tureckom, ale sultán i po utrpenej porážke v Uhorsku kládol také podmienky, ktoré neboly prijateľné, áno Turci už v máji 1698 vtrhli do Bosny a v popol obracali osady, ktoré sa boly poddaly Leopoldovi. Okrem toho veľvezír 10. júla od Sofie pohol sa k Semendrii a vyslal 1000 Tatárov k Bečkereku, kde uderil na cisárskych, ktorí ohrožovali Temešvár. Tatári odvliekli do zajatia 400 ľudí.

Medzitým, keďže prostredníctvom Švédov uzavretý bol mier medzi Francúzskom a Leopoldom, poslanci francúzski prestali v Carihrade popudzovať Turkov a nespokojencov proti Leopoldovi a uzavreté bolo vydržiavať kongress cieľom smierenia Leopolda so sultánom. Anglicko a Hollandsko sľúbily sa zúčastniť na kongresse, ba i Peter Veľký, cár ruský, ktorý 26. júna 1698 s veľkou slávnosťou prijatý bol vo Viedni. (Wien und seine Lan-

desfürsten, Viedeň 1834, str. 316.) Kongress otvorený bol 13. novembra a zakončený 26. januára 1699 v Karlovci (v Slavonii, neďaleko Petrovaradína). Podmienky mieru boly: Cisár podrží Zahorsko, sultán temešské územie medzi Tisou a Marušou. Pevnosti Karanšeleš, Lugoš, Lippa, Čanád, Malá Kaniža, Beč a Bečkerek podrží cisár, ale budú so zemou srovnané. Medzi Tisou a Dunajom čiara od ústia Tisy do Dunaja až do ústia Bosuta do Savy oddeľuje územie cisárske od územia sultánovho. Od ústia Bosuta do Savy až do ústia Uny do Savy Una a Sava sú hranicou územia cisárskeho. Kresťania majú svobodu náboženstva v Turecku. Zbojníci a odbojníci neprijmú sa ani so strany cisárskej, ani so strany sultánovej. Vo vojne zajatí prepustia sa bezplatne, zajatí od súkromných za malé výkupné obdržia svobodu. Tököli a jeho prívrženci pokladajú sa za poddaných sultána, ale majú byť od hraníc oddialení. Mier bol uzavretý na 25 rokov. Ruský cár prijal len prímerie na dva roky.

Dňa 24-ho februára toho roku s veľkou slávnosťou konaný bol sobáš „mladšieho kráľa“ Jozefa s Amáliou z Braunschweigu vo viedeňskom chráme augustiánov.

Leopold, aby vyúžitkoval dobu karloveckého mieru, cieľom usporiadania domácich vnútorných záležitostí povolal biskupov a magnátov do Viedne, nie do snemu, ale na poradu. Kolonič, stanúc sa arcibiskupom ostrihomským, zastupoval Leopolda cieľom podvrátenia ústavy, palatín Eszterházy zastu-

poval Uhorsko a bránil jeho ústavu. Kolonič, vypočítajúc práce a obete Leopolda, urobil návrh, aby mu Uhorsko dalo tretinu dane, ktorú mu ako náhradu daly jeho ostatné zeme. Naproti ohlásil sa Eszterházy, že Uhorsko je hotové dať daň, ale to musí sa stať skrze krajinský snem. Na to s cisárskej strany bolo poznamenané, že náhradnú daň 4 milliony majú dať nielen biskupi a magnáti, ktorí boli povinní s banderiami tiahnuť do poľa, ale i zemäni, ktorí boli povinní osobne tiahnuť do poľa. Aby sa vec konečne riešila, Leopold opäť povolal do Viedne nielen biskupov a magnátov, ale i vyslancov zo stolíc a miest. Toto shromaždenie zahájené bolo dňa 10. septembra 1698. Stavy navrhly, aby na žiadané štyri milliony daly mestá 16. čiastku, sedliaci však dve čiastky od 8000 dverí (port), ako ich predošlé viedeňské shromaždenie napočítalo. No stavy proti tomu podaly Leopoldovi prípis, v ktorom žiadaly, aby na riešenie tej veci svolal snem do Prešporka, a prosily ho, aby 4 milliony snížil, spolu však nariadil, aby svobodné kráľovské mestá a sedliaci dali polovicu žiadanej dane. Leopold ich nevyslyšal a naložil stoliciam, aby 4 milliony sohnaly.

Dňa 9. apríla 1701 Kolonič nariadil, aby v tých krajoch, ktoré sú Turkom odňaté, cirkevné majetky boly katolíkom navrátené; aby patronom fary katolíckej bol len katolík; aby dežmu duchovenstvu katolíckemu platili i nekatolíci; aby katolíci oprávnení boli stavät chrámy a školy kde-

koľvek, a podobné veci. Ešte smutnejšie boly pomery občianske a náboženské v Zahorsku, nielen pre protestantov, ale i pre pravoslávnych kresťanov. Tým spôsobom množili sa i v Uhorsku i Zahorsku nespokojenci, a na ich čelo postavil sa Franc Rákóczi II. Jeho otcom bol Franc Rákóczi I., matkou Helena Zrinská, otčimom Imrich Tököli, tútorom roku 1688 od matky odlúčeného Kolonič, ktorý ho dal vychovať a vyučiť jezuitom (v Prahe). Roku 1693 bol vyhlásený za plnoletého, navrátil sa do Uhorska na svoje panstvá, r. 1696 vstúpil do cisárskej armády, vzal si Máriu Amáliu, dcéru Karla, hessenského hraničného grófa, za manželku a navrátil sa do Uhorska. Keď horno-uhorskí povstalci roku 1697 požiadali ho o vodcovstvo, neprijal ho, ale odišiel do Viedne k Leopoldovi. Keď ho Leopold upodozrieval a odoprel mu i titul „grófa rímskej ríše“, navrátil sa do Uhorska a zdržoval sa v Šariši, kde s Mikulášom Bercsényim uzavrel priateľstvo. Bercsényi, keď Leopold roku 1698—1701 začal ľubovoľne a protiústavne reformovať Uhorsko, oduševnil ho za svobodu a právo vlasti. Okolnosti boly prajné Rákóczimu. Leopold mal opäť zápletky s Ludvikom XIV., a Ludvik sľúbil Rákóczimu, že skrze svojho poslanca v Carihrade získa mu podporu sultána a Tököliho proti Leopoldovi i v Uhorsku i v Zahorsku. Rákóczi 1. novembra 1700 dal sa do písomného styku s Ludvikom XIV., ale zradený bol i on i tí, ktorí do tajnej veci boli zasvätení. V noci 18. apríla

1701 prišiel cisársky generál Solari s vojakmi do Šariša, zajal Rákócziho a odviedol do Prešova, odtiaľ do Viedne a potom do Viedeňského N. Mesta, kde bol uväznený. To isté stalo sa aj iným (Szirmay, Vay, Gašpar Sándor, Pavel Okolicsányi a Franc Sluha). Mikuláš Bercsényi uskočil do Poľska, kde bol priateľsky prijatý.

Rákóczi po 6. týždňoch väzenia postavený bol pred súd. Dňa 17. novembra večer, skrze dôstojníka stráže, človeka pruského, z väzenia prepustený, dal sa na útek incognito. Dôstojník bol na smrť odsúdený a na 4 kusy roztrhaný; na hlavu Rákócziho bola vypísaná odmena tomu, kto by ho polapil.

Leopold sa nazdával, že niet sa čo obávať Rákócziho, a neurobil proti nemu potrebných opatrení. Darmo palatín a iní veľmoži kládli mu na srdce, aby odanenie cirkevných a svetských magnátov a zemänov aspoň umenšil a tak si ich získal; Leopold to neurobil, ba princa Eugena a jeho cvičené vojsko z Uhorska odvolal a poslal do Nemecka bojovať proti svojim nepriateľom. Miesto toho dal lapať kdejakých tulákov, aby z nich utvoril vojsko v Uhorsku.

Akonáhle poddaní Rákócziho sa dozvedeli, že je za Karpatmi v Poľsku a zdržuje sa tam u šľachtica Sienavského, dvaja ruskí sviaščenníci biskupstva munkáčskeho, obradu kyrillského, vo februári roku 1703 išli k nemu a prosili ho, aby sa vrátil do Munkáča, ubezpečujúc ho, že tisíce ozbrojených

Rusínov čakajú ho v Karpatoch. Neosmelil sa síce k tomu, ale dal im zástavy, pod ktorými by bojovali a vydobyli Munkáč, od cisárskych opanovaný; k nim sa pripojili i ostatní Rusi, v „krajine" munkáčskej, marmarošskej, makovickej, spišskej, komoranskej (zemplínskej a užhorodskej) bývajúci*). Proti nim tiahol Alexander Károlyi, hlavný župan satmársky; 7. júna porazil ich opitých a odňal im 4 zástavy. Keď bol 11. júna 1703 u generála Oktaviána Nigrelliho a chlúbil sa zástavami, jeden dôstojník úsmešne sa vyslovil, že to jeho víťazstvo pri Munkáči je potlačením jednej nepatrnej „iskry". Na to Károlyi rozmrzený odvetil: „Iskry? Je to taká iskra, že nebude nám stačiť voda na jej uhasenie". (Slovenský Letopis III, 143.)

Dňa 30. apríla vo Viedni vynesený bol súdny výrok: „Rákóczi je zradcom Jeho Veličenstva, odbojníkom, pozbavený každej hodnosti, dôstojnosti a úradu; akonáhle bude chytený, kat mu sotne hlavu. Majetok jeho pripadá kráľovskej pokladnici." To ho neodstrašilo od pochodu za Karpaty, do Uhorska. Rákóczi a Bercsényi dali vyhotoviť zástavy s nápisom: „Pro Deo et libertate" (Za Boha a svobodu), a 12. mája vydali ohnivý „ohlas" na obyvateľov Uhorska, aby každý zbrane schopný

---

*) Nebol teda „magyar ember", ale Rusín. Že v rodine Rákóczich užívaná bola slovenčina, toho svedkom je i listina Žigmunda Rákócziho z roku 1687. (Letopis Matice Slovenskej 1868, II, 111; Nilles: Symbolae II, 860; Slovenský Letopis III, 141.)

Uhor dostavil sa pod zástavy proti tým, ktorí Uhorsko pozbavili práva a svobody. Prikazovali im, aby poslúchali tých, ktorí im budú predstavení. Zakazovali im znepokojovať duchovných, kostoly, kláštory a cestovateľov, hlavne však chudobných zemänov a ľud. Celé zástupy hrnuly sa pod zástavy, i nazvaní boli kurucmi.

Na vedenie vojny sú potrebné peniaze a cvičené vojsko: teda Rákóczi poslal Bercsényiho do Danzigu zaopatriť sľúbené peniaze od kráľa francúzskeho, sám však s poľským vojskom kniežaťa Wyśniovského a s ruským vojskom Konštantína Potockého, kastellána kijevského, prekročil Karpaty a 19. júna 1703 tiahol k Munkáču, kde bola cisárska posádka. Keď však generál Montecucoli dostavil sa ta na obranu pevnosti, Rákóczi sa neosmelil bojovať a pomýšľal utiahnuť sa nazpäť k poľským hraniciam. V tom však prišiel k nemu Ján Vékony s 15. hajdúchmi*), ktorí sa boli dali na útek z Potisia, a Bercsényi navrátil sa z Danziga s peniazmi a s 300 jazdcami, ktorých najal v Poľsku.

Rákóczi vyplatil žold vojakom na celý mesiac, čo ich oduševnilo bojovať. Knieža Wyśniovski dal sa na pochod k Tise proti Montecucolimu a maďarským i srbským zamänom, ktorí nemali dôvery k Rákóczimu, ako Rusínovi. Z tej príčiny Rákóczi

*) Proticisárski slovenskí dobrovoľníci menovaní boli kurucmi, maďarskí však hajdúchmi. Srovnaj *oppida hajdonicalia*.

vydal na nich „ohlas“, že bez ohľadu na jazyk a rod chopil sa zbrane za právo a svobodu vlasti, ako jeho otec a dedovia. To účinkovalo. Maďari potisskí pripojili sa k nemu. Tak urobil i sám župan Alexander Károlyi. Neposlušných Srbov pokoril mečom. Od tej doby Rákóczimu podrobovaly sa rad-radom mestá a pevnosti, a odbojný duch šíril sa i do Zahorska, tak že generál Rabutin robil potrebné opatrenie, aby povstanie nevypuklo i v Zahorsku, ba 21. augusta vyslal vojsko i za hranice proti Rákóczimu a obsadil Somlyos a Zilaj (v Krásňanskej stolici). Opravdivý jeho úmysel však bol uderiť na Veľký Varadín a Satmár a spojiť sa s Montecucolim, ktorý ležal pod Munkáčom. Rákóczi, aby spojenie prekazil, jednu časť vojska poslal do Marmaroša k Hustu, kde bola cisárska posádka. Posádka však bola vyhladovená a poddala sa. Druhú časť vojska poslal k Satmáru proti generálovi Glockelbergerovi, ktorého jazdci mali tvoriť spojenie medzi Rabutinom a Montecucolim. Táto časť položila sa táborom pri Satmár-Németi. Tretiu časť vojska viedol Rákóczi do Zahorska, kde mal utajených maďarských (Kunov a Sikulov) prívržencov, a išiel až k Belehradu. Pomocou svojich 7000 kurucov stal sa koncom roku 1703 temer pánom Zahorska, a tak mohol obrátiť svoj zrak na Uhorsko.

Dňa 9. septembra toho roku poslal Pavla Orosziho za veliteľa do Tokaja a rozkázal stoliciam okolo neho, aby sa braly do jeho tábora. Dňa

18. oktobra ustanovil Alexandra Károlyiho za veliteľa potisských Jazygov a Kumánov, podriadil mu i kurucov a branných z potisských stolíc a prikázal mu uviesť k poslušnosti Srbov a Valachov.

Po smrti Nigrelliho (23. septembra) hlavným veliteľom cisárskej armády horno-uhorskej stal sa Montecucoli, ale už ťažko bolo mu odobrať Rákóczimu mestá Sabinov, Kežmarok, Prešov, Levoču, Zvolen, Baňskú Bystricu, Kremnicu, Štiavnicu, Krupinu, Levice atď. Okrem toho v Turci Blatnica, Sklabiňa a Zniov, stolice Novohrad, Hont a (vynímajúc Nitru a Prešporok) temer všetky horno-uhorské stolice poddaly sa Bercsényimu a skrze neho Rákóczimu. Konečne Leopold, dosiaľ zamestnaný vojnou v Nemecku, dňa 12. augusta vyzval horno-uhorské stolice do zbrane a za veliteľov vymenoval Štefana Koháryho a Šimona Forgácha, ale temer bez výsledku, lebo pod zástavy Koháryho a Forgácha sišly sa len zástupy z Prešporskej a Nitrianskej stolice, a hlavné cisárske vojsko viedol generál Leopold Schlick 21. oktobra k Leviciam a Krupine. Medzitým Károlyi 15. oktobra položil sa táborom pri Zvolene, Bercsényi však pri Baňskej Bystrici. Dňa 18. novembra poddala sa Baňská Bystrica Bercsényimu. Dňa 22. novembra pohol sa Károlyi zo Zvolena a obľahol Bojnice, s čiastkou svojho vojska tiahol k Leviciam, ale odtiaľ vrátil sa k Bojniciam, ktoré sa poddaly. Sem sa dostavil Bercsényi a, spojac sa s Károlyim, oba dali sa na pochod k Váhu, ktorý 1. decembra

pri Seredi prekročili. Odtiaľ tiahli 3. decembra k Hlohovcu (Fraštáku), 4-ho k Šintave, 6-ho k Trnave, ktorú si za hlavnú stanicu vyvolili. Odtiaľ tiahli k Modre, Pezinku, Sv. Juru a Prešporku. Keď im Prešporok vzdoroval, vrátili sa do Trnavy. Žiaci trnavskej univerzity pripojili sa k Rákóczimu a Bercsényi vriadil ich do zástupu františkána Andrássyho. Ich úspechy maly ten následok, že hrady Smolenice, Ostrýž (Éleškő), Stráža, Plavec, Skalica (24. decembra) a iné hrady za Bielou Horou sa poddaly, ba i severovýchodné slovenské obyvateľstvo sa pripojilo k Rákóczovcom, tiež i Nitra, Trenčín, Orava, Likava a Košice sa poddaly. I sám Prešporok trnul, tak že i korunu odniesli do Viedne, lebo Károlyi 25. decembra vtrhol pri Marcheggu do Rakúska, kde Heppensdorfera prekvapil v jeho tábore a ho s 50. jeho mužmi odviedol do zajatia. (Slovenský Letopis I, 177—179; II, 239; III, 143.)

Ešte trvala zima, keď 6. januára 1704 Hervek, veliteľ olomúcky, so 600 jazdcami a moravskými sedliakmi uderil na Skalicu, ale bez úspechu. To isté pokúsil sa urobiť i pozdejšie.

Medzitým Rákóczi na ľavej strane Dunaja dobýval Tokaj. Posádka nečakala na druhý útok a 6. januára sa poddala. S jednou čiastkou vojska tiahol k Miškovcu, aby cisárske posádky v Košiciach, Jágri a Szendrőve (v Boršodskej stolici) na úzde držal. Naproti tomu cisárski velitelia Aradu a Segedína vyjednávali so Srbmi, aby spoločne

uderili na tábor Tököliho v Biharskej stolici, ale od Rákóczovcov boli porazení. Táto porážka roznietila v Srboch a Horvatoch nenávisť proti Rákóczimu.

Keď sa Rákóczi zdržoval v Dindeši, 13. marca obdržal zprávu, že arcibiskup ostrihomský, Széchényi, a Károlyi v Pápe naklonení sú dať sa do vyjednávania. Rákóczi súhlasil s tým a označil i podmienky mieru. Nastaly dopisovania medzi ním a arcibiskupom o ustálení podmienok mieru, ktoré sa majú predložiť plnomocníkom s jednej i druhej strany, prv, ako by sa plnomocníci sišli vyjednávať.

Keďže Rákóczi nástojil na tom, aby isté europejské moci skrze svojich poslancov boly prostredníkmi mieru medzi Leopoldom a Rákóczim, Leopold 11. februára na to odvetil, že Uhri majú svojho korunovaného „mladšieho kráľa", Jozefa: teda len tento môže byť prostredníkom medzi ním a Uhorskom, a nikto iný. Pristal však na to, aby uzavreté bolo predbežne prímerie medzi bojujúcimi stránkami. Leopoldovu odpoveď mal oznámiť Rákóczimu Pavel Okolicsányi, ale Rákóczi nepristal na takú odpoveď a vydal manifest na monarchov a ľud akéhokoľvek stavu sveta kresťanského, vypočitujúc príčiny, pre ktoré chopil sa zbrane proti Leopoldovi.

Keďže sa nedocielilo ani prímerie, pokračovalo sa vo vojne. Leopold za hlavného veliteľa cisárskej armády ustanovil Sigfrieda Heistera, za

horvatského bána Pálfyho, za veliteľa na hraniciach rakúsko-moravských Říčana, za veliteľa na hraniciach štýrskych Rabattu.

Ak sa Leopold kojil nádejou na víťazstvo, klamal sa, lebo okolnosti, v ktorých sa Rákóczi nachádzal, vyvíňovaly sa prajne preňho. Ludvik XIV. vypravil k nemu do Miškovca posla, s ktorým prišli i francúzski dôstojníci, aby vstúpili do jeho služby. Poslanci anglickí a hollandskí prišli ako prostredníci mieru medzi Leopoldom a Rákóczim uzavrieť sa majúceho. Na mierovú schôdzku prihlásil sa i poslanec poľský, ba i paša turecký, tiež mnohí magnáti, menovite luteránski, s tou nádejou, že od Rákócziho obdržia svobodu náboženskú, hoci Rákóczi, Bercsényi i Károlyi boli katolíci (ako to i sám Rákóczi svedčí) a väčšina jeho vojska bola kalvínska. (K vôli maďarským kalvínom na Potisí sa maďarčil.) Leopold vo svojej úzkosti 4. marca vyslal arcibiskupa Széchényiho a Pavla Okolicsányiho (luterána) do mierovej konferencie, ktorá sa odbývala v Dindeši, ale nezdarila. Széchényi aspoň to chcel docieliť, aby uzavreté bolo prímerie, Rákóczi však ani na to nepristal.

Leopold po nezdarenej konferencii obnovil vojnu na pravej strane Dunaja. Heistera poslal z Rakúska, Pálfyho s Horvatmi, Herbersteina so Srbmi sriemskymi, Rabattu zo Štýrska proti Károlyimu. Károlyi bol porazený a Leopold 20. marca vydal manifest, v ktorom sľúbil amnestiu všetkým, ktorí sa navrátia k nemu; sľúbil svolať snem a

navrátiť ústavu a svobodu Uhorsku. Károlyi síce pokúsil sa ešte podujať niekoľko šarvátok, ale keď ho i ostatné vojsko opustilo a za Dunaj sa vrátilo do svojej domoviny, i on sám pri Abde (v Rábskej stolici) vstúpil na loď, preplavil sa cez Dunaj a utiekol k Rákóczimu, ktorý táboril pri Jágri.

Heister 3. apríla ustanovil Antona Eszterházyho za veliteľa v Pápe, 5. apríla však Daniela Eszterházyho za veliteľa v Stolnom Belehrade. D. Eszterházy písal Rákóczimu, aby sa pokoril Leopoldovi, lebo Leopold sľúbil amnestiu, snem a navrátenie ústavy a svobody krajine, a už všetko na pravej strane Dunaja Heisterom je opanované.

Súčasne s Károlyim prišiel do tábora Rákócziho pri Jágri Šimon Forgách, ktorý, rozmrzený na Leopolda preto, že mu odňal veliteľstvo, utiekol z Viedne, 21. marca prišiel k Bercsényimu do Trnavy a s ním dostavil sa k Rákóczimu. Dňa 4. apríla Bercsényi vrátil sa do Trnavy, kde 9. apríla nedovolil Trnavčanom povolať kazateľa luteránskeho. Károlyi a Forgách zostali u Rákócziho. Rákóczi rozkázal Károlyimu, aby najal maďarských kalvínov na Potisí, Forgáchovi naložil, aby primal cisárskych opustiť Jáger. Károlyi vykonal svoju úlohu, Forgách však presvedčil sa, že posádka je zbraňou a potravou opatrená na viac mesiacov. Následkom toho Rákóczi pretrhol obliehanie Jágra. Okrem toho vyjednával s francúzskym poslancom, ktorý mu z Caribradu priniesol na-

bídnutú podporu tureckú. On ju prijal len ako podporu veci uhorskej, nie však tureckej.

Keďže Rákóczi neprijal vyzvanie Heistera a Daniela Eszterházyho, cisárski 20. apríla po Dunaji pritiahli k Prešporku, potom k Püspöki na Csallóköze, osade arcibiskupa ostrihomského, a podrobili si ju. Keď však Pekný, Ocskay a Bercsényi dozvedeli sa o tejto porážke, pritiahli ta a cisárskych zahnali nazpäť k Prešporku. Cisárski však medzitým zaujali podhorské mestá (Sv. Jur, Pezinok a Modru). Okrem toho cisárski chystali sa pri Komárne prekročiť Dunaj a uderiť na Nové Zámky. Následkom toho Bercsényi prosil Rákócziho o pomoc, a Rákóczi ho vyslyšal. Oba 6-ho mája medzi Sereďou a Diószegom prekročili Váh a tiahli k Trnave, aby podhorské mestá nazpäť dostali. Dňa 7. mája bolo vidieť z Trnavy veľký dym. Šintava s kostolom, Cseklés, Magyarbér a Gurab ľahly v popol, lebo Rákóczi a Bercsényi, prekročiac Váh, tiahli k podhorským mestám a k Prešporku. Dňa 8-ho mája Heister z tábora riečanského (račišdorfského) vyslal Leopolda Martiniho, hlavného potravníka, do Trnavy, ktorú bol generál Kolonič priviedol k cisárskej vernosti, aby ju zaopatril potravou. Dňa 9. mája prišiel do Trnavy horvatský bán, gróf Ján Pálfy, ktorému kapitula darovala 4 strieborné pokály, Koloničovi vrátila jeho dlžobný úpis na 500 zlatých, Heisterovi poslala 400 meríc ovsa a 100 dukátov. Ovos prijal, ale dukáty poslal nazpäť. Dňa 11. mája

generál Říčan z Uhor. Hradišťa uderil na Trenčín a odtiaľ na Skalicu. Povstalci, keď sa o jeho pochode dozvedeli, utiekli a mesto sa na milosť poddalo. Potom odtiahol k Holiču a položil sa tam táborom. Odtiaľ v pondelok svätodušný poslal delá na pevnosti skalické, aby chránily mešťanov pred moravskými sedliakmi. Sedliaci, aby sa pomstili za škody od Skaličanov za Moravou popáchané, vrhli sa na predmestia, ktoré spustošili, ba, zmocniac sa hornej pevnosti a brány, oborili sa na kláštor františkánov, strovu a nápoj im pobrali, len čo bolo potrebné k službám Božím, v pokoji nechali. Tak robili i vojaci mešťanom a zemänom, ktorým i zbrane pobrali. A tieto útrapy trvaly za dva týždne, kým neprišiel cisársky rozkaz, aby vojsko tiahlo za Bielu Horu a spojilo sa s grófom Pálfym proti povstalcom. Dňa 13. mája cisárske vojsko po seredskom moste prešlo za Váh. Dňa 18. mája cisárski spozorovali oddiel povstaleckého vojska pri Leopoldove (naproti Fraštáku); z tej príčiny Kolonič opustil Trnavu. Dňa 20. mája iný oddiel povstaleckého vojska tiahol k Szerdahelyu, a preto Franc Eszterházy opustil Šintavu, ktorú povstalci i obsadili. Dňa 23. mája boli povstalci pred Trnavou, ale neboli vpustení. Dňa 25. mája Károlyi v Diószegu vydal svoju ohnivú, prehnanú a nestydatú proklamáciu maďarskú. (Letopis Matice Slov. 1873, II, 64.) Dňa 26. mája povstalci zajali Trnavčanom stáda na paši. Následkom toho oni, aby vyhli ďalším pohromám, otvorili brány Ocskayovi.

Toho dňa generál Říčan so 4000 cisárskymi mužmi prekročil Bielu Horu a medzi Smolenicami a Nádašom táboril. Proti nemu už na druhý deň tiahli Károlyi a Bercsényi. Dňa 28. mája strhla sa bitka neďaleko Smoleníc. Porazený Říčan dal sa na útek cez Bielu Horu k Jablonici a povstalci za ním. I tam bol porazený a s manželkou lapený, do Trnavy odvedený a tam uväznený.*) Dňa 1. júna dal Bercsényi konať „Te deum“ v Majcichove, 4-ho v Trnave. V tenže deň žiadal od kapituly 40.000 zl., ale kapitula, nemohúc toľko sohnať, dala mu 10.000 zl.

Keď Heister zamestnaný bol na našom Slovensku, Károlyi zamýšľal so svojím mužstvom vtrhnúť za Dunaj. Dňa 11. júna písal Šimonovi Forgáchovi, ktorý ležal v Koronci (v Rábskej stolici), aby sa odtiaľ pohol do Sv. Mikuláša, tam sa s ním spojil, že by spojenými silami uderili na Ráb. Forgách, prv než Károlyi vráti sa z Rakúska, kam bol vtrhol, dňa 13. júna dal sa pri Szemere do bitky a bol porazený. Forgách utiahol sa do Kapuváru (v Šopronskej stolici).

Dňa 26. júna generál Schneinfeld, poslaný Leopoldom na ochranu(?) Skalice proti Bercsényimu, dľa cisárskeho rozkazu dal sa búrať múry okolo mesta a Železnú vežu. (Slovenský Letopis III, 145.) Dňa 3. júla Károlyi, dopočujúc, že Ra-

*) Z väzenia vypustený bol až v decembri, keď Bercsényimu dal 2000 zlatých za seba, manželku a svojich verných služobníkov. Vrátil sa nazpäť do Uh. Hradišťa. (Slovenský Letopis III, 143—145.)

batta stojí pri Sv. Gottharde (v Železnej stolici), v noci pohol sa zo Šárváru, kde táboril, proti nemu a strašne ho ubil. Forgách pri Jánosháze (v tejže stolici) tiež sa chystal do boja proti Rabattovi a požiadal Károlyiho o spojenie sa s ním. Károlyi však to odoprel, zahnal ho a na jeho miesto ustanovil Antona Eszterházyho.

Medzitým arcibiskup Széchényi pracoval na tom, aby uzavretý bol mier, aspoň prímerie na 3 mesiace. Rákóczi podmienky neprijal, a maďarské stavy Zahorska 6. júla vyvolily ho za knieža. Naproti tomu Rabutin, cisárske gubernium a Nemci v manifeste z 2. augusta vyhlásili belehradský snem, ktorý ho za knieža vyvolily, za neplatný a tých, ktorí ho za knieža uznajú, za vlastizradcov. Rakóczi bol v Segedíne, keď dostal zprávu o tom, a poslal Forgácha s vojskom do Zahorska. Ešte bol na rozpakoch: či má voľbu prijať, alebo pokračovať vo vyjednávaní s Leopoldom, ktorý dal obliehať Košice a Prešov.

V ten čas Bercsényi na Slovensku obsadil Trenčín. Dňa 11. augusta však cisárski ho odtiaľ zahnali do Trnavy. Dňa 20. augusta vyhladovení a strhaní kuruci dobývali Ostrýž*), pevnosť Coborovskú v Bielej Hore nad Smolenicami. Dňa 21. augusta Bercsényi žiadal od kapituly ďalšiu

*) Tak sa píše i v Coborovských listinách. Maďari dali mu meno Éleskő. O biednom stave kurucov máme slovenský list, ktorý do Baň. Bystrice poslal odtiaľ Matiaš Parvi. (Slovenský Letopis VI, 159.)

čiastku summy, ktorú jej bol 1. júna naložil. Kapitula na vyrovnanie tej summy zničila dlžobný úpis na 3000 zl., ktoré bol jeho otec kapitule dlžen, a odpustila mu 1400 zl. úrokov od kapitálov uňho sa nachodiacich. Dňa 22. augusta odišiel Bercsényi obliehať Nitru, a to s takou silou, že sa 24-ho poddala. Odtiaľ 26-ho tiahol k Novým Zámkom, a keď sa cisárska posádka dala do vyjednávania, položil sa táborom v Šuranoch. Boly to presmutné časy, hlavne pre slovenský a moravský ľud. Na pravej strane rieky Moravy pustošili a rabovali kuruci, na ľavej strane rieky moravskí sedliaci, aby sa pomstili za škody od kurucov utrpené. Nie div, že na oboch stranách boli takí, ktorí pracovali na uvedení mieru alebo aspoň prímeria. Najprv v Dindeši 15. oktobra bolo uzavreté prímerie, ale sa nezdarilo, hlavne opäť preto, že Okolicsányi doliehal na to, aby Rákóczi dal svobodu náboženstva luteránom. On to odoprel, lebo ztratil by skrze to podporu Ludvika XIV. Následkom toho luteráni ho opúšťali. Imrich Revay, pod ktorého velením boli Turčania, Liptáci a Oravčania, 7. oktobra z Červeného Kameňa (v Prešporskej stolici), písal do Turčianskej stolice, aby úskokov prinútili pod zbraň a dôstojníkov opatrili potrebnými vecmi.

Hoci otázka náboženská vylúčená bola z vyjednávania medzi Leopoldom a Rákoczim a 24. oktobra obnovené bolo prímerie, vyjednávanie sa nezdarilo. Už 9. novembra Štefan Petróczi písal na Turčiansku stolicu, aby útrovy na vojsko, sem-ta

chodiace, spravedlive rozdelila na obce, lebo najväčšiu ťarchu nesú Turanci a Martinčania. Rákóczi, opustiac kúpele vo Vyhniach (pri Štiavnici), navrátil sa do Šurian obliehať Nové Zámky, ktoré 16-ho opanoval. Do zajatia odvedený bol veliteľ i s posádkou, vynímajúc 150 mužov, ktorí pristúpili k Rákóczimu. Odtiaľ 25. novembra prišiel do Hlohovca (Fraštáku), odkiaľ poslal Bercsényiho k Bielej Hore, sám však dal delami strieľať ponad Váh do Leopoldova.

Bercsényi, prekročiac Bielu Horu, tiahol k Devínu (hradu nad ústím Moravy), aby sa ho zmocnil. Potom však, keď počul o pohybe Heistera zo Zadunajska k Prešporku, tiahol po brehu Moravy do Jablonice a odtiaľto cez Bielu Horu k Trnave, a písal Rákóczimu, že pluky svoje spoja vo Farkašde proti nemu. Medzitým Heister, prekročiac Dunaj, s 15.000 mužmi prišiel do Prešporka a odtiaľ do Rieče (Račišdorfu), kde sa položil táborom. Vyzval Bielohorčanov chopiť sa zbrane a, podrobiac si podhorské mestá (Sv. Jur, Pezinok a Modru), tiahol k Trnave. Pri Rošindole (Rosenthal) srazil sa 25. decembra s povstalcami, porazil ich a vtiahol do Trnavy, kde 28-ho dal odbavovať „Te Deum". Bercsényi dal sa na útek k Smoleniciam, Rákóczi k Hlohovcu (Fraštáku), zastavil dobývanie Leopoldova, veliteľa poslal k Nitre, sám však šiel do Levíc. Heister 7. januára 1705 zahnal Bercsényiho do Seredi a za Váh a vrátil sa do Pezinka, nechajúc v Trnave generála Rajhova. Rajhovi 19.

januára kapitula dala 2 sudy sucharského vína (Ausbruch), 200 meríc ovsa, 100 meríc oziminy, 27. januára 400 meríc polovníka. Okrem toho po domoch sbierali chlieb, múku a obilie. Dňa 28. januára tiahol Rajhov do Kostolian, kde bolo 200 povstalcov. Hoci povstalci boli utiekli, predsa cisárski vylúpili a podpálili dedinu.

Šťastnejší bol Rákóczi minulého roku na severnom Slovensku, kde sa mu poddal Prešov, a na Potisí, kde sa mu poddal Jáger, Satmár, Szendrő a Veľký Varadín, tak že Forgách mal voľnú cestu do Zahorska. Tento Forgáchov úspech však nebol po chuti žiarlivému Károlyimu. Prečo?

Rákóczi 2. januára ustanovil Károlyiho za veliteľa hajdúchov na Potisí. Keďže tam nebol nepriateľ, proti ktorému by bolo treba bojovať, poslal ho s jeho maďarskými hajdúchmi na Považie proti Heisterovi. Na začiatku februára prišiel so 6000 jazdcami do Vrábľov (v Tekovskej stolici). Tam vo vojenskej rade bolo uzavreté podujať niečo, čo by oduševnilo hajdúchov. Následkom toho Károlyi pri Karve (v Ostrihomskej stolici) po zamrznutom Dunaji prešiel do Zadunajska a po pravej strane Dunaja spiechal do Rakúska a pustošil ho. To prinútilo Heistera, že 2. marca opustil Trnavu a tiahol do Rakúska, aby pred Károlyim zachránil Viedeň. Zachránil ju síce, ale na ľavej strane Dunaja ztratil, čo bol predtým odňal Bercsényimu. Smolenice, Trnava a podhorské mestá (Modra, Pezinok, Sv. Jur) sa poddaly. Károlyi mal úmysel

popudiť zadunajský ľud k povstaniu, ale Heister bol mu ustavične za pätami. Jedna časť jeho hajdúchov utiekla do Bukoňu (Bakony), s druhou pri Frauendorfe spasil sa on 31. marca útekom na ľavú stranu Dunaja. Nastalo utíšenie. Cisárski boli v Csallóköze, povstalci v Prešporskej a Nitrianskej, Rákóczi v Jágri.

Neboly to riadne a čestné vojny, ale lúpežné, i so strany neplateného vojska cisárskeho, i so strany kurucov slovenských a hajdúchov maďarských (Slov. Letopis, III, 148): teda všeobecne sa pracovalo na náprave.

Rákóczi, majúc v moci baňské mestá, aby šetrené bolo zlato a striebro, pritom však i mužstvo mohlo byť platené, dal raziť medené peniaze, *poltura* rečené, so svojím heslom: „*Pro libertate*". Poltury boly v obehu i u Valachov s hodnotou krajciara*). Akýsi rakúsky Nemec k literám toho nápisu pripojil hrozivý smysel v tomto verši. „**P**eribitis, **R**ebelles, **O**mnes **L**aqueo, **I**gne, **B**ello, **E**t **R**eliqui **A**ustriae **T**ributarii **E**ritis". (Zahyniete, odbojníci, všetci povrazom, ohňom, vojnou, a ostatní Rakúsku poplatní budete.) Táto hrozba sa však nesplnila. Rákóczi dľa rady francúzskych mužov, ktorí boli na jeho dvore, pracoval na tom, aby svoje vojsko zaopatril francúzskymi dôstojníkmi, ktorí by naučili mužstvo poriadku a vycvičili by ho v zbrani. S tými a inými zamýšľanými jeho

*) Nilles: Symbolae I, 446. Menších 40, väčšie 4 rovnaly sa striebornému toliaru.

reformami spriatelil sa i arcibiskup Széchényi a opäť pracoval na tom, aby ho smieril s Leopoldom. Leopold stal sa povoľnejším.

Dňa 11. marca so strany cisárskej požiadaní boli Schéchényi, Viza a Okolicsányi, aby obnovili vyjednávanie s Rákóczim. Leopold sľúbil, že svoje vojsko, ktoré bolo na obtiaž, odvolá, ústavu krajinskú zachová, svolá snem a vôbec vyplní žiadosti stavov uhorských. Rákóczi prijal arcibiskupa a spoločníkov jeho v Jágri uspokojive. Dňa 25. apríla šiel Széchényi do Viedne oznámiť Leopoldovi odpoveď Rákócziho. Leopold na znak toho, že si úprimne želá smieriť sa s Rákóczim, z Viedne 3. mája prepustil jeho manželku do Nitry, kde sa zdržoval. No stalo sa to pozde. Leopold ležal na smrteľnej posteli a 5. mája skonal.

Ešte toho roku umrel i Imrich Tököli vo svojom letohrádku neďaleko mesta Nikomedie (v Malej Azii), kam, od sultána ako knieža Viddinu sosadený, i so svojou manželkou Helenou Zrinskou († 1704) bol vyhnaný.

Jozef I., mladší kráľ, mal 27 rokov, keď zaujal trón. Vážni mužovia kochali sa nádejou, že nastanú časy pokoja. Palatín Eszterházy už 13. mája rozposlal list na nespokojencov, vyzývajúc ich, aby odložili zbraň a, dôverujúc svojmu roku 1687 korunovanému kráľovi, pristúpili k jeho verným. Okrem toho Jesenský, tajomník palatína, a Szirmay vyslaní boli k Rákóczimu do Jágra, aby sa s ním dohovorili

o podmienkach mieru. Rákóczi odvetil na to, že o tom rozhodnúť náleží snemu. Docielené bolo to, že uzavreté bolo len prímerie do konca júna. Dňa 10. júna pokračovalo sa vo vyjednávaní v Trnave a potom v Prešporku. Dňa 7. júla odprevádzal Rákóczi z Nových Zámkov svoju manželku do Moderdorfu (pri Trnave). Odtiaľ ona išla do Skalice, on sa navrátil do Nových Zámkov. Sem prišli prostredníci vyrovnávania s odpoveďou cisárskou, ktorú neprijal, ale, pretrhnúc prímerie, 22. júla tiahol za Bielu Horu, kde Holič obrátil v popol a 80 cisárskych zajal. Dňa 11. augusta generáli Herbeville a Glosberger zahnali ho za Bielu Horu a porazili ho pri Trnave. Odtiaľ tiahli do Ostrihomu, potom do Kečkemétu a do Veľkého Varadína. Tieto pevnosti opatriac múkou a soľou, vnikli do Zahorska a podrobili ho cisárovi.

Medzitým povstalci zo Skalice pri Rohatci 22. augusta prekročili Moravu a uderili na Hodonín. Znivočili jeho predmestie a 15 dedín v jeho okolí. (Slov. Letopis III, 148 a 149.)

Rákóczi, vidiac, že Ludvik XIV. a Maximilian, kurfürst bavorský, ktorému chcel obetovať Uhorsko, sú pokorení a jemu pomôcť nemôžu, svolal snem do Pešti na 1. septembra, aby tento rozhodol, či bojovať alebo sa poddať.

Práve toho času moravská šľachta a sedliaci shromažďovali sa nad riekou Moravou a ohrožovali Skalicu. Mešťania obrátili sa s prosbou na kráľa Jozefa, aby im potvrdil ochranný list, ktorý im

bol dal jeho otec, Leopold. Následkom toho kapitán Moravanov, keď Skaličania dodávali im chleba, mäsa a vína, ich ušetril. Niektorí zemianski dôstojníci však podpálili Holič, Kopčany, Rdimov a Adamovúves, ale na svoju škodu, lebo od prišlého povstaleckého kapitána Blaškoviča boli pobití. Dňa 3. septembra Ocskay vtrhol za Moravu, majúc úmysel tiahnuť do Rakúska, ale Moravania zastavili mu cestu. Ocskay však ich porazil a zajal z nich niektorých i odviedol dobytok odtiaľ. V noci toho dňa cisárski pod Pálfym z Prešporka prišli do Csallóközu, opanovali pri Nagymagyari priekopy a 4. septembra zahnali Turócziho. Dňa 8. septembra Moravania, ktorí ešte pri Skalici v sudomerických sadoch táborili, preč odtiahli. Dňa 10. septembra generál Starenberg vtrhol do Csallóközu, položil sa táborom pri Šomoríne a odtiaľto spiechal na pomoc Ostrihomu, ale bez výsledku, lebo Ostrihom 17. septembra padol opäť do rúk povstalcov.

Medzitým Rákóczi, rozmrzený nad tým, že sú na Potisí ľudia, ktorí starajú sa len o svoje ohnište, nie však o spoločnú vlasť, Károlyiho, posilneného mužstvom, poslal nazpäť na Potisie. Bercsényiho povolal k sebe do tábora pri Tekovskom Sv. Kríži a poslal ho k hraniciam moravským, Forgácha nechal pod Bielou Horou a vrhol sa temer zúfale do boja, buď zvíťaziť, alebo umrieť. Zmužile sa držal na ľavej strane Váhu proti Herbevillovi, ale nevládal pred ním zachrániť hrad Leopoldov. Medzi-

tým Herbeville 10. augusta dostal rozkaz, aby spiechal do Zahorska. Rákóczi s kroka na krok stúpal za ním, aby ho prinútil do bitky. Herbeville tiahol k Trnave a Rákóczi zastavil mu cestu pri Cíferi. Nastala bitka 11. augusta pri Pudmericiach. Herbeville zvíťazil a potom šiel k Csallóközu. Bercsényi a Rákóczi, shromaždiac svoje roztrepané vojsko, 16. augusta tiahli za Bielu Horu na hranice Moravy a Rakúska, kde porazili generála Engelforta a zajali 500 mužov. Rákóczi 19. augusta z Nitry svolal opäť stavy na 1. septembra, a to nie do Pešti, ale do Sečian (v Novohradskej stolici); požiadal spolu arcibiskupa Széchényiho, aby vyprostredkoval prímerie. Medzitým povstalci sa shromaždili, vtrhli za Bielu Horu do Rakúska a zmocnili sa Chiserdorfu (Zinzendorf, Čistejov). Dňa 20. septembra vtrhli povstalci pri Uh. Brode a Ostrove do Moravy a spustošili Polovice, Pelrovku a iné dediny.

Cisár Jozef sľúbil síce, že pošle do Sečian plnomocníkov vyjednávať, ale neprijal prímerie, ba rozkázal, aby Herbeville bezodkladne tiahol do Zahorska. Snem otvorený bol 12. septembra. Okrem Rákócziho, Bercsényiho a arcibiskupa Széchényiho boli tam z duchovenstva Telekesy, biskup jágerský, grécko-katolícky biskup munkáčsky, 4 titulárni biskupi, repräzentanti kapituly trnavskej, košickej a vacovskej, vyslanci jezuitov, paulinov, prämonstrátov a františkánov, početní farári a kapláni; z magnátov boli: gróf Mikuláš Bercsényi, veliteľ celej armády a dedičný hlavný župan užhorodský,

Šimon Forgách, hlavný veliteľ zahorský, dedičný hlavný župan boršodský, Anton Eszterházy, hlavný kapitán košický, Franc Barkóczi, dedičný hlavný župan zemplínsky, Štefan a Michal Csáky, Daniel a Štefan Eszterházy, všetci generáli, Vladislav Szentiványi, bývalý predseda spišskej komory, 22 barónov a repräzentanti 25 stolíc na ľavej strane Dunaja. Po službách Božích, ktoré katolíci osve a luteráni osve konali, biskup Telekesy a generál Petróczi pozvali Rákócziho do shromaždenia. Rákóczi prišiel a nakrátko pozdravil shromaždených; po ňom jeho tajomník Pavel Ráday povedal dlhú reč o jeho zásluhách a jeho snahe po uvedení mieru. Potom predstavil prišlých plnomocníkov cisára (Széchényiho, Vizu, Szirmayho a Okolicsányiho) a prečítal list poslanca anglického a dolno-nemeckého, ako zaručiteľov mieru. Konečne vyzval stavy, aby mierumilovnosť Rákócziho podporovaly. Keďže málo zemänov dostavilo sa do Sečian osobne, ktorých chcel Rákóczi poslať Ocskayovi pod zástavy proti Moravanom, Rákóczi rozkázal podžupanom, aby zemänov vyzvali pod zbraň a zahrozili im ztratou majetku, jestli tak neurobia. Prítomní luteránski vyslanci zo stolíc a miest vyhovárali neprítomných tým, že sa nemôžu oduševniť za vlasť, kým nebude uvedená svoboda náboženstva a nebudú luteránom navrátené kostoly, školy a základiny. Z tej príčiny 10. septembra neprišli ani do spoločného zasadnutia, ale utvorili „nižšiu tabulu“, vyvoliac Jána Radvaňského za predsedu a personala, Daniela

Búľovského a Štefana Kručaja za zápisníkov, a požiadali Rákócziho o potvrdenie toho. Rákóczi odoprel potvrdenie a zazlil utvorenie nižšej tabule, lebo svolaný je jeden, nie dva snemy, a napomenul ich, aby sa dostavili do spoločného zasadnutia, lebo čokoľvek by uzavreli, nebolo by právoplatné.

Na druhý deň odštiepenci dostavili sa do spoločného zasadnutia. Nastaly reči a škriepky bez konca a kraja s oboch strán o tom: Či utvorenie nižšej tabule je zákonité, alebo nie? Či Rákóczim svolaná schôdzka je opravdivým snemom právoplatným? Dňa 18. septembra čítaná bola reč Rádayho o zásluhách a úlohe Rákócziho, a bola prijatá. Dňa 19-ho zemianski vyslanci stolíc prisahali vernosť Rákóczimu. V nedeľu, 20. septembra, bola slúžená omša, po ktorej Rákóczi pristúpil k oltáru a prisahal vernosť vlasti a službu za jej svobodu a za svobodu troch náboženství. Dňa 21. septembra luteráni žiadali splnenie lineckej úmluvy a navrátenie im kostolov, škôl a základín, ktoré im boly odňaté. Katolíci však podobne žiadali navrátenie toho, čo im bolo odňaté, aby sa i jedno i druhé vyšetrilo a i jedným i druhým dľa spravedlivosti, dľa vzájomného dorozumenia a po priateľsky stalo, že by tak pokoj a svornosť medzi občanmi rozličného náboženstva zabezpečená bola. Dňa 1. oktobra splnomocnený bol Rákóczi v tom smysle konať po celej krajine.

Keďže pri pojednávaniach, týkajúcich sa vnútorných vecí, neboli prítomní zahraniční poslanci,

splnomocnený bol Rákóczi vyjednávať s nimi, ako i s plnomocníkmi cisára, ale s podmienkou, aby výsledky vyjednávaní predložil stavom na potvrdenie. Okrem toho bol splnomocnený vykonávať práva kniežatské. Konečne k slávnostnému intronizovaniu Rákócziho vyslaní boli do Zahorska: generál Barkóczi, Andrej Pethes a Franko Galambos.

Medzitým, čo zasedal snem sečiansky, Forgáchovi kuruci uviedli cisárskeho generála Rabutina do takého položenia v Zahorsku, že sa už nevládal udržať. Z tej príčiny cisár rozkázal generálovi Herbevillemu dať sa na pochod do Zahorska, práve vtedy, keď Forgách bol na sečianskom sneme. Károlyi nezúčastnil sa na sneme, ale zostal na Potisí. Keď Herbeville prišiel do Kečkemétu, zaopatril víno a potravu, aby ju dodal Rabutinovi pre hladujúce jeho vojsko, ale Károlyi mu potravu buď znivočil alebo odviezol a prinútil ľud opustiť dediny, ktoré dal podpáliť, tak že Herbeville ledva čo v prázdnom Debrecíne mohol zaopatriť, ale i to zanechal cisárskej posádke vo Veľkom Varadíne, kde i zostal trčať.

Dňa 1. oktobra krajinský kapitán asi s 500 jazdcami a moravskými sedliakmi prekročil Moravu a vtrhol na Slovensko, aby dodal Trenčanom potravy. Odtiaľ tiahol na obe Súče, pobil slovenských sedliakov a odviedol im dobytok. Potom tiahol k Červenému Kameňu za Bielou Horou a dal sa ho dobývať. Rákóczi poslal proti nemu Ocskaya. Ocskay 4. oktobra, aby ho prinútil nazpäť

odísť, podobne vtrhol za Moravu, tiahol k Vlčkovu a s ukoristeným dobytkom vrátil sa nazpäť. Z majera Kaunicovho odviedol 4000 oviec. Dňa 10. oktobra Rákóczi bol už v Zahorsku a, dostanúc zprávu, že Herbeville odtiahne z Veľkého Varadína a pokúsi sa pri Szilágy-Somlyóve predrať sa do Zahorska, buď úžinou Karilla alebo Zsibó, Rákóczi zatarasil úžiny, aby ich urobil ešte viac neprechodnými, a pri Magyar-Egnyegye položil sa táborom. Károlyimu však prikázal, aby, keď bude na to čas, uderil z Potisia na Herbevilleho. Rákóczi dňa 29. oktobra, ako „knieža svätej rímskej dŕžavy a vyvolený knieža Zahorska, pán častí kráľovstva uhorského a gróf Sikulov, vojvoda spojených stavov kráľovstva uhorského za svobodu, tiež munkáčsky a makovický, večitý gróf Šariša, dedičný v Šarišskom Potoku, Tokaji, Regéci, Ečede, Šomľóve, Lednici, Selenci, Onode atď.“, vydal latinsko-maďarský obežný list na stolice, mestá a obyvateľov, aby užívali jeho medené peniaze, a pohrozil tým, ktorí ich neprijímajú, alebo pri zamieňaní ich s peniazmi bielymi (striebornými) požadujú naddavok (*lazi,* l'agio). (Letopis Matice Slovenskej 1873, II, 65—67.)

Dňa 20. oktobra povstalci zas Vlárskym priesmykom vtrhli za Moravu, ale Moravania za škody, ktoré im urobili, vrhli sa na nich a z nich 40 zabili a 10 poranených odviezli do Uh. Hradišťa. Dňa 21. oktobra Moravania pretrhli dobývanie Červeného Kameňa a tiahli k Prešporku, aby sa

s Pálfym a Starenbergom spojili. Dňa 26. oktobra Starenberg a Ján Pálfy položili sa táborom nad Dudvágom pri Diósegu a odtiaľ vyslali poručíka Petráša s 500 Srbmi k Trnave. Dňa 27. oktobra bol veľký shon po meste. Cisárski požadovali 10.000 zlatých, potravu a vozy. Uspokojili sa však s 8000 zl. Kapitula dala 2000 zl., s podmienkou, že jej budú navrátené. Dňa 30. oktobra pohly sa vozy k Leopoldovu, ale voziarov tam podržali k prácam fortifikačným. Dňa 1. novembra tiahli cisárski od Leopoldova nazpäť do Prešporka, zastavili sa opäť pri Trnave a žiadali potravu. Nasbierali asi 35.000 chlebov. Po odchode cisárskych ešte toho dňa prišly hŕstky povstalcov, za ktorými 5. novembra dorazil i Forgách zo Zahorska.

Práve toho času Herbeville pri Szilágy-Somlyóve i od predku od Rákócziho, i od chrbta od Károlyiho mal byť 10. novembra napadnutý. Rákóczi tak bol istý víťazstva, že na 11. novembra ustanovil svoje slávnostné zaujatie kniežacieho trónu v sedmohradskom Belehrade. Sklamal sa. Práve v ten deň utrpel porážku, lebo Forgách a Károlyi nenapadli Herbevilleho od chrbta. Forgách zamestnaný bol na Slovensku, Károlyi však na Potisí. Herbeville ako víťaz vtiahol do Zahorska, kde od Nemcov a Rabutina s radosťou bol vítaný. Rákóczi utiahol sa do Betlera (v Gemerskej stolici), jeho prívrženci vysťahovali sa buď do Uhorska, alebo do Valachie a Moldavie.

Rákóczi nebol celkom zlomený. Utiahol sa

do Ečedu (v Satmárskej stolici), opevnil ho a vymenoval Károlyiho za hlavného veliteľa armády. Okrem toho Bottyán, po chorobe zotavený, na pravej strane Dunaja mal 8000 mužov pod zástavou, aby hatil cestu Pálfymu, Starenbergovi a Petrášovým Srbom. Bercsényi, dostanúc zprávu o porážke Rákócziho, 21. novembra svolal stavy do Trnavy, kde vojenská rada uzavrela vypraviť značnú pomoc Bottyánovi za Dunaj. Rozkázané bolo ta poslaným kommandantom, aby vydali otrorený list maďarský, nemecký a horvatský, lebo sú tam Maďari, Nemci a Horvati*). To, ako i úspechy kommandantov za Dunajom veľmi potešily Rákócziho, ktorý zimoval v Munkáči.

No hoci sa válčilo v Zahorsku a západnom Uhorsku, mohlo sa vo vyjednávaní sečianskom pokračovať. Ale cisár Jozef uznal za lepšie, aby sa vyjednávalo o prímerie medzi ním (v Prešporku) a povstalcami (vo Sv. Juri). Uhorskí plnomocníci tento návrh neprijali, lebo úlohou vyjednávania sečianskeho bolo docieliť mier medzi cisárom a Rákóczim, bez ohľadu na válčenie medzi nimi. Následkom toho cisárski plnomocníci pristali na to, aby 2. decembra plnomocníci oboch strán sišli sa vo Viedni vyjednávať o mier. Nastaly dopisovania medzi Viedňou a Trnavou, aby predbežne ustálené boly otázky, ktoré majú byť predmetom vyjednávania a ktoré majú byť vylúčené z vyjednávania.

---

*) **Pod Horvatmi iste majú sa rozumieť buď samí Slovenci nad, alebo i Horvati pod Dravou, ako Juhoslovania (natio illyrica).**

Medzitým i Ludvik XIV., zapletený do vojny doma, radil Rákóczimu, aby sa vyrovnal s kráľom Jozefom. Následkom toho Rákóczi povolal štátnych radcov a stavy na 25. januára 1706 do Miškovca. Prvým predmetom bolo zaopatriť peniaze. Alexander Plathy urobil návrh, aby medené peniaze, ktoré zapríčinily mnoho škody, klamov a pravôt, boly odstránené a skrze všeobecné odanenie nahradené. Návrh svoj odôvodnil tak, že s ním temer súhlasili. Rákóczi však chopil sa slova proti návrhu, ktorý pochádza len od jednej strany Prešporka, Nitry, Trenčína, Turca, Liptova a Oravy. Zakončil reč svoju tým, že shromaždenie svolané je tým cieľom, aby sa rokovalo o uzavrení mieru s kráľom, nie však o peniazoch červených a odanení ľudu. V zasadnutí 5. februára kancellár Sennyey predložil návrh Štefana Szirmayho, aby sa rokovalo o uzavrení prímeria s kráľom a o podmienkach mieru s ním uzavrieť sa majúceho. I tento návrh mal uviesť Rákócziho do rozpakov: Či zastaví válčenie (skrze prijatie prímeria)? Či prijme podmienku mieru o dedičnom práve kráľa na uhorský trón a uspokojí sa s tým jeho sľubom, že bude ústavne kraľovať? Či zabezpečí pokoj krajine nielen smierením sa s kráľom, ale i s jej občanmi, so svojím stavom nespokojnými (svobodu náboženskú žiadajúcimi)? Rákóczi a ostatní radcovia prisvedčili, a tak 13. marca kráľ navrhol dvamesačné prímerie (Slov. Letopis III, 150), ktoré malo trvať od 8. mája do 30. júna.

Dňa 11. apríla Rákóczi bol v Jágri. Odtiaľ poslal maďarský list na Michala Okolicsányiho, správcu oravského panstva, napomínajúc ho, aby sa postaral, že by Štefan Kubány, zemän v Hybiach (v Liptovskej stolici), prišiel k svojmu právu. (Letopis Matice Slovenskej 1867, II, 76.)

Medzitým prostredníctvom manželky Rákócziho konaly sa kroky na smierenie jeho s kráľom Jozefom. Nastaly vyjednávania medzi plnomocníkmi cisárskymi v Prešporku a rákóczovskými v Nových Zámkoch. Shodli sa prijať 23 články mieru, ale Rákóczi podmienky neprijal a 30. júla dal to obežným listom na známosť, spolu i to, že sa válčenie opäť započne. Následkom toho kráľ na radu palatína Eszterházyho 12. augusta privolil, aby bolo obnovené vyjednávanie, ale už bolo pozde. S oboch strán sa už válčilo. Rákóczi táboril pri Nových Zámkoch proti Starenbergovi a Pálfymu, Károlyi na Potisí proti Rabutinovi.

Dňa 1. augusta Rákóczi pohol sa z Nových Zámkov k Párkáňu a dal sa dobývať Ostrihom. Dňa 11-ho opanoval mesto, ale až 12. septembra i hrad. Dostanúc zprávu, že sa Rabutin poberá do severného Slovenska, rozkázal Ant. Eszterházymu na pravej strane Dunaja, aby s Bottyánom spojený ochraňoval Ostrihom a spiechal proti Rabutinovi, aby dal pomoc Košiciam, že by nepadly do rúk cisárskych. Okrem toho dostanúc zprávu, že Prešporok má slabú posádku, poslal anonymný list na Forgácha pod Bielou Horou, aby nenazdajky ta vtrhol.

Medzitým, keď Rákóczi bol na pochode proti Rabutinovi, dostal zprávu od Eszterházyho, že Starenberg zmocnil sa násypov pri Ostrihome. Následkom toho spiechal nazpäť, aby urobil potrebné opatrenie. Okrem toho cisárski pod Pálfym vtrhli do Csallóközu a zahnali odtiaľ Baloga a Turócziho. I Starenberg robil pokroky na pravej strane Dunaja, ale 28. júla utrpel od Bottyána ztratu, a Bottyán vrútil sa i do Rakúska. Keď v septembri nastávalo vínobranie, Forgách dal Prešporčanom za peniaze dovolenie pokojne sberať úrodu, miesto toho, aby bol uderil na Prešporok, že by Starenberga prinútil upotrebiť vojsko k ochrane Prešporka, nie však k dobývaniu Ostrihoma, ktoré započalo sa 28. septembra a zakončilo sa 9. oktobra kapituláciou posádky.

V ten čas Rabutin necielil ku Košiciam, ale k Veľkému Varadínu, Debrecínu, Čongrádu a Solnoku, kde sa Bercsényi spojil s Károlyim, aby Rabutinovi prekážali pochod cez pustatiny a dediny od ľudu opustené, tak že až 22. septembra horko-ťažko dorazil ku Košiciam a 1. oktobra započal streľbu na ne. Dňa 11. oktobra spojil sa Rákóczi pri Torne s Bercsényim a Károlyim, a toho dňa Rabutin pretrhol dobývanie Košíc a nastúpil zpiatočnú cestu do Potisia zimovať.

Keď nastalá zima prinútila odložiť zbrane, Rákóczi svolal štátnu radu na 13. decembra do Rožňavy. Sem povolal i neposlušného Forgácha a dal ho uväzniť v Krásnej Horke, potom v Spiši.

Odtiaľ, keď zamýšľal uskočiť do Poľska, poslal ho na Munkáč.

Že Rákóczi svolal štátnu radu do Rožňavy, príčinou bolo neúprimné chovanie sa Ludvika XIV. k nemu. Rákóczi neuznal ho za spojenca proti cisárovi, ale len za prostriedok k svojim cieľom: teda odhodlal sa ako knieža Zahorska samostatne bojovať za svobodu Uhorska a Zahorska na život a smrť.

Už na schôdzke miškovskej rozdelené bolo Uhorsko na kapitanáty, nad ktorými ustanovení boli generáli za nadkapitánov, a toto potvrdené bolo i v Rožňave skrze štátnu radu. Okrem toho rokovalo sa o svolaní mužov pod zástavy a o ich zaopatrení, a do výhľadu postavené bolo i to, že na jar svolané budú stavy do snemu. Pre nastávajúce sviatky vianočné zakončila štátna rada svoje zasadnutia a Rákóczi odišiel do Košíc, Bercsényi do svojho okresu na Váhu.

Dňa 18. januára 1707 sišla sa štátna rada opäť v Rožňave. Dňa 22-ho vydal Rákóczi obežný list, v ktorom svolal stavy na 1. mája do snemu v Onode (v Boršodskej stolici). Dňa 14. februára vrútili sa povstalci zo Skalice za Moravu do Strážnice a pustošili jej okolie. Dňa 28. februára v Munkáči Rákóczi vydal diplom, v ktorom vymenoval Petronia Kaminského, prepošta v Kolotke, za munkáčskeho biskupa cirkvi katolíckej, s Rímom spojenej, dosiaľ pod arcibiskupa ostrihomského postavenej, ale od neho odlúčenej a arcibiskupovi kijevskému (v Malej

Rossii) podriadenej. (Nilles: Symbolae, II, 865—867.) Dňa 18. marca povstalci za riekou Moravou vylúpili Lanžhot, Grušky, Novúves, Kostice a Tvrdonice, dobytok zajali, 80 ľudí zabili, pátra Bernardina Otku, prokurátora skalického kláštora, tam almužnu sbierajúceho, z habita sobliekli a polonahého odvliekli do Gbelov. Ocskay vrátil mu habit a dal mu svobodu odísť do Skalice. Dňa 17. marca povstalci pod Ant. Eszterházym urobili vychádzku k Prešporku, ale potom utiahli sa za Váh. Dňa 31. marca pohlo sa z Prešporka v noci 3000 cisárskych jazdcov s potravinami do Leopoldova. Dňa 12. apríla povstalci vylúpili predmestie ostrovické za Moravou, zajali mnoho dobytka a zabili mnoho ľudí. Dňa 17. apríla povstalci podpálili Novúves, vydrancujúc domy, zajali mnoho dobytka a mnohých služobníkov, ktorí s dobytkom boli utiekli do lesa, zabili. Po malej prestávke zas v lese číhali na dobytok Kaunicov a jezuitov. V tom zahrmelo delo v Uhorskom Hradišti, ktoré ich postrašilo, tak že sa na prázdno odpratali. No 20. apríla opäť pod Štefanom Budayom a Gašparom Geczim vtrhli za Moravu a spálili 7 dedín, medzi ktorými boly Slavičín a Petruška, a mnoho nevinných ľudí pozabíjali. Nikoho nebolo, kto by sa im bol zoprel.

Medzitým palatín knieža Eszterházy a iní hodnostári a magnáti, s privolením kráľa, sišli sa vo Viedni, aby pokračovali vo vyjednávaní a ustálení mieru, prv, ako by sa v Onode odbývalo

shromaždenie strany Rákócziho. Ustálené boly podmienky mieru a predložené boly kráľovi Jozefovi. Kráľ Jozef ich prijal, vynímajúc to, aby cudzozemské mocnosti zaručily splnenie podmienok mieru, ako i to, aby Zahorsko malo neodvislé a samostatné postavenie, tiež i razenie medených peňazí. Dňa 12. apríla vydal manifest, v ktorom vypočituje svoje kroky, ktoré urobil cieľom uvedenia mieru, a zatracuje shromaždenie onodské, ktoré je sprisahaním proti nemu, ako korunovanému kráľovi.

Naproti tomu Rákóczi robil kroky protivné v Uhorsku i v Zahorsku. V Munkáči prijímal poľských pánov a chystal sa na vojnu. V Zahorsku Nemci boli s Rabutinom; Pekry, švagor nebohého Tököliho, zase ostatné národy pripravoval pre Rákócziho, ako knieža Zahorska, tak že Rákóczi osmelil sa svolať stavy na 28. marca do Maroš-Vášárheľu, aby mu sľúbily vernosť. Dňa 1. apríla dostavil sa do Zahorska, 5. apríla prijal podmienky svojho predchodcu (Fr. Rákócziho I.) a slávnostne bol uvedený na kniežací trón. Okrem toho sostavené boly niektoré zákony, viacerí vyslaní boli do onodského shromaždenia a poslanci do Carihradu, aby sultánovi oznámili, že Zahorsko je odtrhnuté od Rakúska. No títo vrátili sa zo srbského Belehradu nazpäť, lebo neobsiahli cestovných listov. Ludvik XIV. skrze svojho poslanca pozdravil ho ako knieža Zahorska.

Onodské shromaždenie, ktoré malo byť 1. mája

zahájené, bolo odložené na 16. mája. — Dňa 8. mája skrze komisárov Rákócziho a Bercsényiho, barónov Tomáša Smideka a Jozefa Husára, vyhnané bolo 32 jezuitov z Trnavy. Išli cez Uhor. Hradište do Viedne. Dňa 10. mája trnavskí jezuiti z väčšej čiastky odišli do Skalice, zanechajúc v Trnave len superiora, ministra, 2 kazateľov, professorov a niekoľkých bratov laikov.

Dňa 16. mája dostavily sa niektoré stavy do onodského shromaždenia. Dňa 24. mája dostavil sa ta i Rákóczi. Keďže vyslanci z Turca predložili písmo, v ktorom vyslovujú mu síce svoju oddanosť, spolu však žiadajú, aby zastavil válčenie, ktoré zapríčiňuje mnoho zla, rozmrzený Rákóczi v tajnom zasadnutí uzavrel turčianskych vyslancov ťahať na zodpovednosť a Pavla Okolicsányiho, ktorý svojimi listmi nespokojnosť s Rákóczim rozširoval, uväzniť a pred súd postaviť. Dňa 30. mája boli už vyslanci stolíc, vynímajúc Nitriansku, Trenčiansku a Turčiansku, pohromade. Na druhý deň bolo shromaždenie zahájené. Telekes, biskup jágerský, pozdravil Rákócziho chválorečou. Potom čítaná bola reč Rákócziho, v ktorej ostro vystúpil proti tým, ktorí radia uzavrieť mier hanebný a vlasti škodlivý. Aj iné národy vydobyly si svobodu mečom a veľkými obeťami. Po prečítanej reči navrhol, aby sa rokovalo o potrebných veciach k válčeniu a o ustanovení súdov cieľom odstránenia právnych roztržiek.

Komorský gróf Hellenbach dokazoval, že keď striebro príde do obehu, to, čo má nahradiť cenu

peňazí, ledva dostačí na platenie baníkov. Na udržovanie vojska nedostačujú ani štátne dôchodky, ani sbierané dane. Urobil návrh, aby insurrekcia prestala a insurgenti aby dľa pomeru majetku osvobodili sa hotovým peniazom alebo in naturalibus od povinnosti insurrekcionálnej. Väčšina bo'a proti tomu návrhu. A bolo uzavreté, aby sa o tom rokovalo osobitne.

Aké obťažné bolo zaopatrovanie vojska, vidno z protokolla Turčianskeho Sv. Martina, v ktorom stojí: „Z rozkazu sl. Rady královskej a krajinskej v čas francúzskej vojny, již od pěty rokov trvajicej, naša sl. Stolicze Turčanská postavila vojsko insurectionálne mužov gregalských Nr. 77. Za kapitána byl pán velk. Baro Zay z Prešporskej stolice, Ober Lajdinand pán Szeneszy Lásláv, pán Ruttkay Jánoš za Comissára, za zastavníka p. Zorkóczi Samuel, sztrážamester Paul Nemes, druhý p. Ruttkay practicantius, kaprála 4, Klanicza Paulus, Ladis. Kossuth, Alexander Velits a Georg Ördeg. A shromaždili všecy 1. Junii do našeho S. Martina, abi tu u nás za 15 dní muštrujice sa. Nasypali im oves a seno svážali z našej stolice Contribuentes a odišli do Železnej stolice dňa 16. Junia. Felčír byl P. Szimovsky Carol, trubač z Kremnice, kováč ze Slovjan, a sosypalo naše samo mestečko raži jim Mett. $4^1/_2$, ovsa Mett. $14^1/_2$, sena dali Por (tae) 170.“ (Slov. Letopis I, 322.)

Dňa 6. júna boly stavy zase pohromade, aby rokovaly o návrhu Hellenbacha. Shromaždenie

bolo veľmi búrlivé. Rákóczi prijal návrh, aby daň sbierala sa dľa počtu port (dvier), a bol tej nádeje, že tým spôsobom docieli 2,000.000 zlatých. Nie tak hladko išlo rokovanie o medených peniazoch. Vyslanci 13. severo-východných stolíc schvaľovali dielo Rákócziho, vyslanci západných stolíc Slovenska však boli proti medenákom. Rákóczi, rozsŕdený proti tým, ktorí zatracovali medené peniaze, povedal ostrú reč, ktorú zakončil týmito slovami: „Smrť takým hanebníkom!“ a mečom zaťal do pleca Rakovskému. Károlyi zaťal mu do hlavy, tak že vypustil ducha. Okolicsányi bol tiež poranený, ale francúzskymi vojakmi, ktorí tvorili osobnú stráž Rákócziho, bol odnesený a lekárovi odovzdaný. Nastala hrozná trma-mrva, tak že nikto nebol istý svojho života, ani sám Rákóczi. Rákóczi robil všetko možné, aby nastal pokoj, a k tomu ohlásil sa i Bercsényi, že proti Okolicsányimu a iným jemu podobným zavedené bude súdobné pokračovanie.

Toho dňa na úsvite, keď už cisárske vojsko bolo rozložené na poliach puszta-fődémešských (v Nitrianskej stolici), prišlo niekoľko povstalcov do Trnavy, ktorí viacerých pánov, ktorí, do onodského shromaždenia povolaní, ta sa nedostavili, so sebou odviedli. Medzi nimi bol i Pyber, biskup a kanonik ostrihomský. Dňa 7. júna rozložil sa Starenberg na poli zavarskom (v Prešporskej slolici). V ten deň prišiel do Trnavy komisár Baumgartner s veľkým počtom vojakov a rozkázal

mestu, aby čím skorej vystanovilo 60.000 chlebov. Potom, odvedúc niekoľkých pánov, vrátili sa do tábora.

Dňa 7. júna započal Rákóczi reč svoju o tom, čo sa stalo včera s tými, ktorí nezachovali prísahu vernosti. Zatým vstal Károlyi a prisahal mu vernosť, ktorú stavy v jeho neprítomnosti boly prisahaly. Rákóczi ďakoval mu i shromaždeným. Potom rozkázal podžupanom, aby prinútili tak prisahať tých, ktorí toho ešte neboli urobili, a soznam patričný jemu doručili. Potom štátni radcovia, ktorí boli vyšetrovali Okolicsányiho, oznámili, že vyznal, že Rakovský bol pisateľom toho obežného listu. Následkom toho i Okolicsányi bol odsúdený na smrť a majetok oboch bol shabaný pre základinu na podporu vdov po tých, ktorí vo vojne za svobodu boli padli. Turčianska stolica bola zrušená, jej odznak (címer) polámaný, pečať odobraná, zástava roztrhaná. Alex. Platy a Gábor Benický, ktorí to zničenie Turčianskej stolice na seba vziať nechceli, uvržení boli do väzenia. Turčiansky nadžupan, barón Franko Revay, Pavel Okolicsányi a mnohí iní zemäni boli do Jágra odvlečení. (Letopis Matice Slovenskej 1870, II, 39.)

Dňa 8. júna dorazilo cisárske vojsko na trakovické (rakovické) lúky neďaleko Leopoldova a po obsadení jeho 10. júna vrátilo sa na zavarské pole. Jedna jeho časť z Bučian urobila vychádzku do Trnavy odniesť 60.000 chlebov. Asi 400 mužov zostalo v Trnave, kým sa toľko chlebov napieklo.

Okrem toho 200 okovov vína odviezlo sa do tábora, a to pod vojenským sprievodom, lebo bez neho nebolo možné dať sa na cestu povstalcami ohrožovanú. Kapitula dala maršallovi 5 okovov vína po 6 zlatých a 1 okov suchárovského vína, podmaršallovi 1 okov podobného vína, táborovému komisárovi 2 okovy starého vína. Toho času povstalci obliehali Trnavu, zajímajúc dobytok a vozy, posielané na pole a lúky, a z tej príčiny medzi nimi a cisárskymi boly časté srážky. V jednej takej srážke (3. júla) zastrelený bol Franko Bencze, kapitán veľko-varadínsky. Pochovali ho 4. júla v katedrálnom chráme sv. Mikuláša. Dňa 22. júna povstalci opäť vtrhli za Moravu do Novejvsi, vylúpili ju a s korisťou odtiahli nazpäť ku Gbelom. Darmo z Hradišťa 12 ráz vystrelili, aby ich postrašili a súsedné dediny upozornili na nebezpečenstvo.

Dňa 14. júna predložil Rákóczi štátnym radcom otázku: Či by nebolo na čase vysloviť odtrhnutie Uhorska od Rakúska a vyhlásiť trón uhorský za uprázdnený? Vyslanec Ludvika XIV. radil vyvoliť kurfürsta Maximiliana za kráľa, Rákóczi však aby zostal kniežaťom Zahorska a podržal 13 hornouhorských stolíc. Kým nebude svolaný snem, Rákóczi zdržovať sa bude vo svojom kniežatstve a Bercsényi zastupovať ho bude v Uhorsku. Dňa 20. júna dostavili sa do shromaždenia vyslanci zahorskí. Potvrdená a medzi zákony prijatá bola smluva medzi Zahorskom a Uhorskom. Dňa 22.

júna medzi zákony prijatá a odôvodnená bola osnova, týkajúca sa odtrhnutia Uhorska od Rakúska, a za neplatné vyhlásené bolo korunovanie cisára Jozefa za kráľa uhorského.

Vo Viedni si toho premrštenia nevšímali, spoliehajúc sa na miernejšiu stranu v Uhorsku. Dňa 10. júla generál Starenberg s 2000 mužmi nemeckými a s Uhrami, kráľovi Jozefovi ešte vernými, prišiel do Skalice, vtrhol do tábora povstalcov, zajal istého Sugóva a odviedol do Hodonína, a keď sa nechcel pripojiť k cisárskym, vsadil ho do väzenia. Dňa 25. júla palatín Eszterházy v mene kráľa Jozefa vydal manifest, v ktorom vyhlasuje za neplatné uzavretia onodské.

Hoci Rákóczi v dôvere, ktorú mal k egoistickému Ludvikovi XIV., už toľko ráz bol sklamaný, predsa opäť jeho radu nasledoval. Bercsényi viedol politiku v Uhorsku, Rákóczi v Zahorsku, a to nemohlo mať dobrého úspechu.

Bercsényi hľadal radu a priazeň v Poľsku a domáce veci zanedbával. Toho použil cisár a kráľ Jozef I. Cisársky generál Guido Starenberg vyrval z moci povstalcov hrady okolo Bielej Hory: Šaštín, Ostrýž (Éleskő), Dobrú Vodu (Jókő), Branč, Čachtice, Smolenice, Plašt (Plavec?), Trnavu, Modru, Pezinok a Sv. Jur; okrem toho Nové Mesto nad Váhom, Ilavu, Temetín, Beckov, Myjavu, Turúlúku a iné osady. Dňa 3. augusta Ocskay a Buday v noci obtočili Skalicu a hrozili, že ju olúpia a v popol obrátia. Meštania, aby vyhli nebezpečen-

stvu, dali Ocskayovi 50 dukátov, Budayovi 150 zlatých v striebre. Dňa 5. augusta povstalci vrútili sa za rieku Moravu a vypálili Vlčnov, Dolenice a a Nikonice. Kaštieľ mestečka Huk, v ktorom bolo 24 Nemcov a niekoľko moravských hajdúchov, nevládali dobyť, a preto vypálili mestečko i s kostolom, zabili 10 občanov a odvliekli dobytok. Dňa 25. augusta chceli sa povstalci napiť na počesť kráľa Ludvika XIV. Vtrhli teda cez Vláru za Moravu, podpálili mestečko Bojkovice a v pivnici farára sa opili, ale potom dymom požiaru boli zadusení. Dňa 29. augusta povstalci pri Uhor. Brode 15 nevinných, hospodárskou prácou na poli zamestnaných ľudí soťali, mnohých poranili, 1200 oviec, 70 kráv grófovi Kaunicovi, asi 500 oviec pátrom dominikánom a iný dobytok mešťanom ukoristili a odvliekli. (Slovenský Letopis III, 152.)

Medzitým Starenberg tiahol za Váh k Nitre a dal sa ju obliehať, ale pretrhol obliehanie, lebo prinútený bol ísť za Dunaj na pomoc Pálfymu proti Bottyánovi a Bezerédymu. Dňa 5. septembra vrátil sa do Trnavy. Cez mesiac september Trnava a okolie daly cisárskemu vojsku 10.000 meríc obilia, kapitula dňa 18-ho vmene a na účet Prešporskej stolice 1000 meríc. Dňa 20. septembra odišli cisárski k Seredi, zanechajúc v Trnave posádku pod Tattenbachom. Dňa 23. septembra Trnava požičala cisárskym 3000, kapitula 500 zl. Dna 25. oktobra tiahlo cisárske vojsko do Trnavy zimovať. I kapitulské domy boly vojskom zaplnené.

Aby ustavičné vzájomné prehánky a srážky prestaly, mnohí radili zanechať Zahorsko a spojiť sily v Uhorsku. Kráľ Jozef bol protivného náhľadu: najprv uviesť do poriadku Zahorsko a potom celé vojsko sústredniť v Uhorsku. Rabutin tak urobil a so Starenbergom zahnal Bottyána, Baloga a Bezerédyho, dorazil k Budínu a chystal sa prekročiť Dunaj pri Starom Budíne, aby na ľavej strane Dunaja tiahol k Veľkému Varadínu a odtiaľ do Zahorska. Rákóczi, aby to prekazil, rozkázal Károlyimu, aby zahatil cestu Rabutinovi. Károlyi dľa svojej predošlej praktiky rozkázal obyvateľom potisským opustiť dediny a podpálil ich, aby Rabutin nenašiel potravy. Potom začal obliehať Veľký Varadín, ale v tom dostal od Rákócziho rozkaz, aby tiahol odtiaľ do Zahorska na pomoc Pekrymu. To sa nepodarilo. Rabutin vtiahol do Zahorska, a maďarskí zemäni dali sa na útek do Uhorska, Sikuli do Moldavska.

Rákóczi darmo čakal na podporu Ludvika XIV. a preto obzeral sa na Poľsko, Dánsko, hlavne však na Rusko. No diplomatické kroky, ktoré konal Bercsényi vo Varšave, menovite tajné dohovory s cárom Petrom, boly také podivínske, že neboly hodny povšimnutia. Dľa jedného dohovoru mal cár, ako prostredník, smieriť Jozefa s Ludvikom, a kráľ poľský mal zaujať trón uhorský. Keby sa to nestalo, Rákóczi podrží Uhorsko a má dostať nazpäť Zahorsko, Satmár, Sabolč a Bihar, ba i Valachiu a Moldaviu.

Rákóczi však i doma hľadel rozmnožiť svoje sily. Dňa 5. decembra odbýval v Košiciach shromaždenie, aby rozmnožil vojsko a postaral sa o jeho zaopatrenie potravou a peniazmi.

Naproti tomu i palatín Eszterházy a magnáti radili kráľovi Jozefovi, aby svolal snem, ktorý už od 10 rokov nebol sídený. Jozef prijal radu a koncom decembra svolal snem na 20. februára 1708 do Prešporka.

Medzitým cisárski vojaci v decembri urobili vychádzku za Váh do okolia Veľkých Topoľčian. Dňa 16. januára 1708 povstalci pod Ocskayom uderili na Beckov a spustošili ho. Keď to spozorovali cisárski, opustili mesto a utiahli sa do hradu. Povstalci vtrhli i do františkánskeho kláštora a vyrabovali ho.

Palatín kráľovské listy, svolávajúce do snemu, stolice, poslal i Rákóczimu, ale Rákóczi 28. februára z Tokaja poslal ich nazpäť. Palatínom svolaný snem nebol úplný, lebo strana Rákócziho sa nedostavila. Dňa 12. marca Jozef vymenoval knieža Ad. Liechtensteina a grófa Ottu Trauna za svojich povereníkov a sdeliteľov kráľovských predlôh. Rokovanie snemové bolo, ako na predošlých snemoch, o navrátení ústavy a svobody náboženstva.

Rákóczi odložil válčenie a uvedenie Maximiliana, kurfürsta bavorského, na uhorský trón na pozdejší čas, kým s Ludvikom XIV. nebude na čistom. Napriek tomu jednotlivé srážky nevystaly. Cisársky generál Viard, ktorý bol zimoval v Novom

Meste nad Váhom, počujúc, že povstalci, ktorí boli orabovali Beckov, urobili vychádzku do horného Považia a, prekročiac Váh, u Pruskej priekopmi a násypmi sa opevňujú, s 800 mužmi tiahol k Ilave a, prekročiac Váh, išiel ta proti nim a porazil ich. Na začiatku mája Mikuláš Otislav, hajtman hradišťský, s inými krajskými hajtmanmi, prinútil moravských sedliakov ku fortifikačným prácam u mestečka Vsetína konať sa majúcim. Dňa 5. mája spojil sa s generálom Lembergom a s plukovníkom Krumpachom a šiel ohliadnuť práce pri Vsetíne. Najdúc tam vyše 700 sedliakov, pracujúcich na opevnení, vzali ich so sebou do Brumova, Svetlova, Uhor. Brodu a konečne 7. mája do Uh. Hradišťa. Ešte toho dňa na svitaní prišlo niekoľko povstalcov ku Vsetínu a oborilo sa na tam pracujúci a bez ochrany zanechaný ľud; pracujúcich zavraždili, zámku sa zmocnili, mestečko orabovali a vypálili. Dňa 2. júna povstalci pod Pavlom Györgyom vtrhli do Segedína, domy s kláštorom františkánskym súsediace orabovali a vypálili. Dňa 11. júna cisárski opustili Skalicu a odobrali sa do Strážnice, lebo ich bolo málo a nemohli odolať povstalcom, ktorí s veľkou silou ohrožovali Skalicu. I provinciál františkánov opustil Skalicu a odišiel do Strážnice, ale keď povstalci opanovali Skalicu a vtrhli za rieku Moravu až do Vsetína, odišiel do Polešovíc. Dňa 5. júla v noci povstalci olúpili Devín a odtiaľ o 7. hodine ráno brali sa k Prešporku. Na ceste neďaleko Preš-

porka stretli sa s cisárskymi vojakmi, idúcimi so sihoti, kde bol ich tábor. Z nich 20 zabili a mnohých poranili, ktorí boli odvezení do prešporskej nemocnice.

Medzitým vyjednávanie Rákócziho s Ludvikom XIV. zapríčinilo obrat a Ludvik radil Rákóczimu: aby opustil Maximiliana, kurfürsta bavorského, a povolal syna pruského kráľa Fridricha I. Rákóczi, tým posmelený, povolal svojich pohlavárov do porady. V porade sa uzavrelo opustiť defenzívne (obranné) válčenie a viesť vojnu offenzívnu (útočnú) proti kráľovi Jozefovi v prospech princa pruského. Keď sa o tom dozvedel Jozef, vyslal Heistera proti nim. Heister 27. júla pohol sa z Prešporka do Stupavy, odtiaľ cez Bielu Horu k Novému Mestu nad Váhom, ktoré povstalci dobývali. Generál Viard však tiahol ku Skalici a opanoval ju. Po niekoľkých dňoch poštastilo sa i Heisterovi nielen dobyť Nové Mesto, ale i zahnať povstalcov za Váh a 3. augusta poraziť ich pod Rákóczim a Bercsényim pri Turnej (v Trenčianskej stolici), a prenasledovali ich až k Topoľčanom. Odtiaľ vrátili sa do Šoporny (pri Váhu), kde sa položili táborom. Dostanúc posilu, tiahli k Nitre, ktorá sa 25. augusta poddala, ba i sám Ocskay s mužstvom svojím poddal a pripojil sa k cisárskym. Odtiaľ tiahli k Nagy-Magyaru a pri Gute položili sa táborom.

Kým sa cisárski bavili pri Váhu, povstalci pri Skalici ich porazili, ba 18. septembra robili vy-

chádzky za Bielou Horou až k Prešporku a s pastvísk čeklésskych ukoristili dobytok. V polovici oktobra cisárski tiahli osvobodiť Veľké Topoľčany, Sv. Benedik, Levice a iné pevnosti a baňské mestá. Rákóczovský veliteľ Zvolena, Csajágy, vidiac, že sa nemôže udržať, podpálil hrad i mesto a odišiel do Krupiny, kde to isté spáchal. Keď sa cisárski blížili k Baň. Bystrici, Hellenbach a Stretir, správci komory, soberúc zlato a striebro v Baňskej Bystrici, s povstalcami dali sa na útek, a tak cisárski bez všetkeho odporu opanovali baňské mestá. Dňa 31. oktobra Leffelholz vtiahol do Baň. Bystrice s 5000 mužmi, ktorých tam a na okolí uhospodil zimovať. Do toho času padá slovenský list zo 6. novembra 1708, v ktorom G. G. Leffelholz z Baň. Bystrice píše Matejovi Polereckému*), že Baň. Bystrica a iné baňské mestá sľúbily vernosť kráľovi Jozefovi. List je taký zaujímavý, že ho za hodný držím doslovne uverejniť. „List Wass, slowutnému magistratu bistriczkému psaní, k rukám mím prissel, z kterého hrozbu, kterú proti magistratu a mestu tomuto cžinite, sem wirozumel. Ponewadž pak banské mesta, mezi kterími y Bistricza se obsahuje, wernost geho gastanosty czisarskeg, gakožto sweho negmilostiwegssiho krála, prigati a pod geho gasnosty protektiu se poddali, z teg príčini wám by lepeg bilo, abyste na spúsob ginich

*) Polerieka, zemianska dedina, fília sväto-jurská v Turčianskej stolici, teda ten list vzťahuje sa na pomery Turca. Bezpochyby spomenutý Polerecký bol na čele Turca.

oprawdiwich sinuw wlasty sweg pod dewociu swého negmilostiwegssiho krála se oddali, misslenky, ktere ste sobe ku zkaze wlasty wassej czinite, opustili a takto, czo by tegto kragine k dobremu služilo, ssetrily. Mužete w tom ugisteny bity, že strany predesslich wecy amnestiu a odpustení dosahnete, gestly co skorej pod dewociu a wernost wasseho negmilostiwegssiho krála se navratiti a sem prigiti se budete usilowati". (Slovenský Letopis I, 189.) Tým spôsobom na sklonku roku 1708 Prešporok, Nitra, Trenčín, Turiec, Liptov, Orava a Tekov sľúbily vernosť kráľovi Jozefovi.

Rákóczi, Bezerédym na pravej strane Dunaja opustený, Heisterom pri Trenčíne a baňských mestách porazený, utiahol sa do Jágra. Sem prišla smutná zpráva, že Károlyi prinútený bol opustiť Zahorsko a utiahol sa do Nagy-Károlya. V tom do Jágra prišiel k nemu vyslanec cára, ubezpečujúc ho, že dľa smluvy s ním nedávno uzavretej vo Viedni urobí potrebné kroky, aby ho smieril s kráľom Jozefom. Následkom toho išiel do Nagy-Károlya, aby sa s Károlyim poradil, čo robiť. Usniesli sa predbežne nemyslieť na Zahorsko, ale akýmkoľvek spôsobom shromaždiť armádu proti cisárskym na pravej strane Dunaja. Tým cieľom Rákóczi svolal stavy zo stolíc ešte sebe verných na 22. novembra do Šarišského Potoka.

Keď shromaždenie bolo zahájené, nedostavili sa vyslanci stolíc Gemerskej a Novohradskej, lebo už boly cisárskymi opanované. Okrem toho vy-

pukol nebezpečný mor, pre ktorý mnohí vystali zo shromaždenia. Porady o rozmnožení vojska (75 plukov) a o trovách naň trvaly až do 20. decembra a medziiným ustálili ročné dôchodky: Rákóczimu 100.000, Bercsényimu 50.000, Štefanovi Csákymu, krajinskému nadkomisárovi 25.000, Adamovi Vayovi, nádvorníkovi, 20.000 zlatých. Naproti tomu odsúdení boli na smrť ako zradcovia: Bezerédy, Botka a Ocskay.

Potocké shromaždenie však bolo posledné napnutie síl. Rákóczi, najbližšími opustený, cisárskym vojskom zlomený, pomýšľal na smierenie sa s kráľom Jozefom a na mier. Tak radili mu kráľ francúzsky, kráľ pruský, cár ruský, ba nútený bol k tomu i so strany Turkov, ktorí mali na mysli odňať mu i Jáger a pripojiť ho k svojmu temešskému banátu. Rákóczi na začiatku roku 1709 vypravil Tolvaja z Nových Zámkov do Viedne vyprostredkovať prímerie. Vyjednávanie o tom bolo bez výsledku, lebo Viedeň postavila také podmienky, ktoré sa rovnaly odloženiu zbrane. Rákóczi však nechcel sa odrieknuť kniežatstva zahorského. Až 3. apríla palatín bol splnomocnený svolať snem na 16. mája do Prešporka, aby stavy svoje žiadosti a sťažnosti predložily a s kráľom sa dorozumely. Jozef koncom júna vydal listinu, v ktorej vyslovil, že po smrti mužského potomka Leopoldovho Uhri vyvolia si kráľa; že potvrdzuje ústavu a svobody Uhorska, ako i svobodu náboženskú v smysle prešporského a šopronského

snemu; že tí, ktorí za mesiac navrátia sa k vernosti, obdržia odpustenie (amnestiu). Početní prívrženci Rákócziho oddali Jozefovi prosbu, aby takú milosť udelil i Rákóczimu a Berscényimu, ale kráľ nechal ich prosbu bez rozhodnutia.

Rákóczi sa dal do dopisovania s hollandským poslancom, s kniežaťom Lambergom, a s cárom ruským, a oznámil im podmienky, pod ktorými je hotový uzavrieť mier. Menovaní prostredníci súhlasili s tými podmienkami a v tom smysle pracovali vo Viedni.

Medzitým na pravej strane Dunaja cisárski zaujali Šumavu (Sümeg), Šimontorňu a Vesprím, Pálfy na ľavej strane Dunaja neprestával prenasledovať Bercsényiho po Spiš a za Hron. Okrem toho Heister, 1. oktobra prekročiac Dunaj, vrátil sa s pravej strany Dunaja na ľavú stranu a 17. oktobra vydal z Tekova proklamáciu, v ktorej sľúbil amnestiu tým, ktorí sa poddajú kráľovi. Opanoval Hont, Gemer, severnú časť Heveša a Novohrad. Potom tiahol do Spiša, kde sa k nemu pripojil Lubomirski, starosta miest Poľskom založených. Levoča a Kežmarok zoprely sa proti nim. Dal sa obliehať Levoču, ale bez výsledku. Dňa 8. decembra šiel obliehať Kežmarok. Dňa 13-ho opanoval ho a uviedol katolíkov do magistrátu; predošlých magistrátov dal sosať. To pobúrilo luteránov v Levoči k zúfalému odporu. V tom dostal zprávu, že Rákóczi ohrožuje baňské mestá: teda, zanechajúc Leffelholza v Spiši obliehať Levoču,

tiahol proti Rákóczimu. Leffelholz až 15. februára 1710 zmocnil sa Levoče.

Medzitým zpráva, že Rákóczi ohrožuje baňské mestá, nebola základná, lebo Rákóczi pre panujúci mor s ostatkami svojho vojska bol odtiahol k Hustu a Munkáču. I v Zahorsku jeho pokusy klonily sa ku koncu. Rákócziho pridŕžali sa tam len veriaci východnej cirkvi, ale i títo boli od cisárskych potlačení.

Keď už povstanie rákóczovské v Uhorsku dokonávalo, Rákóczi prijal kozákov, úskokov z Ukrajiny, do služby, a tým činom uvalil na seba hnev Petra, ruského cára, ktorý bol pracoval na jeho smierení s kráľom Jozefom. Rákóczi, spoliehajúc sa na kozákov a na horno-uhorských luteránskych nespokojencov, na Károlyiho v Jágri a kalvínov dolno-uhorských, vzchopil sa opäť k válčeniu. Károlyi však vykonal len to, že dodal potravy Novým Zámkom. Daromné však boly ďalšie námahy i Rákócziho i Károlyiho.

Mocnári západo-severnej Europy radili sa o uzavretí spoločného mieru, z kruhu svojho však vytvorili Rákócziho, tak že odkázaný bol len na cára Petra. Vypravil teda k nemu svojho munkáčskeho gréckeho biskupa, aby ho ukrotil a sebe získal, že by sa ho v smysle tajnej, nedávno s ním uzavretej smluvy zaujal a s cisárom Jozefom smieril. Urobil návrh, aby cár svojím vojskom obsadil zeme, ktoré mu dedične náležia (Munkáč), a Marmaroš, ktorý mu ako kniežaťu zahorskému

bol prislúchal. Ak zvíťazia nad cisárskymi a ak zaženú Turka z dolného Uhorska, Uhri budú mu na pomoci, aby opanoval Carihrad. Ak zvíťazia cisárski, cár dovolí, aby sa Rákóczi s ľudom svojím osadil v Ukrajine.

Medzitým cisárski nelenili. No medzi Heisterom a Viedňou nastaly roztržky, či uderiť na Košice a Jáger, alebo na Nové Zámky. Za prvé bol Heister, no prinútený bol odstúpiť od toho a dobývanie Nových Zámkov sverili na Pálfyho.

Rákóczi dostal medzitým zprávu, že cár prijal jeho návrh a Ludvik XIV. spolu s cárom pokúsia sa vo Viedni smieriť ho s cisárom. Keby sa to nepošťastilo, cár pošle mu pomoc na obsadenie Munkáča a Marmaroša. Následkom toho Rákóczi, aby zastavil pokrok cisárskych na ľavej strane Dunaja, rozkázal Károlyimu, aby preložil válčenie na pravú stranu Dunaja.

Dňa 24. septembra Nové Zámky sa poddaly cisárovi. Odtiaľ Pálfy poberal sa k Jágru, generál Viard k Šarišu a Tokaju. Opanoval Prešov, 4. decembra Bardijov a tiahol ku Košiciam.

Aby cisárski prinútení boli upotrebiť svoje vojsko na pravej strane Dunaja, Károlyi poslal časť vojska za Dunaj, ale toto, utrpiac porážky, vrátilo sa na ľavú stranu Dunaja. No nestály lepšie veci ani na ľavej strane Dunaja. Dňa 1. decembra cisárski zmocnili sa i Jágra.

Rákóczi darmo skladal nádej na cára Petra a na kráľa Ludvika, ktorí svoje sľuby nesplnili.

Prosil i pruského kráľa Fridricha o prijatie a ochranu, keby sa stal vyhnancom. Dňa 16. novembra prepustil Šimona Forgácha, ktorého držal v Munkáči, na svobodu, aby šiel do Poľska. Tú istú svobodu dal mu i Daniel Eszterházy, cisársky veliteľ v Košiciach. Bercsényi už predtým našiel útočište u Dolgorukého v Poľsku. Károlyimu oddal Rákóczi ostatok svojho vojska a vedenie svojich vecí, a na začiatku roku 1711 i sám dal sa na útek k Dolgorukému, ktorého cár Peter bol zanechal v Poľsku.

No už predtým započaté styky medzi Pálfym a Károlyim trvaly ďalej. Pálfy už 17. novembra predošlého roku písal Károlyimu, aby Rákóczi z lásky k vlasti a k svojej rodine poddal sa dobrotivému kráľovi Jozefovi na milosť. Ak Rákóczi prijme túto jeho priateľskú radu, uzavreté bude prímerie, v čas ktorého by sa vec dokončila. Károlyi ponúknutie Pálfyho oznámil Rákóczimu. Sišli sa spolu až 29. januára 1711 vo Veji (v Zemplínskej stolici), ale sa nedohodli. Rákóczi odvetil, že je hotový pokloniť sa kráľovi, ale čo sa týka podmienok mieru, treba mu vyslyšať mienku svojich radcov a s ním spojených stavov. Keď sa to stalo, 3. februára poslal na Pálfyho písmo, v ktorom vyslovuje svoju poddanosť kráľovi, neprijíma však všetky podmieky mieru. Nastaly teda medzi ním a Pálfym ďalšie vzájomné vyjednávania.

Medzitým Pálfy získal si Károlyiho, plnomocníka Rákócziho, složiť zbraň, s podmienkou amnestie a navrátenia shabaných majetkov predošlým vlast-

níkom. Že Károlyi prijal tieto podmienky, príčinou bolo to, že europejskí mocnári, ktorí pracovali na uvedení všeobecného mieru, to i vo Viedni radili. Rákóczi podmienky neprijal a, ztratiac milosť u cára, obrátil sa na Fridricha, kráľa pruského, s prosbou, aby ho, ak sa stane vyhnancom, prijal. No cár naklonil sa zase k Rákóczimu, ktorý sa v Poľsku zdržoval, a prikázal mu, aby sa opäť vrátil do Uhorska. Pálfy povolal i Károlyiho i Rákócziho do Debrecína. Rákóczi sa nedostavil ta, ale splnomocnil Károlyiho pokračovať vo vyjednávaní s Pálfym. Károlyi nielen dohodol sa s ním, ale 14. marca 1711 potajomne i prisahal vernosť kráľovi Jozefovi, ba šiel s tými podmienkami i do Poľska, kde s Rákóczim zdržovali sa i Bercsényi, Anton Eszterházy a Šimon Forgách, ktorí mu radili, aby Károlyiho dal do väzby. Rákóczi však neurobil tak, lebo nemohol uveriť, že by Károlyi bol neverne konal proti nemu. Károlyi vrátil sa do Debrecína. Po jeho odchode však Rákóczi presvedčil sa, že urobil Pálfymu také ústupky, ku ktorým nebol od neho splnomocnený. Čo viac: Károlyi a Pálfy povolali plnomocníkov oboch strán do Satmáru, kde maly byť falošné podmienky mieru predložené a prijaté, ale Rákóczi písal na stolice, aby sa do Satmáru nedostavily. Už bolo pozde. Dňa 17. apríla 1711 neočakávane umrel kráľ Jozef I. a nastaly nové pomery. Po jeho smrti jeho matka Eleonora viedla panovanie, kým mladší jeho brat, Karol, vráti sa zo Španielska, aby zaujal trón.

Pálfy bol povolaný do Viedne a na jeho miesto poslaný bol cudzozemec. Pálfy nesúhlasil s tým a, v tajnosti držiac umretie Jozefa, otáľal, kým nezakončí vyjednávanie s Károlyim, ktorý 27. apríla, v posledný deň prímeria, nahovoril Košice, aby sa poddaly. Toho dňa Károlyi a Pálfy priniesli podmienky uzavretého mieru satmárského do Nagy-Károlya, kde mal Károlyi 10.000 jazdcov v tábore. Dôstojníci prisahali vernosť kráľovi a tábor bol rozpustený. Dňa 30. mája bol v Satmáre mier slávnostne vyhlásený. Podmienka bola: Rákóczi, ak za 3 týždne sľúbi vernosť, obdrží svoje dedičné majetky, ktoré mu v Uhorsku (Hust a Munkáč) a v Zahorsku (Marmaroš), prislúchajú. Podobnú amnestiu, s podobnou podmienkou, obdržia jeho prívrženci. Kráľ bude zachovávať náboženskú svobodu a práva i svobody obyvateľov v Uhorsku a Zahorsku.

Tieto podmienky prijala a potvrdila Eleonora, ako regentka; Rákóczi ich však odmrštil a opäť modlikal záštitu a pomoc u mocnárov europejských, hlavne však u kráľa francúzskeho a cára ruského.

Karol III., ako rímsko-nemecký cisár VI., narodený 1. oktobra 1685, dňa 19. decembra 1711 vo Frankfurte za cisára vyvolený a 22. decembra korunovaný, 26. januára 1712 prišiel do Viedne, kde bol slávnostne uvítaný. Tu našiel Eugena zo Savoyska, Jána Pálfyho a knieža Trautsona, ktorí mu dali radu, aby si prv, ako vkročí do Uhorska,

uspokojil a získal tamejších nespokojencov. Následkom toho Karol v krátkom čase po svojom príchode povolal Károlyiho k sebe, aby sa poučil o veciach uhorských. Károlyi mu radil, aby i on prijal a potvrdil satmársky mier a svolal snem, že by vypočul žiadosti a sťažnosti stavov. Karol tak urobil: 2. februára svolal snem na 3. apríla do Prešporka a 30. marca potvrdil satmársky mier.

Do snemu dostavily sa stavy valným počtom. Prvou jeho prácou bolo: aby uhorská koruna, ktorou Karol má byť korunovaný, prinesená bola z Viedne do Prešporka. Potom sa rokovalo o dedičnom práve Karla, ako druhorodeného syna Leopoldovho, na korunu, a bolo uznané. Zatým pretriasalo sa: či Karol pred alebo po korunovaní má vystaviť korunovačný diplom a složiť korunovačnú prísahu. Uznalo sa, že pred korunovaním.

Dňa 18. mája dostavil sa i Karol do Prešporka a 20-ho čítané boly kráľovské predlohy. Keďže snem roku 1708 bol rozpustený a nepokonal, čo pokonať mal, tento to vybavil. Potom Karol požiadal stavy, aby sa nerokovalo o sťažnostiach a želaniach, ktoré už boly riešené pod jeho predchodcom, ale aby uznané boly za právoplatné. Dňa 21. mája vystavil korunovačný diplom dľa vzorky diplomu, ktorý bol vystavil jeho predchodca. Na druhý deň složil korunovačnú prísahu a bol slávnostne korunovaný.

Kráľ Karol poslal princa Eugena a grófa Sinzendorfa do Utrechtu (v Belgicku), kde euro-

pejskí mocnári boli shromaždení cieľom uvedenia všeobecného mieru, do ktorého chcel byť prijatý i Rákóczi, ako knieža Zahorska, a bol hlavne Francúzskom podporovaný. Plnomocníci Karla však to prekazili, odvolávajúc sa na to, že satmárskym mierom Uhorsko a Zahorsko sú spojené a terajším prešporským snemom budú uspokojené, a tak utrechtské shromaždenie nemá sa tým zapodievať. A skutočne, Karol a jeho ministri nástojili, aby satmársky mier vriadený bol medzi zákony, ale protivníci boli za to, aby nebol doslovne medzi zákony vriadený, menovite:

a) Čo sa týka amnestie, druhý punkt znie, že shabaný majetok má sa navrátiť, kdežto mnohý majetok skrze darovanie, predaj a záloh prešiel na iného. Shabané majetky sú potrestaním odbojníkov, nie však nevinných dietok a pokrevných, ktorí zostali vernými.

b) Luteráni boli sa obrátili na shromaždenie v Utrechte, aby im navrátené boly práva, ktoré im snem roku 1647 zaručil, kdežto satmársky mier odkazuje luteránov a kalvínov na milosť cisárovu alebo na krajinský snem. Karol 11. júla dal im odpoveď, že zákony šopronského a prešporského snemu budú plnené. S tým neboli spokojní a obrátili sa na snem.

Toto a iné veci neboly vybavené, keď snem zo strachu pred morom bol zatvorený.

Keďže po otcovi a bratovi pozostaly len dcéry a Karol nemal ešte nádeje na potomka, zaoberal

sa myšlienkou: čo by bolo, keby i on zostal bezdetný alebo bez potomka mužského pohlavia? Z tej príčiny 11. apríla 1713 vo Viedni odbývaná bola porada, aby vec riešila.

Horvati už 9. marca 1712 na sneme v Záhrebe vyslovili sa, aby právo následníctva prenesené bolo na ženské pohlavie. Dňa 1. júla Karol vyzval uhorskú štátnu radu, aby sa o tom osvedčila, ale štátna rada zdráhala sa to urobiť bez vypočutia snemu. Medzitým 28. septembra zatvorený bol snem, a Karol záležitosť odročil na prajnejšiu dobu. Táto doba nastala 19. apríla 1713. V prítomnosti Karla, pod predsedníctvom princa Eugena, sišli sa tajní radcovia cisárski vo Viedni, aby tú záležitosť riešili. Predložená im bola takzvaná *„sanctio pragmatica“* čili ustálenie následníctva, dľa ktorého právo následníctva po Leopoldovi a Jozefovi, ktorí umreli bez mužského potomka, a po Karlovi, keby umrel bez mužského potomka, prenáša sa na potomstvo ženského pohlavia a na ich nádejné manželské mužské potomstvo, a to vo všetkých krajinách domu habsburgského.

Ak sa kochal nádejou, že „sanctio pragmatica“ zabezpečí jeho panovanie nad početnými krajinami, klamal sa. Ludvik XIV. uchvátil mu Španielsko, kde bol kráľom, a na utrechtskom kongresse mal prevažný vliv, tak že Karol prinútený bol hľadať podporu u protestantskej strany kongressu a robiť ústupky luteránom a kalvínom v Uhorsku. Následkom toho 28. apríla 1714 vydal edikt, prajný

luteránom a kalvínom. Dňa 8. septembra svolal snem opäť do Prešporka. Prvou úlohou snemu bolo namiesto umrevšieho palatína Pavla Esterházyho († v marci 1713) voliť jeho nástupcu. Vyvolený bol Mikuláš Pálfy, krajinský nadsudca, Štefan Koháry však stal sa krajinským nadsudcom. Dňa 18. oktobra korunovaná bola Alžbeta, manželka Karlova, za kráľovnu a poctená bola darmi korunovačnými. Karol, ustanoviac grófa Trauna za svojho komisára na sneme, odišiel do Viedne.

Na sneme, ktorý trval až do 10. júna 1715, stránky stály opäť proti sebe; jedni boli za satmársky mier, druhí proti nemu. Ján Pálfy a Károlyi išli do Viedne požiadať kráľa, aby zastal satmársky mier, ktorý bol potvrdil. Až princ Eugen vyprostredkoval u kráľa, že sa utíšily mysle tých, ktorí boli proti širokej amnestii odbojníkov a ich prívržencov. No ešte búrlivejšie bolo na sneme medzi katolíkmi a luteránmi, lebo satmársky mier len vo všeobecnosti sľuboval svobodu náboženskú, nie podrobne, a kráľ svojím patentom z 28. apríla 1712 obmedzuje svobodu na uzavretia prešporského a šopronského snemu. Po dlhej búrke konečne bolo vyslovené, že zákony z rokov 1681 a 1687 budú zachovávané. Snem vyšle komisárov s oboch strán, aby sa veci napravily. Ak by sa kto cítil ukrivdeným, voľno mu podať svoju sťažnosť kráľovi alebo snemu. Uzavretia synody ružomberskej (roku 1607) boly zrušené a zakázané boly luteránske shromaždenia bez kráľovského povolenia. Katolícke

biskupstvá boly zaplnené, reholné rády nazpäť uvedené, veľprepoštom kapitulským a niektorým reholným opátom miesto medzi magnátmi, jezuitom medzi stavmi udelené. Previnenia urážky veličenstva a vlastizrady boly zmiernené, shabanie majetku bez súdneho výroku zakázané alebo na milosť kráľovskú odkázané. Článok VIII. zrušuje zemiansku insurrekciu a nariaďuje uvedenie stáleho vojska domáceho, daňou vydržiavať sa majúceho. Ak vypukne nenadála vojna, kráľ svolá „concursum regnicolarem“ čili magnátov a stoličných vyslancov na poradu o zaopatrenie vojska. Ak bude vojnou nadobudnuté nejaké územie, na jeho usporiadanie ustanovené budú 3 komisie: jedna v Prešporku, druhá v Košiciach, tretia v Záhrebe. Článok XVII. ustanovuje uhorskú kancelláriu a komoru, rovnoprávnu s kancelláriou a komorou cisárskou. Okrem toho ustanovuje vykúpenie Jazygie a Kumánie, ktoré boly nemeckým rytierom za 500.000 zl. založené. Polovicu zaplatí komora, druhú polovicu zaplatia stavy za 3 roky. Mestá Budín, Pešť, Ostrihom, Stol. Belehrad, Szatmár-Németi a Debrecín obdržia práva svobodných kráľovských miest.

Medzitým sultán Ahmed III. dal sa do námornej vojny s Benátkami, a Karol 13. apríla 1716 uzavrel s nimi smluvu. Princ Eugen, tušiac, že sultán prijde na myšlienku pomstiť sa za to Uhorsku, kde temešský banát bol ešte v rukách tureckých, chystal sa na vojnu. Dostanúc zprávu, že veľvezír Ali prekročil Savu, položil sa táborom u Futtaku

(v Bodrogskoj stolici) so 70.000 mužmi. Sigfried Heister kommandoval pešiakov, Ján Pálfy jazdcov. Eugen vyslal Pálfyho s 3000 jazdcami a 500 pešiakmi k Petrovaradínu, nie aby sa dal do bitky, ale len vyskúmať silu, polohu a smer Turkov. Pálfy 2. augusta stretol sa s Turkami, silnejšími ako on, ktorým nemohol vyhnúť. Nastala štyrihodinová bitka, no nerozhodnutá. Pálfy vrátil sa do tábora, aby si zaopatril posilu. Eugen, dozvediac sa, že Turci svoj tábor násypmi opevňujú, bezodkladne položil dva mosty na Dunaji, aby vojsko prešlo zaň a vrhlo sa na turecký tábor. Stalo sa to už 5. augusta. August, vojvoda vürtembergský, víťazne vtrhol do tábora na pravé krýdlo, ale nie tak pochodili, ktorí napadli ľavé krýdlo. No August a Pálfy prišli im na pomoc, a Turci, porazení, dali sa na útek a ich tábor s muníciou a bohatou korisťou dostal sa do rúk Eugena.

Po víťazstve na pravej strane Dunaja Eugen 14. augusta preniesol válčenie na ľavú stranu Dunaja, chcejúc zapudiť Turkov z Temešváru. Dňa 26. augusta s celou svojou armádou pri Zente (v Báčskej stolici) prekročil Tisu a tiahol k Temešváru, kde Turci mali 18.000 mužov, hojne potravou opatrených. Dal sa obliehať Temešvár a vyzval Mehemet-pašu, aby sa poddal. Paša to odoprel. V tom priletela zvesť, že veľká sila Turkov tiahne od Dunaja na pomoc obliehaným. Eugen a Pálfy dňa 23. septembra zahnali Turkov za Dunaj a vrátili sa k Temešváru. Dňa 1. oktobra hnali sa

naň útokom a 13. oktobra posádka sa im poddala. Tak bol Temešvár s celým k nemu patriacim územím od Turkov osvobodený, vynímajúc Pančovu, Novú Palánku a Oršovu. Predošlé dve sa potom Mikulášovi Petrášovi poddaly, no Oršova vzdorovala, tak že generál Merei pre nastalú zimu pretrhol obliehanie a odtiahol vojsko zimovať.

Tenže rok bol pre kráľa Karla veľmi radostný, lebo 23. apríla narodil sa mu syn Leopold. Tým prestala i starosť o nástupcu mužského pohlavia. Bohužiaľ, radosť premenila sa na žalosť, keď mu synček už 4. novembra umrel. Smútok nad ním miernil sa tým, že sa kráľovna nachádzala opäť v požehnanom stave. No nádej na nástupcu mužského sa nesplnila. Dňa 13. mája 1717 porodila dcérušku Máriu Tereziu.

Medzitým nastalo vyjednávanie medzi sultánom a Karlom cieľom uzavretia mieru, ale bez výsledku. Z tej príčiny princ Eugen chystal sa opäť na vojnu. Generála Steinvillea nechal v Zahorsku, Károlyiho v dolnom Uhorsku, sám však, shromaždiac silnú armádu, 15. júna tiahol k srbskému Belehradu, o mesiac prv, ako veľvezír Chalil sohnal svoje turecké vojsko. Pri ústí Savy do Dunaja 18. júna rozložil tábor a ohradil ho násypmi, aby sa zabezpečil proti Mustafovi, keby sa na neho vyrútil z Belehradu. Postavil potrebné mosty na Save a Dunaji a rozložil lode, aby zamedzil dodávanie potravy obleženým. Zo Zemlina zahnal Turkov, aby mu neboli na prekážke pri obliehaní Bele-

hradu. No 13. júla povstal víchor, ktorý porúchal mu mosty, lode a násypy. Toho použili Turci a vyrútili sa za Savu, ale boli odrazení. Dňa 17. júla opäť sa vyrútili z Belehradu na násypy, boli však zahnaní a mosty, lode a násypy boly opravené. Koncom júla dohrnul sa veľvezír s 200.000 mužmi, položil sa táborom neďaleko cisárskeho tábora a začal naň strieľať z diel. Okrem toho vyrútili sa i obliehaní Turci, tak že cisárskym boli za chrbtom. No v tábore tureckom nachádzal sa Ján Vékony, bývalý prívrženec Rákócziho. Veľvezír poslal ho s listom na veliteľa posádky belehradskej. Vékony s listom šiel cez tábor cisársky a dal ho čítať princovi Eugenovi. Eugen ho prepustil do Belehradu, naložiac mu, aby s odpoveďou veliteľa prišiel k nemu. Z odpovedi sa princ dozvedel o pláne, dľa ktorého Turci zamýšľajú konať, a svolal vojenskú radu na 15. augusta. Uzavrelo sa hneď za rána urobiť útok na turecký tábor. O polnoci oddiely vojska potichu maly sa dať na cestu a zaujať vykázané im miesta. Veliteľ nad delostrelcami mal rozkázané neustále strieľať na pevnosť. O 3. hodine stal sa útok na prekvapených Turkov, medzi ktorými povstal zmätok, nastaly bitky a o 9. hodine dali sa Turci na útek. Naši mali 1500, Turci asi 22.000 mŕtvych. Ich tábor padol do rúk cisárskych, kde našli 200 diel, 50 zástav, 9 koňských chvostov, 3000 plných vozov a inú bohatú koristť.

Turci, ktorí boli posádkou v Belehrade a spozorovali porážku a útek veľvezírovej armády, vy-

týčili bielu zástavu a poddali sa. Dňa 22. augusta nebolo Turkov v Belehrade, kde panovali 196 rokov.

Nie tak sa maly veci na ľavej strane Dunaja a v Zahorsku.

Károlyi, dostanúc zprávu, že chán Tatárov chystá sa na pochod do Uhorska, požiadal viedeňskú vojenskú radu o dovolenie, aby smel svoje vojsko shromaždiť, ale nedostal na to splnomocnenia Nedôverovali mu, ako niekdajšiemu priateľovi Rákócziho. Medzitým Tatári vrútili sa z Moldavy do Zahorska, ba i do dolného a severného Uhorska, ale Károlyimu pošťastilo sa ich zahnať. Princ Eugen pochválil ho za to a odporúčal cisárovi.

V ten čas vypukly trenice medzi Francúzskom a Španielskom. Ludvik XV., vlastne jeho matka, a kardinál Albertoni nahovorili Rákócziho, aby si získal najprv sultána a potom postavil sa na čelo nespokojencov v Uhorsku. Dňa 15. septembra 1717 pohol sa z Paríža a 10. oktobra vystúpil v prístave gallipolitánskom, majúc úmysel ponúknuť svoju službu sultánovi vo vojne proti cisárovi Karlovi. No bolo už pozde, lebo práve v tom čase medzi sultánom a cisárom vyjednávalo sa o uzavretí mieru.

Princ Eugen napriek vyjednávaniu nerozpustil vojsko, ale rozložil ho zimovať a staral sa o zaopatrenie peňazí na ďalšie válčenie. Z tej príčiny kráľ svolal do Prešporka magnátov, stavy a vyslancov stolíc do krajinského shromaždenia (concursus regnicolaris) a oznámil im, že v nastávajúci

rok treba sohnať dva milliony zlatých dane, a to do konca apríla.

Vyjednávania o mier, v zime roku 1717 započaté, prenesené boly i do roku 1718, a to do Pasarovice, pri vtoku srbskej Moravy do Dunaja. Dňa 5. júna cisárski plnomocníci žiadali, aby Turci vydali im Rákócziho, Forgácha, Bercsényiho, Csákyho a Vaya; sultán však takú podmienku rozhodne odmrštil. Dňa 21. júla uzavretá bola smluva: Rieky Aluta, Dunaj, Timok, Malá Morava, Drina, Sava a Una tvorily hranicu medzi cisárskym a tureckým územím. Okrem toho zabezpečená bola svoboda kresťanského náboženstva na tureckom území a vydanie zajatých, a sultán sľúbil, že uhorských vyhnancov umiesti v krajoch od Europy vzdialených.

Dňa 17. februára 1720 uzavretý bol mier i na západe Europy medzi kresťanskými panovníkmi, a tak kráľovi Karlovi nastaly pokojné časy. Obrátil zrak na domáce veci. Po smrti jeho syna Leopolda narodily sa mu dcéry: roku 1717 Mária Terezia, 1718 Mária Anna, 1721 Mária Amália. Aby sa monarchia nerozpadla, Anna a Amália odriekly sa následníckeho práva, a dľa pragmatickej sankcie prenesené bolo následnícke právo na Máriu Tereziu. Aby sa tak stalo i v Uhorsku, na to bolo treba svolať snem, a to tým viac, že v Uhorsku bola silná strana, ktorá nesúhlasila s pragmatickou sankciou, ale bola za to, aby po vymretí potomstva mužského svobodne volený bol kráľ. (V Hor-

vatsku už pod Leopoldom vyslovili sa za prenesenie následníctva i na ženské pohlavie.) Najprv svolaný bol snem na 19. februára 1722 v Zahorsku. Do snemu sa dostavili nielen zástupcovia troch tamejších národov, ale i stavy z Potisia, k Zahorsku prideleného. Pod vlivom cisárskej moci (kommandanta) a správy (guberniuma) prijatá bola pragmatická sankcia. Keď sa to stalo, Karol svolal snem uhorský na 20. júna do Prešporka, aby riešené bolo dedičné následníctvo Habsburgov tak, že by sa monarchia rakúsko-uhorská neroztrhla. Zastupitelia dvora viedeňskéno predbežne usilovali sa získať významnejšie osoby vyššej i nižšej tabule. Snem bol neúplný. Nedostavili sa vyslanci zo stolíc Arad, Torontál, Čanád, Temeš, Krašov, Bihar a Kővár, lebo tieto stolice ešte neboly formálne spojené s ostatným Uhorskom a ich vyslanci neboli povolaní do snemu. Medzi 217 snemovníkmi bolo 15 členov kráľovskej tabule, 10 Horvatov, 60 vyslancov z miest, 43 z kapitúl a len 89 zo stolíc.

Dňa 30. júna bolo prvé zasadnutie oboch tabúl. Vicepalatín Štefan Nagy po maďarsky vyložil, že účel snemu je rokovanie o pragmatickej sankcii. Po ňom po latinsky rečnil Franc Sluha, palatínsky protonotár, odporúčajúc prijať pragmatickú sankciu. Obe tabule ju prijaly. Následkom toho vyslaná bola deputácia (40 členov z vyššej, 22 z nižšej tabule) do Viedne, aby o tom podala zprávu kráľovi. Rečníkom bol kardinál Imrich Csáky. Karol odvetil, že prijíma osvedčenia snemu, a ubezpečil deputáciu,

že i on i jeho nástupci starať sa budú o to, aby pragmatická sankcia bola na prospech Uhorsku a spoločným jeho krajinám.

Dňa 7. júla prišiel kráľ i s manželkou do Prešporka a nasledujúceho dňa povolal stavy do zámku, kde im doručil kráľovské predlohy. Odtiaľ kráľ a stavy išli do domu, kde bol zahájený riadny snem vo vyššej tabuli. Palatín Mikuláš Pálfy prečítal kráľovské predlohy a odporúčal ich prijať. Potom Karol pochválil stavy, že prijaly pragmatickú sankciu, a vyzval ich, aby ju prijaly medzi zákony. Ubezpečoval ich, že i on i jeho nástupci zachovajú výsady a svobody Uhorska a jeho spoločných krajín. Magnáti uzavreli prijať pragmatickú sankciu medzi zákony.

Dňa 16. júla vicepalatín v nižšej tabuli predložil stavom kráľovské predlohy a uzavretie magnátov, týkajúce sa prijatia pragmatickej sankcie do zákonníka. Stavy uzavretie tiež prijaly.

Stavy boly žiadaly, aby sa rokovalo o najvážnejších veciach, ktoré by oddané boly zvláštnym oddielom (komisiam). Kráľ tým cieľom radil, aby utvorená bola námestná rada, pozostávajúca z 23 členov, a na jej platenie aby bolo postarané o potrebné prostriedky. Keďže ľud je chudobný, aby na ten cieľ prispel nie hotovými peniazmi, ale prírodninami; aby prestalo ľudu obťažné uhospodenie jazdy a vystavené boly vojenské budovy (kasárne); aby v krajoch, z ktorých sú Turci vyhnaní, prestaly hlavné kapitanáty; aby zbytočné

hrady so zemou boly srovnané; aby na vydržiavanie uhorskéko vojska utvorené boly uhorské povereníctva (komisariáty). Kráľ so svojej strany sľúbil postarať sa, aby vo vojsku prestaly neporiadky a prechmaty, a že sa postará i o iné potrebné reformy. Stavy žiadaly, aby tým cieľom predĺžil svoj pobyt v Prešporku a poctily ho 25.000 zlatými.

Dňa 18. júla kráľ potvrdil vnesenie pragmatickej sankcie do zákonníka a, vymenujúc svojich cisárskych ministrov (Gundackera, Starenberga a Kinského) za svojich zástupcov na sneme, odišiel do Viedne. Po jeho odchode snem pokračoval a 2. decembra návrhy zákonov poslal do Viedne potvrdiť. Karol ich nepotvrdil. Snem odvolal svoje návrhy, vynímajúc také, ktoré nezodpovedaly samostatnosti, privilegiam a svobodám Uhorska. Nastaly písomné vyjednávania. Aby sa docielilo dorozumenie, Karol, chystajúc sa do Prahy, kde mal byť korunovaný, 12. apríla 1723 vyzval stavy, aby vyslaly svojich povereníkov do Viedne, že by sa s jeho ministrami dorozumely. To sa i stalo. Ich žiadosti boly prijaté. Dopustily sa však tej chyby, že vymenovanie námestníctva ponechaly kráľovi a jeho následníkom.

Medzitým nastaly nebezpečné následky zo zasnúbenia Márie Terezie, dcéry Karlovej, s niektorým princom španielskym, aby tým spôsobom Rakúsko so Španielskom bolo spojené. V tom smysle 30. apríla 1725 uzavretý bol vo Viedni spolok medzi Rakúskom a Španielskom. K tomu

spolku pridružilo sa i Rusko. Naproti tomu Anglicko, Francúzsko a Prusko 3. septembra uzavrely spolok odchodný. Dňa 26. apríla 1726 však ku španielsko-rakúskemu spolku pripojilo sa i Švédsko. Karol, ako cisár nemecký, nebol na vojnu pripravený a bez vedomia Španielska roku 1727 navrhol uzavrieť mier s protivníkmi. Karol, aby si mohol zaopatriť vojsko, svolal snem na 17. mája 1728 do Prešporka. Snem zahájili jeho zástupci Franc Kinský a Ján Nesselrode. Kráľovské predlohy hlavne obsahovaly sriadenie dane, lebo v prítomných okolnostiach je to nevyhnuteľne potrebné na zaopatrenie značného vojska. Podelenie dane má sa stať nie dľa osoby, ale dľa poľa, ktorým kto, zemän-nezemän, vládne. Proti tomu povstal odpor, krik i svada. Stavy poslaly palatína ku kráľovi s prosbou, aby bola predloha nazpäť vzatá; že radšej dajú kráľovi dva a pol milliona zlatých rýnskych, ako by sa odriekli osvobodenia od dane. Karol, ktorému záležalo na peniazoch, vyslyšal ich prosbu, s tým však poznamenaním, aby nerobily nátlak na sedliakov.

Medzitým stalo sa, že 1. februára 1733 umrel kráľ poľský August II. Na trón sa hlásili syn nebohého, August III., a Stanislav Leszczyński, ktorého testom bol Ludvik XV., kráľ francúzsky. Tohto podporovalo Francúzsko. Kráľ Karol a Rusko boli za saského kurfürsta. Leszczyński s francúzskymi peniazmi a vojakmi prišiel do Poľska a 12. septembra bol vo Varšave väčšinou vyvolený

za krála. Karlovo vojsko cez Sliezsko vtrhlo do Poľska, ruské vojsko tiahlo od severa k Varšave; Leszczyński uskočil do Danzigu, ale Švédi 5. oktobra vyhlásili kurfürsta Fridricha Augusta za kráľa poľského pod menom Augusta III. a, prekročiac Vislu, tiahli do Poľska.

Francúzsko, kam uskočil Leszczyński, pomýšľalo pomstiť sa na Karlovi. S Francúzskom spojili sa nielen Španielci a Taliani, ale i Bavorci a niektorí kurfürsti na pravej strane Rýna. Karol bol bez peňazí a vojska a bol prinútený bezodkladne dať sa do vojny proti Francúzsku a jeho spojencom. Utrpel strašné porážky a bol prinútený uzavrieť mier s trpkými podmienkami: uznať Augusta III. za kráľa poľského, Leszczyńskému dať Lotharingiu a Bar, Španielcom odstúpiť Neapolsko a Sicíliu. Dosiahol len to, že Francúzsko uznalo pragmatickú sankciu. Podmienky mieru prijaté boly 3. oktobra 1735 vo Viedni. Mier definitívne uzavretý bol 1. decembra 1738.

Medzitým 12. februára 1736 bolo zasnúbenie Márie Terezie s Francom, veľvojvodom lotharingským.

Práve vtedy, keď vojsko uhorské a rakúske odtiahlo do vojny proti Francúzsku a jeho spojencom, vypuklo povstanie Srbov v dolnom Uhorsku, zapríčinené tým, že ministri Karla urážali ich privilegia a nútili ich k unii s Rímom. So Srbmi spojili sa i dolnozemskí Rumuni a kalvínski Maďari, zbalamutení tým, že na čelo povstania

prijde Rákóczi, ktorý sa zdržoval v Rodostove. Keď prišlo uhorské a rakúske vojsko, Srbi sa poddali a sľúbili vernosť Karlovi, ostatní povstalci boli pochytaní a pred súd postavení.

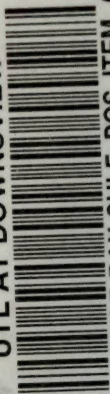
Ešte nebol mier s Francúzskom a jeho spojencami definitívne uzavretý, a Karol s Rusmi chystal sa do vojny proti Turkom. Karol sohnal 120.000 regulárnych a 50.000 neregulárnych mužov a za hlavného veliteľa ustanovil Seckendorfera. Turci, ktorí mali francúzskych dôstojníkov, boli lepšie prichystaní, tak že naše vojsko utrpelo porážku za porážkou. Šťastie bolo, že porta nemala v úmysle pokračovať vo vojne a hotová bola uzavrieť mier. No podmienky so strany Ruska a Rakúska boly také, že ich porta neprijala a obrátila sa na Francúzsko, aby ono vzalo na seba konať prostredníctvo. Keď 10. februára 1738 francúzsky poslanec predložil návrhy mieru, turecký veľvezír odvetil, aby všetko nazpäť bolo uvedené do stavu karlovického mieru, Rusko však aby navrátilo, čo v tejto vojne opanovalo.

Veľvezír už predtým usiloval sa osnovať povstanie v Uhorsku a v Zahorsku; povolal Jozefa Rákócziho do Carihradu, kde ho sultán ustanovil za knieža Zahorska, ako boli jeho predkovia. No veľvezír sa sklamal. Rákóczi nebol na to schopný a okolnosti tiež neboly príhodné. Okrem toho, keď Rákóczi bol vo Viddine, dostal zprávu, že Karol vypísal odmenu 10.000 zlatých na jeho hlavu, kto ho usmrtí. To ho tak dojalo, že sa utiahol do Čiernovody a tam 9. novembra 1738 umrel.

Keďže s veľvezírom nebol uzavretý mier, Karol opäť chystal sa na vojnu. Za hlavného veliteľa armády ustanovil svojho zaťa, Franca lotharingského, a jemu k boku Königsegga. Oba boli neschopní. Pre nastalú zimu bola pretrhnutá vojna. Medzitým Karol sa usiloval zaopatriť peniaze a rozmnožiť armádu. Za hlavného veliteľa ustanovený bol gróf Olivier Wallis, človek tiež neschopný. Dostanúc zprávu, že veľvezír s 12 000 mužmi prišiel do Grocka v Srbsku, so svojimi 72.000 mužmi tiahol proti nemu, kdežto veľvezír mal neďaleko 100.000 mužov. Keď pri Pančove jedna časť vojska prekročila Dunaj, Turci 22. júla dali sa do bitky a srúbali 10.000 mužov a po niekoľkých dňoch boli pod srbským Belehradom, kde bolo 15.000 mužov. Mohli vydržať obliehanie za dlhý čas, ale zbabelý veliteľ posádky, generál Sukov, ktorý prvé veľvezírove podmienky, aby sa poddal, síce odmrštil, potom však jednu časť hradu opustil. Karol, okolnosťami prinútený, 29. septembra s veľkou bolesťou podpísal ťažké podmienky mieru.

Karol, znechutený nezdarom a bez nádeje na mužského potomka, oddal sa zábavám, hlavne poľovačke v Halbturne v Mošoňskej stolici, ale tam prechladol, ochorel a navrátil sa do Viedne, kde 18. oktobra 1740 umrel.

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 09 30 15 04 002 5